

40. seminar slovenskega jezika, literature in kulture

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za slovenistiko
Center za slovenščino
kot drugi/tuji jezik

**Moderno
v slovenskem jeziku,
literaturi in kulturi**

28. 6. – 16. 7. 2004

Zbornik predavanj

Ljubljana, 2004

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za slovenistiko
Center za slovenščino
kot drugi/tuji jezik

40. seminar slovenskega jezika, literature in kulture

**Moderno v slovenskem jeziku,
literaturi in kulturi**

28. 6. – 16. 7. 2004

Zbornik predavanj
Ljubljana, 2004

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

811.163.6(082)
821.163.6.09(082)
930.85(=163.6)(082)

SEMINAR slovenskega jezika, literature in kulture (40 ; 2004 ; Ljubljana)

Moderno v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi : zbornik predavanj / 40. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 28. 6.–16. 7. 2004 ; [organizator] Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik ; [urednik Marko Stabej ; prevajalka Stella Straus]. - Ljubljana : Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2004

ISBN 961-237-087-7

1. Gl. stv. nasl. 2. Stabej, Marko 3. Filozofska fakulteta (Ljubljana).
Oddelek za slovenistiko. Center za slovenščino
kot drugi/tuji jezik
214342400

40. seminar slovenskega jezika, literature in kulture – Zbornik predavanj

Uredil Marko Stabej, povzetke prevedla Stella Straus, tehnično uredila Metka Lokar, oblikovala Metka Žerovnik, izdal Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, natisnila Tiskarna Pleško, d. o. o., v nakladi 700 izvodov.

Izdajo zbornika je omogočilo Ministrstvo RS za šolstvo, znanost in šport.

Ljubljana, julij 2004

Vsebina

Marko Stabej	Uvodna beseda	5
--------------	-------------------------	---

Jubilej

Helga Glušič	Ob štiridesetletnici SSJLK	9
Boris Paternu	Ob jubileju	11
Jože Toporišič	O seminarju za slovenski jezik, literaturo in kulturo	13
Janez Zor	Nekaj spominov na začetke ob štiridesetletnici Seminarja za slovenski jezik, literaturo in kulturo	15
Breda Pogorelec	Vase in v svet	17

Predavanja

Igor Grdina	Nimb prelomnosti	31
Vesna Mikolič	Medkulturna slovenistika – realnost ali izziv?	37
Monika Kalin Golob	Moderno in modno v publicističnem spletu vplivanja ter stilu slovenskih novinarskih besedil	48
Marko Milosavljevič	Novinarski žanri in vrste v sodobnem slovenskem novinarstvu: novinarska zgodba	58
Simona Kranjc	Besedilo v sodobnih medijih in pouk slovenščine kot tujega jezika	68
Alojzija Zupan Sosič	Tradicionalno in sodobno v romanu <i>Boštjanov let</i> Florjana Lipuša	80
Marko Jesenšek	Tradicionalnost in modernost prekmurskih oglaševalskih besedil	92
Mateja Pezdirc Bartol	Moderno v dramatiki Matjaža Zupančiča	107
Peter Klepec	Nekaj koordinat za (ne)razumevanje sodobne slovenske filozofije	116
Aleš Bjelčevič	Verz in kitica v popularni glasbi od srednjega veka do metala, punka in rapa	124

Izbirni tečaji

Vojko Gorjanc	Politična korektnost in slovarski opisi slovenščine – zgolj modna muha?153
Peter Svetina	Od kolumne do reklame: poglavje iz življenja sodobne slovenske literature162

Parada mladih

Kozma Ahačič	Bohoričeve <i>Arcticae horulae succisivae</i> – 420 let pozneje167
Aleksandra Schuller	Uprizarjanje kot družbena, estetska in politična dejavnost. Simultana prizorišča: <i>Škofjeloški pasijon</i> , marakeški trg <i>Jemaa el-Fna</i> in performans <i>Stanovanje</i>171
Hotimir Tivadar	Kaj je prav in kaj resnično (prav) v slovenskem govoru?172
Peter Jurgec	Fonološke značilnosti novejšega slovenskega besedja179
Mojca Nidorfer Šiškovič	Kako izrekamo zahteve182

Slovenščina kot drugi/tuji jezik187

Jana Zemljarič Miklavčič	»Ali se učite slovenski? Kakó Vam dopade slovénščina?«188
Ina Ferbežar	Jaz svakodnevno uporabljam jezik slovenščine193
Tanja Jerman	Slovenščina na daljavo199
Ina Ferbežar, Jana Zemljarič Miklavčič	Pred slovenskim (sporazumevalnim) pragom 202

Okrogli mizi

Mojca Medvedšek, Marko Stabej	Slovenska literatura v tujini in v tujih jezikih 207
Simona Kranjc	Študij tujih jezikov v Evropski uniji 209

Ekскурzija

Barbara Ravnik Toman	Jaz pa pojdem na Gorenjsko 212
----------------------	--

Avtorji in avtorice 219

40 let Seminarja – teme, predsedniki, tajniki, lektorji 225

Bibliografsko kazalo seminarских zbornikov 31 (1995) – 39 (2003) 231

Je moderno biti v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi? Je, že dolgo časa. V mozaiku nešteti dokazov je tudi zbornik, ki je pred vami. Predavanjem, tečajem, predstavitev okroglih miz in drugim besedilom, ki jih že po tradiciji v obliki zbornika izročamo udeležencem in udeleženkam pred začetkom Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture, smo letos dodali nekaj besedil, ki govorijo o posebni razsežnosti letošnje prireditve, o njeni 40. obletnici.

V štiridesetih letih se je Slovincem in Slovenkam zgodilo marsikaj. Si je bilo junija 1965 mogoče predstavljati, da bo od maja 2004 slovenščina eden od enakopravnih uradnih jezikov Evropske unije, da bodo junija 2004 v samostojni Republiki Sloveniji prve volitve sedmih slovenskih poslancev v parlament Evropske unije, da bo v slovenski Narodni in univerzitetni knjižnici razstavljen original Brižinskih spomenikov in da se bo julija več tisočim doslejšnjim udeležencem seminarja pridružila nova stotnica?

Morda si vsega tega ni bilo mogoče predstavljati v tako oprijemljivi obliki. Toda samozavestna misel, da je v slovenstvu nekaj zelo živega in močnega, nekaj bogatega in raznolikega, pa tudi nekaj posebnega, izvirnega in vztrajnega, je živela že tedaj in prej. Morda ne med vsemi; toda sodelavci in sodelavke oddelka za slavistiko ljubljanske filozofske fakultete so se ne glede na metodološke in generacijske razlike odločili, da je dozorel čas, ko morajo poskrbeti za organizirano predstavitev slovenskega jezika, literature in kulture na mednarodnem prizorišču. Setev je obrodi-la bogato žetev.

Sodobnost je zaznamovana s skoraj neskončnimi tehnološkimi možnostmi pretoka informacij in idej, marsikatero mejo, tako fizične kot miselne, so izginile, nekatere so se omehčale, druge so se samo potuhnile. Včasih se zdi, da smo sodobniki postavljeni v svetli svet izbiri, ki je sicer nadomestil strožji svet enoumja in trdnih delitev, s seboj pa poleg radosti prinaša tudi hlastanje in nemir. Kaj je pri nas moderno, kaj je modno, kaj sodobno, kaj se počne in česa ne, kaj gre, kaj pa ne? Snovalci letošnjega seminarja vas želimo s temi vprašanji vznemiriti – od vas pa pričakujemo, da nam boste pomagali odgovorjati.

Marko Stabej
predsednik 40. SSJLK

Jubilej

Glušič

Paternu

Toporišič

Zor

Pogorelec

Ob štiridesetletnici SSJLK

Sodelovanje na več kot tridesetih poletnih seminarjih za tuje slaviste mi je kot predavateljici in dvakrat tudi predsednici zapustilo ne samo zanimive in vedno žive spomine, ampak tudi mnogo prijateljev in strokovnih povezav do sedanjega časa.

Med zgodnejšimi živimi spomini je najprej pogled na predavalnico s kupi papirjev za zbornik, ki smo jih, razmnoženih na stari stroj, prelagali, zlagali in urejali. Bili smo mladi asistenti in smo se ob resnem delu seveda tudi šalili, malo morda tudi zaradi negotovosti in vznemirljivega pričakovanja prvih nastopov pred tujimi poslušalci. (Sredi šestdesetih let smo se šele počasi navajali na odprto mejo.)

Vsakoletna julijska srečanja, ki so navadno zahtevala vsaj nekajmesečne priprave, so postala zahtevna strokovna srečanja, tako zaradi predavateljskega programa, kulturnih razgledov in osrednje ekskurzije po Sloveniji. Ob delovnem nemiru, ki nas je vsako leto spremenil v posebej na vse strani pozorna bitja, pa so se nam odprla nova prijateljstva, ob širjenju poznavanja slovenskega jezika, literature in kulture verjetno ena pomembnejših lastnosti nenapisanega seminarskega programa.

V sedanjem času, času živahnih mednarodnih stikov na vseh področjih, se morda zavest o izjemnem pomenu prvih let poletnega seminarja že počasi izgublja, čeprav se je prav tedaj postopoma, a vse bolj razvidno začelo odpirati širše zanimanje za našo kulturo in jezik, ki so ga ustvarjali prvi navdušenci, prijatelji slovenščine.

Jezikoslovce iz tujih univerz so najprej pritegnile značilnosti slovenščine kot enega izmed slovanskih jezikov z nekaterimi posebnostmi, druge je zanimala književnost, tretje splošna kulturna vprašanja in narodopisje. Program se je širini zanimanja vedno poskušal prilagoditi.

Zdi se, da je posebnost našega jezika pritegnila tudi posebne ljudi, ki so prihajali tudi zaradi potrjevanja lastne identitete in jezikovnih posebnosti lastnega jezika. Seminar je obiskal, na primer, profesor Andre Laxague, po rodu Bask, ki ga je zanimal položaj regionalnega jezika kot živega jezika. Podobno, a bolj čustveno obarvano zanimanje je pritegnilo mnogo zamejskih Slovencev, Korošcev in Primorcev, posebno izstopajočo skupino kulturnih delavcev in duhovnikov iz Slovenske Benečije, ki so bili (in so verjetno še) zelo dejavni v organizacijskem življenju svojega okolja, ali potomcev slovenskih izseljencev v Ameriki, ki so na Seminarju dialekt svojih prednikov soočili s knjižnim jezikom in najbolj uživali v prepoznavanju pokrajine, kot da bi se jim pravljica spremenila v resničnost.

Zanimanje za Seminar je neprestano naraščalo in posebej pritegovalo slaviste iz slovanskih dežel, morda med vsemi najbolj Poljake in Čeha, kar je močno vplivalo na širjenje lektoratov

slovenskega jezika. Poletni seminar tako postane ena izmed odločilnih iztočnic za uvajanje poučevanja slovenščine na tujih univerzah. Povezanost seminarja in tujega lektorata se seveda nadaljuje v kroženju vedno novih tujih študentov, ki nato ob svojem domačem lektoratu obišejo še ljubljanski poletni seminar.

Seminar vsa leta spodbuja tudi prevajalstvo slovenske književnosti. Mnogi odlični prevajalci v madžarščino, poljščino, ruščino, angleščino, nemščino in še druge jezike, so tu našli prvo spodbudo, stkali prijateljske vezi in ostajajo neprecenljivi posredovalci naše kulture svojemu okolju.

Seminar z organizacijskim zorenjem in vsebinskim dopolnjevanjem dolgoletne tradicije postaja z vsakim poletjem tehtnejši dogodek na vseh ravneh, od strokovne pripravljenosti, ki se je z leti izkristalizirala v izbranosti programa, do živahnega delovnega vzdušja, značilnega po osebnem, neformalnem pristopu vseh strokovnih sodelavcev, predvsem lektorjev, katerih delo je najtesneje povezano z »učenci«, obiskovalci seminarja.

Seminarju čestitam za spoštljivo dolgo in neprekinjeno vztrajanje, za dragocene, nepregledne sadove dosedanjih generacij sodelavcev in obiskovalcev seminarja in mu želim uspešno delo tudi v naslednjih desetletjih.

Helga Glušič

Ob jubileju

Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, namenjen tujim slavistom, je nastal pred štiri-desetimi leti iz naše globinske potrebe prebiti osamitve in ožine, ki jih je čez Evropo pa tudi čez naš slovenski prostor zarezala železna zavesa. Preboj je uspel: leto za letom so si sledila vse bolj obiskana strokovna in prijateljska srečanja slavistov z Zahoda in Vzhoda, postopoma tudi iz dežel daljnega sveta. Spontano so padale meje in ločitve, ki jih je med nas postavljala zgodovina. Vsi skupaj smo bili preveč mladi in preveč živi, da bi nas ideologije, te ali one, zares ugnale, znali smo čez. Nam samim pa je bilo v tiho zadoščenje, da nas Slovence svet vidi in spoznava in se rado-vedno uči našega jezika. Najbolj pomembno pa je bilo to, da so na tujih univerzah drug za drugim poganjali novi slovenski lektorati in nastajala živa središča slovenistike.

Ta internacionalizacija slovenščine je še posebej koristila nam samim. Treba je bilo zbrati raz-vejane moči in ločene osebne projekte odpreti in usmeriti tudi še v skupni projekt, ki je za vsako-gar pomenil preizkušnjo pred širšim strokovnim avditorijem. Iz znanstveno dialognih potreb so se zatem leta 1978 osamosvojili posebni simpoziji *Obdobja*, ki so odprli zahtevnejšo jezikoslovno in literarnozgodovinsko problematiko slovenistike in k njej smo privabili ugledne strokovnjake iz sla-vističnih središč sveta. Obe, v bistvu sestrski ustanovi sta pri polnih močeh še danes in vsaka ima za seboj že kar bogato knjižnico zanimivih zbornikov.

Seminar slovenskega jezika, literature in kulture pa je imel v sebi še eno, morda najbolj po-membno združevalno moč. V programski del, ki nosi ime »kultura«, smo pritegnili celo vrsto dru-gih, sprva predvsem humanističnih in družbenih znanosti, tako da je bil seminar zasnovan enci-klopedično. Omnibus humanističnih strok je bil tako rekoč popoln, od zgodovinopisja in narodo-pisja pa mimo zgodovine vseh umetnostnih področij do znanosti prostora. Slovenistika ljublj-an-ske Filozofske fakultete je bila pravzaprav edina, ki je po vojni zmogla zagon k celovitejšemu za-risu naše kulture v širokem pomenu besede. Sodelovali so poleg slavistov vodilni ljudje drugih strok, suvereni v svojih sintezah. Samo nekaj prispevkov te vrste: Milko Kos, *Narodne meje Slo-vencev nekdanj in danes*; Ferdo Gestrin, *Pregled zgodovine Slovencev*; France Stele: *Oris zgodovi-ne slikarstva v Sloveniji*; Dragotin Cvetko, *Slovenska glasba in njeno mesto v evropski glasbi*; Vilko Novak, *Območja v slovenski ljudski kulturi*; Svetozar Ilešič, *Geografske karakteristike Slovenije in njenih pokrajin*; Nace Šumi, *Pregled razvoja slovenske arhitekture*. Vrsto novih sintez so prispevali tudi naši jezikoslovci in literarni zgodovinarji.

Seveda je bilo zadaj, za tem našim in mednarodnim podvigom še nekaj, česar ne kaže pre-zreti. Slavistika je bila takrat ne samo pri nas, temveč še bolj v mednarodnem prostoru, politično občutljivo področje. Ob njej sta silovito tekmovala Zahod in Vzhod in zanjo dajala velika sredstva,

ne samo v Sovjetski zvezi in v ZDA, tudi v obeh Nemčijah ali v Avstriji. Rudolf Trofenik je v Münchnu v takem podnebj u ime nitno uspel s svojo izdajo častitljivih starin slovenske književnosti daleč nazaj do *Brižinskih spomenikov*. Tudi pri nas je bilo razumevanje za *Seminar* in *Obdobja* veliko, ministrstva za znanost, kulturo in šolstvo so bila naše trdno zaledje.

In če poskušamo razmišljati, kako naprej?

V novih, v vse smeri odprtih, tako imenovanih globalizacijskih razmerah bo internacionalizacija slovenščine, kot jo opravlja *Seminar za slovenski jezik, literaturo in kulturo* na Filozofski fakulteti v Ljubljani, še bolj aktualna, kot je bila doslej. Jezikovna šola, ki je po svoji usposobljenosti in razvejanosti pa tudi po svojih odličnih sodelavkah in sodelavcih po svetu že znana, bo gotovo ostala temeljni del seminarskega programa. Drugi del, ki zajema kulturo v širšem smislu, pa bo verjetno treba bistveno dograditi. Tisto, kar bi v trenutku močnejše integracije v Evropo in širši svet najbolj potrebovali, je nova, temeljito pripravljena, strokovno odgovorna in aktualna informacija o Sloveniji in Slovencih. Informacija, ki bi sistematično in ustrezno predstavila naš prostor, zgodovino, kulturo v vseh panogah, od likovne in glasbene do filmske, tudi naše znanosti skozi njihovo zgodovino, pa šport in še marsikaj. S takim, enciklopedično zasnovanim programom, ob sodelovanju vodilnih strokovnjakov, ima *Seminar*, kot rečeno, že izkušnje. Vso reč bi bilo treba samo domisliti, dodelati in jo prilagoditi današnjim in jutrišnjim potrebam. Začetni naslov projekta bi bil lahko *Slovenija v Evropi* ali kaj podobnega. Prispevki, naravnani sintetično, naj bi izšli vsaj v dveh zajetnejših knjigah, in sicer v slovenščini in v dveh tujih jezikih. Interesentov za publikacijo te vrste najbrž ne bi bilo malo: od srednjih in visokih šol, mimo nešteti h ustanov in podjetij do poslaništev v tujini, pa univerz in akademij po svetu, če omenimo samo nekaj možnosti. Sicer pa, povejmo odkrito, poučenost te vrste bi bila najbolj potrebna nam samim.

Boris Paternu

0 seminarju za slovenski jezik, literaturo in kulturo

Po drugi svetovni vojni so za posamezne slovanske jezike začeli prirejati poletne seminarje za slavistične strokovnjake in deloma tudi za (njihov) naraščaj. Te prireditve so med drugim družile ljudi političnega Vzhoda in Zahoda, po svoje pa so tudi spodbujale raziskovanje za predavalne in lektorske nastope na njih. Sloveniji je v drugi Jugoslaviji pripadla organizacija prvega takega vsedržavnega druženja, in sicer v slovenskem letovišču, na Bledu. Ta prireditev se je zatem kot celomesečna preselila na jugovzhod države in je kot Seminar za strane slaviste postala pretežno srbohrvaška (eno leto je bila njen organizator sarajevska slavistika, zatem pa zagrebška).

Slovenščina je na teh seminarjih (po stanju leta 1965) imela po 8 ur predavanja, slovenski jezik pa je bil kot jutranji enourni lektorat od leta 1957. Ta enomesečni lektorat (24 ur) sem kot lektor slovenščine na zagrebški slavistiki Filozofske fakultete (od 1954 do 1965) vodil ves čas do svojega odhoda v Ljubljano (leta 1965) in še nekaj čez.¹

Leta 1965 sem bil že tudi med predavatelji na prvem, štirinajstdnevnem, Seminarju slovenskega jezika, literature in kulture v Ljubljani in več let tudi eden izmed njegovih lektorjev. (Ne vem več, na koliko seminarjih.)

Pobuda za SSJLK je izšla iz ljubljanskih slovenističnih vrst, saj je bil delež slovenistike na vsedržavnem Seminarju za tuje slaviste preskromen, sicer pa še na neslovenskem jezikovnem območju (v Splitu/Zadru in Zagrebu). Že pred 1965 so se osamosvojili Srbi s svojim Vukovimi dnevi, zatem še Makedonci. Člani ljubljanskega učiteljskega telesa so se pridno udeleževali takih seminarjev pri severnih Slovanih, pa še kje (sam sem se še iz Zagreba udeležili takega seminarja poljščine, ko sem bil dalj časa gost Poljske akademije znanosti; pozneje sem bil še na seminarju v Makedoniji).

Za to priliko sem se odločil SSJLK prikazati s strani njegovih predavateljev za prvih 25 let, tj. za čas od 1965 do 1989.²

Od *jezikoslovcev* predavateljev na Seminarju si po številu nastopov sledijo: J. Toporišič 26, B. Pogorelec 24, F. Jakopin in M. Orožen po 17, T. Logar 14, F. Bezljaj 13, J. Dular 7, T. Korošec in A. Šivic Dular 5, J. Jurančič, V. Kalenič, F. Novak, J. Rigler in S. Suhadolnik 3, A. Bajec in I. Kozlevčar 2, D. Čop, V. Gjurin, M. Hajnšek Holz, S. Horvat, Z. Lender Manzini, J. Müller, A. Nečak Lük, E. Prunč, D. Stefanija, F. Tomšič, J. Zor ter Z. Zorko 1. Skoraj vsi predavatelji seminarja so imeli delovna mesta v Ljubljani, na Filozofski fakulteti oz. na SAZU.

¹ Prim. Jože Toporišič, Seminar za strane slaviste, *Delo*, 13. 8. 1965, 5.

² Prim. Alenka Logar Pleško, Tone Pretnar: Bibliografsko kazalo seminarskih zbornikov (I–XXV), 25. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj, ur. F. Zadavec, Ljubljana: Filozofska fakulteta 1989, 207–235.

Podobno velja tudi za predavatelje iz *literarne zgodovine*. Ti si sledijo takole: B. Paternu 20 + 2, F. Zadavec 18, H. Glušič, M. Kmecl in J. Koruza 14, F. Bernik 10, M. Dolgan, M. Hladnik in J. Kos 5, F. Petre in A. Slodnjak 4, G. Kocjan 3, A. Gspan, B. Kreft, L. Legiša, D. Pirjevec, J. Rotar, A. Skaza, M. Zupančič 2, Š. Barbarič, F. Bohanec, M. Bor, M. Boršnik, I. Cesar, J. Čar, M. Inkret, M. Jurak, J. Mahnič, J. Martinovovič, M. Medved, B. Merhar, J. Rajhman, P. Simoniti, V. Smolej, J. Stanonik, R. Šeligo, E. Štampar, J. Vrečko, pod Paternujevo egido še M. Stanonik in M. Stanovnik.

Zaporedje predavateljev pri *kulturi*: N. Šumi 13, D. Cvetko 10, V. Melik 6, B. Grafenauer, Z. Kumer, A. Rijavec 5, S. Kremenšek, V. Novak, J. Sivec 4, S. Ilešič, V. Klemenčič, N. Kuret, M. Mikuš, J. Pleterski, V. Vodušek 3, A. Baš, F. Gestrin, J. Kastelic, M. Matičetov, D. Nečak, F. Stele, J. Šašel, F. Zwitter 2, V. Baloh, B. Berčič, S. Bernik, J. Bogatej, R. Bratož, T. Bregant, T. Brejc, E. Cevc, J. Ciperle, I. Cvetko, S. Grahovec, J. Höfler, P. Jerina Lah, F. Jerman, M. Kacin Wohinc, M. Kmecl, T. Knific, G. Kocjan, P. Kolšek, M. Kos, U. Krek, A. Lipovec, B. Loparnik, S. Mikuž, V. Murko, P. Petru, D. Pokorn, I. Predan, T. Pretnar, B. Ramovš, P. Simoniti, F. Stare, F. Stele, S. Šimenc, M. Špendal, A. Trstenjak, I. Urbančič, S. Vilfan, A. Vovko, I. Vrišer, J. Zor, F. Zupan, B. M. Zupančič 1.

Iz prikazanega se vidi, da je na SSJLK sodeloval pri slavistih sleherni tvorec. Za tega in onega je bil seminarski Zbornik predavanj za dalj časa tudi skoraj glavno glasilo, preko katerega je s svojim raziskovalnim delom in trudom stopal pred slovensko oz. pred slovenistično in slavistično znanost in javnost. V predavanjih oz. zbornikih je bilo odkrito tudi veliko novega, dostikrat raziskovalnega prav tudi le za potrebe nastopa v seminarjih za tuje slaviste. Lahko bi torej rekel, da so skoraj vse svetle glave našega jezikoslovja, književnosti in kulture pri teh prireditvah sodelovale prav rade, saj so bili ti seminarji skoraj edini, ki so imeli vsakoletni mednarodni avditorij.

Celotna prireditev je bila tudi redno financirana s strani ministrstva, tako da je bila njena usoda le izjemoma – resno morda le enkrat – negotova. Vodjem seminarja je prireditev nudila tudi možnost vplivanja na znanstveni naraščaj. Predsednik seminarja je bil kdo samo izjemoma več kot dvakrat.

Letos seminar slavi že 40. leto svojega delovanja. S Škrabčevimi besedami ob slovesu od Gorice, ki so jo tedaj obstreljevali topovi, mu želimo: Vivat, crescat, floreat in aeternum et ultra.

Jože Toporišič

Nekaj spominov na začetke ob štiridesetletnici Seminarja za slovenski jezik, literaturo in kulturo

Po 2. svetovni vojni so bili vsi slovanski narodi v državah vzhodnega bloka ali socialističnega tabora in stiki med njimi in zunanjim svetom so bili bolj ali manj omejeni. Stiki med njimi so bili omejeni na uradne obiske delegacij, na sodelovanje mladinskih delovnih brigad pri graditvi novih prometnic (železniške proge v Bosni in cesta bratstva in enotnosti) ali obnovi porušenih mest (staro mesto v Varšavi ali Lidice v ČSR). Po Titovem upor proti resoluciji Informbiroja leta 1948 in izključitvi Jugoslavije iz vzhodnega bloka smo bili nekaj časa zelo osamljeni, potem pa smo se počasi začeli odpirati proti Zahodu. Počasi so se obnavljali stari predvojni stiki tudi z univerzami na Zahodu in Jugoslavija je leta 1950 ustanovila prvi mednarodni poletni seminar za tuje slaviste na Bledu, ki mu je v imenu ljubljanske univerze predsedoval takratni dekan Filozofske fakultete prof. dr. Milan Grošelj, sicer pa je bil ves seminar finančno in tudi sicer v rokah zveznih oblasti. Seminarja, ki je trajal cel mesec, se je udeležilo lepo število zahodnih slavistov, med njimi prof. Christian Stang, dr. Arne Gallis iz Osla, prof. Horace Lunt s Harvarda, prof. Moše Altbauer iz Izraela, dr. Riccardo Picchio iz Italije in mnogi drugi zahodni slavisti. Predavatelji so prihajali iz vse Jugoslavije, na koncu je bila tudi velika ekskurzija po Jugoslaviji, zaključek seminarja pa je bil v Beogradu. Naslednje leto so seminar preselili v Sarajevo, pozneje pa se je ustalil v Novem Sadu in Zadru. Na seminarjih so vpeljali tudi lektorate iz slovenščine in makedonščine, ki so jih vodili kolegi iz Ljubljane in Skopja. Mislim, da ves čas ni bilo na teh seminarjih slavistov iz slovanskih držav.

Po nastopu Nikite Hruščova na 20. kongresu KP ZSSR in normalizaciji med vzhodnim blokom in Jugoslavijo je prišlo leta 1955 tudi do znamenitega Beograjskega slavističnega sestanka, ki so se ga udeležili najeminentnejši slavisti z vsega sveta, takrat je bilo dogovorjeno ponovno prirejanje mednarodnih slavističnih kongresov in od takrat so se odprla vrata tudi za ponovno udeležbo slavistov iz slovanskih držav na naših seminarjih, leta 1958 pa je tudi SZ organizirala tak seminar in kongres v Moskvi. Sledili so seminarji v Pragi in Varšavi in stari in mladi slavisti so se zdaj srečevali nemoteno, prihajali so z Vzhoda in Zahoda, stiki so se poglobljali in postali že normalni.

Jeseni leta 1964 sta dva ruska slavista, akcentolog Vladimir A. Dybo in strokovnjakinja za slovensko zgodovino Iskra V. Čurkina dala pobudo, da bi se v Sloveniji organiziral seminar, po možnosti v Ljubljani, da bi slavisti lahko prihajali sem in v prostem času obiskovali knjižnice ali arhive in delali v njih. Oktobra 1964 smo na seji Oddelka za slovanske jezike in književnosti o tem razpravljali in sklenili, da poskusimo vse, da bi do tega prišlo. Prvi predsednik Seminarja za slovenski jezik, literaturo in kulturo je bil prof. dr. Tine Logar, njegova tajnica pa je bila dr. Martina Orožen, sodelovali pa smo tako ali drugače vsi člani oddelka. Udeležencev je bilo 29 ali 30, med njimi oba pobudnika, prof. Rado Lenček iz New Yorka, prof. Stanislav Hafner iz Graza, dr. J. Scherber iz Göttingena,

dr. O. Kronsteiner, takrat z Dunaja, dr. W. Browne iz ZDA, ameriška pesnica slovenskega rodu Rosemary Prosen in cela vrsta drugih, ki se jih ta hip ne spomnim. Dopoldne je bil lektorat, sledila so predavanja, popoldne pa smo se vsak dan znašli vsi člani oddelka s svojimi fički pred stolpnico na Ilirski ulici in naše goste peljali kam na izlet. Tako smo obiskali veliko krajev od Kamnika do Cerkljanskega jezera in Bleda z Bohinjem, na glavnem izletu pa smo šli prek Vršiča na kosilo v Log pod Mangartom, potem pa po Soški dolini naokoli nazaj do Ljubljane.

Seminar je bil vsekakor začetek, ki je dal mnogo idej, kako nadaljevati delo. Večje in raznovrstnejše število udeležencev je zahtevalo večjo organizacijo, več lektoratov, širila in hkrati specializirala se je tematika in seminar je počasi dobival svoj obraz.

Že na drugem seminarju je bil beloruski pesnik Nil Gilevič, ki je prišel s svojimi prvimi prevodi slovenske poezije v beloruščino, njemu pa so sledili tudi drugi prevajalci naše književnosti v tuje jezike, zato se je krepilo sodelovanje z Društvom pisateljev in prevajalcev. Mislim, da so takrat začeli organizirano prihajati na seminar tudi mladi iz zamejstva, iz avstrijske Koroške in iz Porabja, domači duhovniki, predvsem Božo Zuanella, pa so vodili skupine iz Beneške Slovenije ter tako zbužali zanimanje za matično domovino.

Na seminar so prihajali najvidnejši profesorji slavisti in jezikoslovni teoretiki najrazličnejših smeri ter mladi asistenti od vsepovsod, od paleoslavistov Roberta Autyja iz Oxforda do Kuja Kujeva iz Sofije in vrste bolgarskih raziskovalcev, od polabista Kazimierza Polaškega do teoretika Witolda Mańczaka iz Poljske in spet vrste znanstvenikov iz Češke in Slovaške, Jaroslava Poraka in Jana Oravca in množice drugih, sorabistov Hinca Schuster-Šewca, Pawła Nowotnega, pokojnega Konstantina Trofimoviča iz Lvova, lužikosrbskega pesnika Kita Lorenca in prevajalca v ukrajiniščino Vila Grimiča, prvega prevajalca Brižinskih spomenikov, sicer pa sorabista in slovenista Geralda Stona in slovenskega slovničarja Petra Herrityja, pa velikega ljubitelja Slovenije Toma Priestlyja iz Kanade in nešteto drugih iz najrazličnejših dežel širnega sveta. Ne smem tukaj pozabiti tudi takrat še mladih Gerharda Neweklovskega, ki zdaj vodi dunajsko slavistiko, in Klause Detlefa Olofa, ki se je razvil v prvovrstnega prevajalca iz slovenščine. Krog udeležencev se je vedno bolj širil, vedno več je bilo ljudi, ki so se pri nas dobro počutili, zvedeli veliko novega in začeli vključevati našo tematiko v svoja predavanja. Obenem pa so širila tudi naša obzorja. Vedno bolj so se širili tudi naši stiki s svetovno slavistiko in vedno bolj smo se udeleževali tujih seminarjev, kjer smo spoznavali zanimive sogovornike in jih vabili na naš seminar.

Po našem zgledu so ustanovili svoj seminar Makedonci, leta 1967 pa tudi Lužiški Srbi v Budyšinu, kamor redno odhajajo tudi naši študenti in se vračajo s širšim obzorjem in večjim razumevanjem stroke. Tako ima danes že večina slovanskih narodov svoje poletne seminarje.

Naš seminar je torej postal institucija, ki je pognala globoke korenine, skozi obravnavanje slovenske tematike v širši slovanski ali slavistični perspektivi pa opredelila vidno mesto slovenskega jezika, literature in kulture.

Janez Zor

Vase in v svet

Zakaj se zgodi nekaj, kar na prvi pogled sploh ni v sistemu, pravzaprav ne vemo dobro. A se zgodi, ker se nekako mora zgoditi. Zaradi stvari same in okoliščin njene in naše sporočilnosti. Naš šolski sistem je zlasti na najvišjem odseku bil in je vkovan v sintagmo dodiplomskega in podiplomskega študija, ki mora biti seveda prvi okvir. A četudi se nova spoznanja objavljajo, v strokovnih revijah in monografijah in v pisnih in govornih medijih, to vendarle ne pomeni dialoga z neštudentskim občinstvom, ki pa mora vsaj na splošno o nekaterih stvareh vedeti več in premišljevati preprosto zaradi tistega, kar je položeno v vsako (in zato tudi v spoznavno) komunikacijo – prav zaradi perlokutivne moči, zaradi ravnanja, ki utegne usmerjati in spodbujati vedenje – in zaradi neravnanja, ki je pogojeno z neznanjem in nepoznavanjem.

Skupina slavistov/slovenistov z Oddelka za slovanske jezike in književnosti, ki smo v prvi polovici šestdesetih let začeli premišljevati o – danes pravimo – promociji slovenščine, slovenske literature in kulture v svetu slavistike, kjer so nas navadno iz praktičnih razlogov skrivali pod tako imenovano jugoslavistiko. Ta »jugoslavistika« je zlasti na tujih univerzah šla tako daleč, da so v okviru lektoratov ali študija srbohrvaškega jezika nekaj o slovenskem jeziku povedali kar lektorji ali predavatelji srbohrvaščine, ki so jo zunaj države radi prodajali kot neke vrste jugoslovanski »državni« jezik, čeprav po zakonski regulativi in pojmovanju to sploh ni bila. Le interpretacija navzven je bila takšna, in ker nismo bili zraven in ni nihče protestiral, se je ta ideja med tujci kar širila; kasneje ob osamosvajanju so bile tudi zaradi tega težave z našo prepoznavnostjo. Marsikomu iz beograjske centrale je bilo tako na primer čisto prav, če so zunaj srbohrvaščino imenovali *język jugosłowiański*. Meni se je to zgodilo daljnega leta 1956 na Jagelonski univerzi v Krakovu. Stari profesorji, ki so hodili pred vojno v Ljubljano in so za Slovence in njihov delež v slovanskem svetu vedeli, so se počasi poslavljali, vmes je bila vojna, nova država, ki njene narodne raznovrstnosti niso prav razumeli, še manj dejanske narodne emancipacije, ki se je z njo zgodila – in že je bil tu prvi nesporazum. »Język jugosłowiański – który?«, sem se delala nevedno. Ta moja živa lekcija o jezikih Jugoslavije je bila takrat učinkovita in lektorat slovenščine v Krakovu deluje še danes. Slovenščina je dobila postopoma vendarle samostojen lektorat v nekaterih državah, kjer se je za njo pokazal interes na slavistiki ali pa je bil interes zaradi gospodarskih stikov in so bili na voljo lektorji, tudi domači. Redko kje je bilo mogoče iz tega predmeta diplomirati. V različnih oblikah so jo že tedaj poučevali na jugoslovanskih univerzah, v Pragi, v Olomoucu, na Poljskem, v Italiji, v Avstriji, na Madžarskem, na Švedskem, deloma v Nemčiji, tudi v Franciji, na Danskem in v Angliji. A tedaj smo že vedeli, da se o Slovencih, njihovem jeziku, literaturi in samosvoji kulturi ter polnem

narodovem življenju v svetu zelo malo ve in ker so pri posameznih slovanskih narodih že imeli tako imenovane poletne šole, tudi v Jugoslaviji, smo se kaj hitro oprijeli ideje, ki jo je prinesel kolega Janez Zor z enega od svojih prvih obiskov take poletne šole ruskega jezika v Moskvi, namreč da bi poskusili organizirati svoj čisto slovenski seminar. Slovenščina se je poleti poučevala tudi na skupnem, tako imenovanem jugoslovanskem seminarju, vendar pri njegovi zasnovi nismo imeli besede, tečaj jezika je bil fakultativen (!) in šele v poznih osemdesetih smo ugotovili, da so nas v beograjski »centrali« vseskozi obravnavali ne kot samobiten narod s svojim jezikom in književnostjo in kulturo, ampak kvečjemu kot eno od jugoslovanskih pokrajin, nekako tako kot Slavonijo (vsaj toliko seminarskega prostora so nam odmerili). Seveda pa so morale slovenske republiške oblasti plačevati za ta seminar več kot dvakratno vsoto, kot bi jo glede na število prebivalstva. Kot bolj razvita republika smo morali tudi tukaj malo več primakniti. Pritoževali smo se, a opisani princip nam skoraj do konca našega sobivanja v jugoslovanski federaciji ni prišel na misel, povedali nam ga pa srbski kolegi tudi niso. Ko pa smo nazadnje le dojeli, za kaj pravzaprav gre, smo to ugotovitev takoj povedali predsedniku vlade Dušanu Šinigoju, ki je našo promocijo močno podpiral, in mu predlagali, da naj iz take španovije izstopimo. Takoj je zaprl pipico. Medtem smo v Ljubljani že skoraj petindvajset let uspešno promovirali Slovenijo, Slovence in slovenski jezik, književnost in kulturo na lastnem Seminarju slovenskega jezika, literature in kulture.

Prva polovica šestdesetih let je bila v študijskem, strokovnonazorskem in morda tudi širšem političnem smislu zelo razgibana. V tem splošnem smislu se je ob pripravljanju nove ustave in ob gospodarskih težavah začela kljub vsem pritiskom ali pa prav zaradi njih krepiti zavest vloge lastne republike za razvoj Slovencev kot naroda. Zdi se tudi, da so bili glasni in tihi pritiski takrat prvič taki, da smo jih zaznali kot pritiske: leta 1962 mi je na primer eden najuglednejših srbskih znanstvenikov jezikoslovcev v pogovoru predlagal, naj sprejmemo za znanstveni jezik srbohrvaščino, oni pa bi se odrekli cirilice. Seveda sem ga zavrnila, z jezikom bi šel del naše samobitnosti in istovetnosti. Mislim, da je bil po letu 1958 čas, ko se je pri nas že dokaj splošno dvomilo o konceptu *bratstva in enotnosti*, sloganu, ki naj bi pripeljal do unitaristično zamišljenega nacionalnega poenotenja; nekateri smo imeli z njim negativne izkušnje še iz študentskih let, oblasti pa so slogan, ki je bil popolnoma izprazen, že ob nastanku, še dolgo uporabljale in skušale z njim zastirati pritiske na osebni razvoj identitetne zavesti. – Petdeseta leta so bila za našo stroko v vsakem primeru prelomna. Razmeroma kmalu se je poslovil rod učiteljev, ki so slovensko slavistiko/slovenistiko zasnovali po prvi svetovni vojni in ji dali mednarodno priznano vrednost, ne nazadnje s sodobno analizo Brižinskih spomenikov, s katero so dokazovali njihov slovenski izvor. Slovenski knjižni jezik je dobil v začetku svoje mesto najprej kot lektorat in takoj nato kot predmet, vendar je bila vsa jezikoslovna zasnova še vedno historicistična, teorija jezikovnega sočasa in z njo povezane metode so se slovenistike tedaj komajda dotaknile. Vsaj v splošnem študijskem procesu. Četudi so možnosti bile, saj s strokovno literaturo oddelčna knjižnica ni bila v prevelikem zaostanku, res pa se je po vojni poznalo, da je bilo premalo ljudi, ki bi za to poklicno skrbeli. Prvega pravega knjižničarja (knjižničarko) je dobil Oddelek šele v petdesetih letih, prej sta to delo opravljala edini oddelčni asistent in laborant! In to v knjižnici, ki je bila po številu izvodov največja na Fakulteti. Na odseku za književnost se je izoblikoval nov oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, našo pozornost pa so vse bolj pritegovale nove jezikoslovne in literarnovedne

teorije, le da se je pri nas to imenovalo še zmeraj »tuja učenost«, vsaj profesor Bajec se je teoretsko naravnanim smerem s tem izrazom nekako upiral, ko smo se nekateri zanje odpirali. Danes razumem, profesor je hotel, da bi sporočali lastne poglede in spoznanja, ni pa upošteval, da je tudi metoda, ki ji je pripadal, vsebovala teorijo. Prav ta odsotnost usklajene jezikoslovne teorije je bila potem tudi podlaga za naše kritike novega slovenskega pravopisa 1962. A vse to se je dogajalo znotraj našega prostora – in strokovnjakov za vsa področja preprosto tako rekoč ni bilo, tudi potrdila za stališča, ki smo jih potrebovali, v našem okviru ni moglo biti. Konec petdesetih let je bilo tudi kar nekaj kadrovskih sprememb, od katerih je za nekaterimi ostal grenak priokus nekakšnega nedorečenega in nepremišljenega političnega ukaza, ki je storil nekaj krivic, zlasti profesorju Slodnjaku in tedanjima asistentoma Francetu Berniku in kasneje še Štefanu Barbariču, prišla sta dva nova profesorja, France Bezljaj in Tine Logar – in habilitiral se je prvi iz našega rodu, Boris Paternu. A če smo hoteli vsaj malo izpolnjevati študijski program, smo morali pritegniti asistenti včasih tudi preko pooblastil. Asistent sme imeti samo vaje, toda mi smo morali kdaj tudi podajati novo snov. Bili so pionirski časi – in veseli smo lahko, če danes ni tako. Ali pa morda kje še vedno pravilo velja le kot kos papirja?! Nekaj pa drži: odgovornost, ki smo jo čutili, je bila velik izziv, kakor se temu danes lepo reče. Morda je bilo v nas malo preveč resnosti in včasih občutka dolžnosti, za pravi dialog na intelektualni ravni pa kakor da ni bilo pravega časa. Le tu in tam se je zgodilo povezovanje med disciplinami, zanimalo nas je, kaj se dogaja pri sosedu – in tudi to je pustilo svoje korenine.

Prva večja novost je bila konec petdesetih let študijska reforma, ki je zahtevala v nasprotju z zadnjimi čisto formalističnimi posegi v študij predvsem vsebinski premislek. Tedaj so za dobro desetletje vpeljali tako imenovani stopenjski študij, od katerega se je od sedemdesetih let do danes ohranila tretja stopnja, medtem ko je dodiplomski študij ostal nedeljen. Takrat sem bila na predmetu slovenski knjižni jezik zaposlena kot redna asistentka, profesor Bajec je šel brez potrebe in kot se je pozneje izkazalo zaradi neke umazane politične spletke, ki pa se ni izšla, prezgodaj v pokoj, pa sem zato po vrnitvi s podiplomskega študija na Poljskem jeseni 1958 morala v boj za novi predmet sama, napisala sem novi program za predmet, ki naj bi postal zdaj diplomski in naj bi zaznamoval študij slovenistike od prvega do zadnjega letnika. Smisel tako zasnovanega predmeta naj bi bil v tem, da bi si slušatelji med študijem izoblikovali ne le strokovno vedenje, ampak na tej podlagi tudi lastno spoznavno izhodišče za kasnejše dograjevanje. S tem bi imeli vsaj približno dovolj časa tudi za utrjevanje osnovne strokovne kompetence. Za to je bilo več razlogov. Prvi je bil v sami naravnosti študija, ki je pošiljal svoje diplomante predvsem v šole, tedaj še nižje in višje gimnazije, pa tudi v redakcije medijev in založb. Vseh teh nalog je bilo po drugi svetovni vojni vse več in strokovnega kadra je zelo primanjkovalo, maturanti s teh šol so prišli pogosto brez ustreznega znanja slovenskega jezika celo na stopnji pravopisa in pravorečja. Tako je bilo treba poskušati zamujeno nadoknaditi na stopnji, ki bi zahtevala akademsko razpravo, če naj bi bil študij res učinkovit in zares študij in ne zgolj učenje. Kljub menjavi programov je že kmalu po drugi vojni prišlo do neke vrste slovenistike s študijem slovenskega jezika in književnosti, čeprav se je Oddelek še zmeraj skrival pod imenom za *slovanske jezike*, v katerega so naši profesorji po prvi svetovni vojni skrili samobitnost slovenščine kot samostojnega slovanskega jezika in

jugoslovanskih jezikov s slovenščino vred niso skupaj poimenovali *narodni jezik*. Primerjalna književnost oziroma primerjalno jezikoslovje se je študiralo posebej, na slavistiki je bilo organizirano le slovansko jezikoslovje, književnost posameznih jezikov se je nudila v lektoratih, ki so jih tedaj deloma vodili tudi rojeni govorci, vendar tudi že s posebnimi predavanji. Z začetkom stopenjskega študija je prišlo do pomembnih premikov zlasti v teoriji, ki je bila izhodišče novega spoznavanja. Dotedanji historizem z osnovo v tako imenovani zgodovinski slovnici se je moral umakniti novim pogledom tako v teoriji kakor v raziskavah gradiva. Kot običajno pri reformah se ob spremembi ni dovolj razpravljalo o razlogih za spremembo usmeritve, ki so jo po prvi svetovni vojni prenesli z avstrijskih univerz na novo slovensko univerzo, ta pa je bila, kakor je leta 1935 v Sodobnosti zapisal Fran Petre, zaradi beograjskega načrtnega omejevanja sredstev v prvih desetletjih vsaj na nekaterih področjih močno prikrajšana v razvoju. Študij slovenistike je bil od samega začetka naravnani v slovensko samospoznavanje, njegov namen je bil, dokazati samobitnost slovenskega jezika in besedne ustvarjalnosti v njem v zgodovini slovenske jezikovne in kulturne skupnosti s teorijo in metodo glavnih in pomožnih ved, ki jih je združeval tedanji historistično naravnani študijsko-raziskovalni program. Prvih petnajst, dvajset let po drugi svetovni vojni je spremljala kadrovska zamenjava, ne nazadnje pa tudi neke vrste strokovna nestrpnost pri mlajši generaciji. Njeno zanimanje za teorijo in navduševanje nad novimi pogledi je del starejše generacije imenoval »tuja učenost«, mlajši rod pa je v svojem navdušenju in določenem zavračanju dotedanjih smeri šel včasih predaleč. Tako leta 1963 na primer Marja Boršnik ni uspela z ustanovitvijo prioddelčnega inštituta za slovensko literaturo, v katerem bi po metodah, ki so izvirale iz Kidričeve šole, lahko sistematično poskrbeli za nekatere temeljne raziskave. A se ni izšlo, kakor se ni povsem izšlo v slovenskem jezikoslovju, v katerem se je prebivala nova smer s sodobnejšimi okviri zlasti v okviru predmeta slovenski knjižni jezik.

Zakaj je treba prav to razširitev tako poudariti? Ker je prav tu prišlo do tedaj že malone pol stoletja (1916) uveljavljene razmejčitve pogledov na jezikovno predmetnost, ki jo je po Jakobsonovi predstavi sestavljala prerez razmerij med jezikovnimi znaki v ravnini zdajšnjosti in v navpičnici časovnega poteka. Pomembnejše od nakazovanja zgodovinske poti izoliranega znaka je postalo razmerje med znaki, ki je peljalo k iskanju jezika – in prek tega k razumevanju jezikovnih sporočil. Tako z novo lingvistiko utemeljeno pojmovanje naj bi pripeljalo do drugačnega razumevanja knjižnega jezika kot nacionalno povezovalnega dogovornega izrazila in ne kot umetnega jezika, ki naj bi ga nikjer ne govorili in ne bi bil živ. Tako razumevanje jezika pa je tudi ključ v drugačno branje literature, seveda pa se je tudi literarna veda pri mlajši generaciji razvijala v okvirih lastne doktrine; v njeno ospredje se je postavljala besedna umetnina v nasprotju z socialnim biografizmom poprejšnjega obdobja. Ob snovanju novega študijskega programa na prelomu petdesetih let smo podobno kot naši akademski učitelji ob ustanovitvi ljubljanske univerze premišljevali tudi o predmetu, ki naj bi seznanjal slušatelje z zgodovino knjižnega jezika z namenom, da spoznajo vsaj osnovna dejstva o razvoju tiste jezikovne zvrsti, ki je s svojo družbeno funkcijo v stoletjih prispevala k utrjevanju slovenske jezikovne in kulturne skupnosti v narod. Novi predmet od samega začetka ni zajemal samo historičnega glasoslovja z akcentologijo in morfologije in podobno, ampak je bil skladno z okvirno teorijo De Saussurea zasnovan na predstavitvi polnega sistema jezika in vzporednega študija besedil, kar je bilo zajeto pod strokovnim izrazom stilistika. V tem

času se je začela zadnja faza priprav na veliki enojezični slovar slovenskega knjižnega jezika, saj je od dvojezičnega slovensko-nemškega Pleteršnika minilo več kot pol stoletja, slovarji, ki so izhajali do takrat, potreb niso mogli pokriti, z načinom gledanja sveta se je spreminjal tudi jezik. V začetnih razpravah o zasnovi slovarja sem bila zraven, in čeprav je to zabeleženo samo na trakovih, sem vendar vesela, da se mi je posrečilo pojasniti, zakaj je potreben obrat k sočasju: na začetku se namreč pomena zgodovinske rasti za vrednotenje aktualnosti pomenov niso zavedali in ker zgledi iztržki iz citatov niso dokumentirani, bi lahko obveljali kot aktualna norma. (Čeprav gre za temeljno teoretsko izhodišče, seveda nisem nikjer omenjena, a pomembno je, da se je posrečilo – besede, ki se umikajo iz spomina, so opremili s kvalifikatorji.)

V času, ko se je to zgodilo, smo se najprej preselili v novo fakultetno poslopje, še prej – leta 1959 – je predsedoval Slavističnemu društvu Slovenije, ki je nastalo pred drugo vojno na slavistiki in ima tam kakor domicil, Dušan Pirjevec Ahac, ki je poslal članom prvič po vojni anketo, ki je zadevala položaj slovenščine po drugi vojni, na zborovanju jugoslovanskih slavistov v Ljubljani leta 1961 je prišlo do »upora« poskusu srbskega zatiranja Slovencev in leta 1965 je sledilo Pismo SZDL o jeziku, začetek vserepubliške akcije za pojasnjevanje vloge slovenskega jezika v javnosti, izšla je pomembna monografija o slovenski književnosti med 1945 in 1965, pri kateri sta se združila dva rodova ljubljanskih raziskovalcev književnosti, ki sta za dolgo časa prevzela ta del stroke. V kulturnih revijah, ki so bile sicer do neke mere pod cenzuro, je stekla polemika med vidnimi kritiki o razmerju literature in ideologije. Konec šestdesetih let se je zgodila sovjetska okupacija Češkoslovaške. Slovenski slavisti smo se udeležili tudi dveh mednarodnih kongresov, v Sofiji in v Pragi leta 1968, teden dni pred sovjetsko okupacijo Češke, ki nas je nekaj zatekla še na Češkem.

In sredi vsega tega dogajanja, ki ga je prav neidilično motilo občasno navidez oblastno, pa tudi »kolegialno« nagajanje temu ali onemu med nami, se je izoblikovala poprej omenjena ideja o organizaciji prireditve, ki je bila po prvi zasnovi namenjena predvsem kolegom – tujim slavistom kot informacija in povabilo k spoznavanju jezika in raziskovanju literature in kulture. Leta 1965 smo prireditve prvič pripravili in ji dali tudi temeljno zasnovo: začetne lektorske ure naj bi na več stopnjah uvajale v slovenski jezik, sledil bi izbran program predavanj z namenom, podati osnovno informacijo o slovenskih rečeh, in to v enakem razmerju glede na vsa tri temeljna področja, jezik, literaturo in kulturo. Popoldne je bilo namenjeno specialnim tečajem, posebnemu popoldanskemu programu, ki naj bi dopolnjeval dopoldanskega, ogledom, zvečer so bile posebne kulturne prireditve. Posebno vlogo spoznavanja Slovenije smo namenili ekskurzijam, ki so bile dopolnilo programa. Prireditve sta organizirala predsednik/predsednica in tajnica/tajnik s pomočjo odbora, v katerem so sodelovali vsi člani oddelka, ni pa bilo nikogar s področja kulture, kar se je pokazalo kot pomanjkljivost, čeprav so nam vidni predavatelji s področja drugih nacionalnih ved prišli radi predavat. Zelo kmalu se je prireditve razvila v posebno priložnost ne le za informacijo tujcem, ampak tudi za naše lastno spoznavanje svojega jezika, ustvarjalnosti in kulture. Posebej pomemben se je Seminar pokazal tudi za slovenske zamejce, ne le, ker so se lahko stopili s slovenskim svetom, ampak tudi, ker so jim bila sporočena stališča o slovenskih rečeh ne od zunaj, marveč iz samega središča slovenskega spoznavanja. Druga skupina, ki je prihajala na Seminar že od samega začetka, so bili Slovenci ali njihovi potomci, ki so odšli po svetu. Prvotni okvir – za

tuje slaviste – je bilo treba zaradi zanimanja razširiti. Prišli so prevajalci in drugi, ki jih je slovenščina zanimala ali pa so jo pri svojem delu potrebovali. Skupne naloge in druženje z udeleženci z vsega sveta so organizatorje v tistih prvih časih zelo povezale, povezanost strokovnega kolektiva je seveda nadvse pozitivno vplivala na samo prireditve. Ves čas je bila prireditve deležna pozornosti vodstva Univerze v Ljubljani, Akademije znanosti in umetnosti, vlade in društev, ki so bili posebej zainteresirani za delo in poslanstvo Seminarja – in seveda medijev, ki so to delo redno spremljali.

V tem začetnem obdobju, ko je bila vsa prireditve odvisna od zagnanosti organizatorjev in prepričanja o pomenu prireditve, ki je združevala od petdeset do sedemdeset udeležencev, nekateri so že prihajali tudi po mednarodnih kulturnih konvencijah, je postalo jasno, da je treba prireditve razširiti. To se je zgodilo z osmim Seminarjem leta 1972. Med organizatorji so se takrat kresala med seboj tudi nasprotna si stališča. Večja skupina organizatorjev je prisegala na informativnost prireditve in na programski okvir, ki ga je ponujal naslov. Sama sem skupaj z nekaterimi drugimi učitelji nacionalnih ved, ki so se zbirali ob Seminarju in smo sodelovali pri podobnih prireditvah zlasti v zamejstvu, kot so bili umetniški zgodovinar prof. dr. Nace Šumi, zgodovinar prof. dr. Bogo Grafenauer, geograf prof. dr. Svetozar Ilešič in prof. dr. Vladimir Klemenčič in nekateri drugi, verjela, da bi kazalo izoblikovati dolgoročen vsebinski program, ki bi usmerjal tudi pripravljalne raziskave. Ta dolgoročni spoznavno-raziskovalni program bi ob vsej avtonomnosti in individualnosti raziskovalnih metod s skupnimi cilji povezoval spoznanja različnih humanističnih, družboslovnih in po potrebi tudi naravoslovnih ved. Zelo jasno se je začrtal tudi prostor, določen z govorniki slovenskega jezika, ki so se zunaj državnih meja tedanje federalne republike Slovenije v Jugoslaviji morali boriti za priznanje pravic svojega jezika tako v teoriji kakor v vsakdanjem življenju. Prav to razpravljanje ob Seminarju in razpravljanje z udeleženci je spodbudilo še druge prireditve, med njimi veliko ekskurzijo treh oddelkov Filozofske fakultete leta 1969 na Koroško (zgodovina, umetnostna zgodovina, slavistika), na kateri smo se v jugoslovanskem konzulatu v Celovcu dogovorili za Koroške kulturne dneve, prireditve, katere prvotni namen je bil ustvariti na Avstrijskem Koroškem vsaj tri dni na leto znanstvenega dialoga v slovenščini in vzpostavljenega iz zornega kota Slovencev. Taka zasnova se zaradi preveč »botrov« sicer ni obdržala, prireditve, ki so jo požrtvovalno pripravili Koroški Slovenci, se je obdržala vse do slovenske osamosvojitve. Kasneje so tej prireditvi sledili še Beneški Slovenci, podobne prireditve so si sledile tudi v drugih središčih zamejskih Slovencev. Pojmovanje enotnega slovenskega kulturnega prostora je bilo tedaj, na začetku sedemdesetih let, čedalje bolj pomembno predvsem za nas same in za zasnovo našega seminarja in njeno udejanjanje.

Na prve seminarje sta že prišla tudi Beneška Slovenca Izidor Predan in prof. Viljem Černo in pripovedovala o za Slovence neprijaznih razmerah, prišli so Korošci, med njimi profesor s celovške slovenske gimnazije dr. Reginald Vospernik in dunajska študenta Avgustin Malle in Kristijan Teodor Domej, prišli so Tržačani in Goričani, malo kasneje tudi prvi Porabski Slovenci. Kmalu se je pokazalo, da je za obstoj in razvoj Slovencev poleg jezikovne kompetence nadvse pomembno vedenje o sebi, o preteklosti, ki je bila v marsičem izrisana v preštevilnih stereotipih, izdelanih v prejšnjih časih za različne namene, in o razvojnih perspektivah in potrebah. Seminar je postal za vse našete interese kmalu preozek – skupino tujih interesentov so kaj kmalu dopolnile skupine

zamejskih Slovencev iz različnih držav in pokrajin. Toda kako ga povečati? Sredstev, ki smo jih dobivali doslej, je bilo premalo kljub temu, da smo prireditve pripravljali sprva kar v režiji Filozofske fakultete. Vodstvo osmega Seminarja leta 1972 so zaupali meni. Politične okoliščine so bile kljub tem oviram na sploh ugodne, saj je bil izvršni svet s Stanetom Kavčičem opisani novi opciji seminarja s tujci in zamejci izrazito naklonjen. Prijavo smo morali vložiti pri tedanjih treh skupnostih, izobraževalni, raziskovalni in kulturni, in z njimi podpisati dolgoročno pogodbo o financiranju. Ta novi način so ravnokar uvedli, a sam naslov naše prireditve še ni bil program, kot so menili nekateri kolegi. Nasploh je pri mnogih organizatorjih po mojem mnenju dolgo prevladovala neke vrste zaverovanost v osrednjost te mednarodne znanstvene prireditve že zaradi njenega imena in dejstva, da gre za slovenistiko, ne glede na sam izbor tematike in torej ne glede na aktualnost znanstvenega sporočila, zato so pričakovali, da se nam morajo ob takem podjetju in osebnem angažmaju mimo običajnih nalog odpreti vsa vrata. Ker se je na koncu vse skupaj nekako izšlo, smo na Oddelku preslabo gojili razumevanje aktualnih institucij in strategije za uresničevanje takih načrtov nismo razvili kot splošno postransko dejavnost članov Oddelka, zato se je moral s problemi spopadati vsak predsednik Seminarja posebej, kakor je vedel in znal.

Takrat, ob prijavi osmega Seminarja leta 1971/1972, je bilo treba vsem trem financerjem še posebej natančno razložiti, kaj hočemo z razširjenim seminarjem doseči in v čem vidimo pomen naših sporočil. Glavni tajnik Raziskovalne skupnosti dr. Edo Pirkmajer je skoraj čez noč zahteval nadrobno pisno in ustno obrazložitev prijave, na razgovor me je naročil ob sedmih zjutraj in ob devetih sva bila še zmeraj vsa razgreta v razpravi, ki je bila zanj nepričakovana in nova; takoj nas je podprl, podobno nas je podprl kolega Ludvik Zajc na Izobraževalni skupnosti, dr. Boris Kuhar na Kulturni skupnosti pa sprva ni bil navdušen, a sta ga oba sopodpisnika prepričala, da nas mora podpreti tudi on. Dolgoročna pogodba, ki smo jo takrat podpisali, je ostala dolgo v veljavi, četudi so bile kasneje vsako leto zaradi splošnega proračunskega primanjkljaja dostikrat težave, spreminjali pa so se tudi pogoji financerjev.

Seminar se je odtlej podvojil, od takrat se ga vsako leto udeležuje od 120 do 160 udeležencev, ki – začetniki – tri tedne, ostali dva sprejemajo redni in fakultativni dopoldanski in popoldanski program, povezan z ožjo ali osrednjo usmeritvijo – in odprt popoldanski in večerni program. Prav ta del, ki naj bi dopolnjeval glavni, strožje slovenistično-kulturološki tek, je doživel novosti (zanj sva dolgo skrbela z Jožetom Koruzo), precej obiskana je bila na novo vpeljana oblika okrogle mize s povabljenimi gosti, ki je od takrat postala stalna oblika seminarskega sporočanja, z njo naj bi vsaj malo razbili včasih togo frontalnost predavanj, ki so bila razen tega praviloma natisnjena v zborniku. Nova zasnova pa je naletela tudi na neodobravanje. Zelo dolgo se je pri organizaciji te prireditve kar načelno pazilo, da je bilo zmeraj vse tako, kakor je bilo postavljeno v začetku: spreminljivke so bile samo teme predavanj, morebitna metoda lektoratov in smer ekskurzij. Kako resno je bilo priseganje na nespremenljivo ustaljenost, kaže zgodba, ki se zdi danes humorna, a je v sebi skrivala tako idejo kakor določen odnos do pomena prireditve tako navznoter kakor navzven. Od samega začetka smo v predavalnici postavili na predavateljsko mizo običajno rumeno prekmursko majoliko in vanjo dali »slovenski« šopek: rdeče nageljne, rožmarin in roženkravt – ne le kot okras, ampak prej kot nekakšno blagovno znamko prireditve in kot povabilo k razumevanju

domoljubja organizatorjev. Ker se nova zasnova s tako idejo ni ujemala, sem želela s sodobnim cvetnim aranžmajem pokazati na tedaj že visoko raven slovenskega cvetličarstva. Pa se novi način ni obdržal: kolega, ki je »štafeto« organizacije sprejemal od mene, je že v prvem nagovoru napovedal, da bo nageljne »vrnil«. In jih je res. Zaradi njihove tako imenovane simbolne vloge, ki je ob takem poudarjanju seveda že zdavnaj zvođenela. Čez čas je z novim načinom aranžmajev nadaljevala Helga Glušič, od takrat pa se tudi s »cvetno opremo« kaže trenutna kulturna raven in okus organizatorja.

Težko je bilo tudi uskladiti tematiko, posebej še, dokler nismo pripravili informativnega zbornika s preglednimi članki o temeljnih vprašanih slovenistike. Za prva dva seminarja v novem obsegu smo začeli s problematiko zamejskih Slovencev, prvo leto na zahodu slovenskega jezikovno-kulturnega prostora (deloma upošteva Slovenko Primorje v celoti), drugo leto je bil na vrsti delež slovenskega dela Avstrijske. Prvič smo tudi ekskurzije vodili v Rezijo in Beneško Slovenijo (z vzporednico po našem obmejnem ozemlju za tiste udeležence iz vzhodne Evrope, ki niso imeli italijanskih vizumov; potovanja po Evropi so bila tedaj za nekatere skorajda nedosegljiva). Drugo leto smo se peljali z glavnino na avstrijsko Koroško, tisti, ki čez mejo niso mogli, so spoznavali Koroško na naši strani državne meje. Nekaj zgodb naj pokaže, kako so se ob različnih srečanjih odprla vprašanja naših strok kot temeljnih ved za servisiranje vedenja o nas samih (tudi z navidez najbolj odmaknjenimi in vase ugledanimi temami, brez kakega neposrednega namena političnega prepričevanja). Na slovesni večerni prireditvi v Ravenci (Prato) smo s prof. Tinetom Logarjem, dialektologom in predsednikom prvega Seminarja ravenškemu županu izročili izvod Ramovševe male dialektološke karte in mu ponovno razlagali, da je rezijanščina eno od slovenskih narečij in kateri so zgodovinski razlogi za pojave, ki imajo svoj izvor sprva v severnih in nato v zahodnih govorih. In da je kot slovensko narečje eden od slovanskih jezikov in da gre podobnost z ruščino pripisati prav tem dejstvom, nikakor pa ne mitu, ki je nastal iz presenečenja ruskih vojakov, ki so se v Napoleonovih vojnah tako daleč od domovine srečali z neznanim ljudstvom, ki je reklo, da je njihov jezik »rosojanski«. Zanimivo je, da je bila kasneje rezijanščina celo predmet posebnega raziskovanja mednarodne skupine, ki jo je raziskovala kot poseben jezik in kljub celi vrsti dejstev ločeno od drugih slovenskih dialektov; na osnovi zapisov (deloma starih nabožnih besedil) in z analizo jezika so dobili posebno slovnico rezijanščine, ki naj ne bi imela zveze s slovenščino. Ta akcija znanosti je seveda pomenila pritisk na Rezijane in je nekaj podobnega kot najnovejši pritisk italijanskih desnih strank zoper knjižno slovenščino, ki jo učijo v dvojezični slovensko-italijanski osnovni šoli v Špetru tako, kot učijo knjižno slovenščino v vsaki slovenski osnovni šoli – in kakor učijo »la lingua« po šolah v Italiji, čeprav povsod v posameznih pokrajinah govorijo svoj jezik. – Na tistem večeru v Reziji je bila posebnost neverjetna ustvarjalnost Rezijanov; pravljčarka je povedala v celoti moraliteto, ki jo poznamo sicer kot Burgerjevo balado v Prešernovem prevodu. In potem so peli in plesali. Takrat je bila vsa prireditev, za katero je imel velike zasluge raziskovalec ljudskega izročila dr. Milko Matičetov, nekaj povsem novega, danes pojejo in plešejo na to arhaično, samosvojo glasbo tudi v drugih skupinah po Sloveniji.

Kako zelo pomembno je, da udeleženci spoznajo pojave, ki jih poznajo sicer iz knjig in za knjige, kvečjemu še za prevajanje, in odnose, ki so povezani s konkretnim jezikovnim položajem, sem ugotovila naslednji dan, ko smo se iz Rezije ob tako imenovanem langobardskem limesu – Slo-

venci so se ob naselitvi bolj ali manj ob njem ustavili – vozili v Čedad, kjer so nam o razmerah med Terskimi in Nadiškimi Benečani govorili v društvu Ivan Trinko, pokazali so časopis *Novi Matajur*, ki so ga pisali v treh jezikih, nekaj v italijanščini, nekaj v knjižni slovenščini, nekaj v kombinaciji narečnega zapisa. V pogovoru z domačini je bilo veliko italijanščine, v narečju so govorili med seboj, v pogovoru z nami, »mestnimi«, so preklopili. Pač so veliko pripovedovali o načrtih njihovih kulturnih društev in tedaj predvsem članom društva *Emigrant*, ki so se svojih slovenskih korenin kot prednostne znamke zavedeli v ekonomski emigraciji, zlasti v Švici. V ospredju načrtovanja je bilo, popraviti primanjkljaj, ki je nastal po letu 1866, ko je prišla pokrajina pod Italijo in so z zgolj italijansko šolo začeli izvajati smrt jezika. Njihov knjižni jezik je bil in je knjižna slovenščina, ki pa jo izgovarjajo malo po svoje, naglasi so malo drugačni; to je lepo videti iz molitvenih besedil. Udeležencem Seminarja je bilo seveda vse to novo, saj v običajnih informativnih priročnikih piše kvečjemu, da se tam in tam govori neko slovensko narečje, da živijo kot manjšina – kaj se zares dogaja, pa se seveda niti v strokovnih krogih ne ve. Še več – znanstveni »cinizem« gre še tako daleč, da morebitno kritiko pritiskov ali kak upor v zvezi s tem označi kot »neznanstveno«, »zaznamovano s politiko«. In prav to se mi je ob Benečanih zgodilo. Neki kar gospodovalni slavist iz Nemčije, govorili so, da pripada mladim socialistom, se mi je pritožil, da je to politična ekskurzija. In tega seveda ni razumel pozitivno. Ves znanstveni aparat ga ni prepričal, informacije ni sprejel, motila ga je slutnja narodnega preporoda, nekaj, kar je bilo v osrednji Sloveniji opravljeno pred dvesto leti. V znanosti je pogost še en pritisk na jezikovno manj številno skupnost: irealni stereotip o »čisti«, »neobremenjeni« znanosti, kar je nekaj podobnega kot ideja o neangažirani literaturi. Prav snovanje seminarских vsebin, ekskurzijskih sporočil in podobno je opozarjalo na temeljno vprašljivost te nadute in v bistvu bojazljive maksime, ki pravzaprav znanosti jemlje družbeno težo in smisel.

Razširitev seminarja se je posrečila, pokazale pa so se nove naloge – in takrat sem si zamislila, da bi kazalo podobno, kot so to imeli drugod, zlasti na Poljskem, pa tudi na Češkoslovaškem, za to dejavnost razviti ob našem Oddelku posebno ustanovo, ki bi bila nekakšno središče podobnih manjših ustanov, kulturnih centrov, ki bi jih vzpostavili vsaj še v nekaterih državah za širšo promocijo Slovenije. Veliko zanimanje za našo prireditev, raznovrstnost interesov in potreba po trajnem delovanju v tej smeri so me spodbudili, da sem zamisel zapisala v končno poročilo o poteku osmega Seminarja. Center bi nastal okrog Seminarja in morda posebne katedre za slovenščino kot tuji jezik, razvili bi ga z odsekom, ki smo ga imenovali *kultura*, in vso to dejavnost utemeljili z ustreznimi raziskavami. Vse to bi bilo tudi strokovno zaledje za tedaj že kar številne lektorate slovenščine na tujem, ki bi s tem pridobili večjo težo. Ustanova pa bi bila tudi neke vrste kadrovske poligon. Po poljskem zgledu (*Polonicum*) sem za tako zamišljeno ustanovo predlagala tudi ime: *Slovenicum*. Ker pa je bilo to ime že uporabljeno za ustanovo teoloških študij v Rimu, je pozneje, ko je začela ideja dobivati realne oblike, prišlo do sedanjega poimenovanja *Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik*, ki zdaj združuje številne programe, ki jim je osnova razvijanje jezikovne kompetence v slovenščini. A tistega daljnega leta 1972 se zamisel seveda ni mogla takoj uresničiti. Pa tudi kasneje je bilo veliko nerazumevanja in nasprotovanja. Raziskovanje jezika z drugačnim namenom kot popisovanje prvega jezika, in sprotno preskušanje z učenjem drugega

jezika se je nekaterim med kolegi zdelo kot napad na znanstveno »čistost« slovenistike (slavistike) kot glavne študijske usmeritve na dodiplomskem in podiplomskem študiju, oblike poučevanja slovenščine kot drugega jezika pa razen na katedri, ki je doslej niso potrdili, ni moglo imeti polnega študijskega značaja. »*Lip-a, lip-e*, to pa res lahko uči kdor koli, ni treba, da je tak odsek pri univerzitetnem oddelku,« so razlagali nekateri ugledni člani Oddelka še pred nekaj leti. A zagnani in predani sodelavci Centra so tedaj že vedeli drugače, znali so zastaviti delo v skupini in posamično in so znali obojemu prilagoditi tako raziskovanje kakor redno izobraževanje sodelavcev in lektorjev po svetu. Izjemno pomembne pa so tudi mednarodne povezave, ki omogočajo ne le sprejemanje tujih spoznanj, ampak tudi posredovanje lastnih izkušenj in izvirnih rešitev. Tudi to je promocija obojega – Slovenije in našega oddelka in z njim povezanih strok.

Ob vedno večjem zanimanju za Seminar, ki je znatno preraslo prvotni okvir »tujih slavistik«, se je čedalje bolj kazalo, da je treba posameznim nalogam znotraj te prireditve posvečati celovito, lahko bi rekli »profesionalno« pozornost. Iz leta v leto se je čedalje bolj kazalo, da je organizacija s prepotrebno infrastrukturo več kot skromna, saj smo šele sredi sedemdesetih let smeli nastaviti prvo profesionalno tajnico Seminarja, ki pa je imela še naloge v zvezi z mrežo slovenskih lektoratov na tujem in s publikacijami, zlasti z zbornikom in drugimi gradivi. Tudi učiteljev in asistentov je bilo premalo celo za redno delo, tako da je poprej večkrat omenjeno negodovanje pripisati tudi občutju določene zasičenosti, saj je bilo treba leto za letom z vso intenzivnostjo po izpitno napornem juniju potegniti globoko v poletje. A vztrajanje pri organizaciji je imelo za samo prireditve tudi prednosti. Posamezne skupine udeležencev so imele različne interese, in te smo poskusili upoštevati z raznovrstnostjo lektoratov, posebnimi tečaji jezika ali strnjene problematike različnih področij. Podobno kot v drugih republikah, na primer v Beogradu ali v Makedoniji, smo začeli razmišljati o vzporednem simpoziju, na katerega bi povabili tuje strokovnjake, ki so se s slovenščino ali sorodno problematiko ukvarjali raziskovalno. Leta 1977 smo se zbrali ob Nahtigalovem simpoziju, ki je k spominu na našega velikega učitelja povabil slaviste iz vsega sveta, generacijo, ki ga je poznala in upoštevala, pokazalo pa se je, da je bila teža Nahtigalovih znanstvenih prizadevanj po drugi svetovni vojni v potrjevanju slovenske jezikovne samobitnosti, posebej slovenskega značaja Brižinskih spomenikov, kar so zlasti v drugi polovici 19. stoletja mnogi pomembni tujci skušali zanikati. Podobno kot pri Miklošiču, le še bolj vidno, je bilo izhodišče primerjalnega slovanskega jezikoslovja profesorjeva slovenska izkušnja. Leto prej je potekala simpozijaska prireditev, posvečena Cankarju, leto kasneje, 1978, Župančiču, v sodelovanju s Slovensko akademijo znanosti in umetnosti in Slovensko matico, leta 1979 pa je stekla simpozijaska serija Obdobja, v kateri je skupno raziskovanje zapovrstnih obdobj slovenske ustvarjalnosti z naslovnih področij prispevalo nova spoznanja, nove metode, predvsem pa nove vidike, ne nazadnje tudi na novo odkrito gradivo.

Zaradi simpozija, ki je zahteval svojo pozornost, pa tudi zaradi različnih interesov udeležencev je na samem seminarju prihajalo do določenih razhajanj med posameznimi deli prireditve; lektorati in z njimi povezani tečaji so bili neke vrste intenzivna jezikovna šola; sklop predavanj, tudi če se je posrečilo tematsko zaokroženje, je zahteval določeno stopnjo teoretskih in gradivnih priprav, saj znanstvena informacija ni nikoli poljubna, popoldanski in večerni program sta zahtevala vsaj malo poglobitve v življenje v slovenskem prostoru. Specialne naloge so najprej ne-

kako »razdelile« jezikovno šolo od vsebinskega dela. In čeprav so lektorji v veliki meri napovedovali ostali program, organizatorji nekako nismo zmogli vseskozi razložiti celovitosti seminarskega sporočila – ali pa ga morda sploh ni bilo in je bilo sporočil več. Kakor koli – prireditve je z vsakoletnimi izkušnjami in kljub temu, da je imela skoraj do zadnjega vsako leto drugo vodstvo, da je bila dolgoročna samo oblika in približen vsebinski koncept, pa tudi kljub temu, da so udeleženci pripadali različnim generacijam, rasla in se razvijala, z naklonjenostjo oblasti, ki so jo na svoj način sprejele kot del seznanjanja sveta s Slovenijo, ter posebej kulturnih krogov včasih tudi presegla naša pričakovanja. Z njo je na poseben način raslo naše samospoznavanje. Naše udeležence so sprejemali ljubljanski župani in župani krajev, skozi katere so šle ekskurzije, sprejema pri rektorju so se udeleževali tudi pomembni povabljeni – spominjam se pogovorov s pisateljem Cirilom Kosmačem –, simpozij je praviloma sprejemal predsednik republike. Ta pozornost ni bila nikoli prazno protokolarna, zaradi te pozornosti so se udeleženci počutili v središču pozornosti, ki jo je bila razvidna tudi iz naklonjenosti medijev. Le nekaj je bilo moteče že v začetku in je malo manj moteče, a še zmeraj prisotno zdaj: tujce, ki se prihajajo učiti in spoznavat slovenščino, sprašujejo z nejevero, kakor to, da so se odločili za jezik (»jeziček«). Neverjetna servilnost. Še zdaj pa se spominjam novinarja, ki je bil poprej tudi naš študent, ki me je spraševal o zasnovi in mojih vtisih z osmega Seminarja na večerji po rezijsko-beneški ekskurziji v Ajdovščini. Nisem mu zaupala in nisem mu verjela, da bo znal slovensko opcijo, ki je bila podlaga zasnovi, zares napisati z vso potrebno občutljivostjo in brez kake primesi, ki bi silila v jalovo smer *blutundboden* nacionalističnega nasilja. Zadnjič sem ga po dolgem času srečala. Postarali smo se, a občutki s tistega pogovora so živi. Tudi kasneje je smisel te prireditve ob vsej pozornosti ujel le ta ali oni prispevek, večinoma pa se je poročalo po šabloni. Prav to – in ne nazadnje tudi način vedenja o Slovencih po osamosvojitvi in ravnanje, ki izvira iz tega, zgovorno kaže na naše naloge v smeri, ki ji je izhodišče znanost, smoter pa sporočilo družbi in njenim članom.

Seminar pa ni bil deležen samo pozornosti državnih organov, ki so vse bolj razumeli smisel našega prizadevanja, pozabiti ne smemo, da so ga bodisi s predavanji bodisi s posebnimi pogovori počastili najbolj vidni predstavniki naših strok in udeležencem pripovedovali o redkih spoznanjih. Tako so seminar spremljali zgodovinarji Fran Zwitter in Bogo Grafenauer, oba sta bila po drugi vojni eksperta na mirovni konferenci v Parizu, ko je bilo treba tudi za zeleno mizo dobojevati Primorsko, ki je po prvi svetovni vojni – ozemlje s slovenskim prebivalstvom – kar tako padlo Italijanom za nagrado. Dr. Metod Mikuž je udeležencem nekaj mesecev pred smrtjo razlagal, kako težko je bilo po vojni stkati z večščino diplomacije Jugoslavijo, saj so si nekatere pokrajine – govoril je o Makedoniji – lastili drugi. Eden najbolj razgledanih in kultiviranih predavateljev je bil Jože Kastelic, ki je razgrinjal antično preteklost slovenskih tal, in na izjemen način razlagal simbiozo keltskih in rimskih prvin v nekropoli v Šentpetru, ki so jo nedavno rekonstruirali. Spominjam se večurnega razgovora akademika Josipa Vidmarja z udeleženci in njegovih odgovorov na vprašanja o narodnoosvobodilnem boju, rektor in poznejši predsednik SAZU Janez Milčinski pa nas je celo spremljal na ekskurzijo in peljal mimo Baze 20 do bolnišnice Hrastar, v kateri je med vojno delal, in pod njo na pokopališče, kjer se je spominjal umrlih soborcev. Janez Milčinski je prišel tako kot rektor kakor kot predsednik SAZU vsako leto na otvoritev, če pa ne, je prišel pogledat, kako delamo. Na osmi Seminar je tako prišla podpredsednica Izvršnega sveta Aleksandra Kornhauser.

Vseh, ki so pomagali, posebej še besednih ustvarjalcev, igralcev in drugih, ni mogoče naštevati – omenila sem le nekatere, da prikličem nekaj dogodkov in ljudi, ki so nam pomagali in nas spodbujali.

Novi rod, ki delo nadaljuje, je po mojem že storil korak višje, pomembno pa je, da ni ugasnil žar, s katerimi smo podjetje začeli.

Breda Pogorelec

Predavanja

Grdina

Mikolič

Kalin Golob

Milosavljevič

Kranjc

Zupan Sosič

Jesenšek

Pezdirč Bartol

Klepec

Bjelčevič

Igor Grdina

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 82.02(497.4)"18/19":821.163.6(091)

Nimb prelomnosti

V tradicionalni literarni zgodovini so »sistematika stila« ter prelomi v mentaliteti in rabi artističnih sredstev naravnost nepogrešljiva »velika tema«. Sočasne radikalne spremembe v tematizacijah stvarnosti in fikcije, ki se kažejo v opusih različnih ustvarjalcev, dejansko predstavljajo osrednjo »intrigo« v pripovedi o umetnostnem »razvoju« (ki je sam na sebi problematičen pojem). Celo sam pojem literarne zgodovine, ki se trudi presegati empirično fakticiteto, se v veliki meri utemeljuje na njem.

Pričujoči prispevek ob nekaj primerih iz slovenske književnosti problematizira pojem stilnega preloma, ki dejansko sloni na precej abstraktnih in poenostavljenih predstavah in aprioristično intencionalnem razlaganju literarne preteklosti. Veliko vprašanj se poraja zlasti pri t. i. avantgardističnih avtorjih, ki so se zgledovali pri različnih piscih v drugih kulturah: dejansko niso avantgardisti, temveč zgolj modernisti (lokalnega značaja in pomena). Na drugi strani posamezni tradicionalisti v slovenski literarni preteklosti kažejo presenetljivo inovativnost, ki pa je bila pri teoretskih preučevalcih sveta umetnosti in pri njegovih zgodovinarjih praviloma prezrta ali banalizirana (npr. Anton Funtek in Anton Aškerc).

In the traditional literary history, the »style systematics« and the turning points in the mentality as well as the use of artistic means are indispensable »major topics«. Simultaneous radical changes in discussions of reality and fiction, revealed in various authors' opuses, actually present the central »intrigue« in the story of artistic »development« (which is in itself a problematic notion). Even the very concept of literary history which tries to go beyond the empirical facts is in most cases based on this notion.

The present article gives some examples from the Slovene literature with the aim of discussing the notion of style at the critical point which is actually based on rather abstract and simplified images and an a priori intentional explanation of literary past. A lot of questions arise in relation to the so-called avant-garde authors who followed the example of various writers in other cultures: they are not truly avant-gardists but rather modernists (of local character and significance). On the other hand, there are some individual traditionalists in the Slovene literary past who were surprisingly innovative but were, unfortunately, disregarded or banalised by the theorists and the historians of the world of art (e.g. Anton Funtek and Anton Aškerc).

Prelomni premiki v občutenju življenja, miselnosti in stilu predstavljajo *vozliščne točke* literarne zgodovine. Nič ne priteguje pozornosti njenih svečenikov in ministrantov – pa na drugi strani tudi shizmatikov in hereziarhov – bolj kot korenite spremembe v strategiji razumevanja sveta ter v konceptiji umetniške artikulacije. Robovi posameznih epoh in valovi paradigmatško-sintagmatskih tokov so praviloma definirani z razliko med starim in novim artističnim standardom.

Celo sam pojem književnosti je v dobršni meri utemeljen na (približno) sočasnih oziroma vzporednih premikih v opusih različnih ustvarjalcev. Brez njih bi se dejansko dalo opredeliti zgolj eksistenco posameznega literarnega dela; ne bi bilo nobenega nezaključenega referenčnega prostora primerjav.¹ Nenehno dopolnjujoči se mozaik tekstov bi preprosto razpadel na prafaktorje. Seveda pa velike slogovne menjave niso samo hvaležne *intrige* v »biografiji literature«, temveč tudi

¹ Zvrstno-vrstni referenčni prostori so zaključeni in kot takšni ne morejo biti temelj za konstituiranje *nedokončljivega* pojma književnost. Prav nasprotno: šele ta jih dejansko omogoča.

temeljni kamni optimistične predstave o zgodovini kot nenehnem napredovanju. Sprememba naj bi pomenila vsaj obogatitev izkušnje (če že o količinskem in kakovostnem naraščanju oziroma stopnjevanju zmerom ni mogoče govoriti).

Upori proti obstoječemu duhovnemu standardu so se v mentalnem podnebj 18., 19. in 20. stoletja uspeli definirati kot hkratni izraz svobode in nujnosti. Čeprav niso bili vedno sprejeti z brezrezervnim navdušenjem, so lahko računali vsaj na razumevanje dobršnega dela intelektualcev. Revolucionarni prevrati se niso zdeli nasprotje evolucijskega procesa, ampak samo njegovi pospeševalci – čeprav je zgodovinska *empirija* takšno razumevanje več kot enkrat postavila na laž. Toda napredovanje od starega k novemu, ki je bilo delovna hipoteza razsvetljencev, s Heglom ni postalo samo zakonitost, temveč kar neizogibna usoda. *Zvijačnost uma* naj bi poskrbela za to, da bi tudi najbolj trdovratni *resentimentalisti* usmerjali zgodovinsko dogajanje k ciljem, ki se jim upirajo. Generacijo pozneje se je napredek prelevil celo v edini pristni mit industrijske epohe.

Le izjemoma so se iz »republike duhov« slišala svarila, da (vsem) inovacijam v prostorsko-časovnem koordinatnem sistemu ni mogoče pripisovati apriorne pozitivnosti. Aleksander Ivanovič Hercen je v svojih spominskih zapiskih *Byloe i dumy*, ki jih je Isaiah Berlin po vsej pravici označil za Noetovo barko 19. stoletja,² z izjemno sugestivnostjo nasprotoval viziji zgodovine, ki bi imela kakršen koli (odrešujoči) cilj in (osvobajajoči) smisel.³ Le malo kasneje je Max Nordau markantne premike v glasbi, literaturi in filozofiji epohe meščanov interpretiral kot usodno egomanistično »izrojevanje«.⁴ Mnoge od sprememb, ki so jih njegovi sodobniki doživljali kot pravo razodetje, je štel za sublimirani izraz konvencionalnih laži kulturnega človeštva.

Poleg tega pa se že od nekdaj zastavlja načelno vprašanje, ali je *sub sole* sploh mogoče najti kaj zares novega – ali pa gre pri tudi epohalnih prevratih samo za spremembe v »slovarju pravšnosti« in v miselni gramatiki. Alexis de Tocqueville je, denimo, opozarjal, da se postrevolucionarna Francija od svoje predhodnice iz obdobja *l'ancien régime* ni razlikovala tako močno, kot bi bilo pričakovati glede na hrup, ki so ga zganjali »otroci domovine«.⁵

Zapriseženi konservativci, ki bi bili srečni, če bi se na svetu nič ne spremenilo, in reakcionarji, obsedeni z željo po vrnitvi v »dobre stare čase«, so bili dolgo časa na slabem glasu – čeprav še zdaleč niso kvasili (samih) neumnosti. (Joseph de Maistre je s svojimi nazori o suverenosti čisto gotovo imeniten kontrapunktičen protiglas rousseaujevski koncepciji družbene pogodbe.⁶) Šele hitlerjanska »revolucija nihilizma«, ki se je inkarnirala v Tretjem Reichu, je postregla s prvim nedvoumnim svarilom, da more biti »skok v prihodnost« sredi sedanjosti tudi izrazito negativen zgodovinski dogodek. Tedaj se je prvič pokazala vprašljivost celotne mreže pojavov, razmerij in odnosov, ki se vzpostavlja v imenu programa popolne odcepitve od preteklosti⁷ – ne samo pro-

2 I. Berlin, *Alexander Herzen. Ein Einführung*, v: A. Herzen, *Die gescheiterte Revolution*, Frankfurt am Main 1988, 30.

3 A. I. Hercen, *Prošlost i razmišljanja III*, Zagreb 1948, 205.

4 M. Nordau, *Degeneration*, Lincoln – London 1993 (ponatis izdaje iz leta 1895).

5 Alexis de Tocqueville je svojo študijo *L'Ancien Régime et la Révolution* izdal leta 1856.

6 J. de Maistre, *Von der Souveränität. Ein Anti-Gesellschaftsvertrag*, Berlin 2000.

7 Pred izbruhom 2. svetovne vojne je Hitler marsikje veljal za pravicato »lokomotivo zgodovine«. V knjigi Iva Šarinića *Ideologija hrvatskog seljačkog pokreta* (Zagreb 1935), ki je bila zasnovana kot politični vademekum radičevskega »mirotvornega« gibanja, npr. beremo (str. 143): »Svi ti veliki reformatori, od Aleksandra Velikoga do Petra Velikoga, od niponskog Mikada do osmanlijskoga Kemala, svi su ti tobožnji individualisti bili prosti robovi tuđinske civilizacije, koji

blematičnost njenih posameznih ekscesnih »aktualitet« (kot npr. koncentracijskih taborišč⁸).

Toda bridka lekcija ni povsod naletela na plodno recepcijo in pobudno refleksijo: nauk so v njej našli predvsem »ljudje brez posebnosti«, ki so se čutili zavezane *zdravi pameti* in *osebni izkušnji*, medtem ko se je v intelektualnih krogih marsikje ohranilo prepričanje, da je šlo v nemškem primeru za izreden pojav – tj. za nekakšno »pseudomorfološko« zlorabo paradigme epohalne spremembe. Zagovorniki družbenega projekta, ki so se uspeli promovirati kot edini glasniki teoretskega mišljenja in kritizma, si kratko malo niso bili voljni dovoliti razkošja, da bi ostali brez progresistične alternative obstoječemu stanju. Do postopne razgradnje *zlate legende* o revoluciji je prišlo šele po ponesrečenih izbruhih upornišтва leta 1968 (ki so se podaljšali v filozofsko »podkletene« poskuse preseganja alienacije z nasiljem⁹). Pozneje je bil postavljen pod vprašaj tudi mit o napredku.

* * *

Permanentna avantgardistična revolucija v umetnosti, ki se je pojavila s futurizmom, je hotela biti totalna eksistenčna fakticiteta. Ni več priznavala separatnega oziroma sektorskega statusa artizma. Dejansko je stopila na mesto mistično navdahnjenega panesteticizma *fin de siècle* in *la belle époque*.¹⁰ Da so si na inovativnost prisegajoči levičarski in desničarski integralizmi, ki so po 1. svetovni vojni hoteli človeško eksistenco, prizadevali oblikovati svoje umetniške sloge, ni nič čudnega. Gabriele d'Annunzio – »Vate estetizzante« italijanskega »sklepa stoletja« – je v času svoje reške avanture 1919–1921 povsem jasno pokazal, da je ideja države novega (»totalitarnega«) tipa prav toliko artistična kot politična.

Toda banalni konec njegovega postavljanskega *fiuminizma* in zlom zavezništva med ruskimi boljševiki/italijanskimi fašisti¹¹ in futuristi sta dala vedeti, da logika vsakdanjosti teži v drugo smer. Poznejša (začasna) sopotništva med umetniškimi in političnimi inovatorji – npr. med nadrealisti in komunisti ter med sartrovci in stalinisti – so bila kljub bombastičnim teoretskim utemeljitvam bolj voluntaristična kot »usojena« oziroma neogibna. Grandiozna krščansko-razsvetljenska zamisel

su svoje narode prerusili u smiješno karnevalsku povorku nekakovih clowna i majmuna savremene mode, a pravi individualist i reformator jedini je do sada Adolf Hitler, koji je dignuo iz pepela preživjele europske civilizacije kolektivnu njemačku seljačku narodnu kulturu, i to kao jedinstveni kolektivni narodni duh.«

8 Koncentracijska taborišča brez dvoma sodijo med izume »moderne«; prim. W. R. Everdell, *The First Moderns. Profiles in the Origins of Twentieth-Century Thought*, Chicago – London 1998, poglavje *Valeriano Weyler y Nicolau: Inventing the Concentration Camp*, 1896, 116–126.

9 Po oseki velikega vala javne revolte so se poskusi »preseganja alienacije« z nasiljem kazali predvsem v uporabi terorističnih sredstev (t. i. direktna akcija).

10 *Fin de siècle* in *la belle époque* sta na svoj način ukinila avtonomnost lepote – saj sta hotela z njo prepojit ves svet in celotno življenje.

11 Simbolni konec zavezništva med ruskimi futuristi in komunisti pomeni smrt Vladimirja Majakovskega – čeprav je do dejanskega razhoda med enim in drugim prišlo že prej. Nekoliko bolj zapletena je bila pot zapriseženih artističnih novatorjev na Apeninskem polotoku. Marinetti, ki je po 1. svetovni vojni vneto podpiral fašistično gibanje (v času *d'annunziade* pa se je navdušil nad Leninom; na Reki je celo izdal manifest *Al di là del comunismo*), je ob poskusu revolucioniranja italijanske kuhinje leta 1932 naletel na hud odpor Benita Mussolinija. Postavljanski *duce* se je zbal upora gospodinj na Apeninskem polotoku, ki niso bile pripravljene zavreči svoje tradicionalne *paste*. Ikonoklastični *Accademico d'Italia*, ki je poskušal z manifestom oziroma s knjigo *La Cuccina futurista* obnoviti svoj sloves brezkompromisnega novatorja, je potem potonil v (pol)anonimnosti.

družbe v praksi očitno ni nikoli delovala tako vseobsežno oziroma usklajeno, kot so si predstavljali misleci, ki so jo pojmovali kot svetovni projekt. Dejansko med posameznimi sektorji, ki naj bi funkcionirali kot enovit sestav, sploh ne pride do medsebojnega globalnega korespondiranja oziroma koordinacije. Karl Polanyi je dovolj prepričljivo pokazal, da je ekonomija industrijske dobe pravcati *corpus separatum*, ki ga ni mogoče stlačiti v kak širši referenčni okvir. Gospodarsko dogajanje obvladuje opazno druga(čna) logika kot vse ostalo življenje.¹² Odra, na katerem se odvija življenje ljudi 19. in 20. stoletja, potemtakem ne obvladujeta roka in pamet enega režiserja. Čeprav je Polanyi menil, da je ekonomija kot funkcionalno specializirano institucionalno »polje« zgodovinska izjema in ne pravilo,¹³ se zdi, da je dejansko stanje mnogo bolj zapleteno – saj se je tudi umetnost z avantgardizmom neprikrito izločala iz družbene »kompozicije«. Artikulirala se je ne samo kot avtonomen, ampak kot docela neodvisen segment civilizacijskega reda.

Prav tako ne gre spregledovati, da so celo graditelji socialistične stvarnosti, ki so svojo misel utemeljevali na predpostavki o nenehnem napredovanju *neukinljivega* sestava z imenom družba, naleteli na določene nedialektične »anomalije« v *njegovem* funkcioniranju. »Četrti klasik marksizma« J. V. Stalin se je tako v razvpiti debati o lingvistiki leta 1950 prikopal do izjemno drznega sklepa, da jezik ni »klasificiran« (tj. razredno determiniran) pojav. Po mnenju sovjetskega diktatorja slovar in slovnica ne pripadata ne *superstrukтури* ne *infrastrukтури*, ampak sta navezana na družbo kot celoto.¹⁴ »Železni zakoni« alienativne produkcije, ki jih je mogoče spoznati z marksistično pojmovano *znanostjo zgodovine*, torej nekega pomembnega sektorja socialnega polja ne determinirajo.¹⁵ Zato tudi ni mogoče pričakovati, da bi lahko brez svobodne diskusije prišli do ustreznih stališč in sklepov na tistih področjih življenja, ki so navezana na jezikovno izražanje zavesti oziroma mišljenja.¹⁶ Resignacija nad »monogenetično« revolucionarno *teorijo vsega* je v tem primeru enako globoka, kot je Polanyijeva skepsa nad zamislijo o vseobsežnem družbenem sistemu.

Neenotnost gibal sodobne civilizacije se dá utemeljevati na več načinov. Lahko jo razumemo kot izraz diferenciacijskih tendenc sleherne globalne družbe, kot rezultat postopno razvite funkcionalne specializiranosti posameznih institucionalnih polj v njej ali pa v okviru teorije o zgolj diskurzivnem (in projektnem) obstoju socialnega okvira.¹⁷ Seveda ne gre pozabljati niti na radikalno neoliberalistično stališče, da obstajajo zgolj posamezniki. Gospa Thatcher in njeni somišljeniki preprosto niso videli nič(esar) »takšnega kot družba«. ¹⁸ Nobenega dvoma ni, da so si najraz-

¹² K. Polanyi, *Velika preobrazba. Politički i ekonomski izvori našeg vremena*, Zagreb 1999.

¹³ R. Kalanj, *Predgovor hrvatskom izdanju: Karl Polanyi i društvenost ekonomije*, v: K. Polanyi, n. d., 14.

¹⁴ F. Copleston, *Filozofija u Rusiji*, Beograd 1992, 360.

¹⁵ Stalinov poseg v debato o jeziku je Frederick Copleston ocenil izjemno pozitivno, čeprav pa mu še ni pripisal prelomnega pomena v razkroju (psevdo)filozofskih temeljev marksistične ideologije. Sovjetski diktator po mnenju angleškega jezuita ni bil obdarjen samo z megalomanijo in bolesto sumničavostjo, temveč tudi z zdravim razumom. Prav slednji ga je usmeril na pot daljnosežne revizije marksizma.

¹⁶ Stalin se je zato prav ob obravnavi lingvističnih vprašanj zavzel za svobodo diskusije; menil je, da nobena znanost ne more napredovati, če ni mogoče kritizirati stališč tistih, ki trdijo, da so avtoritete zanjo. Prim. F. Copleston, n. d., 360.

¹⁷ Mišljenje v socialnem okviru namreč družbeni projekt dela za realno moč, ki vpliva na ravnanja ljudi.

¹⁸ Prim. L. Siedentop, *Demokracija v Evropi*, Ljubljana 2003, 134. *Železna lady* in njeni somišljeniki so si predstavljali/si predstavljajo, da odločna (ne močna) država preprečuje izbruh vojne vseh proti vsem in zagotavlja dovoljšnjo koordinacijo med posamezniki.

ličnejše »monogenetične« konceptije dogajanj v drami sveta – bodisi artistične, bodisi politično-ideološke, bodisi filozofsko-teoretske (kot npr. psihoanaliza) – pridobile sugestivne zagovornike in pristaše, kritičnih potrjevalcev pa ne.

Glede na to, da ni mogoče zagovarjati obstoja civilizacijskega reda, ki bi funkcioniral kot kolikor toliko enoten sestav, se vsi poskusi popolnih preobratov v njem prej ali slej izkažejo za neuspešne. Totalna oziroma globalna sprememba tukajšnjosti in zdajšnjosti je onstran praga izvedljivega: ostaja čista ideja. Toda to ne velja samo za stvarnost v celoti, ampak tudi za posamezne sektorje njenega mozaika, ki se uspešno upirajo prestavitvi svojih meja in izničenju lastnega izročila. Očitno obstajajo tako sinhrona kot diahrona sidra, ki preprečujejo popoln prelom med (katero koli) *včerašnjostjo* in *današnjostjo* – in to na vseh segmentih življenja.

Tako ni naključje, da se z uspehom niso mogle pohvaliti niti umetniške *secesije* oziroma *skoki v prihodnost*. Pokazalo se je, da celo radikalno avantgardistično odvrčanje od izkušnje, ki ni priznavalo njenih tradicionalnih okvirov artizma, ni ambasada (nekoč v prihodnosti uresničljive) *utopije* sredi sedanjosti, ampak kramarska stojnica *velike iluzije*. Ni moglo prebiti ali postaviti v oklepaj tradicionalnih meja umetnosti. Futuristi tako nikoli niso uspeli uresničiti zahteve po uničenju muzejev, njihov poseg v kulinariko pa je ostal na ravni klovnovske bufonerije. Nadrealisti so po politični mobilizaciji delovali kot vojaki – ali vsaj sopotniki (v kupeju prvega razreda) – komunistične partije. Prelevili so se v klavrne intelektualne pomagače dogmatičnih marksistov oziroma Sovjetske zveze. Nekateri so svoje politično »aktiviranje« izpeljali celo do stopnje umetniške samokas-tracije.¹⁹

Vse to je treba upoštevati tudi pri razglabljanju o dogajanjih pri nas. Čeprav pozna slovenska literarna zgodovina od konca 19. stoletja dalje kar nekaj radikalnih prelomov v umetniški produkciji, je treba reči, da jih je v književni dejanskosti precej manj – pa še manj radikalni so, kot se bere pri kričavih apologetih lokalne inovativnosti. Avantgardizma po 1. in 2. svetovni vojni sploh nista to, za kar se razglašata, saj sta večinoma le posnemala premike na tujem. Brez zelo očitnega korespondiranja z njimi bi na Slovenskem v prevratniškem kontekstu ne nastalo nič pomembnega. Zametovanje izkušnje na Slovenskem nikakor ni bilo absolutno, ampak le relativno: opuščal se je zgolj domači »zlati standard«. To pa je seveda značilnost modernizma kriptoavantgardističnega tipa.

Poleg tega natančno branje posameznih »okorelih« tradicionalistov pokaže, da so bili v položaj »večno včerašnjih« pahnjeni samo zaradi »eliminacionističnih« gest patentiranih modernistov, ki so – po zgledu Friedricha Nietzscheja²⁰ – prikrivali svojo odvisnost od starejših sodobnikov z žolčnimi napadi nanje.²¹ Ivan Cankar je, denimo, v literarno-intelektualni arhiv tiščal

19 Mnogi umetniki so politiko doživljali kot tisto področje, ki povezuje celotni civilizacijski red v družbo, in so se zato podredili njenim ciljem. Toda zgodovina komunističnih režimov je pokazala, da so stvari drugačne; ekonomija se je – skladno s Polanyijevimi razlagami – izkazala za funkcionalno samostojno institucionalno polje, ki ga ni mogoče obvladati z ideološkim voluntarizmom. Na drugi strani pa se tudi ni potrdila marksistična teza, da produkcijski odnosi vsaj v grobem determinirajo *družbeno superstrukturo*: miselnost, ki je svojo razlago zgodovine izvajala iz gospodarske *baze*, je doživela popoln zlom.

20 Prim. M. Egers, *Nietzsches Bayreuther Passion*, Freiburg im Breisgau 2001.

21 Nietzsche je npr. divje napadal Wagnerja (brez katerega ne bi bilo *Rojstva tragedije iz duha glasbe*) ter glasno negotoval nad Schopenhauerjem (brez njega se ne bi prikopal do »vsebinske« konceptije volje) in Davidom Friedrichom

Aškerca,²² Funtka²³ in Tavčarja,²⁴ čeprav prinašajo njihovi opusi v slovenski prostor pomembne novatorske pobude. Za priznanje prevratništva in prvenstva je pač velikokrat odločilna sugestivnost (avto)interpretacije ... To je seveda logično – saj je popolnoma nov začetek v življenju onstran praga mogočega.

-
- Straussom (pri tem teologu-filozofu je našel vsaj začetne impulze za nenehno soočenje s Krizanim). Gotovo je poslednji Zaratustrov prerok pisal tako dobre knjige tudi zato, ker je znal virtuosno prepisovati iz tekstov odličnih mislecev.
- 22 Aškerc, ki je poskušal iz *Ljubljanskega zvona* narediti moderno – celo aktualistično – revijo, je v nekaterih svojih verzih radikalen, k dekadenci naravnano esteticist. To se morebiti najjasneje kaže v *Aglaji* in *Afroditi na Knidosu*. Pesnikovo prevratno novatorstvo je opazila katoliška kritika (zlasti Evgen Lampe). *Aglajo* je štela za blasfemični pamflet: herojska spreobrnitev rimskega pogankega veljaka Rufusa v krščanstvo je motivirana z neustavljivo telesno privlačnostjo smrti zapisane Kristusove vernice. Eros in thanatos si tu povsem jasno podajata roko. Vse skupaj je še »začinjeno« s spektakularno grozljivostjo sadističnega kaznovanja kristjanov. Pri tem pa ne gre spregledati, da ima ljubezen pripadnika blazirane rimske elite jasne mazohistične poteze. Tudi *Afrodita na Knidosu* združuje ljubezen in smrt, vrhu vsega pa se kamniti kip pred bralčevimi očmi preobrazi v erotični fetiš. Aškerc je v svojih verzih močno razširil ne samo »stvarne«, ampak tudi duhovne pokrajine slovenske literature. Deklarirani modernisti so ga doživljali kot odkritega tekmeča pri tematizacijsko-motivacijskem »zavzemanju prostora«.
- Tudi Aškerčevi filozofski nazori so bili vse prej kot zastareli (pesnik se je afirmativno skliceval na Maxa Nordaua, Herberta Spencerja in Friedricha Nietzscheja; odločno je zavračal mesianistične nauke grofa Leva Nikolajeviča Tolstoja); za njegov liberalizem je vsekakor mogoče reči, da je bil bolj nazorski kot strankarski. Svoboda mu je bila najpomembnejša in najpotrebnejša med vsemi stvarmi.
- 23 Dejansko je Funtek v slovensko literaturo vnesel lirično črtico (*Luči*, 1891), ki ne nadaljuje izročila realističnega *obraza*, ampak razširja (kersnikovsko) *pesem v prozi*. Cankar je to obliko očitno prevzel od starejšega »brata po peresu« (ki ga je navsezadnje tudi uvedel v *Ljubljanski zvon*).
- 24 Tavčarjevi nazori o ljubezni in smrti (*Cvetje v jeseni*, deloma tudi *V Zali*) so povsem novoromantični: življenje doseže vrhunec v koncu, ki je njegov smisel. To je povsem v skladu s secesijsko miselnostjo literarnih ustvarjalcev v nemško-avstrijskem prostoru. Pisateljevo skrbno oblikovanje stavka (na podlagi njegove zvočnosti) prav tako govori o (postrealističnem) stilizacijskem pristopu k besedni frazi. Prim. Iz. Cankar, *Izbrano delo*, Ljubljana 1972, 162.

Vesna Mikolič
Znanstveno-raziskovalno središče
in Fakulteta za humanistične študije, Koper
UDK 371.3:811.163.6'24:008

Medkulturna slovenistika – realnost ali izziv?

Medkulturnost je že dobro desetletje ena središčnih tem uporabnega jezikoslovja. V prispevku bomo najprej kritično osvetlili nekatere koncepte medkulturnosti in medkulturne sporazumevalne zmožnosti, v nadaljevanju pa bomo poskušali utemeljiti pomen upoštevanja medkulturnih vsebin tako za razvoj slovenskega jezikoslovja kot didaktike slovenščine kot materne in drugega/tujega jezika.

Interculturality has been one of central themes of the applied linguistics for more than a decade. The article begins with a critical overview of individual interculturality concepts and capabilities of understanding between different cultures. The article then tries to justify the meaning of considering intercultural contents for the development of the Slovene linguistics as well as didactics of the Slovene language as a mother tongue and as a second/foreign language.

Uvod

V evropskem in svetovnem kontekstu vse bolj povezanih in sodelujočih nacionalnih držav, narodnih/etničnih skupnosti, regionalnih in lokalnih okolij ter nenazadnje posameznikov se v okviru jezikoslovnih ved poraja potreba po vpeljevanju sodobnih vidikov v nekatere bolj ali manj znane in uveljavljene ter morda celo pozabljene pristope. Ker je medkulturno sporazumevanje ključni proces za delovanje vse bolj integrirane in globalizirane svetovne družbe, je medkulturna usmerjenost postala razpoznavna značilnost več jezikoslovnih smeri ter sodobnega jezikovnega poučevanja. Kot navaja M. Grosman (2000: 12), se je v Nemčiji že v zgodnjih 80. letih prejšnjega stoletja razvila t. i. medkulturna germanistika kot posebna veja nemcistike, ki se ukvarja s problemi pouka in usvajanja nemščine kot tujega/drugega jezika ter razvija medkulturno razsežnost pouka. V pričujočem prispevku bomo poskušali ugotoviti, kakšna je ali bi lahko bila vloga medkulturnih vsebin v okviru slovenističnih ved. Zanimalo nas bo, kakšen je njihov pomen za raziskovalne namene in kakšen pri prenosu znanstvenih spoznanj v izobraževalni proces. Je torej medkulturna slovenistika stvar sedanjosti ali nedefinirane prihodnosti?

Pogled nazaj

Dejstvo je, da hkratno opazovanje jezika in kulture ni usmeritev zgolj sodobnega jezikoslovja. Pogled v preteklost nas pripelje do Humboldtovih spoznanj o imanentni povezanosti jezika in kulture v 19. stoletju, Levi-Straussovih ugotovitev o soodvisnosti jezika in kulture ter Sapir-Whorfove teorije z začetka 20. stoletja o neposredni navezavi jezika na posameznikov idejni svet, nato pa nas pot vodi prek Hymesove etnografije komuniciranja in sociolingvističnih utemeljitev pomena sociokulturnega okvira za jezik in jezikovno rabo od 60. let prejšnjega stoletja dalje do sodobnih spoznanj medkulturne pragmatike, kot jo v svojih delih uveljavlja A. Wierzbicka. Zgornji razvojni pregled kaže na neprekinjeno zavedanje jezikoslovcev o družbeni determiniranosti jezikovnega

razvoja in rabe, zaradi česar je pri opazovanju delovanja nekega jezika smiselno oziroma nujno upoštevati specifične družbene razmere, ki so odločilne za njegov razvoj in njegovo rabo. Kljub temu v razvojnem loku jezikoslovne vede obstajajo krajša ali daljša časovna obdobja, ki predstavljajo določeno zastranitev z vidika spoznanj o tesni povezanosti jezika in kulture. Tako je npr. strukturalno jezikoslovje 20. stoletja izkazovalo zanimanje za jezik kot samozadosten sistem, neodvisen od družbenih okoliščin, prav tako pa so pragmatiki v 80. letih istega stoletja, čeprav prepričani o vpetosti jezika v družbeni okvir, v svojih hotenjih pokazati na univerzalna sporazumevalna načela (Griceova teorija konverzacije) ali univerzalen princip vljudnosti (Brown-Levinsonova teorija vljudnosti) zanemarili specifične lastnosti posameznih kultur (prim. Wierzbicka 2003: v–viii).

Podobno tudi v okviru didaktike tujih jezikov ugotovitve o pomenu kulturoloških vsebin pri poučevanju in usvajanju tujih jezikov niso tako nove, kot se morda zaradi njihove aktualnosti lahko zazdi, ugotavlja J. Skela; sledimo jim namreč lahko že od antike dalje, v novejšem obdobju je na potrebo po upoštevanju kulturnega zaledja nekega jezika pri njegovem poučevanju opozarjal že R. Lado v 50. letih prejšnjega stoletja (Skela 2000: 27). Vendar če se je v okviru t. i. komunikacijske metode oz. metode jezikovne kopeli v didaktiki tujega jezika, ki se je razvila malo zatem in marsikje prevladuje še danes,¹ upoštevala zgolj kultura ciljnega jezika, pa se je spričo intenzivnejšega soočanja kultur in jezikov v sodobnem svetu v okviru tujejezikovnega pouka porodila potreba po neposrednem stiku ciljnega (tujega/drugega) z izhodiščnim (maternim/prvim) jezikom in kulturo, tj. po prisotnosti medkulturnih vsebin.

Medkulturnost in medkulturna komunikacija

Po Štrukljevi (2000: 7) medkulturnost lahko razumemo kot »uveljavljanje dinamičnih in aktivnih stikov in večsmerne, prostovoljne komunikacije med kulturami narodov in etničnih skupin na osnovi razvitega etničnega pluralizma« in kot »pojavnost obliko aktivnih in dinamičnih medetničnih odnosov v postmodernih družbah, kot proces nihanja, pri katerem vsaka kultura v stiku sprejema elemente drugih kultur in hkrati, ob razvijajoči se medodvisnosti z drugimi kulturami, ohranja svojo integriteto in avtonomijo.«

Če bi želeli razumevanje zgornje definicije poglobiti, ne bi mogli mimo pojmov kultura, narod, etnična skupina, ki pa vsi veljajo za težko opredeljive pojme, poleg tega pa ni namen našega prispevka posvečati tem pojmom več pozornosti kot toliko, kolikor je potrebno za to, da opozorimo na nekatere pomembne razlike med različnimi koncepti medkulturne komunikacije.²

Večina anglosaksonskih teoretikov medkulturnosti koncepta kulture namenoma ne želi ožiti na raven posameznih družbenih skupin, različnih z vidika etničnosti, religije, rase ipd. (Agar,

1 Tudi na Slovenskem se je komunikacijska metoda poučevanja tujih jezikov v 90. letih prejšnjega stoletja dodobra uveljavila tako pri poučevanju tujih/drugih jezikov (predvsem angleškega, pa tudi italijanskega, madžarskega, nemškega itd.) kot slovenščine kot drugega/tujega jezika. Pri slednji je komunikacijsko metodo v slovenski prostor uvedla predvsem skupina strokovnjakov Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik Oddelka za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani; kasneje so to metodo začeli razvijati še v nekaterih drugih izobraževalnih okoljih, kjer se ukvarja s poučevanjem slovenščine kot drugega/tujega jezika, npr. na Znanstveno-raziskovalnem središču v Kopru, danes v okviru Univerze na Primorskem.

2 Za pregled različnih teorij omenjenih pojmov glej tudi May 2001, Ryan 2004, Rizman 1991, Mikolič 1999/2000, 2003, 2004, Zavrtnik Zimic 1998.

Byram itd.), pač pa jo razume širše, npr. kot »splet kulturnih prepričanj, vzorcev obnašanja in poimenov« (Byram 1997: 12). Vendar pa se kljub tej njihovi težnji v njihovih pojmovanjih kultura kaže v glavnem kot kultura (nacionalnih) držav, zaradi česar tudi medkulturno komunikacijo razlagajo predvsem kot komunikacijo v mednarodnem prostoru, tj. komunikacijo med predstavniki različnih držav. S tega vidika je zanimiva Ryanova ugotovitev, da lahko etnične definicije kulture vodijo do poenostavljenih etničnih/kulturnih stereotipov, zaradi česar se mnogi izogibajo tovrstnih definicij, čeprav je za konkretne potrebe v izobraževanju nujna bolj etno definicija kulture, medtem ko so za teoretično raven primernejše širše, bolj dinamične definicije kulture (Ryan 2004: 4).

Kot smo videli zgoraj, pa Štrukljeva v svoji definiciji medkulturnosti ne more brez etnične komponente in etnično skupnost loči od narodne. Izhajajoč iz medetnične situacije v slovenskem prostoru (glej Nečak Lük idr. 1998), slovensko uporabno jezikoslovje očitno ne more zaobiti etničnosti kot pomembnega izraza kulture (Mikolič 1999/2000: 175) in se zaveda pomena medetničnega sporazumevanja tako v okviru iste države, t. i. intrakulturne komunikacije (*intra-cultural communication*), kot v meddržavnem prostoru, t. i. interkulturne komunikacije (*inter-cultural communication*) (Byram 1997: 31–33).

Od tod izvirajo tudi razlike v modelih medkulturne sporazumevalne zmožnosti (MSZ), ki so opazne tudi iz primerjave enega najbolj izdelanih konceptov medkulturne komunikacijske kompetence, tj. modela priznanega britanskega strokovnjaka s področja medkulturne vzgoje M. Byrama, in našega koncepta (med)etnične ozaveščenosti ter jezikovne sporazumevalne zmožnosti.

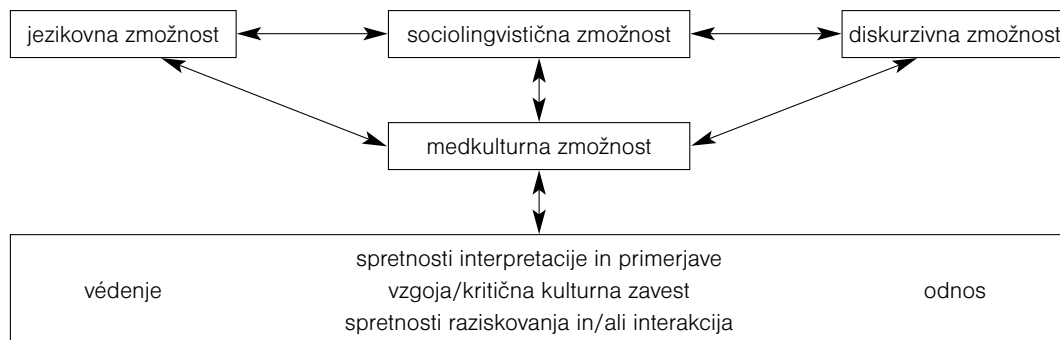
Medkulturna zmožnost in (med)etnična ozaveščenost

Po Byramu (1997: 31–55) so neobhodni elementi medkulturne zmožnosti naslednji:

- a) kot pogoja za razvoj MSZ:
 - védenje o sebi in drugem, procesih interakcije na individualni in družbeni ravni (*savoirs*),
 - odnos – zanimanje in odprtost, sposobnost relativizacije vrednot lastne kulture in pozitivnega vrednotenja drugih kultur (*savoir être*),
- b) kot zunanji dejavnik MSZ:
 - vzgoja: politična/državlanska vzgoja, kritična kulturna zavest – sposobnost kritičnega vrednotenja lastne in drugih kultur (*savoir s'engager*),
- c) dva tipa spretnosti:
 - spretnosti interpretacije in primerjave – sposobnost interpretacije in primerjave lastne z drugimi kulturami (*savoir comprendre*),
 - spretnosti raziskovanja in/ali interakcija – sposobnost pridobivanja novega znanja o svoji in drugih kulturah in vzpostavljanja uspešne interakcije s pripadniki drugih kultur (*savoir apprendre/faire*).

Če komponente medkulturne zmožnosti dopolnimo z zmožnostmi, vezanimi neposredno na jezik, in sicer: lingvistično, sociolingvistično in diskurzivno zmožnost, dobimo naslednji model medkulturne sporazumevalne zmožnosti:

MEDKULTURNA SPORAZUMEVALNA ZMOŽNOST

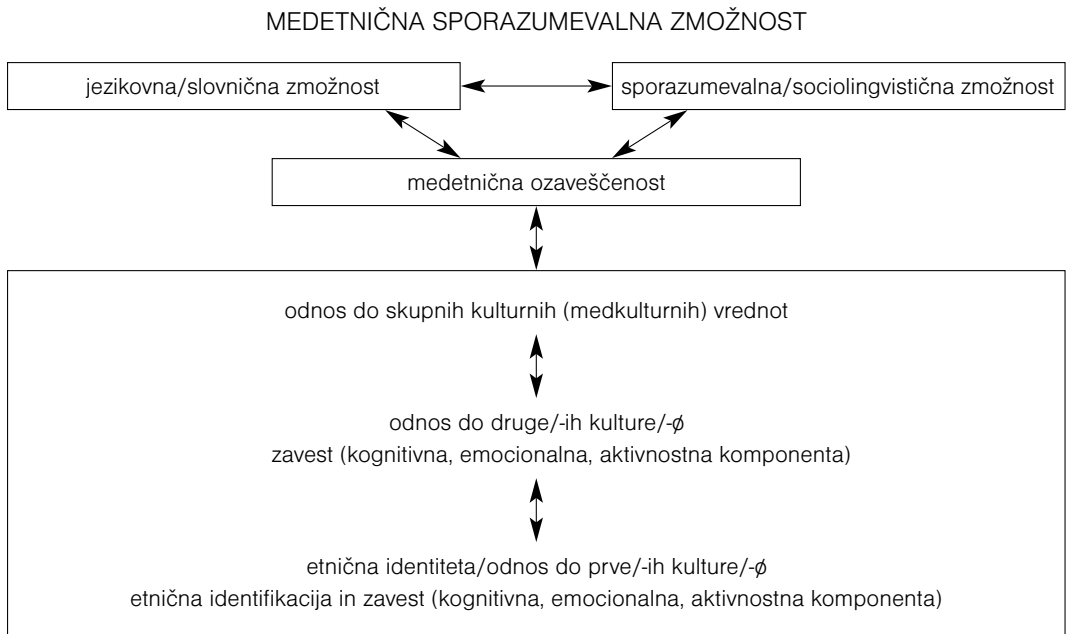
Slika 1: Medkulturna sporazumevalna zmožnost po M. Byramu (1997: 73)

Po Mikolič (2003: 45–65) se v okvir (med)etnične ozaveščenosti kot »ozaveščenosti o etničnih vprašanjih« vključujeta tako sodobna etnična identiteta kot ozaveščen odnos do drugih etničnih kultur. Etnično identiteto kot odnos do primarne kulture in jezika sestavljata narodna pripadnost kot etnična identifikacija ter, na višji ravni, narodna in jezikovna zavest s kognitivnimi, emocionalnimi in aktivnostnimi sestavinami. Podobne komponente sestavljajo tudi odnos do drugih kultur, ki ga v takšnih ali drugačnih okoliščinah vzpostavi posameznik, le da identifikacijska komponenta ni nujna za razvoj zavesti o tej kulturi. Poleg oblikovanega odnosa do prve in druge kulture pa sodi v okvir etnične ozaveščenosti tudi odnos, ki ga ima vsak posameznik do skupnih kulturnih (nacionalnih ali medkulturnih) vrednot, ki jih lahko apliciramo na več etničnih kultur ali neko širšo, npr. evropsko kulturo.

Etnična ozaveščenost v predstavljenem konceptu sicer ni oblikovana kot zmožnost, kljub temu pa lahko razumemo razvite komponente te ozaveščenosti pri posamezniku kot zmožnost, ki vodi do medkulturnega/medetničnega razumevanja. Če h konceptu etnične ozaveščenosti dodamo še naš koncept jezikovne sporazumevalne zmožnosti (Mikolič 2003: 75–79), ki vsebuje podobne elemente, kot so Byramova lingvistična, sociolingvistična in diskurzivna zmožnost,³ nedvomno lahko govorimo o medetnični sporazumevalni zmožnosti.⁴

³ Po našem konceptu jezikovne sporazumevalne zmožnosti besedilne/diskurzivne zmožnosti ne ločujemo od slovnične in sociolingvistične, pač pa jo delimo na b. zmožnost v ožjem pomenu, tj. zmožnost uporabe sredstev kohezije in koherence na ravni nadpovedne skladnje, ki sodi v okvir slovnične zmožnosti, in b. zmožnost v širšem pomenu oziroma diskurzivno zmožnost, tj. zmožnost uporabe sredstev kohezije in koherence na ravni besedila kot celote oziroma zmožnosti tvorbe besedila v njegovem polnem delovanju ob upoštevanju sporočanijskih namenov in okoliščin sporazumevanja ter pragmatičnih pravil. Glede na to, da besedilna zmožnost v širšem pomenu vključuje vse prvine slovnične in hkrati prvine sociolingvistične zmožnosti, jo lahko enačimo z jezikovno sporazumevalno zmožnostjo (Mikolič 2003: 78).

⁴ Na povezanost etnične ozaveščenosti z jezikovno sporazumevalno zmožnostjo kažejo tudi rezultati raziskave, opravljene na statistično značilnem vzorcu prebivalcev slovenske narodnosti v mestu Koper kot središču narodnostno mešanega prostora Slovenske Istre v letih 2000/2001 (Mikolič 2003: 152–423).

Slika 2: Medetnična sporazumevalna zmožnost

Opazimo lahko, da oba koncepta omenjata vsa tri temeljna področja človekovega delovanja (kognitivno – znanje; emocionalno – odnos; aktivnostno – spretnosti), pri čemer Byram izpostavi še četrto komponento, tj. sposobnost kritičnega razmišljanja, in s tem področje medkulturne vzgoje poveže s temami državljanske vzgoje. Prav tako obe pojmovanji poudarjata soočenje različnih kultur in hkrati vzpostavljanje nekih medkulturnih (nacionalnih) vrednot, pri čemer so v središču Byramovega modela predvsem zmožnosti primerjave in soočenja ter kritičnega vrednotenja lastne in tuje kulture. Znanje in odnos mu predstavljata zgolj predpogoj za doseganje omenjenih zmožnosti, medtem ko so po našem mnenju vse tri komponente enakovredne, saj naše mišljenje in čustveni odnos nista nujno istosmerna z našim delovanjem, zato je v procesu medkulturne/medetnične vzgoje potrebno ves čas delovati enako intenzivno na vseh treh ravneh.

Nadaljnja razlika v obeh pojmovanjih se kaže v tem, da naš koncept izpostavi hierarhičen odnos med prvo/-imi kulturo/-ami in jezikom/-i in drugo/-imi kulturo/-ami in jezikom/-i,⁵ pri čemer je

⁵ Posebej je potrebno izpostaviti, da je na vseh nivojih etnične ozaveščenosti, predvsem pa na ravni odnosa do primarne kulture in odnosa do druge kulture, možen preplet dveh ali več kultur, ki zaznamujejo posameznika. »Hkratnost« več kultur na nivoju primarne etnične identifikacije je prisotna predvsem v prostorih kulturnega stika, kjer sobiva več bodisi avtohtonih bodisi priseljenjskih narodnih skupnosti. Prav tako si v takšem okolju posameznik lahko oblikuje takšen ali drugačen odnos do več »drugih« kultur. Spričo svetovnih globalizacijskih procesov in velike mobilnosti prebivalstva pa je vse bolj pogosto, da posamezniku neka kultura, s katero je v nekem obdobju svojega življenja bil v intenzivnem stiku, čeprav ne gre za kulturo sobivajoče skupnosti, postane »druga« kultura (Mikolič 2003: 67).

odnos do prve kulture kot kulture, pridobljene v obdobju primarne socializacije, čeprav morda v veliki meri neozaveščen, postavljen kot nujen element v vzpostavljanju odnosa do druge kulture. Najbrž je to hierarhično razmerje povezano s pojmovanjem kulture v etničnem smislu, ki prav gotovo natančneje opredeli posameznikovo identiteto in njene posamezne komponente, zaradi česar se tudi pojavi potreba po definiranju odnosa med primarno identiteto, morebitnimi pridobljenimi novimi identitetami in zgolj oblikovanim odnosom do identitet drugih.⁶

Pomembna skupna točka obeh konceptov pa je nedvomno poudarek na ozaveščanju medetničnih/medkulturnih razlik, pri čemer naj bi »pridobivali« tako prva/izhodiščna kot druga/ciljna kultura, zaradi česar se zdi vpeljevanje sestavin etnične ozaveščenosti oz. medkulturne zmožnosti potrebno tako za pouk materinščine kot pouk tujih jezikov.

Medkulturnost pri pouku slovenščine kot materinščine

Pri tem je pomembno izpostaviti, da tako kot se je komunikacijska metoda jezikovnega poučevanja po naslonitvi didaktične vede na funkcijsko jezikoslovje, besediloslovje in pragmatiko v 70. letih razvila najprej v okviru poučevanja tujega in praviloma šele kasneje prvega jezika (Grosman 2000: 12), so se prav tako medkulturni vidiki najprej začeli vključevati v pouk tujega jezika in ne materinščine. Oba fenomena sta seveda delno razumljiva; prvega lahko razložimo z dejstvom, da naj bi pri jezikovnem pouku materinščine učenci pridobili tudi metajezikovno znanje, kar morda omejuje čisti komunikacijski pristop, pri drugem pa gre najbrž za to, da se kompetenca drugega jezika gradi na kompetenci prvega jezika kakor tudi da tujo kulturo spoznavamo tako, da jo, četudi nehote, primerjamo z lastno, zaradi česar se pojavi potreba po vključevanju elementov izhodiščnega jezika in kulture v pouk tujega jezika. »Samozadostnost« materinščine sicer lahko utemeljimo z njeno primarnostjo in odločilno socializacijsko vlogo, vendar pa spričo dejstva, da je medkulturnost nujnost postindustrijskih družb, zajetih v intenzivne nadnacionalne integracijske procese (Haller&Ruchter, v Štrukelj 2000: 7), se tem vsebinam ne bo mogla izogniti niti slovenščina kot J1.

Namen povezovanja vsebin drugih kultur z elementi slovenskega jezika in kulture (predvsem literature) pri pouku slovenskega jezika kot materinščine, ni zgolj spoznavanje tujih kultur, pač pa predvsem ozaveščanje slovenskih kulturnih (in jezikovnih) posebnosti. Spoznanja socialne psihologije in sorodnih družboslovnih ved namreč govorijo o tem, da se šele ob soočenju z drugo identiteto intenzivneje zavemo lastne. To je še posebej relevantno za mlado populacijo, za katero tudi nekatere raziskave v slovenskem prostoru (Mikolič 2003: 370–377) ugotavljajo, da svojo narodno pripadnost doživlja za razliko od starejših generacij brez posebnega čustvenega naboja in jo jemlje kot implicitno sestavino vsakdanjega, predvsem lokalnega delovanja. Zanj se mladi jasno izrekajo le v situacijah, ko presodijo, da je to potrebno; to pa so predvsem položaji medkulturnega soočenja, kar pomeni, da se mladi zavedo svoje narodne identitete predvsem ob neposrednih stikih s pripadniki drugih narodnosti.

K takšnemu ozaveščenemu pristopu do lastne in druge kulture lahko pri pouku slovenščine veliko prispeva osvetlitev kulturno posebnih lastnosti slovenskih in tujih literarnih besedil. Vendar

⁶ V Mikolič (2003) predstavljena raziskava je zajela prav analizo odnosa med prvo, slovensko kulturo in jezikom in drugo, italijansko kulturo in jezikom ter medkulturnimi vrednotami pri prebivalcih slovenske narodnosti v mestu Koper v letih 2000/2001.

pa Grosmanova ugotavlja, da pri pouku slovenščine kulturne posebnosti leposlovnih besedil zastira težnja k obravnavanju univerzalnih človeških vprašanj, prisotnih v teh tekstih, za katero pravi: »Čeprav je za razumevanje slehernega besedila iz tuje kulture potrebna neka izhodiščna skupna (človeška?) sestavina, brez katere bi besedilo preprosto ne bilo zanimivo za bralce, usmerjenost k obravnavanju univerzalno človeških vprašanj v obravnavo prinaša omejitve, ki jih lahko presežemo le z medkulturno naravnano obravnavo.« (Grosman 2000: 19.)

Kot delni razlog za tak poenostavljen pristop do besedil Grosmanova vidi dejstvo, da učenci vsa tuja literarna besedila berejo v slovenskem prevodu, pri tem pa se teh besedil ne obravnava kot prevodno literaturo oziroma književnost v medkulturnem položaju. Šele takšna obravnava bi odprla vprašanje pravega besedilnega statusa prevoda, poleg tega pa bi omogočila tudi kritično spoznavanje medkulturnih razlik in razmislek o obeh, primarni in drugi/tuji kulturi. Vendar pa kategorizacija neslovenskega leposlovja kot *svetovne književnosti* že na izhodiščni ravni odpravlja kulturno posebne lastnosti tako uvrščenih tujih besedil in jih kot enoten pojav postavlja v tako razmerje s književnostjo v materinščini, ki ne spodbuja spoznavanja kulturnih razlik in tako ne navaja niti k spoznavanju drugega in drugačnega niti k ozaveščanju lastnih kulturnih posebnosti (Grosman 2000: 19).

Nedvomno pa je ne le pri obravnavi tuje, pač pa tudi slovenske književnosti potreben etnično ozaveščen pristop. S tega vidika je simptomatičen primer Franceta Prešerna. Stabej tako navaja primer učiteljice slovenščine na osnovni šoli na Jesenicah, ki je imela v razredu težave, ko je Prešerna imenovala »naš največji pesnik«. Učenci z neslovensko kulturno identiteto se namreč niso mogli strinjati z avtomatizirano pomensko interpretacijo zaimka »naš« kot »slovenski« (Stabej 2003b: 86). Upoštevanje tudi drugačne, ne zgolj slovenske narodne identitete učencev zahteva torej od učitelja ozaveščenost o etnični problematiki. Učitelj lahko le na temelju jasnega odnosa do lastne in drugih narodnih skupnosti učence seznanja z elementi slovenske in drugih kultur, jim pomaga preverjati lastne predstave in spodbijati etnične stereotipe ter s tem sooblikovati njihovo narodno zavest in strpen odnos do drugih kultur.

Kymlicka torej upravičeno opozarja, da se razvijanje narodne zavesti v večkulturni družbi kaže kot odprto vprašanje politične in pedagoške teorije. Prav tako poudarja, da je zelo pomembno, na kakšen način je narodova zgodovina, kamor seveda sodi tudi literarna zgodovina, predstavljena v izobraževalnem procesu. Nekateri strokovnjaki so v zvezi s tem prepričani, da je treba učence predvsem čustveno »pridobiti«, tj. doseči, da si bodo vzpostavili pozitiven čustveni odnos do lastne narodne identitete in narodne skupnosti, in to z vsebinami, ki ne kažejo izrazito negativnih plati narodove zgodovine. Po Kymlicki pa lahko ravno ob predstavljanju le-teh razvijamo kritično mišljenje mladih, ki si ob tem vzpostavijo zrelejši odnos do lastne narodne skupnosti in pripadnosti (Kymlicka 1999: 26–30). Mladi naj sicer bodo pritegnjeni tudi čustveno, vendar pa bi se jim morali približati predvsem s povsem »življenjskimi« vsebinami; tako tudi narodne zgodovine ne gre olepševati in prikazovati samo njenih »herojskih« trenutkov, pač pa tudi njene bolj temne plati izkoristiti za razmislek, ob katerem si bodo mladi lahko oblikovali tudi vizije za prihodnost. Predvsem pa je potrebno mlade soočiti s pozitivnimi in negativnimi potezami narodove kulture zelo jasno in argumentirano. In spet lahko vzamemo sprejemanje slovenskega pesnika Franceta Prešerna kot lep primer iz slovenskega prostora za to, da se idealizirana, premalo utemeljena podo-

ba nekega kulturnega elementa v interpretaciji mladih sprevrže v svoje nasprotje. Kot je razvidno že iz zgoraj omenjenega primera, se Franceta Prešerna pri predmetu slovenski jezik tako osnovni kot srednji šoli (pa tudi v slovenski javnosti nasploh) predstavlja kot največjega slovenskega pesnika, pri čemer pa ta oznaka ostaja velikokrat premalo ali slabo utemeljena, kar sproži pri učencih in dijakih ravno nasproten odziv (v smislu: »Saj je bil samo pijanec!«). Nasprotno pa lahko s celovito predstavitvijo njegove osebnosti, poglobljeno analizo njegove poezije (seveda primerno izobrazbeni ravni šolajočih se), tudi ob primerjavi drugih evropskih sočasnih literarnih dosežkov, in dopuščanjem protiargumentov s strani učencev dosežemo, da le-ti sami pridejo do spoznanja, da poezija tega slovenskega pesnika sodi v sam vrh evropske romantike in da smo Slovenci nanj lahko upravičeno ponosni.

Medkulturni pristop k slovenski ali tuji književnosti pri pouku slovenščine s posebnim poudarkom na razvijanju kritične kulturne zavesti torej lahko pozitivno vpliva tako na oblikovanje posameznikove (slovenske) narodne zavesti in hkratnega pozitivnega odnosa do drugih kultur v ožjem in širšem okolju. Seveda pa je pri tem potrebna visoka mera etnične občutljivosti in ozaveščenosti učiteljev, saj so tudi za slovensko družbo, bodisi v narodnostno mešanih okoljih ali pa slovenskem kulturnem prostoru nasploh, tako kot za vso evropsko in nenazadnje svetovno družbo značilni raznovrstni migracijski tokovi in zaradi tega intenzivna etnična dinamika.

Tudi pri obravnavi jezikoslovnih vsebin pri pouku slovenščine bi medkulturni pristop, tj. primerjava določenih potez slovenskega jezika z lastnostmi drugih jezikov, ob tem, da bi pomenil učinkovito učno motivacijo, lahko omogočil pri učencih globlji uvid v zakonitosti jezikovnega razvoja in delovanja, uzavestil posebnosti slovenskega jezika in njihov pomen ter hkrati razvijal medkulturno sporazumevalno zmožnost. Doseganje le-te pa je gotovo še pomembnejši cilj pouka slovenščine kot drugega/tujega jezika.

Medkulturnost pri pouku slovenščine kot drugem/tujem jeziku

Glede na že omenjeno dejstvo, da se je medkulturna obravnava jezikov pojavila najprej v okviru pouka tujih jezikov, lahko tudi didaktika slovenščine kot drugega/tujega jezika sledi tem usmeritvam. Te sicer temeljijo na različnih teoretičnih izhodiščih, kot npr. konceptu medkulturne vzgoje pri tujejezikovnem pouku, teoriji govornih dejanj, Hallidayevem funkcijskem jezikoslovju, teoriji prevajanja, kontrastivni retoriki, teoriji jezikov v stiku in jezikovnega transfera (Grosman, Skela, Čok, Strancar, Šabec, Belak, Jesenšek, Šešek, Đukanovič, v: Štrukelj 2000), a jih večinoma družijo skupen namen, tj. z medkulturno osvetlitvijo jezikovnih pojavov pri tujejezikovnem pouku doseči uzaveščeno sprejemanje različnih jezikovnih in kulturnih stvarnosti, s čimer bi se učenci lažje izognili spodrsrljam v medkulturnem sporazumevanju.

Zato da bi vplivali na uspešno medkulturno komunikacijo v slovenskem jeziku, je prav gotovo potrebno pozornost usmeriti na »medkulturno občutljive točke« (Strancar, v: Štrukelj 2000: 201–217) ali po Agarju »bogate točke«, ki vsebujejo splet asociacij in konotacij, ki jih govorec ne pozna v prvem jeziku. Ker gre v takih primerih za izrazito kulturno pogojeno rabo jezika, isti avtor trdi, da je ločevanje jezika in kulture popolnoma neutemeljeno, in zato celo vpelje termin »jezikokultura/*languaculture*«. Ta mesta, kjer je tveganje za spodrsrljaj v komunikaciji večje, se pojavljajo predvsem na leksikalni ravni, na ravni govornih dejanj, tj. ubeseditve vplivanske vloge jezika, in

konverzijskega stila v okviru diskurzivne problematike (Agar 1994: 231–237). Prav obravnava teh mest je v središču pozornosti sodobnega pristopa medkulturne pragmatike, ki s svojim analitskim orodjem omogoča poglobljeno analizo medjezikovno in medkulturno občutljivih točk (glej Wierzbicka 2003).

V ta namen bi bilo potrebno razvijati tudi didaktike slovenščine za tujce za posamezne ciljne skupine s skupnim izhodiščnim jezikom, tj. npr. za Italijane, Avstrijce, Angleže, Hrvate itd. Kar nekaj raziskav s tega področja in tudi tovrstnih didaktičnih pripomočkov je seveda že prisotnih v slovenskem prostoru, kljub temu se odpirajo še velike možnosti in potrebe (tako npr. po dvojezičnih korpusih, učbenikih za ciljne skupine s skupnim izhodiščnim jezikom, celovitih predstavitev slovenskega jezika in kulture za posamezne ciljne skupine itd.). Seveda pa mora didaktika jezika sloneti na jezikoslovnih raziskavah, zato se nam zdi izredno smiselno razvijati medkulturno pragmatiko kot posebno smer tudi v slovenistični stroki.

Medkulturna pragmatika kot sodobni pristop h kontrastivni analizi jezikov

Osrednje zanimanje medkulturne pragmatike, ki se je začela hitreje razvijati v poznih 80. letih prejšnjega stoletja, predstavljajo predvsem kulturne razlike, ki se odražajo v jezikovni rabi. To razmeroma mlado jezikoslovno smer lahko razumemo kot sodobni pristop h kontrastivni analizi jezikov in kultur, pri katerem ne gre za soočanje jezikov zgolj na izrazni ravni, pač pa predvsem na semantično-pragmatični ravni. Tako Wierzbickina teorija medkulturne pragmatike (2003) izpostavlja neposredno povezanost pragmatike s semantiko, pri čemer je pragmatika videna kot del semantike. Kontrastivna analiza različnih jezikov poteka namreč hkrati na semantični in pragmatični ravni, kar pomeni, da so z leksikalnimi in besedilnimi hkrati analizirani tudi pragmatičnimi pomeni. Pri tem se največ pozornosti posveča konverzijskemu slogu in ilokucijski sili oziroma vplivanski vlogi v jeziku, ki sta nedvomno kulturno determinirana. Po Wierzbicki je namreč za poglobljen vpogled v delovanje nekega jezika kot tudi za uspešno medkulturno komunikacijo bistveno poznavanje specifičnih družbenih konvencij in njihova povezanost s kulturnimi vrednotami družbe, v kateri se jezik uporablja. Seveda se pri interpretaciji kulturnih vrednot in simbolnih družbenih pomenov kaj lahko zgodi, da zdrsne na »spolzka tla«, vendar ta priznana poljsko-avstralska jezikoslovka opozarja na vznemirljivost in družbeno pomembnost omenjenega pristopa, zato se mu jezikoslovje naj ne bi izmikalo, pač pa razvijalo nove analitske metode in orodja, ki bi omogočali metodološko natančnost in spoznavno utemeljenost (Wierzbicka 2003: v–viii, 282–284).

S tega vidika je razvoj modernih računalniških jezikoslovnih tehnologij, kot so besedilni korpusi (pisanega ali govorjenega jezika, eno-, dvo- ali večjezični, jezikovnozvrstni itd.) z ustrezno programsko opremo, in sodobne eno- in dvojezične leksikografije, zasnovane na različnih relevantnih jezikovnih virih (med njimi seveda tudi na referenčnih besedilnih korpusih), še kako pomemben za raziskave s področja medkulturnega soočenja različnih jezikov. S pomočjo omenjenih jezikoslovnih tehnologij pridobljeno jezikovno gradivo namreč omogoča statistično značilne analize in medjezikovne primerjave, na osnovi katerih lažje in bolj utemeljeno sklepamo tudi na kulturno ozadje jezikovnega izraza.

Tudi v slovenskem prostoru se korpusno jezikoslovje in z njim povezana metodologija, ki omogoča temeljit vpogled v delovanje jezika, vse bolj razvijata (glej *Jezik in slovstvo* 2003, 43/3–4).

Prav gotovo pa so razvojne možnosti sodobnih jezikoslovnih tehnologij tudi pri nas še velike; z vidika raziskav s področja medkulturne pragmatike sta tako še posebej zanimiva nastajanje dvo- ali večjezičnih korpusov oziroma možnost primerjave enojezičnih korpusov različnih jezikov.

Zaključek

Z medkulturno analizo slovenščine in jezikov, ki stopajo s prvo v stik, se nam bodo še jasneje pokazale posebnosti slovenskega jezika, ki jih bomo zato lažje uzavestili tako rojstnim govorcem slovenščine kot tistim, ki se ga učijo kot drugega/tujega jezika. S širjenjem in poglobljanjem medkulturne sporazumevalne zmožnosti v slovenskem jeziku bomo tako dosegli, da bo slovenščina res v medkulturni rabi, in sicer v slovenskem kulturnem prostoru, izseljenstvu, evropskem in mednarodnem kontekstu. Medkulturni pristop v slovenistiki je torej potreba in nuja sedanjega družbenega trenutka.

Viri in literatura

- AGAR, Michael, 1994: The Intercultural Frame. *Int. J. Intercultural Rel.* 18/2. Elsevier Science Ltd. 221–237.
- BENNET, Milton, 1999: *Intercultural Empathy*. Predavanje na mednarodni konferenci S.I.E.T.A.R. Europa, 9th Annual Congress, 24.–27. 2. 1999, Trst (IT).
- BYRAM, Michael, 1997: *Teaching and assessing Intercultural Communicative Competence*. Clevedon etc., Multilingual Matters Ltd.
- ČOK, Lucija (ur.), 1999: *Učenje in poučevanje tujega jezika*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani – Koper: Znanstveno-raziskovalno središče Koper.
- GORJANC, Vojko, 2003: Korpusi in jezikoslovje. *Jezik in slovstvo* 43/3–4. 19–27.
- GROSMAN, Meta, 2000: Izzivi in področja medkulturne vzgoje. *Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije*. Ur. I. Štrukelj. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje. 11–22.
- GUMPERZ, John J., HYMES, Dell (ur.), 1972: *Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication*. New York: Holt, Reinhart, Winston.
- Jezik in slovstvo* 2003, 43/3–4.
- LANTOLF, James P. (ur.), 2000: *Sociocultural Theory and Second Language Learning*. Oxford: Oxford University Press.
- LABICUM 2003 – *Dokumentacija projekta Jezik kot most do medkulturnega sporazumevanja in razumevanja (Language as a Bridge to Intercultural Communication & Understanding – LABICUM)*. Koper: Univerza na Primorskem, Britanski svet Slovenije, Leonardo da Vinci Mobility Programme, Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport razvijamo projekt. Nosilka: dr. Lucija Čok.
- LIER, Leo van, 1995: *Introducing Language Awareness*. London, New York etc.: Penguin Group.
- MAY, Stephen, 2001: *Language and Minority Rights*. Longman, Pearson Education.
- MIKOLIČ, Vesna, 1999/2000: Povezanost narodne in jezikovne zavesti. *Jezik in slovstvo* 45/5. 173–185.
- MIKOLIČ, Vesna, 2003: *Jezik kot odraz etnične ozaveščenosti v narodnostno mešanem prostoru Slovenske Istre*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Katedra za slovenski knjižni jezik in stilistiko.
- MIKOLIČ, Vesna, 2004: Medkulturna pragmatika pri pouku slovenščine kot J2. *Jezik in slovstvo* 49/3–4.
- NEČAK LŮK, Albina idr., 1998: *Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru*. Izsledki projekta. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- OCHS, Elinor, 1997: Cultural Dimensions of Language Acquisition. A. *Sociolinguistics A Reader and Coursebook*. Ur. N. Coupland, N. Jaworski. London: Macmillan Press Ltd. – New York: St. Martin's Press, Inc. 430–437.
- PHILIPSEN, Gerry, 1992: *Speaking Culturally*. New York: State University of New York Press.
- RIZMAN, Rudi (ur.), 1991: *Študije o etnonacionalizmu*. Ljubljana: Knjižnica revolucionarne teorije.
- RYAN, Stephen B., 2004: *Intercultural Communication: Defining Culture to Recognize Cultural Tendencies versus Stereotypes*. <http://www-h.yamagata-u.ac.jp/~ryan/documents/IC.doc>. Stran citirana: 15. 4. 2004.
- SCHIAVI FACHIN, Silvana (ur.), 2003: *L'educazione plurilingue*. Udine: Forum, Editrice Universitaria Udinese Srl.
- SKELA, Janez, 2000: Odkrivanje drugosti: (med)kulturna zavest pri pouku tujega jezika. *Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije*. Ur. I. Štrukelj. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje. 23–40.

- STABEJ, Marko, 2003a: Jezikovne tehnologije in jezikovno načrtovanje. *Jezik in slovstvo* 43/3–4. 5–18.
- STABEJ, Marko 2003b: Slovenščina od pet do glave. *39. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Slovenski jezik, literatura in kultura v izobraževanju. Zbornik predavanj*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik.
- STERN, H. H., 1984: *Fundamental Concepts of Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.
- STRANCAR, Darja, 2000: Medkulturno občutljive točke v velevanju. *Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije*. Ur. I. Štrukelj. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje. 201–217.
- ŠTRUKELJ, Inka (ur.), 2000: *Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje.
- VIDOVIČ MUHA, Ada (ur.), 1996: *Jezik in čas*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- WIERZBICKA, Anna, 2003²: *Cross-Cultural Pragmatics*. The Semantics of Human Interaction. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- ZAVRATNIK ZIMIC, Simona, 1998: *Pogovori s koroškimi Slovenci. O etnični identiteti, slovenščini, dvojezični vzgoji in samopodobi*. Celovec: Mohorjeva družba.

Monika Kalin Golob

Fakulteta za družbene vede, Ljubljana

UDK 811.163.6'276.6:070

Moderno in modno v publicističnem spletu vplivanja ter stilu slovenskih novinarskih besedil

V jeziku publicistike smo opazovali prepletanje vplivov na obeh oseh (knjižno – neknjižno; govorno – pisno), kar ni novo ali moderno, saj je splet vplivanja, kot smo skušali pokazati, značilnost publicistične zvrsti od nastopa prvega slovenskega dnevnika (*Slovenski narod*, 1873). Moderne so le vsakokratne realizacije tega prepletanja: ponazorili smo nekatere, ki so nastale po letu 1995. Potrjujejo, da ne moremo govoriti le o vplivu medijev na jezik, ampak tudi obratno – gre za splet vplivanja, ponazorjen na treh ravneh: 1) vpliv knjižnega jezika na neknjižnega in obratno; 2) vplivanje med posameznimi funkcijskimi zvrstmi: izrazito med praktičnosporazumevalno in publicistično; 3) vplivanje med tipičnimi prvinami obeh prenosnikov v obeh smereh in nenehno.

Intertwining of impacts on both axes (literary – non literary; oral – written) was observed in the language of journalism, which, however, is neither new nor modern since the mixture of impacts, as we tried to show, has been characteristic of publicist genre starting from the publication of the first Slovene journal (*The Slovene Nation*, 1873). Repeating accomplishments of the intertwining only appear to be modern: some of them, appearing after 1995, were illustrated. They confirm that we can not talk only about the impact of media on the language but also about the impact of the language on media; it is the intertwining of impacts as shown on three levels; 1) the impact of literary language on non literary language and vice versa; 2) the impact between individual functional types; most evidently between practical – understanding and journalistic; 3) the impact between typical elements of both transmissions, constantly and in both directions.

Vsako gibanje v jeziku se sproti in najbolj kaže v publicistiki oz. njenem ožjem delu, poročevalstvu, tj. v novinarskih časopisnih, radijskih in televizijskih besedilih. Razlogi so preprosti: vsak dan je treba znova in znova obveščati o dogodkih, ki se zdijo aktualni in zanimivi, s čimer je povezano tudi ubesedovanje novosti predmetnega in pojmovnega sveta, odzivanje na jezikovne spremembe. Vemo, da se novosti običajno pojavijo v poročevalstvu (poročanje o novem, odzivi na razvojne potrebe jezika), prav tako pa se v njem kakorkoli označeno izrazje tudi najhitreje nevtralizira (Vidovič Muha 1971: 186). Ena ali druga vrsta poročevalskih besedil je gotovo del človekovega vsakdana, zato te novosti sprejmemo mimogrede in jih vključimo v svojo jezikovno rabo. Tako je pri nas od prvega slovenskega dnevnika Slovenskega naroda in tudi danes. Da pa je jezik poročevalstva najvplivnejši med funkcijskimi zvrstmi, vemo že od Breznika, ki je leta 1933 o njem razmišljal v zametkih funkcijske jezikovne zvrstnosti (1967, 1982). »Časopisni jezik« je postavil kot eno izmed jezikovnih uresničitvev ob »znanstvenem« in »umetnostnem« ter ga označil kot najvplivnejšega (vendar najnižjega po vrednosti¹).

Kljub temu je treba poudariti, da ni mogoče govoriti zgolj o vplivu medijev na jezik, izoliranega vpliva ni, gre za preplet vplivov. Reči smemo, da gre za splet vplivanja, ki se kaže na treh ravneh:

¹ Ta hierarhizacija med posameznimi zvrstmi jezika se je kljub nekaterim nasprotovanjem ohranjala vse do 60. let, ko je s sodobnimi raziskavami knjižnega jezika in teorijo zvrstnosti v jezikoslovju prevladala teza o enakovrednem soobstoju funkcijskih zvrsti.

1. vpliv knjižnega jezika na neknjižnega in obratno;
2. vplivanje med posameznimi funkcijskimi zvrstmi: izrazito med praktičnosporazumevalno in publicistično;
3. vplivanje med tipičnimi prvinami obeh prenosnikov v obeh smereh in nenehno.

Ni mogoče dokazati, da je bilo pri nas kakšno obdobje v razvoju publicistične (poročevalske) funkcijske (pod)zvrsti, ki bi zajemalo le eno ravnino vplivanja. Jezikovna kultura in jezikovna kritika se ukvarjata predvsem z negativnimi vplivi, ki se v dnevniški publicistiki kažejo glede na knjižni jezik, ne smemo pa prezreti, da publicistika prav tako, torej v dobrem in slabem, vpliva na pogo-vorni jezik.

V prvem delu razprave bomo poskušali z zgledi iz poročevalskih besedil ponazoriti preplet vplivanja, omenjen v točkah 1 do 3, kot se kaže po letu 1995, nato pa se bomo v drugem delu po-mudili pri nekaterih stilnih novostih v novinarskih besedilih.

1 Življenje jezika: moderno kot rezultat prepleta vplivanja

Z zgledi iz slovenskih poročevalskih besedil v zadnjih petih letih bomo ponazorili prepletanje na osi knjižnost – neknjižnost in pisnost – govornost.² Izbrani zgledi so zgolj najbolj tipični, vendar dovolj pogosti, da kažejo ne le vpliv, ampak tudi moderno v smislu sodobnega in novega, ne pa vedno ustreznega.

1.1 V okviru knjižnega jezika: vpliv govora na pisavo

V vsakdanjem, neprisiljenem govoru Slovenec ne bi nikoli izgovoril z *tem vprašanjem*. To storijo posamezniki, nevešči javnega nastopanja, kadar mislijo, da morajo govoriti knjižno (nastop pred kamero, mikrofonom), gre torej za obliko hiperkorekcije. Nastala je najbrž tudi zaradi vpliva šol-skega branja, kjer nas ne učijo branja predlogov kot naslonk, ampak »zlogovno«, s polglasnikom: *zæ morja, sæ tabo*. Ker je izgovorjenega z-ja več, tudi prevladuje. To je torej govorna (resda ne-ustrezna) značilnost predlogov, v dnevniških besedilih, torej v pisavi, pa se je pojavila šele v novejšem obdobju, npr. ravnanje z *strupenimi snovmi* (Delo, 17. junij 1999, 4) – prej so jo odprav-ljali časopisni lektorji.

1.2 Iz neknjižnega v knjižni govor in (manj pogosto) v pisavo

Zamenjava mestnika z dajalnikom: *pri temu vprašanju*, ki se pojavlja predvsem v govoricah nastopa-jočih nepoklicnih govorcev pred mikrofonom, kadar želijo govoriti knjižno. Ker je v drugih sklonih redukcija u-ja pogovorna, ga ne želijo reducirati (pritisk »zbornih« okoliščin), zato ga dodajo tudi v mestniku.

1.3 V okviru knjižnega jezika, vpliv iz govora v pisavo

V povsem nevtralnih komentarjih lahko slišimo *je bil odstopljen*. Pojav ima izhodišče v šalah, kjer

² To delovanje v publicistiki na FDV ponazarjamo s Koroščevim grafom (žal neobjavljeno), katerega krivulji kažeta prefe-renčnost, in sicer visoka stopnja preferencnosti med knjižnostjo in pisnostjo ter med govornostjo in neknjižnostjo. Ker je za publicistiko (torej znotraj nje tudi za poročevalstvo) značilno, da zajema obe koordinati: načelno pisana in govor-jena; neknjižne prvine nastopajo v pisavi kot stilemi, je edino tu – v publicistiki – mogoče razpoznati ta preplet vplivov.

se nepredmetni neprehodni glagol rabi kot prehodni predmetni, npr. so *ga umrli* (torej ni umrl naravne smrti).

Razmerje a) *odstopiti* (= *oditi s položaja po svoji volji*) proti b) *odstopiti ga* (= *oditi s položaja, vendar ne po svoji volji*) se je po analogiji iz šal preneslo v parlament, kjer so zvezo b) sprva uporabljali ironično, nato pa se je (tudi zaradi neizobraženosti) občutek za ironičnost pri nekaterih izgubil. K izraziti ironičnosti je namreč prispevala prav slovnična nepravilnost, ki pa jo je treba razpoznati. Iz parlamenta so jo nato povzeli novinarji, sprva res v ironični rabi za pomen: *rekli so, da je odstopil, mi pa vemo, da so ga odstavili, čeprav pravijo, da je odstopil sam: to pa želijo prikriti*. Kasneje se je zaradi pogostosti rabe in neznanja zveza začela uporabljati kot nevtralna tudi v poročevalstvu.³

1.4 Iz neknjižnosti (žargonskosti) v knjižnost, ne glede na prenosnik

Tu imajo posebno mesto žargonizmi iz športa, k čemur je treba dodati, da je šport stroka in dejavnost, ki jo opravljajo ljudje, ki niso športni strokovnjaki. V poročevalstvu se to, kar je na obeh straneh *in*, zabriše.

Športniki pravijo npr. za slalomista *je odpeljal, je dobro odpeljal; je odplavala, celo je odplavala rekord* (*odplavati* kot predmetni glagol). To tipično žargonsko prvino povzemajo športni poročevalci, najprej sicer kot stilem, sedaj že povsem nevtravno: *Vsi po vrsti pa želijo odplavati osebne rekorde*. (Dnevnik, 9. december 2003, str. 27.) Enako tudi *priplavati*: */.../ z njim pa si tokrat prav prepričljivo priplavala zmago /.../* (Delo, 12. december 2003, str. 16) */.../ Sloveniji vnovič priplavala kolajno* (Delo, 15. december 2003, str. 17). Poleg glagola »priplavati«, se v drugih športnih disciplinah za izražanje iste realnosti pojavljajo še glagoli *prismučati, priskakati* (smučarski skoki), *priveslati* ipd.

Vprašanje je lahko povsem teoretično: ali je mogoče obliko *odpeljati, odplavati* idr. sprejeti kot strokovni izraz? Na terminologijo tu deluje pritisk, da nimamo nevtralnega izraza. Če ju sprejmemo za termin, razširimo sestavo od + peljati, od + plavati (*peljati, odpeljati drva iz gozda* = *z vozilom, prevoznim sredstvom spraviti z določenega mesta; vozeč se oddaljiti; odplavati od brega* = *plavajoč se oddaljiti, SSKJ*); toda z novim pomenom.

1.5 Iz knjižne pisnosti v knjižno govornost

Najprej se je v pisni športni publicistiki pojavila metaforična zveza: *ta smučar sodi v sam svetovni vrh*. Čutila se je kot izrazito knjižna. Danes jo, ponavljajoč za športnimi poročevalci, govorijo v intervjujih skoraj vsi športniki.

1.6 Iz govorne pogovornosti v govorno (tudi pisno) knjižnost

Iz izjav športnikov takoj po tekmi, ko na novinarjevo vprašanje, kako so zadovoljni, najprej uporabijo t. i. izjavniško predpono (Austinov performativni prefiks): *Moram reči, da ...*, s katerim si govorec daje čas za tvorbo bistvenega sporočila.

³ Podobno se je občutek za zaznamovanost izgubil tudi pri zvezi *zgoditi se* + »nedogodek«. Popularna je postala ob osamosvojitvi, ko so mediji ponavljali besede iz vznesenega govora znanega politika: *zgodil se je narod*. Danes se je zveza prenesla ne le v pisno poročevalstvo, ampak je postala del vsakdanjega jezika, tako da se razumljeno kot popolnoma nevtralna ubeseditev zgodi vse mogoče: *zgodil se je štrajk, zgodil se je zakon ...*

1.7 Iz knjižnega pisnega v neknjižno (tudi knjižno) govorico

Gre za podobnost s prejšnjo točko, izvajalniško predpono, vendar pa sedaj nastopa v govoru kot čisto mašilo, ki omogoča navezovanje, vsebina pa je dejansko v odvisniku (*da-stavku*): *Res je, da ... Res pa je, da ...* Iz intervjujev se je prenesla tudi v komentarje in druge interpretativne žanre.

* * *

Navedeni zgledi so želeli ponazoriti nekaj modernih prvin v poročevalstvu po letu 1990, ki so rezultat prepleta vplivanja dveh silnic med knjižnim in neknjižnim ter govornim in pisnim. Ni mogoče reči, da bi bilo v sedanjem času prepletanje drugačno kot prej, seveda pa se konkretizira v različnih jezikovnih pojavih. Vsaj pri prepletanju vplivov in zaradi pogoste rabe posledični nevtralizaciji jezikovnih sredstev v poročevalstvu ne bi mogli postaviti ostrih mej za posamezna obdobja. Te pa lahko postavimo, ko raziskujemo nekatere stilne pojave.

2 Demokratizacija medijev: moderno v stilu poročevalskih besedil

Osrednja pozornost pri raziskovanju stilistike poročevalskih besedil je še vedno usmerjena na tiskana občila, znotraj njih predvsem na slovenske dnevnike. Obdobje po slovenski osamosvojitvi je zaradi novih družbenih razmer povzročilo spremembe tudi v slovenskih medijih. Zametki rume-nega tiska v skupni državi (Kaj) so se ustalili v slovenskem dnevniku Slovenske novice, t. i. resni tisk je zaradi konkurence na trgu nekatera načela kakovostnega novinarstva zamenjal za tržno privlačnejša sredstva, kar je med drugim vidno predvsem v naslovju (prevladujoča je pridobival-na funkcija), ki postaja vedno bolj sredstvo pritegovanja k nakupu, tako da se meje med resnim in rumenim tiskom vsaj na tem področju prekrivajo, postajajo nejasne. Za slovensko novinarstvo je od devetdesetih let 20. stoletja značilno:

- uvajanje novih besedilnih vrst,
- zavračanje tradicije, izhajajoče iz nemških poročevalskih vzorcev, ob katerih je nastajalo prvo slovensko pisano časopisje, in
- nejasna meja med resnim in rumenim tiskom.

Posvetimo se nekaterim jezikovnostilnim značilnostim slovenskih poročevalskih besedil, ki smo jih ugotovili v poosamosvojitvenem obdobju, torej od 90. let. Zaradi pogostnosti stilnih prvin pri različnih avtorjih in glede na to, da se pred tem niso pojavljale (ali v manjši meri), jih smemo šteti za moderne prvine v jeziku in načinu sporočanja slovenskih medijev.

2.1 Janko Pisoar, shizofreniki in udbovci – ali stilna zaznamovanost kot indic name-na zaničevanja

Demokracija je med tvorci poročevalskih in publicističnih besedil pogosto napačno razumljena, zdi se, da pod tem pojmom razumejo brezmejno svobodo, torej svobodo brez odgovornosti. Temu se je posvetila že zaključena raziskava o razžalitvah v tiskanih medijih,⁴ ki je pokazala, da je po letu 1991 število tožb proti novinarjem zaradi kršitve 169. člena Kazenskega zakonika (kazni-

⁴ Nosilec raziskave (1999–2001) *Razžalitve v sredstvih obveščanja kot jezikovnostilno in pravno vprašanje* je bil dr. Tomo Korošec.

va dejanja razžalitve) izjemno naraslo. Strani dnevnikov pogosto polnijo novinarski prispevki, ki z izbiro jezikovnih sredstev odpirajo stilistična, etična (prim. Poler Kovačič: 2002), pa tudi pravna vprašanja. Raziskava, katere izsledki so objavljeni v zborniku *Razžalitve v tiskanih medijih* (2002, ur. Tomo Korošec), je uspela združiti raziskovalce petih področij: dva jezikoslovca, pravnico, kulturologa, komunikologinjo in sociologinjo. In če se navežem na naslovno temo in sploh problematiko letošnjega seminarja, lahko ugotovim, da so se dejanja razžalitve uresničevala tudi prek hotene izbire neknjižnih in ekspresivnih jezikovnih sredstev, ki so bila v konkretnih okoliščinah žaljiva (npr. *pek*, *kapo*, *udbovec*, *kosovec*, *porivanje* in številne druge); ker se je to dogajalo razmeroma pogosto (razpolagamo s statistiko (Korošec 2002: 17), da je bilo od leta 1991 do leta 1996 samo na ljubljanskem okrožnem sodišču vloženih 189 tožb proti 208 novinarjem, od tega skoraj 17 % zaradi žalitve) – so tovrstna obračunavanja novinarjev s posamezniki postala ne le moderna, ampak kar modna.

Vemo, da stilno zaznamovana jezikovna sredstva v poročevalskih besedilih od nekdaj opravljajo vlogo vrednotenja, pa tudi popestritve besedila. V obravnavanih zgledih so bila kazalniki indika razžalitve. Prehajanje neknjižnih, substandardnih, ekspresivnih in drugih stilno zaznamovanih prvin v poročevalska besedila je po letu 1990 torej dobilo novo vlogo – s svojo žaljivo konotacijo so bila nekatera med njimi v jezikoslovni stilistiki razpoznan kot sredstva, ki so indici namena zaničevanja – posledica je bila, da so se razžaljeni odločili za sodno razčiščevanje.⁵

2.2 *Sanja Tanja kukuruz*⁶: naslov kot odločitev za nakup?

Časopisi so v spremenjenih družbenih razmerah tržno blago, zato med konkurenčnimi izdelki pridobivajo kupce s številnimi oglaševalskimi potezami in triki (npr. nedavna razprodaja literature, ki jo je sprožil dnevnik Delo, sedaj mu kot po tekočem traku sledijo drugi dnevniki in revije: Dnevnik s slovenskim romanom, Mladina s filmi). Pridobiti kupca, da bo časopis prebral, ali poslušalca/gledalca, da bo poslušal oddajo oz. obsedel pred TV-zaslonom, se kaže predvsem v naslovju prve časopisne strani oz. v radijskem ali televizijskem napovedniku (prevladujoča je pridobivalna funkcija). Naslov(je) je zato vedno bolj sredstvo pritegovanja k nakupu, poslušanju, gledanju. Na jezikovni ravni se kaže z vključevanjem izrazito opaznih prvin, ki so se pred letom 1990 le redko pojavljale v naslovju ali besedilih poročevalskih besedil: vulgarizmov in nižje pogovornih besed. Razlike se pojavljajo tudi v naraščanju števila hiperboličnih naslovov.⁷

Pri letošnjem seminarju predmeta Stilistika poročevalstva so študenti raziskovali tudi naslove v sodobnem časopisnem poročevalstvu. Pri tem so naleteli⁸ na zanimiv zgled, ki najbolj nazorno kaže tendence sodobnega časopisnega naslavljanja: Slovenska tiskovna agencija je vest o poškodbi češkega nogometnega reprezentanta Miroslava Fukala naslovila takole: *Fukal na operacijski mizi!* Za marsikoga morda neokusen naslov, za drugega razlog za branje. Vsekakor pa naslov,

5 Nekateri zgledi bodo predstavljeni pri predavanju, zainteresiranim bralcem pa so na voljo v omenjenem zborniku (Korošec 2002).

6 Naslov iz Slovenskih novic, 24. 12. 2003. Gre za obnovitev tuje rečenice (seminarska naloga Mica Kovačič).

7 Poimenovanje je Koroščevo (1998) in se nanaša na vrsto zastrtihih naslovov, pri katerih je izbor jezikovnih sredstev tak, da izkrivlja resničnost vsebine sporočila, navadno tako, da veča dejansko pomembnost sporočila oz. enega dela sporočila.

8 Študenti raziskovalci naslovov so bili Andrej Černic, Andrej Miljkovič, Matija Stepišnik in Mateja Tušek.

ki izpolnjuje naloge današnje tržne usmerjenosti: učinkovit pri pridobivanju bralcev, ki so polni zanimanja vstopili v besedilo na športnih straneh, kjer takšnih naslovov običajno ne pričakujemo. Medijska ustvarjalnost se seveda ni končala le pri agencijski dvoumnosti, temveč se je stopnjevala v naslovih *Fukala ne bo šest tednov!* in *Fukal pod nožem*. To so tipični primeri hiperboličnih naslovov, ki z izbiro jezikovnih sredstev obljublajo več, kot bralec v resnici dobi po prebranem prispevku. Hiperboličnost lahko vodi v senzacionalizem, ki je danes značilnost »resnih« in tabloidnih (»rumenih«) časopisov. Pravzaprav tržna naravnost briše meje med njimi, tako pri tradicionalno »resno, kakovostno« umeščenem Delu na prvi strani (23. 2. 2001) preberemo naslov z nizko pogovorno besedo (v SP 2001 sicer označeno kot publicizem?) *Čudeža ni bilo, Čadež na koncu »izvisel«*, kar je bilo v preteklosti nemogoče najti, vsaj na prvi strani. Kot kažejo seminarske raziskave, tudi Delo ne more brez hiperboličnosti, in sicer predvsem v kroniki, kjer se kaže kot pretiravanja in zavajanja (*Temni lesk seksualnosti, Prevroči računalniki*, 27. 1. 2004, zadnja stran), enako tudi na športnih straneh (*Želja pokopala Laščane*, 9. 2. 2004, 12; *Nike ni ponudila toplega objema*, 12. 2. 2004, 14), manj pri tradicionalno »resnih« temah: politiki in gospodarstvu.

Hiperboličnost se pogosto gradi na dvoumnosti (obravnavani zgledi zaradi priimka češkega športnika, ki je enak slovenskemu vulgarizmu za spolno občevanje), ki se v besedilu na določenem mestu sicer razreši, a gre vseeno za prevaro. Tako naslov *Babica pri dvajsetih* ne priključa na prvem mestu pomena pomočnica pri porodu, ampak *stara mama*, in naslov *Bush je za na Mars* (Dnevnik, 16. 1. 2004, 20) bralec sprva razume frazemsko, in ne, kot razjasni sicer že podnaslov, *Ameriški predsednik napoveduje resno osvajanje vesolja*.

Zanimive in natančnejše raziskave potrebne so tudi obnovitve v naslovih, saj so v zadnjem obdobju vse bolj pogost vir obnovitev oglaševalski slogani in naslovi popevk, tudi filmov, manj pa naslovi leposlovnih ter drugih intelektualno ali kulturnoizobrazbeno zahtevnejših del. Uspeli slogani, kot npr. *Vsi drugačni, vsi enakopravni*, se pojavljajo večkrat obnovljeni v različnih dnevnikih, kot npr. *Vsi drugačni, vsi za rešetkami* (Delo, 10. 1. 2004, 8) ali *Vsi dobri, vsi premagljivi* (Večer, 27. 1. 2004, 10). Oglaševanje kot intenziven del našega vsakdana tako vstopa v poročevalstvo v obnovitvah sloganov bolj kot prej, enako tudi verzi popularnih popevk: *Od višine se zvrti, Kar je staro, se novo zdi* (ponovitvi naslova Kreslinove pesmi, Delo, 5. 1. 2004, 24 in 24. 1. 2004, 13), *Računajte na nas* (ponovitev popevke Ranega mraza, Slovenske novice, 24. 12. 2003, 15); *Cela ulica gori, ne kliči 113!* (obnovitev *Cela urica nori ...*, Slovenske novice, 23. 1. 2004, 4).

Korenite spremembe v družbi so v jezikovno-stilnem pogledu povzročile ne le spremembe v leksiki (besedišče najprej reagira na spremembe, saj je odraz spremenjene resničnosti: kot smo ponazorili pojav vulgarizmov, žaljivih besed, nizko pogovornih sredstev), ampak tudi premike na drugih jezikovnih ravneh in v pojavih, ki jih štejemo za stilna sredstva, tipična za besedila poročevalske podzvrsti.

2.3 Poročila kriminalke, komentarji poročila ali pisma bralcev

Raziskava o novinarskih ubeseditvah vstopanja Slovenije v Nato⁹ je pokazala, da so se v naspro-

⁹ Raziskovalni projekt *Mediji v pluralni družbi*, ki smo ga v letih 2002/2003 izvajali na Centru za raziskovanje družbenega komuniciranja na FDV (nosilka Melita Poler Kovačič); projekt sta v okviru *Ciljnega raziskovalnega programa*

tju s pričakovanji zamajale žanrske in jezikovno-stilne konvencije. Naj se omejim le na dva pola besedil: poročila (glavna funkcija je informirati) – komentarji (interpretirati). Razmeroma veliko je poročil, v katerih avtor komentira in presoja, uporablja aktualizirana sredstva, tako da se pri neka-terih ohranja le še zunanja oblika poročila. Komentarji pa so po eni strani izgubili svoj blišč in pre-pogosto postali suhoparna tehtanja stališč. Drugi spet so se vdali zakonitostim trga in okusu »povprečnega bralca«. Neknjižne in ekspresivne prvine – z vlogo neizrecnega vrednotenja – so v poročilih pogoste. Kar je še bolj zanimivo, pojavljajo se izrazito nizke pogovorne besede, ki jih v poročevalskih besedilih prej nismo srečevali. V komentarjih pa srečamo izrazito govorne prvine, tj. prvine neposrednega sporočanja stika. Gre za ustvarjanje psevdointimnosti, postavljanje številnih ogorčenih vprašanj, melodramatizacijo – vse to nekatere komentarje spreminja v pole-mična pisma bralcev.

Trenutne ugotovitve kažejo, da je »demokratizacija medijev« prinesla *demokratizacijo* jezika: prvine, za katere se je štelo, da so del ozko zasebnega, celo zgolj kavarniškega kroga, vstopajo v javna knjižna besedila in ob stilnih majojo tudi žanrske norme poročevalskih besedil.

2.4 Novinar kot povezovalac citatov in/ali manipulator

Čeprav Korošec (1998: 209) ugotavlja, da premi govor v pisnem poročevalstvu nastopa razmero-ma redko, se je v zadnjih nekaj letih stanje popolnoma spremenilo. Že pri jezikovno-stilni analizi poročil pri raziskovalnem projektu, omenjenem v opombi 9, se je pokazalo, da se ob poročilih, kjer avtor vrednoti in komentira, kar je v nasprotju s t. i. ločevalno normo med informativnimi in in-terpretativnimi novinarskimi žanri (Košir 1988) oz. poročevalnimi in presojevalnimi besedili, pogo-sto pojavlja tip poročila, ki bi ga najbolje označili kot zlepljenko izjav.

Enako ugotavlja Srpova (1998: 65) za češke dnevnike po letu 1990 ter meni, da gre predvsem za pritisk zahteve po natančnosti in izogibanje preubeseditvam, ki bi jih lahko šteli za subjektivne in bi zato manjšale verodostojnost informativnih žanrov. V obravnavanih poročilih o vstopanju Slovenije v Nato nekajkrat izjave politikov tvorijo besedilo skoraj v celoti.¹⁰ Pa ne le ob vstopanju v Nato (izjemnost okoliščin, pomembnost teme za Slovenijo), vsi trije dnevniki (Delo, Dnevnik, Večer) tudi sicer objavljajo poročila, ki novinarjevo ubesedovalno kompetenco postavljajo v oza-dje: nedavni zgled (*Je Luka Koper diktator slovenske države?*, Večer, 10. 4. 2004, 9, Damijan To-plak) je »rekorder« – dolgo štiristolpčno poročilo ima 287 vrstic, od katerih je le 20 vrstic novinar-jevega besedila, pa še to so le spremni stavki k prememu govoru.¹¹

Naloga novinarja ni nizanje citatov in sestavljanje mozaike iz izjav enega ali več politikov, am-pak pisanje koherentnega in berljivega besedila, pri čemer drugi načini navajanja virov ali poveze-manje ne pomenijo neobjektivnega prenašanja, ampak kažejo na večnost novinarjevega ubese-dovanja in obvladovanje žanru ustrezne stilizacije.

»Konkurenčnost Slovenije 2001–2006« financirala Ministrstvo za znanost, šolstvo in šport RS ter Urad Vlade RS za informiranje.

¹⁰ Zgled: *Neslana šala ali minister že ve, kaj govori* (Delo, 23. 1. 2003, G. Utenkar): osrednje besedilo (brez naslovja) ima 68 vrstic v treh stolpcih, od tega je kar 50 vrstic premege govora.

¹¹ ... ugotavlja Boštjan Penko, direktor vladnega urada za preprečevanje korupcije ... pravi Boštjan Penko ... Bruno Korelič, predsednik uprave Luke Koper, komentira Penkove navedbe: »/.../« ..., razloži Korelič ...

Hkrati pa gre v takih zlepljenkah tudi za manipulacijo; v omenjenem besedilu (op. 10) opravlja premi govor še eno nalogo: izbrani so taki dobesedni navedki, ki izrazito vrednotijo. Z izborom navedkov, ki negativno vrednotijo izjave nekega politika, prikrito kaže svoje mnenje, vendar to stori v informativnem žanru – na videz ustrezno s premim govorom: »Takšne izjave so lažniva in zavajajoča propaganda /.../ zato prozorna in lažniva propaganda, ki kažeta zgolj na to, da se vlada v pomanjkanju pravih argumentov zateka k manipulacijam in lažem ...«

Citati pa so lahko tudi aktualizmi: v informativnih besedilih, ki ubesedujejo ponavljajoče se okoliščine, razbijajo avtomatizirane ubeseditve z iztržki barvitih navedb in tako poživljajo suhoparno besedilo (Srpova 1998, 70). Pri poročanju o Natu se je tudi navajanje iztržkov posameznih besedil rado spremenilo v prikrito vrednotenje, ki v informativnem žanru ni pričakovano. Narekovaji so tako novinarjev alibi, s katerim odgovornost za izrečeno prenaša na drugega: »Nova Slovenija pa je »neresno in neresnično« Grizoldovo izjavo ocenila kot strašenje brez dokazov. /.../ Gibanje študentov proti militarizaciji pa je Grizoldove besede označilo kot »lažnivo in zavajajočo propagando« ...« (*Neresnost z namenom?* Delo, 23. 1. 2003, G. Utenkar)

Raziskava večjega korpusa besedil v daljšem časovnem obdobju bi pokazala, koliko gre za vpliv zunanjih okoliščin in zlorabo žanra, koliko pa gre za razvojno težnjo, ki v poročila vključuje tudi avtorja in njegovo mnenje, torej za mešanje žanrov, ki je rezultat vpliva elektronskih medijev na časopisje (Burger 1990: 334).

Zanimivo je, da je seminarska raziskava stotih začetkov Tem dneva (Delo) iz leta 2003 pokazala, da je najpogostejši ugotovitveni nastop, kar ustreza Koroščevim ugotovitvam za obdobja 1979/1980, 1984/1985, 1986/1987, je pa v sodobnosti na drugem mestu citatni nastop, tj. začetek, ki postavlja v prvi del izjavo koga drugega in na njej gradi celotno besedilo, kar odstopa od preteklih obdobj. Skupaj s citiranostjo v poročilih smemo reči, da po eni strani narašča želja po objektivizaciji novinarskega poročanja, kar se kaže tudi v prekomerni rabi navedkov; po drugi pa je neavtorsko besedilo le izhodišče za vrednotenje in presojanje aktualnih dogodkov in stanj.

2.5 Neknjižnost kot žanrtvorno sredstvo

Po tradicionalno pojmovani socialnozvrstni členitvi je rabo jezika na radiu in televiziji lahko umestiti, zato bi lahko posamezne pogovorne oddaje v teh dveh medijih šteli za kršitev jezikovno-kulturnega načela o rabi knjižnega jezika v javnih govornih okoliščinah. Sodba pa je danes vendarle vredna premisleka.

Z analizo nekaterih tipičnih televizijskih in radijskih pogovornih oddaj¹² sem želela ugotoviti, ali smemo znotraj publicistične funkcijske zvrsti govoriti o pojavu novega žanra, katerega značilnost je odklon od pričakovanega (teoretsko predvidenega) zbornega jezika oz. knjižne govorice. Pri tem ne gre za delno rabo neknižnega jezika, ki bi se kazala bodisi kot hoteni odklon (stilem) bodisi kot neobvladovanje knjižnega jezika (jezikovni spodrsrlaj torej), ampak za jezikovno uresničitev, ki zaradi želje po sproščenosti in ustvarjanju stika s sogovorci in gledalci/poslušalci, uporablja – zdi se da samoumevno – neknižni jezik.

¹² Natančna analiza bo objavljena v raziskovalnem poročilu FDV za leto 2004. Tu so zbrane le sklepne ugotovitve.

Zanimalo me je:

- ali je treba znotraj publicistične zvrsti pretresti teoretično dana izhodišča, ki postavljajo za temelj jezikovne uresničitve knjižni jezik in predvidevajo odklone v neknjižnost le kot stileme;
- ali je raba neknjižnega govora žanrsko omejena;
- kolikšen je vpliv tradicionalnega pojmovanja o rabi knjižnega jezika v javnih govornih okoliščinah.

Spremembe so nastale vsaj zaradi dveh bistvenih vplivov:

1. vpliv občinstva, ciljne publike

Oddaje za mladostnike so v svojih začetkih (npr. Videošpon v 80. letih) uporabljale neknjižne prvine, da bi provocirale tudi jezikovno, danes ne gre več za to, ampak enostavno za drugačno jezikovno vedenje: mladostniki se v pogovornih oddajah pogovarjajo med seboj – pri tem uporabljajo svoj jezik. Da se to dogaja v javnih okoliščinah, je nepomembno.¹³

2. vpliv govornega položaja

Odkloni se zgodijo samodejno: predstaviteni del besedila, monološki del, se uresničuje v knjižni govorici (knjižnopogovornem jeziku), dialoški pa postane enak pogovoru v zasebnih okoliščinah.

Pogovorne oddaje so oddaje, uresničene s pogovorom, ki poteka sicer v javnih (televizijskih in radijskih) okoliščinah. Pogovor pa je žanr, ki prihaja iz zasebne sfere, kjer se večinoma uresničuje v neki neknjižni različici. Ta žanrska značilnost se ohranja tudi, ko bi zaradi javnih okoliščin sicer pričakovali knjižnogovornost. Spremembo pričakovanega po eni strani omogoča govorni prenosnik, neposredni sporočanje stik, naslovnik in tema.

Vsaj pri pojavu tega žanra moramo torej znotraj publicistike spremeniti dosedanje opise nabora jezikovnih sredstev (torej knjižni jezik, neknjižno kot funkcionalni stilemi); zanimivo je, da je pri nekaterih, predvsem mlajših govorcih (*pogovarjalcih*) opaziti prav nasprotno težnjo (neknjižnost kot temelj, *nezaznamovana neknjižnost*, nato pa izrazito stilno zaznamovana raba knjižnega sredstva – običajno deluje ironično ali kot odmik od predmeta govora).

Mislím, da je neknjižnost žanrsko omejena, da še vedno prevladujejo žanri, kjer so neknjižne prvine le stilemi oz. zaradi nevednosti in redke rabe knjižnega jezika pri neprofesionalnih govorcih nastajajo kot hiperkorekcijske oblike, omenjene v prvem delu članka.

Vpliv tradicionalnega pojmovanja o rabi knjižnega jezika v javnih govornih okoliščinah pa se ohranja v pogovornih oddajah, ki obravnavajo resnejše teme (kulturne, politične, literarne) ali so namenjene starejšemu občinstvu, čeprav je tudi tu opaziti zdrse v neknjižno pogovornost, ko se pogovor spontano razvija, ali pretirano korektnost, ki je značilna predvsem za govorce, ki jim javni nastopi niso domači.

¹³ Medtem ko so naša in starejše generacije opismenjene v knjižnem jeziku in so zato tudi zasebna pošta, SMS-sporočila, e-sporočila pisani pretežno v knjižnem jeziku, »znajo« mlajši in mladi tudi v pisnem kanalu v celoti uporabljati neknjižni jezik; toliko lažje ga uporabljajo v govornem prenosniku med pogovorom.

3 Stalno, moderno in modno

V jeziku publicistike smo opazovali prepletanje vplivov na obeh oseh (knjižno – neknjižno; govorno – pisno), kar ni novo ali moderno, saj je splet vplivanja, kot smo skušali pokazati, značilnost publicistične zvrsti od nastopa prvega slovenskega dnevnika (Slovenski narod, 1873). Moderne so le vsakokratne realizacije tega prepletanja: ponazorili smo nekatere, ki so nastale po letu 1995. Potrjujejo, da ne moremo govoriti le o vplivu medijev na jezik, ampak tudi obratno – gre za splet vplivanja, ponazorjen na treh ravninah: 1) vpliv knjižnega jezika na neknjižnega in obratno; 2) vplivanje med posameznimi funkcijskimi zvrstmi: izrazito med praktičnosporazumevalno in publicistično; 3) vplivanje med tipičnimi prvinami obeh prenosnikov v obeh smereh in nenehno.

Demokratizacija družbe je v poročevalstvo prinesla tudi demokratizacijo jezika slovenskih medijev, kar se kaže v stilnih spremembah: npr. v rabi večje količine nižjepogovornih prvin, pa tudi vulgarizmov, ki prej niso vstopali v tovrstna besedila, pa tudi besed, ki so s svojo žaljivo konotacijo indici namena zaničevanja in zato tudi predmet sodnih obravnav. Meje med »resnim« in tabloidnim (*rumenim*) novinarstvom so v boju za bralce postale nejasne, kar smo skušali ponazoriti z nekaterimi značilnostmi naslovja ter spremembami v žanrski in stilni normi poročevalskih besedil.

Literatura

- BREZNIK, Anton, 1967. O časnikarski slovenščini. *Življenje besed*. Ur. J. Šolar. Maribor.
- BREZNIK, Anton, 1982: *Jezikoslovne razprave*. Ur. J. Toporišič. Ljubljana: Slovenska matica.
- BURGER, Harald, 1990: *Sprache der Massenmedien*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- KOROŠEC, Tomo, 1998: *Stilistika slovenskega poročevalstva*. Ljubljana: Kmečki glas.
- KOROŠEC, Tomo (ur.), 2002: *Razžalitve v tiskanih medijih*. Ljubljana: FDV.
- KOŠIR, Manca, 1988: *Nastavki za teorijo novinarskih vrst*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- POLER KOVAČIČ, Melita, 2002: Razžalitve in dostojanstvo osebe. *Razžalitve v tiskanih medijih*. Ur. T. Korošec Ljubljana: FDV. 89–107.
- SRPOVÁ, Hana, 1998: *K aktualizaci a automatizaci v současné psané publicistice*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 1971/1972: Oris dveh osnovnih pojavnih oblik sistema slovenskega knjižnega jezika. *Jezik in slovo* 6. 178–186.

Marko Milosavljevič

Fakulteta za družbene vede, Ljubljana

UDK 821.163.6.09-32:070"19/20"

Novinarski žanri in vrste v sodobnem slovenskem novinarstvu: novinarska zgodba

Novinarska zgodba je tista novinarska vrsta, ki najbolj izrazito odraža spremembe v delovanju množičnih medijev na Zahodu in v Sloveniji, njihovo vse močnejšo ekonomsko vlogo ter hkrati spremenjeno vlogo v razmerju med tiskanimi in elektronskimi mediji. Razvoj in spremembe na področju novinarskih žanrov in vrst so vedno tudi odraz družbenih sprememb in v tem pogledu je novinarska zgodba najbolj izrazita, ko gre za spremembe ob koncu 20. in v začetku 21. stoletja, posebej ko gre za postsocialistične države in prehod iz državnih v zasebne medije.

Novinarska zgodba je vrsta novinarskega sporočanja, ki s pomočjo avtentične pripovedi in literarnih sredstev slika dogajanja oziroma stanja ali osebe. Vanjo združujemo klasično reportažo, reportersko zgodbo, potopis in portret. Značilen je izvir in običajno ekspresiven stil pisanja, saj avtor ne slika stvari zgolj racionalno, temveč tudi čustveno, nato uporaba zaznamovanih jezikovnih sredstev, zapletena struktura in tridelna shema z uvodom, jedrom in zaključkom. Značilna je tudi utemeljenost na predhodni vesti, kljub bolj ohlapni časovni navezavi na aktualne dogodke – vsekakor ne tako hitri navezavi kakor pri informativnih vrstah, kot sta vest in poročilo – pa so zanjo značilna tudi novost, pomembnost in zanimivost.

A journalistic story is that journalism genre which most expressively reflects changes in mass media functioning in the West and in Slovenia, their more and more powerful economical role as well as their modified role in relation to print and electronic media. The development and changes in the area of journalistic genres and types are always the reflection of social changes. With this respect, the journalist story is the most expressive while referring to the changes occurring at the end of 20th and at the beginning of 21st century, especially with regards to post-socialistic states and the transition from state-owned to private mass media.

A journalistic story is a type of journalistic communication which with the help of an authentic story and literary means pictures events or status and people. Classical reportage, reporter story, travel diary and portrayal are classified as a journalistic story. They are characterised by authentic and usually expressive style of writing since the author does not provide only rational but also emotional descriptions, the use of denoted linguistic means, complicated structure and three-part scheme including the introduction, the core, and the conclusion. Justification based on previous consciousness is also a characteristic feature in spite of more loose time reference to current events; this reference is by all means not so immediate as in case of informative journalistic types (a notice or a report). Furthermore, novelty, importance and aspect of interest prove to be its characteristics as well.

Sporočanje novinarskih informacij in interpretacij, ki poteka prek sredstev množičnega obveščanja oziroma množičnih medijev, se vedno odvija v specifičnih oblikah. Njihova glavna naloga je predvsem hitra prepoznavnost in omogočanje še lažjega in hitrejšega komuniciranja. Prva in osnovna tovrstna specifična oblika komuniciranja so žanri: to so po Bahtinu »določeni relativno stabilni tematski, kompozicijski in stilistični tipi izjav« (1980: 237), ki *institucionalizirajo niz pričakovanj* o procesu oblikovanja izjav in njihovega zaključka. To oblikovanje in zaključki se lahko spreminjajo, niso pa njihova pravila nikoli prekoračena ali kršena. Gre torej za *stalno obliko novinarskega sporočanja*, za katero so značilne določene posebnosti (Košir 1988: 26).

Novinarski žanri kot ustaljene oblike upovedovanja besedil v novinarskem diskurzu omogočajo jasnost komunikacije. Podobno kot žanri na področju filma ali literature s svojimi konvencijami vzpostavljajo jasna ali jasnejša pričakovanja uporabnikov, predvsem s pomočjo hierarhične orga-

nizacije vsebine, shematskih struktur in pripadajoče vizualne oblike. Vsebina potrebuje specifično organiziranje, da bi jo opazili, razumeli, si jo predstavljali, zapomnili in ji verjeli. Odsotnost jasno prepoznavne oblike, v katero je posamezno novinarsko besedilo vpeto, povzroča komunikacijske zaplete: naslovniku otežuje vnaprejšnje identificiranje pričakovanih vsebinskih in stilističnih značilnosti ter ovira nedvoumno razumevanje besedila. Novinarski žanri s svojo ustaljenostjo oblike preprečujejo ali vsaj omejujejo tovrstne zaplete.

Novinarski žanri hkrati niso stalna, nespreminjajoča se, od kulturnega konteksta neodvisna tvorba. Razmerja med novinarskimi žanri, vrstami in zvrstmi se spreminjajo v odvisnosti od zgodovinskega, geografskega in ekonomskega okvira, v katerem delujejo množični mediji, v katerih se ubesedovanje novinarskih besedil – oblikovanih v posamezne žanre – odvija. Za razmah vestičarske in poročevalske vrste je denimo ključno obdobje na koncu 19. stoletja, ko pride do razvoja poceni množičnega tiska in s tem povezanega iskanja množičnega občinstva; tega je treba obveščati z (navidez) nepristranskim, racionalnim, distanciranim, uravnoteženim slogom, utemeljenim na dejstvih ob odsotni eksplicitni interpretaciji, saj bi ta zaradi svojega specifičnega (svetovno-nazorskega, političnega, kulturnega, nacionalnega) pogleda lahko odvrnila del tega občinstva in ogrozila ekonomske interese lastnikov množičnih medijev.

Novinarska zgodba je novinarska vrsta, v katero zaradi enotnega sloga pisanja in strukturnih značilnosti združujemo reportažno vrsto (ki vključuje klasično reportažo, reportersko zgodbo in potopis) in portretno vrsto (kamor sodi portret), kot je ti vrsti konec osemdesetih v slovenskem medijskem prostoru definirala Manca Košir. Ker so novinarski žanri in vrste produkt oziroma odraz zgodovinskih in drugih značilnosti posamezne družbe, prihaja v njihovih značilnostih in opredelitvah skozi čas do sprememb, tako tudi pri novinarski zgodbi, v katero sta se sčasoma zaradi vse bolj enotnih načel kompozicije in načinov ubesedovanja zlili reportažna in portretna vrsta.

Tako kot sta vestičarska in poročevalska vrsta ponazarjali spremembe v novinarskem diskurzu, do katerih je prišlo konec 19. stoletja, je novinarska zgodba tista vrsta, ki ponazarja drugo polovico 20. stoletja, posebej njegov konec, ter premike v informativnih množičnih občilih in novinarskem diskurzu. V prvi polovici 20. stoletja se je novinarska zgodba, v anglo-ameriškem novinarstvu označena kot »feature«, pojavljala v precej omejenem obsegu in predvsem v revijalnem tisku, kasneje pa vse bolj postajala pomemben sestavni del dnevnega časopisja ter radia in televizije. Lemann gre tako daleč, da kot ključna, določujoča trenutka novinarstva v 20. stoletju označi preiskovalno tehniko pri Watergatu in »prihod pripovedne, narativne tehnike v novem žurnalizmu« (ki se najpogosteje manifestira v novinarskih zgodbah; Lemann, v Sims 1990: 9).

Narativna tehnika je sicer ena od standardnih strategij, ki jih novinarski diskurz pozna pri kreipitvi videza resničnosti in verjetnosti. Med te strategije sodijo (Van Dijk 1997: 84–85):

1. Poudarjanje faktografske narave dogodkov:

- a) s pomočjo neposrednih opisov dogodkov;
- b) z uporabo dokazov, ki jih priskrbijo priče;
- c) z uporabo dokazov iz drugih zanesljivih virov (oblasti, spoštovani člani skupnosti, strokovnjak);
- č) z znaki, ki kažejo na natančnost in točnost, denimo številke za ljudi, čas, dogodke itn.;
- d) z uporabo neposrednih navedkov od virov, še posebej ko gre za mnenja.

2. Graditev močne strukture odnosov za dejstva:

a) prek omenjanja predhodnih dogodkov kot pogojev ali vzrokov in z opisovanjem ali napovedovanjem naslednjih dogodkov;

b) z vključevanjem dejstev v poznane situacijske modele, kar jim omogoča lažjo prepoznavnost in poznanost tudi, ko so nova;

c) z uporabo dobro poznanih struktur in konceptov, ki pripadajo tem besedilom;

č) s poskusom nadaljnega organiziranja dejstev v poznane specifične strukture, denimo naracije.

3. Predstavitev informacij, ki imajo tudi odnosne in čustvene dimenzije:

a) dejstva so bolje predstavljena in se lažje zapomnijo, če vključujejo ali vzbujajo močna čustva;

b) resničnost dogodkov je okrepljena, kadar so o teh dogodkih navedena mnenja iz različnih ozadij in ideologij, toda na splošno bodo tista, ki so ideološko bližja, dobila več pozornosti kot možni viri mnenj.

Ključna sprememba, ki se zgodi v novinarskem diskurzu v drugi polovici 20. stoletja, je, da se strategijam od točke 1a do 2b vse izraziteje pridružujejo strategije od točke 2c do 3a.

Narativnost kot »poznana specifična struktura«, definirana kot ena od strategij po Van Dijk, je ključna značilnost narave novinarske zgodbe. Ta kot oblika upovedovanja temelji na narativnih elementih in strukturah. V novinarstvu prevladujoči poročevalski diskurz (utemeljen na strategijah od točke 1a do 2b) se kot posledica tega spreminja v »nekaj podobnega narativnemu diskurzu. Pisanje reportaž je postalo pisanje zgodb. /.../ Novičarsko novinarstvo je večinoma sestavljeno iz zgodb, ki izpostavljajo like in konvencionalne strukture zapleta« (Connell 1998: 12). Ta utemeljenost na narativnih elementih in strukturah novinarsko zgodbo po eni strani približuje klasičnemu pripovedništvu, pravljicam, mitom, epom in romanom, zaradi česar izpolnjuje nekatere funkcije, ki so jih prej našteje pripovedne oblike izpolnjevale v minulih stoletjih. Po drugi strani se novinarska zgodba od vseh teh oblik razlikuje. Novinarska zgodba je, kot pove naziv, zgodba; to običajno povezujemo s fikcijo oziroma umišljenimi besedili (kot slovenimo ta izraz), toda tokrat gre za zgodbo, napisano za množične medije, v obliki novinarskega besedila in – kar je bistveno – umeščeno v pomensko področje *resničnosti*. Umišljena besedila temeljijo – zgolj – na pomenskem področju verodostojnosti. Poleg tega je novinarska zgodba napisana za množična občila v novinarskem diskurzu oziroma govoru, kot novinarsko sporočilo.

Poleg nekaterih temeljnih značilnosti zgodbe si novinarska zgodba od leposlovja sposoja oziroma prisvaja dobesedno to, kar pravi sama beseda: lepo-slovje. Novinarski zgodbi uspeva posedovati – ali vsaj stremi k temu – poleg referenčne funkcije, torej praktične, pragmatične funkcije informiranja, tudi estetsko funkcijo. Razmerje med zavezanostjo resničnosti ter izpolnjevanjem estetske funkcije je eno bistvenih razmerij pri oblikovanju in učinkovanju novinarske zgodbe: v dilemi, kaj ima prednost, etika (zavezanost resničnosti) ali estetika, mora biti odgovor, ko gre za novinarske žanre in vrste ter s tem tudi novinarsko zgodbo, vedno nedvoumen: etika je prvenstvenega pomena, estetika sekundarnega.

Sekundarnost estetike ne pomeni njene nepomembnosti: estetska funkcija novinarske zgodbe je relevantna (včasih bistvena), saj novinarska zgodba poleg družbenih izpolnjuje tudi ekonomske funkcije. Čas postaja poleg denarja najbolj vredna in iskana dobrina v medijih in za upo-

rabnike medijev. Starim množičnim občilom (tisku, radiu in televiziji) se pridružujejo novi (računalniške oblike množičnega komuniciranja, internet), zato je sodobnih pristočnih praks vse več in tržišče informiranja in zabave vse bolj nasičeno. V kontekstu postmodernega medijskega sejišča mora biti medijska ponudba – tudi če gre za informativne vsebine – atraktivna, da bi pritegnila pozornost in bi ji posameznik namenil del svojega časa.

Poleg pomembne vloge vizualnih atributov medijev, tudi tiskanih – povečevanja obsega fotografij in naslovov, uvedbe barvnega tiska, specifičnih tipografskih rešitev in postavitve – je potreben poseg v vsebino oziroma način upovedovanja vsebine. Novinarski prispevki zahtevajo predstavitev uporabnika medija v središče dogajanja, v zgodbo. To je potrebno, da bi bralca ali poslušalca pritegnili in ga prepričali, naj se novinarskemu izdelku posveti, da je besedilo vredno njegove pozornosti in mu bo postreglo z nečim zanimivim, zabavnim, napetim. Novinarji in uredniki za dosego tega cilja, ko se odločajo za specifični sporočevalni načrt za najboljšo možno uresničitev sporočevalnega namena, uporabljajo elemente in tehnike novinarske naracije, ki so prisotne tudi v drugih novinarskih vrstah, najbolj izrazito pa v novinarskih zgodbah.

Pripovedna in estetska narava novinarskih zgodb vpliva tudi na izbor snovi, izbor postopka in kompozicije ter kasneje na oblikovanje oziroma kodiranje. Izbor snovi oziroma vsaj njegov del je določen z izborom postopka in ne obratno, kot bi pričakovali. Del kasnejšega novinarskega besedila je lahko posledica izbire postopka in kompozicije, in ga brez tovrstnega izbora v izdelku ne bi bilo. Primer takšnega postopka je praksa uvrščanja osebnih zgodb ali primerov v novinarske zgodbe; z njimi se ilustrira, še pogostejše dramatizira, posebej in poskrbi za večjo privlačnost bolj abstraktnih problemov ali pojavov.

Na spremembe v položaju in količini posameznih žanrov in vrst v novinarskem diskurzu kažejo med drugim podatki, ki so jih pridobili pri *Projektu za izvrstnost v novinarstvu* (*The Project for Excellence in Journalism*). Proučevali so en mesec poročil na televizijskih mrežah ABC, CBS, NBC, leto naslovnih strani časnikov New York Times in Los Angeles Times in leto naslovnih zgodb revij Time in Newsweek. Primerjali so leta 1977, 1987, 1997. Ugotovili so, da so vesti in poročila predstavljali naslednje deleže:

	1977	1987	1997
časniki	61,6	33,1	30,7
televizije	51,4	32,9	34,3
revije	16,3	20,2	19,2

Očiten je padec deleža vesti in poročil pri časnikih in na televizijah. V istem obdobju se je na račun tega padca najbolj povzpел delež novinarskih zgodb.

Razširitev novinarske zgodbe

Pred nekaj desetletji je bila novinarska zgodba značilna predvsem v anglo-ameriških medijih, do danes pa se je uveljavila tudi v drugih medijskih prostorih. Razvila se je tudi v slovenskem novinarskem prostoru, ki je bil – zaradi zgodovinskih razlogov – dolgo časa bolj vezan na avstrijsko

in nemško novinarstvo. V zadnjem času tudi tu prihaja do sprememb. Za to obstaja več razlogov:

- pomen jezika: angleščina je prevzela funkcijo skupnega jezika, v katerem običajno poteka mednarodno sporazumevanje;
- pomen literature: angleška strokovna literatura je odvezla primat nemški in je postala temeljni vir učenja novinarstva;
- pomen globalnega komuniciranja: pojavili so se globalni mediji, kot je BBC ali CNN, ob vedno večji dostopnosti tujih revij, predvsem anglo-ameriških, in svetovnega spleta, na katerem prav tako prevladuje komuniciranje v angleščini;
- pomen izobraževanja: dodatno izpopolnjevanje in izobraževanje slovenskih novinarjev v tujini v zadnjem času poteka predvsem v anglo-ameriških medijih, hkrati potekajo redna gostovanja anglo-ameriških profesorjev in predavateljev, ki po svoje prispevajo k širitvi vpliva angleščine in anglo-ameriškega novinarstva.

Našteto vpliva tudi na splošno širitev in krepitev vloge novinarske zgodbe v sodobnem novinarskem diskurzu.

Naracije se pojavljajo v najrazličnejših oblikah, od romanov, grozljivk in romanc, biografij in avtobiografij, osebnih pism in dnevnikov, pravljic in ljudskih zgodb do poročil strokovnih služb in letnih pregledov. In vendar sredi te vseprisotnosti naracij izstopajo novinarske naracije v obliki novinarskih zgodb. Glavni razlog za to sta njihova *množična razširjenost in dostopnost*, ki temeljita na naravi medija, v katerem se pojavljajo, to je množični medij, časnik ali revija, radio ali televizija. Vsak od teh množičnih medijev ima dostop do nekaj tisočev, tudi do nekaj milijonov naslovnikov.

S tem je novinarska zgodba odvezla prvo mesto na lestvici nosilcev pripovedi romanu oziroma leposlovju, ki je to mesto držalo v 18. in 19. stoletju, in filmu, za katerega je Tzvetan Todorov pred tridesetimi leti trdil, da je v 20. stoletju ključni pripovedovalec zgodb. »Dandanes potrebnih besedil za življenje družbe ne daje literatura, ampak filmi – filmski ustvarjalci pripovedujejo zgodbe, pisatelji pa se igrajo z besedami,« je zapisal Todorov (1992: 128). S trditvijo, da se pisatelji zgolj igrajo z besedami, se je strinjal Tom Wolfe, eden ključnih predstavnikov novega žurnalizma, ki je temeljilo ravno na novinarskih zgodbah, le da je sam trdil, da vlogo glavnih nosilcev zgodb v drugi polovici 20. stoletja ne zasedajo filmi, temveč novinarske zgodbe.

Uvajanje naracijskega diskurza v novinarstvo je povezano s splošno popularizacijo novinarskega diskurza. Novinarske zgodbe s svojimi narativnimi elementi prispevajo k nadaljnji popularizaciji tiska in novinarstva nasploh. Tako postajajo pomemben element uredniške politike in sredstvo za doseg lastniških ciljev maksimizacije občinstva in s tem maksimizacije dobička. Zaradi tega so pogosto na robu poneverjanja objektivne stvarnosti, z namenom ustvarjanja čim boljše zgodbe in s tem čim boljšega branja, na eni strani ter med željo po predstavljanju kompleksnih družbenih problemov, vprašanj in razprav na čim bolj razumljiv in atraktiven način, ki naj v idealnih razmerah in idealnem okolju ne bi posegal v poročevalsko dejavnost in si jo prilagajal, ampak naj bi bil le sredstvo za uspešno in zanimivo predstavitev določene problematike čim večjemu številu ljudi. S tem naj bi pripomogel tudi k vzpostavljanju in ohranjanju funkcije medijev kot prostora javnega razpravljanja, razmišljanja in predstavljanja pomembnih tem in problemov.

O tem pomenu novinarske zgodbe piše tudi nekdanji odgovorni urednik časnika Delo, Mitja Meršol:

Gre za zgodbe o dogodkih in ljudeh. Za verodostojne pripovedi o življenju. Novinarska zgodba. To je bržkone tista nadgrajena oblika informacije, s katero se je mogoče približati bralcu in ga intimno prepričati, da o tistem, kar zgodba pripoveduje, razmišlja, nasprotuje, se identificira, v vsakem primeru pa je zgodba relevantna za njegov miselni tok in počutje.

Če se novinar, urednik, časopis ne zavedajo te paradigme, če mislijo, da bralec hlepi po njihovi ideološko, strankarsko izbrani in rumeno prikrojeni informaciji (ali pa mnenju oziroma komentarju), potem so obsojeni – zlasti v tekmi z elektronskimi mediji – na propad, na smrt.

In če se hoče časopis bralcu resnično približati, potem mora seveda vedeti, kaj ga zanima oziroma kaj naj bi ga zanimalo, a tega še ne ve ali pa zgolj sluti oziroma še tega ne. Poznati mora njegov doživljajski svet in temu prilagajati vsebino, zlasti pa slog, način – kako – posredovanja te vsebine. Če bralec dogodke, ljudi, nenavadnosti, vrednote, slabosti tehta po biblijskem dobro-slabo, goljufivo-pošteno, skromno-požrtno, moralno-pregrešno, potem bi morda tudi časopisne rubrike in pisanje veljalo prilagajati temu, ne pa jih nadnaslavljaliti po starih šablonah (notranja politika, zunanja politika, sociala) in s postulati iz časov, ko so bili časopisi usmerjeni bolj k množicam in njihovi mobilizaciji.

Novinarska zgodba je vez z bralcem in je, še več, trajno, trdno in nepogrešljivo vezivo v zgradbi, ki jo sestavljata novinar in časopis. (Meršol 2001: 25.)

Umestitev novinarske zgodbe znotraj novinarskih žanrov, vrst in zvrsti

Novinarski žanr je tip novinarskega sporočanja, za katerega je značilna »določena tipična forma, v kateri je upovedana določena snov (predmet), ki je tipsko strukturirana in izražena z zanj tipičnimi jezikovnimi sredstvi« (Košir 1988: 31). Širši pojem je *novinarska vrsta*, ki je po Koširjevi družina žanrov. »Žanr ima vse lastnosti vrste, a te lastnosti se pri posameznih žanrih določene družine kažejo na različne načine«, poleg tega pa je novinarska vrsta stabilnejša kategorija, kot je žanr (1988: 31–2).

Žanri institucionalizirajo, zagotavljajo usklajenost z institucionalnimi dogovori, torej niz pričakovanj, ki se tičejo narativnega procesa in narativnega zaključka, ki se lahko spreminjajo, ki pa nikoli niso prekoračena ali kršena. Obstoje žanrov pomeni, da gledalec, opazovalec, vedno ve, da bo »na koncu spet vse dobro«, da se bo vse uskladilo, da bo vsaka grožnja ali nevarnost v narativnem procesu vedno obvladana, premagana.

Širši pojem od vrste je zvrst. Koširjeva deli novinarska sporočila na *informativno* in *interpretativno* zvrst. V prvi so tista novinarska sporočila, ki se »kažejo kot objektivna sporočila, v katerih je avtor s svojimi mnenji od predmeta distanciran in odsoten« (1988: 63). Sem Koširjeva uvrsti vestičarske, poročevalske in pogovorne vrste ter tudi reportažno vrsto, znotraj katere postavi klasično reportažo, reportersko zgodbo in potopis.

Interpretativna zvrst pa je po njenem sestavljena iz prispevkov, ki se v besedilih »kažejo kot subjektivna sporočila, avtorji pristopajo k obravnavanemu predmetu angažirano in so s svojimi mnenji v tekstu prisotni« (Košir 1988: 63). Portretno vrsto, ki jo bomo uvrstili v novinarsko zgodbo, poleg reportažne, uvrsti v interpretativno zvrst. Poglejmo, kako sta reportaža in portret sploh definirani. Koširjeva ju definira takole:

Reportaža je vrsta novinarskega sporočanja informativne zvrsti; uporablja stanje, situacije, ki so posledica nepredvidljivih in ne nepredvidljivih dramatičnih dogodkov z več prvinami tako, da s pomočjo avtentične pripovedi in opisa atmosfere, ljudi in odnosov z literarnimi sredstvi ukine distanco med naslovnikom ter krajem in časom dogajanja. Reportaža je zapleteno strukturirana in upovedana v trodelni shemi, ki ima za glavo uvod z ekspozicijo, jedro z zapletom, vrhom in razpletom in zaključek, v katerem se izkaže poanta. Avtor je v tekstu nevtralen v vrednotnem smislu in izrazito prisoten z originalnim stilom in uporabo posebnih, zaznamovanih jezikovnih sredstev. (Košir 1988: 79–80.)

Portret pa je »vrsta novinarskega sporočana interpretativne zvrsti, ki slika osebo tako, da jo naslovnik doživi kot osebnost, za katero zdaj ve, kakšen človek je. Struktura je zapletena, shema trodelna, jezik izbira ekspresivno izrazje, s katerim je avtor v tekstu vidno prisoten« (Košir 1988: 89).

Na podlagi navedenih definicij lahko ugotovimo, da so za obe vrsti, reportažno in portretno, značilni izviren stil pisanja, uporaba *zaznamovanih* jezikovnih sredstev, *zapletena* struktura in *tri-delna* shema z uvodom, jedrom in zaključkom. Kar razlikuje vrsti, je to, da je pri reportažni vrsti avtor v besedilu v vrednotnem smislu nevtralen, pri portretni vrsti pa je avtor v besedilu vidno prisoten. Prav zaradi tega pride do različne razvrstitve omenjenih vrst, prve v informativno zvrst, druge pa v interpretativno.

Takšna razdelitev je lahko veljala še pred kratkim. Toda danes opazimo, da do ključnih razlik ne prihaja na ravni vrst, med reportažno in portretno, temveč znotraj vrst, med reportažami in med portreti. Ne gre več za to, da je pri reportažni vrsti avtor v besedilu v vrednotnem smislu nevtralen, pri portretni vrsti pa je avtor v besedilu vidno prisoten. Avtor v reportaži ni več (nujno) nevtralen, tako kot ni nujno, da je avtor pri portretu v besedilu vidno prisoten. Tovrstno razlikovanje je danes *izbrisano* in zato lahko – zaradi prej omenjenih skupnih značilnosti reportažne in portretne vrste – ti dve vrsti označimo z *enotnim* nazivom, to je novinarska zgodba, in tako tudi pridobimo *enotno novinarsko vrsto*.

Naj navedemo še nekaj skupnih lastnosti portretne in reportažne vrste, zaradi katere lahko uvedemo skupno oznako: obe sta nastali »iz enakih pobud kot druga novinarska sporočila, v njih prisotna estetska dimenzija pa je bila drugotnega pomena« (1988: 19). Novinarska zgodba je novinarsko besedilo, in sicer iz enakih razlogov, kot jih navaja Koširjeva za reportažo, namreč zaradi resničnosti vsebine in poudarjene dejanske narave (1988: 77) ter utemeljenosti na predhodni vesti (1988: 78).

Novinarska zgodba funkcionira kot novinarsko sporočilo, kot sicer ugotavlja tudi Koširjeva posebej za reportažo in portrete, »ker je pri obeh žanrih referenčna funkcija dominantna, ker so kraj, čas in nosilci dogajanja skupni sporočevalcu in naslovniku in je o njih govorjeno tako, kakor se sporočevalcu kažejo v resničnosti. Brez izmišljanj, fantaziranja in uporabljanja ekspresivnih jezikovnih sredstev, ki bi bila sama sebi namen« (1988: 19). Poleg tega ima novinarska zgodba vse značilnosti, ki so sicer po Koširjevi imanentne novinarskemu diskurzu, namreč novost, aktualnost, pomembnost in zanimivost (1988: 69).

Na podlagi tega lahko definiramo *novinarsko zgodbo* kot vrsto novinarskega sporočanja, ki s pomočjo avtentične pripovedi in literarnih sredstev slika dogajanja oziroma stanja ali osebe. Vanjo združujemo klasično reportažo, reportersko zgodbo, potopis in portret. Značilen je izviren in obi-

čajno ekspresiven stil pisanja, saj avtor ne slika stvari zgolj racionalno, temveč tudi čustveno, nato uporaba zaznamovanih jezikovnih sredstev, zapletena struktura in tridelna shema z uvodom, jedrom in zaključkom. Značilna je tudi utemeljenost na predhodni vesti, kljub bolj ohlapni časovni navezavi na aktualne dogodke – vsekakor ne tako hitri navezavi kakor pri informativnih vrstah, kot sta vest in poročilo – pa so zanj značilna tudi novost, pomembnost in zanimivost. Zato tudi novinarsko zgodbo ne glede na vse njene estetske, leposlovne in literarne dimenzije uvrščamo v prvi vrsti med novinarska besedila. Prej navedene dimenzije so kljub vsemu drugotnega pomena.

Elementi in struktura novinarske zgodbe

Pri vestičarski in poročevalski vrsti lahko govorimo o značilnostih, kot so brezosebnost, nepristranost, distanca, odsotnost nagovora prek uporabe druge osebe (ti), zgoščen stil pisanja, časovna omejenost, nabitost z informacijami ter odsotnost in nevtralnost avtorja. Novinarske zgodbe pa vse to (v večini primerov) zavračajo. Namesto prej navedenih značilnosti uporabljajo pripovedne tehnike in elemente, ki se običajno razlikujejo od navedenih značilnosti vestičarske in poročevalske vrste. Namesto neosebne poročanja, brez prepričanj in mnenj avtorja, bomo v novinarskih zgodbah običajno našli avtorja s pogledi in stališči, ki jih bo odražalo tudi njegovo besedilo. Novinarji danes »še vedno ohranjajo globoko predanost čistim dejstvom, vendar so se osvobodili tako, da lahko kot pomoč pri dogodkih uporabljajo tudi čustva in izkušnje« (Smith, v Underwood 1993: 49). Na avtorja bomo naleteli tudi v pogledu osebnega stila, kot ga definira Van Dijk, namreč kot skupka stilističnih značilnosti posameznikove rabe jezika v različnih situacijah, oziroma v pogledu stila, kot ga definira Schleiermacher, ko govorec z *osebnim načinom kombiniranja* v jezik vtisne svojo individualnost. Pri tem osebnem načinu kombiniranja pa posega – tudi ali predvsem – po narativnih elementih in razsežnostih. Štiri ključne tehnike pri tem (kot jih definira Tom Wolfe (1975: 36)):

1. zgradba dogodek-za-dogodkom,
2. realistični dialog,
3. tako imenovani tretjeosebni pripovedovalec in
4. beleženje vsakodnevnih kretenj, navad in obnašanja.

Naslednje ključno vprašanje novinarske zgodbe je vprašanje njene strukture: kakšen vrstni red bodo imeli prikazani dogodki v pripovedi in kakšen odnos bo ta vrstni red imel do dejanskega vrstnega reda dogodkov, kot so se ti zgodili. Besedila so kompleksna dela, ki dosegajo svoje učinke prek avtorjevih spretnosti pri mešanju akcije, dialogov in karakterizacije in prek ponujanja različnih vrst informacij svojim bralcem. Ali kot pravi Barthes: »S svojo strukturo pripovedni tekst vodi do mešanja zaporednosti in posledičnosti, časa in logike« (1992: 60). Biti pa zapiše za kompozicijo, da je »konglomerat avtorjevih postopkov z namenom doseganja določenega učinka« (1997: 179).

Kot pravi Goodman, je »naš prvi impulz pri vsaki povesti, da mora biti vrstni red dogodkov enak vrstnemu redu pripovedovanja« (1981: 100). Po Gerardu pa je bistvo pripovedovanja zgodb v časovnem usklajevanju in v času. »Vrstni red, v katerem povemo zgodbo, postane za bralca vrstni red dejanskega dogajanja. Skrivnost narativnosti je v odločitvi, kaj bomo povedali najprej in kaj kasneje« (1996: 128). Struktura namreč poteka skozi čas na vsaj nekaj načinov:

1. Časovno zaporedje dogodkov, kot ga predstavimo mi. Lahko ustreza realnemu času ali ne. Zaporedje, v kakršnem nizamo dogodke, je podlaga za vso pripoved.
2. Zgodovinsko zaporedje: zaporedje, v kakršnem so se dogodki zgodili v resničnem življenju.
3. Čas, ki ga bralec dejansko porabi za branje dela.
4. Pretekli čas, ki ga bralec doda delu, prav tako pa tudi pričakovanje za prihodnost.

Med časovnim zaporedjem dogodkov, kot ga predstavimo mi, in med zgodovinskim zaporedjem obstajata dva odnosa. Pri prvem sta zaporedji skladni. Pri drugem se razlikujeta. Prvemu časovnemu vidiku pripovedovanja pravimo kronološki, drugemu pa obrnjeni oziroma reorganizirani.

Na eni ravni je tako naracijska zgradba, tudi tista (ali še posebej tista) v novinarskih zgodbah, zelo predvidljiva. Začetni red je skrivnostno ali nevarno zmoten; naracija spremlja razvoj, napredovanje proti zaključku ali razrešitvi, kjer je začetna ureditev spet vzpostavljena ali nastane novo ravnotežje. Naracija je vedno proces spremembe ravnotežja elementov, ki sestavljajo njeno predbesedilo: prekinitev začetnega ravnovesja in sledenje razpršitvi in preoblikovanju njegovih komponent. Ti elementi so na koncu nadomeščeni v novem ravnovesju, v katerem pride do naracijskega zaključka. Pri tem obstajajo različne metode oblikovanja elementov v takšnih naracijah, med drugim:

- kronološka struktura: avtor pove zgodbo od začetka do konca. Premika v čas nazaj (flash-back) in v čas naprej (flash-forward) sta v kronološki strukturi sprejemljiva in pogosta;
- struktura »od-najmanj-k-najbolj-pomembnemu« je nasprotna obrnjeni piramidi v vesteh;
- struktura »katalog« je pravzaprav seznam, na katerem so razporejeni ljudje, kraji in dogodki, kasneje pa so tudi razloženi, npr. pri novinarskih zgodbah s potovanj s spiskom znamenitosti;
- ponavljajoča se struktura vpelje koncept in se toliko časa trudi z njim, dokler ni bistvo pojasnjeno;
- kombinacija posameznih struktur; ta je v bistvu najbolj pogosta.

Zaključek

Vloga različnih občil v današnji družbi se spreminja. Prihod radia, nato televizije, kasneje pa programov, ki 24 ur na dan oddajajo samo poročila, je spremenil vlogo tiskanih občil. Revije so bile od nekdaj navajene na to, da morajo bralcu ponuditi več kot zgolj informacijo – ki jo je običajno najprej našel v dnevnem tisku –, dnevni tisk pa se je moral prilagoditi spremenjenim razmeram in spremenjenim pričakovanjem naslovnika. Ta je vesti in osnovne informacije dobil nemudoma, na radiu ali televiziji. Informativna vloga dnevnega tiska se je spremenila. Predvsem se je močno skrčila. Časniki so bralcu morali ponuditi več kot zgolj informacije. Ponuditi so morali interpretacije in napeto, dramatično, duhovito, skratka zanimivo branje in bralcu tako ponuditi užitek pri branju. Ključna novinarska vrsta, ki po svoji naravi izpolnjuje tovrstne zahteve in ki je tako urednikom in lastnikom ponudila sredstvo za ohranitev bralcev, bralcem pa predstavljajo nekakšno dodatno vrednost, zaradi katere je časnik – navkljub vsem informacijam na radiu in televiziji – vredno kupiti, je postala novinarska zgodba. In to je – poleg estetske funkcije in s tem povezanim užitkom pri branju – njena druga ključna funkcija, namreč ekonomska: čeprav je dražja kakor vest ali poročilo, pomeni za časnik toliko nove, dodatne vrednosti, da se vseeno splača.

Literatura

- BAHTIN, Mihail, 1980: *Marksizam i filozofija jezika*. Beograd: Nolit.
- BARTHES, Roland, 1992: Uvod u strukturalnu analizu pripovjednih tekstova. *Suvremena teorija pripovijedanja*. Ur. V. Biti. Zagreb: Globus. 47–78.
- BITI, Vladimir, 1997: *Riječnik*. Zagreb: Globus.
- CONNELL, Ian, 1998: Mistaken Identities: Tabloid and Broadsheet News Discourse. *Javnost* 5/3. 11–32.
- GERARD, Philip, 1996: *Creative Nonfiction*. Cincinnati: Story Press.
- GOODMAN, Nelson, 1981: Twisted Tales; or, Story, Study, and Symphony». *On Narrative*. Ur. W. J. T. Mitchell. Chicago: University of Chicago Press. 99–116.
- KOŠIR, Manca, 1988: *Nastavki za teorijo novinarskih vrst*. Ljubljana: DZS.
- SIMS, Norman (ur.), 1990: *Literary Journalism in the Twentieth Century*. New York: Oxford University Press.
- TODOROV, Tzvetan, 1992: Dva načela pripovjednog teksta. *Suvremena teorija pripovijedanja*. Ur. V. Biti. Zagreb: Globus. 116–128.
- UNDERWOOD, Doug, 1993: *When MBAs rule the Newsroom*. New York: Columbia University Press.
- VAN DIJK, Teun A. (ur.), 1997: *Discourse As Structure And Process*. London: Sage.
- WOLFE Tom, (ur.), 1975, 1990: *The New Journalism*. London, Picador.

Simona Kranjc
Filozofska fakulteta, Ljubljana
UDK 371.3:811.163.6'243:004.7

Besedilo v sodobnih medijih in pouk slovenščine kot tujega jezika

Besedila v elektronskih medijih postajajo vse pogostejša, njihova funkcija pa počasi prevzema oz. dopolnjuje pisna sporočila. Po mnenju raziskovalcev (Crystal 2001) je Internet za jezik tretja revolucija, takoj za iznajdbo pisave in tiska. Zato je naša naloga, če želimo naučiti se jezik in naučiti jezik v vsej njegovi pojavnosti, v pouk vključiti tudi besedila, ki nastajajo v elektronskih medijih. Da bi lahko to storili, pa je prej treba ugotoviti, ali je »način uporabe jezika na Internetu postal tako drugačen od našega predhodnega jezikovnega vedenja, da ga lahko preprosto opišemo kot revolucionarnega« (Crystal 2001: 5).

Electronic texts are becoming more and more frequent and they are gradually replacing or at least supplementing written messages. The researchers (Crystal 2001) believe that the Internet is the third revolution of the language, following the invention of writing and printing. Thus, if we want to learn the language in all its forms, we must include in our lectures the texts originating from electronic media. In order to be able to do that, we must first find out whether »the method of language use on the Internet has become so significantly different from our previous linguistic behaviour that it could be described as revolutionary« (Crystal 2001: 5).

1 Sodobni mediji, kot sta računalnik in prenosni telefon, sooblikujejo življenje v sodobni družbi, predvsem pa bistveno vplivajo na komunikacijo v njej. Tudi spletna besedila, e-pošta in kratka sporočila (SMS) so tvorjena zato, da bi z njimi tvorci vplivali na naslovnika. Gre torej za prevladujočo vplivajnsko funkcijo (oz. ilokucijsko). Da bi pri naslovniku dosegli učinek, tvorci ne izbirajo sredstev, marveč za doseganje cilja posegajo tudi po sredstvih, ki si jih pred leti niti predstavljati nismo mogli. Internet zaradi svoje tehnične narave npr. nudi veliko možnosti – od verbalnega od neverbalnega jezika, kamor lahko prištevamo tudi slikovno in glasbeno govorico oz. jezik, ki spremljata animacije na spletnih straneh. Čeprav imajo sodobni mediji veliko prednosti, npr. aktualnost podatkov, pa je potencial svetovnega spleta omejen z relativno počasnim prenosom podatkov (odvisno od strojne opreme strežnikov in uporabnikov) in problemi z urejanjem ter na drugi strani iskanjem informacij v tej največji bazi podatkov na svetu. Kljub temu pa brez dvoma ne moremo zanikati pomena Interneta v smislu globalnega medija. Zanimivo vprašanje, ki se poraja ob tem, je, kakšen je vpliv tega t. i. globalnega medija na jezik in življenje nasploh oz., če zložimo vprašanje, ali sploh lahko govorimo na splošno o *jeziku Interneta* ali moramo ob opredelitvi nujno upoštevati različna ozadja, potrebe, namene in vedenja njegovih uporabnikov. V tem primeru bi namreč lahko govorili o *različnih jezikih Interneta*, tako kot poznamo različne naravne človeške jezike, s katerimi se sporazumevamo. V literaturi se v sodobnosti vse večkrat ob poimenovanju jezika Interneta pojavlja termin *mrežna govorica* (Netspeak; Crystal 2001: 17–23).¹

¹ Termin *mrežna govorica* se v literaturi pojavlja kot sinonim za *jezik Interneta*, *elektronski diskurz*, *elektronski jezik*, *interaktivni diskurz* ipd. Pri tem pa ne gre pozabiti, da se termini s področja računalniške tehnologije pojavljajo tudi v sodobnem vsakodnevem diskurzu (npr. poimenovanje e-Mura za blagovno znamko oblačil, ki jih izdeluje Mura).

Toda tudi za sodobne medije velja, da sta »/p/oznavanje elementov ter obvladovanje pravil oz. načinov strukturiranja računalniških znakov /.../ nujen pogoj za uspešno komunikacijo« (Javornik 2002). Besedila v sodobnih medijih v bistvu zelo natančno kažejo proces izbiranja,² v katerem tvorci izbirajo med jezikovnimi prvinami, od leksike, strukture pa do izbire jezika in jezikovne zvrsti, ki se kaže kot elementarna izbira.

Besedila sodobnih medijev, npr. e-pošta, SMS-i, medmrežni klepeti, velikokrat kažejo tudi pogovorno strukturo in izbiro zvrsti, ki je značilna bolj za govorjeno kot za pisno komunikacijo. Hkrati pa se seveda moramo, četudi govorimo o približevanju govorni formi, še vedno zavedati razlik med govorno in internetno komunikacijo. »/V/ izboru možnosti, ki jih uporabnik lahko »vključi« hkrati, izgublja pomen temporalni vidik, vse večjo vlogo pa dobiva spacialna organizacija – ni naključje, da je ta v razvoju računalniške komunikacije izjemnega pomena, kar je nazorno vidno v mreži mrež – v internetu.« (Javornik 2002.) Pri govorni komunikaciji gre namreč za razporeditev elementov v času, pri pisni pa za razporeditev v prostoru. Razlike med govorno in pisno komunikacijo povzemam po Crystalu (2001: 26–29).

Govorna komunikacija

1. Govor je časovno vezan, dinamičen. Gre za interakcijo, v kateri sta običajno prisotna oba udeleženca, to je tvorec in naslovnik.

2. Med produkcijo in recepcijo tako rekoč ni časovnih razlik. Zato lahko tvorec pri oblikovanju sporočila upošteva tudi reakcije naslovnika. Zaradi neposrednega oblikovanja sporočila prihaja tudi do samokorektur, ponavljanja, napačnih startov; pojavljajo se tudi členitveni signali, ki imajo funkcijo zapolnjevanja vrzeli. Intonacija in odmori razdelijo dolge izreke na obvladljive enote, vendar so meje med izreki kljub temu pogosto nejasne.

3. Pri govorni komunikaciji so pomembna tudi neverbalna sredstva, npr. mimika obraza, kretnje. Če govorimo o neposredni komunikaciji (»iz oči v oči«), kjer sta tvorec in naslovnik prisotna v prostoru, potem je mogoča tudi uporaba deiktčnih sredstev (npr. *to*, *zdaj*, *tukaj* ipd.).

Pisna komunikacija

Pisanje je vezano na prostor in je statično. Tvorec in naslovnik običajno nista prisotna v istem prostoru.

Med produkcijo in recepcijo so vedno časovne razlike. Tvorec besedila se mora zavedati, da bodo njegovo sporočilo interpretirali različni naslovniki v različnih časih in prostorih. Tvorec ima čas oblikovati svoje besedilo natančno, lahko ga popravlja in preoblikuje. Enote besedila so navadno jasno razpoznavne, kar omogoča uporaba ločil.

Ker vizualnega stika med udeleženci komunikacijskega procesa ni, tvorec ne more računati na to, da bo kontekst lahko razjasnil smisel izreka. Tudi neposreden odziv v tem primeru ni mogoč. Zato se v pisni komunikaciji večinoma izogibamo uporabi deiktčnih sredstev.

² »Jezikovna raba /.../ nujno sestoji iz nenehnega jezikovnega izbiranja, ki je lahko zavestno ali nezavedno in za katero obstajajo jeziku notranji (t. j. strukturni) in/ali jeziku zunanji razlogi /.../. Te izbire lahko najdemo na vseh ravneh jezikovne oblike: fonetični/fonološki, morfološki, sintaktični, leksikalni in semantični. Lahko gre za izbire med različicami ali pa za izbire med regionalno, socialno ali funkcionalno razvrščenimi tipi variacij. Teorija jezikovne rabe mora torej pojasniti to »izbiranje«.« (Verschuere 2000: 89.) Ob tem moramo dodati, da seveda izbire praviloma niso enakovredne.

2 Tudi za elektronsko pošto (e-pošta) je značilno približevanje govorjenemu jeziku – v elektronskem pismu se pojavlja skladnja, ki je značilna za govorno komunikacijo, deikti, okrajšave; pogoste so torej značilnosti, ki jih v klasičnih pismih enostavno ni. To je verjetno na neki ravni posledica dejstva, da se morajo ljudje šele naučiti pravil, kako npr. komunicirati preko e-pošte, kajti pri tem se ne morejo nasloniti na pravila, ki bi bila sprejeta v dolgoletni praksi in so nekako postala univerzalna. Med e-pošto in klasičnimi pismi (mislimo na pisma, napisana na papirju in poslana v pisemskih ovojnica) je namreč velika razlika. Prva in zelo pomembna je že v tem, da se pisanja klasičnih pisem učimo (oz. smo se učili) že v šoli, pisanja e-pisem pa ne, poleg tega pa e-pisma nimajo tako dolge tradicije kot klasična pisma. E-pisma so pogostejše v rabi šele zadnje desetletje, zato se moramo šele naučiti, kako jih oblikovati, da bodo ustrezala mediju, preko katerega jih pošiljamo.

To spoznanje prodira tudi v prakso. V sodobnih učbenikih slovenščine kot prvega jezika se že na osnovnošolski ravni pojavljajo poskusi učence opozoriti na razliko med obema medijema. Zaradi aktualnosti bo verjetno treba podobno storiti tudi v učbenikih za slovenščino kot drugi in/ali tuji jezik.

V nadaljevanju bom poskušala pokazati način predstavitve značilnosti e-pisem in e-pošte v učbeniku slovenščine za 5. razred nove osnovne šole.

Razlike v načinu pisanja navadnega pisma, poslanega po pošti, in e-pisma so najbolj vidne iz primerjave obeh.

1. primer³

Polona Kozole
Osnovna šola Stara Ljubljana
1000 Ljubljana

Ljubljana, 15. maja 2003

Revija Kekec
Uredništvo
Reber 11
1000 Ljubljana

Spoštovani,

predstavniki osnovnih šol smo se odločili, da bomo organizirali tekmovanje osnovnošolcev iz govornišva. Ker je vaša revija med osnovnošolci zelo priljubljena, vas prosimo, da v njej objavite razpis tekmovanja in prijavnico, s katero se bodo učenci lahko prijavili.

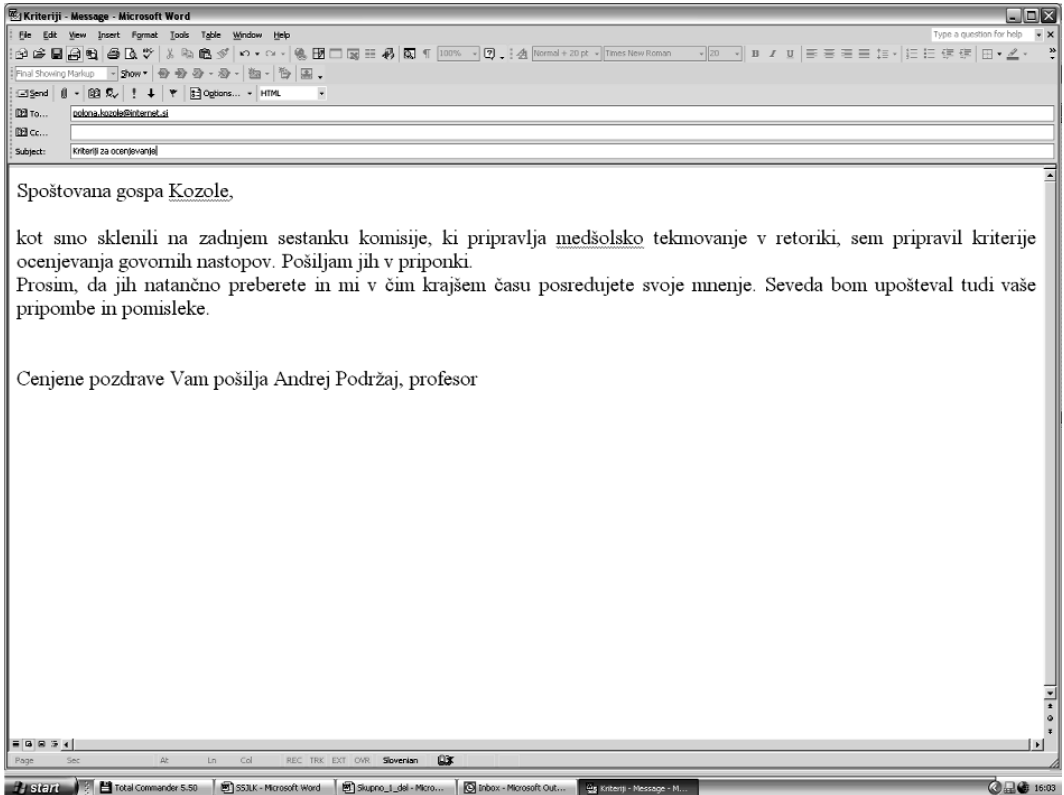
Zahvaljujem se vam za vašo pomoč pri pripravi na tekmovanje.

Lep pozdrav

Polona Kozole,
predsednica tekmovalne komisije

3 Primera 1 in 2 sta navedena po Kranjc, Kokalj 2003.

2. primer

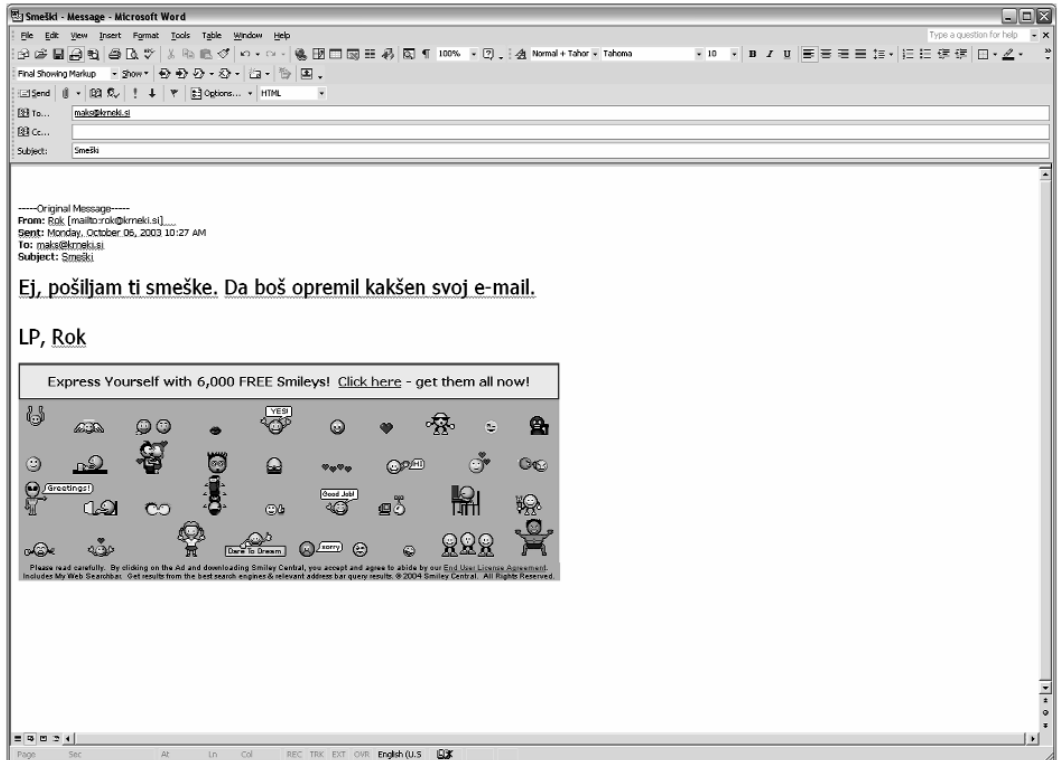
Četudi drugega sporočila ne bi napisali v obliki e-pisma, bi lahko zelo hitro ugotovili, da obe besedili nista oblikovani za isti prenosnik. V drugem besedilu manjka kar nekaj podatkov, ki bi jih potrebovali, če bi želeli, da bi pismo prišlo do pravega naslovnika (torej naslov), zanima nas seveda tudi datum, kdaj je bilo besedilo oblikovano, in naslov avtorja besedila, če bi mu morda želeli odgovoriti. Vse te informacije pa so popolnoma odveč v e-pismu. Ker smo v e-besedilih (in tudi SMS-jih) omejeni z zmogljivostjo računalnika (ali telefona), hitrostjo prenosa podatkov, prostorom na strežniku, se seveda obnašamo ekonomično tudi pri izbiri informacij, ki jih bomo zapisali. Sicer pa je ekonomičnost značilna tudi za druge vrste komunikacije, predvsem govorno.

Iz primerov lahko izluščimo značilnosti obeh vrst besedil.

	Elektronsko uradno pismo	Uradno pismo, ki ga pošiljamo po običajni pošti
Naslov sporočevalca	ga ne pišemo še enkrat,	napišemo ga levo zgoraj.
Datum	ga ne napišemo,	napišemo ga desno zgoraj (nekaj vrstic pod naslovom sporočevalca).
Naslov naslovnika	ga ne napišemo,	napišemo ga levo zgoraj (nekaj vrstic pod datumom).
Nagovor naslovnika	napišemo levo,	napišemo levo.
Jedro besedila	napišemo,	napišemo.
Pozdrav (zaključek besedila) in podpis	napišemo (oboje levo spodaj),	napišemo: pozdrav na levi spodaj, podpis pa na desni strani nekaj vrstic pod pozdravom.

Poudariti velja, da pri obravnavani vsebin v učbeniku avtorji sledijo učnemu načrtu (2002) in v njem opredeljenim ciljem in standardom, ki se preverjajo pri zunanjem ocenjevanju, zato so natančno opredeljena tudi npr. mesto zapisa naslova, datuma, pozdrava in podpisa, čeprav vemo, da za doseganje cilja, to je vplivati na naslovnika, to ni bistvenega pomena. Bistveno je, da v navadnem pismu te informacije so, medtem ko jih v elektronskem ni.

Seveda pa se med seboj razlikujejo tudi uradna in neuradna pisma, tako elektronska kot navadna. V neuradnih se pojavlja več elementov, ki so se v jeziku pojavili predvsem s sodobnimi tehnologijami, se pa prenašajo tudi v neelektronska besedila, npr. krajšave in neverbalna sredstva, imenovana tudi emotikoni.

Pogosto rabljeni emotikoni so npr.

- :) nasmeh,
- :(žalost,
- :)) veselje, velik nasmeh,
- :* poljub,
- ;) pomežik, nagajiv nasmeh,
- :P pokazati jezik (povzeto po Felicijan 2004),

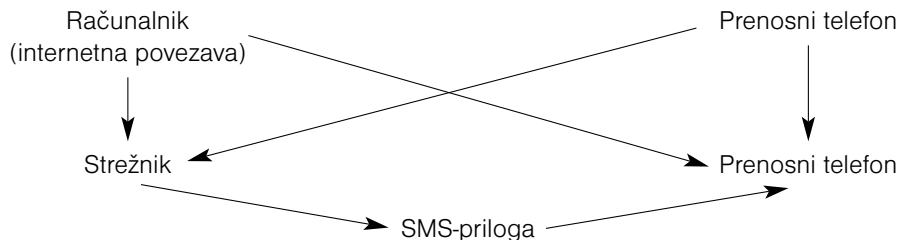
pogoste krajšave pa *lp* (lep pozdrav), *mwa* (poljubček) ipd., predvsem v določenih krogih tudi tujejezične, npr. *imho* (in my humble opinion), *faq* (frequently asked questions).

3 Kratka sporočila (SMS-ji) so po eni strani zelo podobna elektronskim sporočilom (npr. izbira verbalnih in neverbalnih sredstev), po drugi strani pa so še bolj kot ta odvisna od tehnologije (omejeno število znakov, neergonomična tipkovnica). Ravno slednje je verjetno vzrok za pretirano ekonomičnost SMS-ov, ki za nepoučene lahko pomeni tudi nerazumljivost. Predvsem so širši javnosti nerazumljive enkratne krajšave; razumljivost lahko precej oteži tudi fonetični zapis, in sicer zato, ker takega zapisa ne pričakujemo, hkrati pa zapisana besedila predvsem beremo in jih

ne izgovarjamo na glas. Pri dešifriranju pomena takih besed si namreč lahko velikokrat pomagamo ravno z izgovorjavo, npr. *mwa*.

Načini prenašanja kratkih sporočil od tvorca do naslovnikov so lahko različni. Žist (2003) navede, da se objavljeni SMS-ji v časopisnih prilogah in na televiziji pridobivajo preko dveh prenosnikov in v treh stopnjah:

1. prek internetne povezave in prenosnega telefona,
2. od tu naprej potem izbirno (odvisno od zmožnosti medija, ki bo objavil besedila) kratka sporočila izbirajo bodisi na strežniku ali drugem prenosnem telefonu,⁴
3. potem lahko zbrane SMS-je objavijo.

Glede na to, preko katerega sredstva se besedila prenašajo, se razlikujejo predvsem v dolžini.

Primeri kratkih sporočil, objavljenih na Kanalu A:

1. Star sem 13 let ce je kaksna za resno zvezo pošlj na 031424070
2. Monika zelo zelo te ljubim pa pozdravljam 7a 8letke iz (S??...) ajde folk
3. Ej folk ful ste bedni da tu iscete zenske za sex! Kupite si dobr avto pa motor tk ko jst pa jih lahk zafrkavate pa delate z njimi kar hocete! CAR 18
4. ej mc casper jst se cist strinjam s tabo d rap rula..pa pustega pr mer k more bit prow hud mudell..rep 4ewr..*mwa*4u.. *mashy*

in v Frklji

1. tjasy+rok sta najlepsi par!! Aja mala pa use najbolse za osm mescou! Upam de bosta se doug skupi! Pa pozdravljam primoza, francija, andreja? n&chy*
2. vse najnaj zelim nasim dobrim bejbikam za valentinovo! kiss iceman
3. seba ljubim te neskoncno! ***
4. elena ti si najbl odstekana in najbl hard sjora, ostani zmerom taka. mwa by: frendica

⁴ Največ se zaradi hitrejše obdelave podatkov uporablja strežnik.

Nekaj naključno izbranih primerov kratkih sporočil, ki so jih tvorili predvsem mlajši, kaže zanimive procese izbiranja sredstev na vseh ravneh jezikovnega opisa. Na ravni oblikovanja besedila vidimo, da so ta sporočila različna – nekatera vsebujejo nagovor (npr. *seba*) in končni pozdrav in podpis (npr. *kiss iceman*), vsa pa imajo neko jedrno sporočilo. Sredstva, s katerimi so deli sporočila oblikovani, se med seboj razlikujejo, družijo pa jih uporaba krajšav, emotikonov in zapis, ki se približuje fonetičnemu. Skladenjsko so ta besedila nezapletena, kar je zaradi narave prenosnika pričakovano, sicer pa je posamezne skladenjske enote velikokrat težko prepoznati, ker v besedilih velikokrat ni ločil in velikih začetnic, torej zunanjih, formalnih znakov strukturno zaključenih enot. Vsekakor pa so ta besedila včasih težko razumljiva, če jih ne preberemo na glas.

4 Podobno nerazumljivi so včasih medmrežni pogovori. Klepeti po Internetu sicer niso nov medij, vendar kljub temu niso prav pogosto tema jezikoslovne analize. Zanimivi so predvsem na strukturni ravni, čeprav tudi pomenske ravni pri analizi seveda ne smemo zanemariti. Ravno zaradi tega, ker (podobno kot e-pošta in SMS-ji) nimajo dolgoletne tradicije, se morajo udeleženci v taki komunikaciji tako rekoč na novo učiti pravil, kako npr. sodelovati v medmrežnih klepetih, pri tem pa se ne morejo opreti na univerzalna pravila, oblikovana in sprejeta v večdesetletni rabi.

Klepeti po Internetu lahko potekajo na dva načina – sinhrono in asinhrono, kar pomeni, da gre v prvem primeru za istočasno sodelovanje v komunikacijskem procesu, v drugem pa za odlog na kasnejši čas. Pri sinhronih medmrežnih klepetih se torej vsi udeleženci prijavljajo na strežnik in vstopajo v komunikacijski proces v realnem času. V drugem primeru, imenovanem tudi novičarske skupine, pa se uporabniki vpišejo v novičarsko skupino, na njen naslov pošiljajo vprašanja in odgovore, na svoj naslov pa dobivajo odgovore in vprašanja ostalih uporabnikov. Lahko se seveda zgodi, da izmenjava vprašanja in odgovora tudi v tem, sicer asinhronem načinu, poteka zaporedno tako, kot da bi šlo za menjavanje vlog, če je istočasno v novičarski skupini prijavljenih več uporabnikov. Torej so v skrajni situaciji razlike med asinhronim in sinhronim načinom klepetanja po Internetu zelo majhne. Primer, ki ga navajam, je primer iz skupine SLOVLIT.⁵

⁵ SLOVLIT je asinhrona novičarska skupina, v kateri sodelujejo slovenisti, slavisti in druga zainteresirana javnost ter v njej objavljajo sporočila, povezana s slovenistično in slavistično stroko.

Zanimiva pa je struktura predvsem sinhronih pogovorov. Čeprav so besedila, ki nastajajo v komunikaciji po Internetu, imenovana klepeti ali pogovori, se prenašajo preko vizualnega prenosnika. Strukturno gledano pa imajo obliko pogovora, v katerem se izmenjujejo vloge govorca in poslušalca oziroma v našem primeru pisca in bralca. Menjavanje vlog je sicer strukturno načelo govorne komunikacije, zanj pa je značilno, da se vloge med govorniki in poslušalci izmenjujejo po različnih vzorcih, in sicer verižnem, kjer si vlogi sledita zaporedno (ABAB), nato oklepajočem, kjer npr. 1. vprašanju sledi še eno vprašanje, temu odgovor na 2. vprašanje in šele nato odgovor na 1. vprašanje, potem pa še mešani vzorec, kjer na vprašanje odgovorimo z vprašanjem, temu pa sledi odgovor na 2. vprašanje, na prvo pa odgovora ni. Za medmrežne pogovore pa je značilno, da se lahko med vprašanje in odgovor vrivajo tudi druge vloge, ki naredijo besedilo bralcu nerazumljivo.⁶

⁶ Primeri so iz gradiva, objavljenega na spletni strani LDS <<http://www.2000.lids.si>> (oktober 2000). LDS je v okviru volilne kampanje za državnozborske volitve 2000 organizirala več medmrežnih pogovorov na različne teme, v katerih so poleg politikov iz vrst stranke sodelovali tudi strokovnjaki. Navajani primeri so iz pogovora na temo šolstvo.

124.[20:30] <Dejan> kako bo država razbremenila proračun študentov, ki jih tarejo drage sobe in prevozni stroški?

125.[20:30] <GaberS> kar zadeva ljudi z bivšega ministrstva so tu kot del ekipe. Sam nihče ne ve kaj dosti

126.[20:31] <LjubicaM> Marko: ali vas zanima za osnovno šolo ali...

127.[20:31] <marko> A se lahko predstavijo?

128.[20:31] <MedvesZ> če so stari 70 let, so praviloma upokojeni

129.[20:31] <marko> LjubicaM: Ja, osnovna šola, primer 3. razred.

130.[20:31] <GaberS> 4000 postelj naj bi izgradili v naslednjih letih

Strukturno so nekatere vloge zapletene, v njih se pojavljajo večstavčne povedi z izraženim podrednim in/ali prirednim skladenjskim razmerjem, npr.

17. [20:15] <marko> 1. Mene recimo moti, **da veliko ljudi študira, pa ne konča**. 2. S tem pokurijo gore denarja, **ki bi lahko drugim študentom prav prišel**,

kjer je v prvi povedi predmet izražen stavčno (kot predmetni odvisnik, ki je zložen priredno, gre za protivno priredje), v drugi povedi pa je stavčno izražen desni prilastek. Med zloženimi povedmi bi lahko rekli, da prevladujejo priredne s predmetnim odvisnikom, kar kaže, da gre v večini primerov zgolj za strukturno zapletenost, ne pa tudi za pomensko, npr.

19.[20:15] <marko> volilec20: Kako naj vemo da nista povezana?

100.[20:27] <LjubicaM> parlament je odločil, da gre TF pod univerzo; o tem ni odločalo ministrstvo ...

V besedilu pa je tudi precej struktur z okrnjeno zgradbo, bodisi so to nedokončani izreki bodisi izreki z izpustom ali elipso katerega od obveznih dopolnil v strukturi, ki pa jih je seveda mogoče razbrati in rekonstruirati iz konteksta, tako da pomen ni okrnjen, npr.

63. [20:21] <GaberS> ok. gremo naprej z zasebnimi (šolami, dod. S. K.),

126.[20:31] <LjubicaM> **Marko**: ali vas zanima za osnovno šolo ali...

Nedokončanost izrekov je pri nekaterih udeležencih nakazana s tripičjem, pri drugih pa ne.

Besedila medmrežnih klepetov so torej v določeni meri podobna tako e-pismom kot SMS-jem. Od slednjih se v obravnavanih primerih razlikujejo predvsem po zapisu in izbiri verbalnih sredstev, kar je povezano s starostjo, izobrazbo in jezikovno zmožnostjo tvorcev.

5 S problematiko besedil v sodobnih medijih se v sodobnem času ukvarjajo številni raziskovalci, počasi spoznanja prihajajo tudi v učbenike prvega jezika. Postavlja pa se vprašanje, ali in v kolikšni meri taka besedila vključiti tudi v pouk tujega jezika. Tovrstna besedila so namreč veliko bolj živa in se spreminjajo veliko hitreje, kot to dopuščajo sorazmerno ustaljene norme pisanja jezika. Zato postane marsikatero takšno besedilo hitro zastarelo in nerelevantno za določen čas. To pomeni, da bi se bilo treba v jezikovnem smislu s tem pojavom ukvarjati neprestano, hkrati

pa tudi neprestano dopolnjevati in aktualizirati gradivo. In, kar je v kontekstu pouka tujega jezika še pomembneje, natančno definirati cilje, ki jih želimo doseči z obravnavo teh besedil. Kajti jasno je, da se obravnava zaradi razširjenosti in uporabnosti takega načina komuniciranja ne bo mogoče izogniti.

Za Internet je značilno, da je elektronski, globalni in interaktivni medij, kar vse seveda vpliva na jezik, ki se pojavlja v njem. In kaj je tisto, kar mrežno govorico kot obliko komunikacije dela tako zanimivo? Verjetno ravno dejstvo, da so zanj značilni elementi tako govorne kot pisne komunikacije, ki pa se med seboj seveda razlikujejo. Na eni strani so besedila in podatkovne zbirke, ki se le malo razlikujejo od tradicionalnih situacij pisne komunikacije (govorimo le o drobnih stilnih spremembah, ne pa tudi o prilagoditvah elektronskemu mediju). Tudi tu tvorci ne vedo, kdo natančno bo bral njihova besedila (enako kot pri večini pisne komunikacije). Na drugi strani pa so besedila, kot npr. medmrežni klepeti in e-pošta, ki se bolj približujejo tipu interakcije, ki je značilna za govor. Čeprav so klepeti in e-pošta pisna sporočila, kažejo več bistvenih prvih govora. So sporočila, vezana na časovno kategorijo, pričakujejo oz. zahtevajo takojšen odgovor ipd. Situacije seveda niso popolnoma ekvivalente govornim. »Pisati« e-sporočilo ne pomeni ga »govoriti«, medmrežni klepet pa je v bistvu virtualni pogovor – udeleženci v komunikacijskem procesu namreč opravljajo govorna dejanja.

Med mrežno govorico in neposredno komunikacijo pa obstaja nekaj bistvenih razlik, zaradi katerih se tudi sprašujemo, ali je lahko metoda opisa prve enaka metodi opisa druge. Kot prvo kaže omeniti značilnost, ki je posledica tehnologije, namreč – v mrežni govorici je skorajda nemogoč simultani odziv. Prav tako je posledica tehnologije tudi ritem poteka komunikacije. Ta je namreč precej počasnejši kot pri govoru, kar je seveda najbolj vidno iz primerov navedenega klepeta. Odpira se torej vrsta vprašanj, na katera bomo iskali odgovore v prihodnje. Poiskati bo treba tudi odgovor na to, ali in kako vključiti besedila elektronskih medijev v pouk tujega jezika.

Viri

LDS. <<http://www.2000.lids.si>> (oktober 2000).

FELICIJAN, Zorka, 2004: *SMS-i v televizijskem in časopisnem mediju s skladišnega vidika*. Seminar pri predmetu Izbirni diplomski seminar pri jeziku, mentorica Simona Kranjc. Ljubljana. Neobjavljeno gradivo.

Frkolinka. Priloga revije *Frka*. Marec, 2004.

Kanal A. <<http://www.kanal-a.si/>> (13. 6. 2004).

Korpus slovenskega jezika FIDA. <<http://www.fida.net>> (junij 2004).

KRANJC, Simona in KOKALJ, Tatjana, 2003: *Moja slovenščina 5. Učbenik za slovenščino – jezik v 4. razredu osemletne in 5. razredu devetletne osnovne šole*. Trzin: Izolit.

Oddaja *Non stop music*. Kanal A, 9. 12. 2003.

<www.blapis.si> (12. 1. 2004).

Učni načrt. Program osnovnošolskega izobraževanja. Slovenščina, 2002. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, Zavod R Slovenije za šolstvo.

Literatura

CRYSTAL, David, 1995: *The Cambridge encyclopedia of the English language*. Cambridge: Cambridge University Press.

CRYSTAL, David, 2001: *Language and the Internet*. Cambridge: Cambridge University Press.

DRESSLER, Wolfgang, DE BEAUGRANDE, Robert, 1992: *Uvod v besediloslavlje*. Prevedli Aleksandra Derganc in Tjaša Miklič. Ljubljana: Park.

- JAVORNIK, Miha, 1998: From the Book to the Internet (And What Does Bakhtin Have to Do With It?). *Slavica Tergestina* 6, *Studia Russica* II. 227–242.
- JAVORNIK, Miha, 2002: O predvidljivosti in nepredvidljivosti v razvoju kulture. *Slavistična revija* 5/2. 171–182.
- KRANJC, Simona, 1999: *Razvoj govora predšolskih otrok*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- KRANJC, Simona, 2003a: Jezik v elektronskih medijih. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje: ob 450-letnici izida prve slovenske knjige (Obdobja – metode in zvrsti 20)*. Ur. A. Vidovič Muha. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 435–446.
- KRANJC, Simona, 2003b: Skladenjska analiza besedil, ki nastajajo v računalniških klepetih. *Zbornik referatov z Drugega slovensko-hrvaškega slavističnega srečanja, ki je bilo v Šmarjeških Toplicah od 5. do 6. aprila 2001*. Ur. V. Požgaj Hadži. Ljubljana: Oddelek za slavistiko, Filozofska fakulteta. 69–82.
- LOGAR, Nataša, 2002: Računalniško izrazje v Slovenskem pravopisu 2001. 38. *seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ustvarjalnost Slovencev po svetu. Zbornik predavanj*. Ur. B. Krakar Vogel. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 229–233.
- LOGAR, Nataša, 2003: *Besedotvorna stilistika*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko.
- Slovar računalniških izrazov za hišni računalnik*, 1984. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- STREHOVEC, Janez, 2004: Pismenost za svetovni splet: kako brati digitalna novomedijska besedila. *Jezik in slovstvo* 49/1. 83–96.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1984: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- VERSCHUEREN, Jef, 2000: *Razumeti pragmatiko*. Prevedla Irena Prosenc. Ljubljana: Založba /*cf.
- WEINRICH, Harald, 1993: *Textgrammatik der deutschen Sprache*. Mannheim, Leipzig, Wien, Zuerich: Dudenverlag.
- ŽIST, Matej, 2003: *Komunikacija v novih medijih*. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko.

Alojzija Zupan Sosič
Filozofska fakulteta, Ljubljana
UDK 821.163.6.09 Lipuš F.

Tradicionalno in sodobno v romanu *Boštjanov let* Florjana Lipuša

Florjan Lipuš je z zadnjim romanom *Boštjanov let* nadaljeval lastno pripovedno tradicijo, poetiko pa je nadgradil s posebnim razmerjem med tradicijo in sodobnostjo, ki sta v romanu predstavljeni kot prepletajoči se možnosti bivanja. Čeprav v romanu pripovedovalec ironizira škodljive stereotype tradicije (kult dela in smrti, Cerkev – varuh in gospodar vernika, neenakovrednost spolov, poslušnost otrok ...), se zavzema za ohranitev tradicionalnih vrednot, predvsem družine, naravnosti in iskrenosti. Bralce nagovarja k posodabljanju tradicionalnih vedenjskih obrazcev, a je prav tako (kot do tradicionalnosti) kritičen tudi do sodobnosti, predvsem do izumiranja vasi.

With his last novel *Boštjanov let* (The Flight of Boštjan) Florjan Lipuš continued his tradition of narrating. Simultaneously, he upgraded his poetics with a special relation between the tradition and the contemporaneity the novel presents as intertwining possibilities of living. Even though in the novel the narrator speaks ironically about harmful stereotypes of tradition (the cult of work and death, Church – the guardian and the Lord of believers, inequality of sexes, obedience of children etc.), he strives to conserve traditional values, especially family, naturalness and sincerity. The narrator tries to persuade readers to modernise traditional behavioural formulas, however, it is at the same time critical also against contemporaneity (not only against tradition) in particular against disappearing villages.

Z Lipuševo prozo sem se natančno, kot večina slovenskih srednješolcev, srečala v gimnaziji, ob prebiranju romana *Zmote dijaka Tjaža*. Ob odlomku o Tjaževi smrti sem se zapletla v klobčič raznolikih čustev in razpoloženj. Tjažev samomor me je zelo pretresel, a žalost ob njegovi smrti je kmalu prešla v začudenost. Čudila sem se opisu, ki je občutljivo temo zapredel v grozo, pomešano s smehom, in mi žalost spreminjal v ogorčenje, jezo in upor. Tovrstni (črni) humor me je presenečal še toliko bolj, ko sem ugotovila, kako je smrt preusmeril v satiro in jo tako popolnoma izmaknil (ceneni) sentimentalnosti. Takrat mi takšna večplastnost in večpomenskost nista preveč ugajali, prav tako sem se težje znašla med modernističnimi skladi goste in ritmizirane pripovedi, saj Lipuševa slogovna virtuoznost ustreza predvsem zahtevnejšim bralcem.

Danes resnično uživam ob njegovi prozi: še vedno se nisem naveličala njenih pomenskih in jezikovnih inovacij, vedno znova pa me prevzamejo drastične hiperbole, nadrealistična metaforika in ironizirani klišeji. Najbrž ni naključje, da je tako dovršena in stilno nenavadna proza nastala prav na avstrijskem Koroškem; Lipuš je kot ljubitelj jezika, ki nasprotuje klasičnemu kanonu, jezik razumel tudi kot sredstvo boja za obstoj koroških Slovencev v Avstriji. Jezik¹ v njegovi prozi je poln onomatopoj in igrivih združevanj besed glede na isto predpono oz. pripono, jezikovna groteska pa prinaša mnogo primerov prekrivanja otroške in odrasle ravni besedišča ter zanimivih

¹ Jezikovno-stilna podoba obravnavanega romana *Boštjanov let* je prav tako pestra. Poleg že omenjenih lastnosti jo bogatijo aliteracije (je po ustih žvalil žalost, prevaliti pot polahkoma), personifikacije (steza se priklene v pot, žebli skačejo iz strehe), arhaizmi in dialektizmi (svita, leža, štibelec; sprecoma; zarahtati), novotvorbe (udomiti se, predrto všeč mu je bila) in nepregledno število metaforičnih podob.

novotvorb (Borovnik 1995: 100–102). Z literarno kvaliteto svojih besedil je želel preseči koroško literarno obzorje, ki ga je sam takole označil: »Ni poezije v tem našem življenju na Koroškem, zato ni poezije v naši besedi.« (Paternu 1976: 277) Pomanjkanje poezije, mišljeno umetniškosti oz. literarnosti v najčistejšem smislu, za Lipuševo prozo ni značilno. Prav tako se ni ognila poeziji v ožjem smislu, saj je njena težnja po zgoščenosti, ritmu in blagozvočnosti nedvomno lirskega značaja. Lirizacija je poleg kratke proze zaobsegla tudi vse Lipuševe romane – lirizirani² romani se v svoji kritičnosti navezujejo na tradicijo slovenske moderne, predvsem Ivana Cankarja. Tudi Lipušev zadnji roman *Boštjanov let* (2003) je lirizirani roman; ob branju nelinearne zgodbe lahko pritrdimo mnenju B. Paternuja (1976: 258), da v celotni slovenski prozi kljub njeni lirski tradiciji ni najti primerov pripovedi, ki bi se bila do tolikšne mere predajala zagonom metaforične domišljije.³

Pisatelj, dramatik in letošnji Prešernov nagrajenec Florjan Lipuš (1937) je povedal⁴, da je z romanom *Boštjanov let* (2003) nadaljeval lastno pripovedno tradicijo, hkrati pa tudi zaključil nekaj, kar je v prejšnji prozi ostalo odprto. Že površno branje Lipuševega zadnjega romana lahko potrdi to pisateljevo ugotovitev: v njegovem grotesknem svetu proze so se pojavile nove razsežnosti. Te bom poskušala osvetliti skozi pisateljeve najpogostejše teme – vas, vero in erotiko –, tako da se bom omejila na razmerje⁵ med tradicionalnim in sodobnim v tem romanu. Tradicionalno in sodobno v *Boštjanovem letu* nista povsem osamosvojeni in nasprotujoči si področji, pač pa večkrat kar prepletajoči se možnosti bivanja. Njuna soodvisnost je tesno povezana s krajevno določeno stjo: vaško skupnostjo, ki je stalni kronotop Lipuševe proze. Vas kot osrednje prizorišče in socialni model tradicionalne slovenske kulture tudi v zadnjem romanu ni samo geografski prostor, pač pa dvojno zakodirana tema. Preigravanje vzorcev tradicionalne kmečke proze jo izoblikuje v kritiko koroškega življenja; grotesknost sprevrženih medčloveških odnosov pa vas spreminja v univerzalno podobo sodobne družbe. Vas v Lipuševih romanih ni več naravna, mitična skupnost, kot jo v svojih proznih delih predstavlja npr. P. Handke, ampak je že od prvih Lipuševih objav predmet posmeha, izpostavljena podobni kritični osti kot v prozi avstrijskega pisatelja T. Bernharda.⁶ Oba pisatelja sta si podobna po neizprosnosti in subtilni kritiki provincializma, drobnjakarstva in nazad-

2 Za termin lirizirani roman, ne pa lirskega romana, sem se odločila zato, ker lirizacija v romanu ni bila izpeljana celostno oz. dosledno in se torej lirskega še ni uveljavila kot popoln razkroj pripovednih določil. Kot skrajno obliko liriziranega romana pojmuje lirskega romana tudi Irena Novak Popov (2003: 379–388), ki razume žanra (lirizirani in lirskega romana) kot asociativno nasičeni in večpomenski besedili. Njun jezik dodatno zvočno-ritmično zapleta besedilo ter ga s podeljevanjem simbolnih razsežnosti in razvite metaforike povzdigne v samozadostno umetniško vrednost.

3 Od sodobnih slovenskih romanov je *Boštjanov let* res najbolj »lirsko« izbrušen, o čemer nas pouči tudi Lipuševa izjava, da svoje pisanje tudi po desetkrat prečrta, popravlja in prepisuje (Murko 2003: 6), po estetiki lirizacije pa primerljiv s sočasnima slovenskima romanoma: *Ognjeni žar* (1994) M. Tomšiča in *Milovanje* (1998) N. Kokelj.

4 Florjan Lipuš je v intervjuju povedal: »Občutek imam, da vseskozi pišem eno in isto reč, pravzaprav zelo majhno reč /.../ Mi je bil omenjeni tekst življenjska potreba, z njim sem osebno zaključil nekaj, kar doslej ni bilo zaključeno.« (Horvat 2004: 41.)

5 Tradicionalno je vse tisto, kar se je ohranilo po izročilu oz. kar sloni na izročilu. Hkrati lahko razumemo pod pojmom tradicionalno to, kar je že dolgo uveljavljeno in ustaljeno, saj se je med svojim daljšim obstojem močno zakoreninilo v življenje in navade določene skupnosti. V tem smislu je pojem sodobno razumljen kot nekaj, kar se nanaša na sedanjost oz. novejši čas. To je upoštevanje najnovejših norm svojega časa, uveljavljenih glede na najnovejše tehnične in strokovne pridobitve. Sodobno (SSKJ) je sinonim za moderno, le da sodobno ne vključuje pomena modnosti (mode), ki ga pojem moderno že predpostavlja.

6 Poleg kritičnosti, uperjeni v provincialnost, družbi pisatelja Lipuša in Bernharda tudi podobna poetika: vedno znova sta izpisovala eno samo zgodbo, zgodbo njunega življenja. V njej življenjska drža osrednjih junakov ni heroična, pač

njaškosti tradicije. Njuna kritična ost pa ni usmerjena v vas kot poseben dogajalni prostor, pač pa v njene tipične značilnosti, abstrahirane v groteskno in absurdno podobo sveta.

Žnergava in žnedrava vas

Kot v vseh prejšnjih romanih – *Zmote dijaka Tjaža*, 1972; *Odstranitev moje vasi*, 1983; *Jalov pelin*, 1985; *Prošnji dan*, 1987; *Srčne pege*, 1991; *Stesnitev*, 1995 – je tudi v *Boštjanovem letu* vas povsod navzoča in vseidna. Vseprisotnost vasi prinaša z omejevanjem posameznikove svobode in individualnosti izrazito negativno konotacijo. Kako se je v takšnem utesnjujočem prostoru težko upirati tradiciji, povesta že uvodna prilastka žnergava in žnedrava vas (Lipuš 2003: 7), označujoča povsod navzočo, lepljivo lebdečo vaško vsevednost, kot je Lipuš polaščujočo radovednost poimenoval že v prvem romanu *Zmote dijaka Tjaža*. Množica si namreč lasti pravico nadzora in vrednotenja sovaščanov glede na konvencije tradicionalno urejene družbe. Takšno družbo bistveno določa krščanstvo (o njem kasneje), predvsem njegova apoteoza smrti. V vseh romanih se vaščani preveč ukvarjajo s smrtjo, zato so jim radosti življenja (največkrat povezane z erotiko) neznane in hkrati že tradicionalno osovražene. Pravi, očiščujoči dogodek, je v takšni nekrofilni civilizaciji lahko le nesreča ali smrt. Obsedenost s smrtjo spreminja vaščane v »zagrenjevalce veselja in pestrne trpljenja« (Lipuš 2003: 8), katerih psihologija je prefiltrirana skozi psihologijo množice. Ta je v odnosu do posameznika izjemno kruta in brezobzirna, njena radovednost pa je v skrajni polaščevalnosti že perverzna, saj hočejo »nadzorniki vasi« vohljati po najbolj skritih intimnostih. Čeprav vsak posameznik ni tako slab, je množica pobožnjakarsko zavrtá, ozkosrčna, nazadnjaška, nepopustljiva, privoščljiva, zahrbtna, dvolična in neverjetno sadistična, zato jo Lipuš (2003: 69) poimenuje »duhovni pošvedranci, v ljubezenskih rečeh katoliško zavrti in pokvarjeni.«

Tudi Johann Strutz (Borovnik 1995: 98) opozarja, da je Lipuš namesto domačnosti in domačij-skosti vasi postavil odtujene izkustvene vzorce, represijo, anonimnost in folkloristično okamnelost, obenem pa smrt namesto življenja. Posebnemu »vaškemu duhu«, ki pooseblja tudi (slovensko) narodnostno skupnost, se je pisatelj najbolj posvetil v delu *Odstranitev moje vasi* (1983). V tem romanu najočitneje polemizira z navidezno urejenostjo in idiličnostjo vasi (Borovnik 2000: 129), obenem pa vzpostavlja kritični medbesedilni dialog tudi z najbolj množično in priljubljeno slovensko literarno vrsto – kmečko povestjo, ki je podežljive običajno idealizirala. Lipuš se že od svojih prvih objav dalje spopada z modelom t. i. književnosti za ljudstvo in se bori proti napačnemu prepričanju, da je treba koroškega bralca nagovarjati samo s preprosto besedo (Borovnik 1986: 23). Tradiciji kmečke povesti⁷ je ostal zvest na svoj, polemično-ironični način, tudi v zadnjem

pa groteskna, življenje pa se jim neprestano kaže zgolj pod horizontom smrti. Kot najbolj neizprosna ozmerjevalca svojih sodržavljancev in njihove politike sta bila večkrat ostro posvarjena, pogosto nezaželena, a kljub temu osrednji osebnosti kulturnega življenja. Lipuš je imel še to smolo, da je bil najpogostejše obravnavan v ožji skupini umetnikov, imenovani zamejska književnost, namesto da bi ga literarna kvaliteta njegovih del preprosto uvrstila med sodobno slovensko književnost.

⁷ Definicija kmečke povesti je ohlapna, saj upošteva dinamičnost in nekonvencionalnost žanra ter interpretacijo literarne vrste skozi oči nekega obdobja ali literarnega toka. Miran Hladnik (1990: 10) jo razume kot pripoved o kmetih, kmečkih nraveh, navadah, družbenih odnosih na vasi, povezanosti vaškega življenja z naravo in delom na zemlji. Kot kratkočasen in etično vzgojen žanr jo deli na tri tipe: sentimentalno idilična oz. pastoralna povest, psihološko poglobljena povest in didaktično-moralistična povest.

romanu, kjer se je že popolnoma oddaljil od tradicionalne predstave vasi kot harmonične urejenosti. Tudi v *Boštjanovem letu* je zožitev miselnega, čustvenega in duhovnega horizonta vaščanov upodobljena s prostorsko stisnjenostjo, ki jo označujejo že krajevna imena, npr. Tesen, Graben. Kritična ost do destruktivnosti vasi je v zadnjem romanu omiljena z uvedbo dveh pripovednih perspektiv. Boštjan namreč opazuje svet skozi otroške in mladostniške oči. Otroška perspektiva je znatno bolj naklonjena tradiciji, zato je manj cinična od mladostniške perspektive. Otrok namreč ljudske običaje in navade (romanje, procesijo, hišni žegen, praznike in nedelje, zdravljenje z zelišči, skrb za živali) sprejema kot nepogrešljiv del vsakdanjika, včasih kot njeno najpestrejšo sestavino, hkrati pa tudi kot izvor trpljenja. Enodimenzionalna je šele mladostniška perspektiva tretjeosebne personalnega pripovedovalca, ki ozkosrčno tradicijo le še odklanja. Adolescentno uporništvu, ki je od prvega do zadnjega Lipuševega romana izbrusilo maščevalnost v nevidno premetenost in se v *Boštjanovem letu* manj destruktivno zoperstavilo svetu, izriše negativno podobo vasi skozi razkorak med tradicionalnostjo in sodobnostjo.

Tradiciji je v vasi podrejeno prav vse: življenjski in delovni ritem ter vaška hierarhija. Vsa tri področja so medsebojno prepletena; življenjski ritem je pravzaprav delovni ritem, določen s spoštovanjem nedelj in praznovanjem praznikov, ter umerjen po hierarhičnosti medsebojnih odnosov. Ker so življenjski pogoji v hribovitih vasicah zelo slabi, morajo ljudje trdo delati od ranega jutra do poznega večera. Garaštvo ni samo sredstvo, pač pa tudi cilj: delo je tako kot smrt izgubilo svojo pravo vlogo in se s sakralizacijo povišalo v kult, ki ga morajo upoštevati tudi otroci, čeprav pri delu še niso učinkoviti. Igra je v takšnem deloholičnem svetu znak nedoraslosti in mehkužnosti, zato jo preganjajo celo s tepežem. Otroci morajo namreč čimprej odrasti (igra le zavlačuje otroštvo) in postati koristni delavci. Tako Boštjanov oče sovraži igro in sinu uničuje celo improvizirane, doma narejene igrače. A Boštjan se že zgodaj upre: za rojstni dan si podari frnikole, z njimi se skrivaj igra, prav tako pa izkoristi vsak trenutek, da se igra z »nevidnimi« igračami. Kruti tradiciji se zoperstavi z bogastvom otroške domišljije, tako da se nenehno igra v »svoji glavi«.

Javno se lahko sprosti le ob praznikih, nedeljah in nekaterih ljudskih običajih, ko je počitek vsem zapovedan. Represivni življenjski ritem, ki ne upošteva šibkejših (žensk in otrok), ne določa le tradicionalne vaške skupnosti, pač pa tudi tradicionalno podobo družine. Ta je urejena patriarhalno; stereotipe družinskih razmerij najbolj učinkovito vzdržuje Cerkev kot najvplivnejša institucija. Boštjana najbolj moti njen vpliv na podrejenost žensk in brezpravnost otrok v družini. Že zgodaj je namreč prepoznal ženske, mater, babico in ljubico kot toplejša, iznajdljivejša in bolj komunikativna bitja in se čudil njihovemu popuščanju pred posesivnimi, zavrtimi in nasilnimi moškimi. Ženske so bile naučene in prisiljene sprejeti vlogo šibkejšega (čeprav so bile večkrat močnejše) spola; pijancu, ženskarju ali lenuhu so morale popuščati celo pri erotični nasilnosti. Žrtve moških so bili tudi otroci, cenjeni samo kot poceni delovna sila, saj je bilo družinsko spoštovanje le enosmerno; otroci so morali spoštovati (tudi popolnoma ničvredne) starše, starši pa praviloma niso spoštovali otrok. Boštjanova družinska zgodba, ki se kot predelana avtobiografska zgodba⁸ pojavlja skoraj v vseh Lipuševih romanih, je tragična prav zaradi zgodnje izgube

⁸ Zgodba je takšna: v vasi na avstrijskem Koroškem živi deček, ki ni srečen ne v otroštvu ne v mladosti. Ko odženejo mater v taborišče in čez nekaj časa umre še babica, živi sam z mlajšim bratom. Končno se iz vojne vrne domov oče,

mame oz. principa ljubezni v družini. Ko umre še babica, je Boštjan prepuščen robustnemu očetu oz. principu delomanije in resnobnega molka. Ker delaven, resen in molčeč moški, ideal vaše skupnosti, ne komunicira niti ob delu, je odtujen od svoje družine, čustveno pa se ne zna/noče približati niti svoji ženi. Takšnemu očetu Boštjan ne more ugoditi niti s popolno ubogljivostjo, zato se njegovi nasilnosti najprej upre z molkom, nato pa še s svojo nadnaravno spretnostjo. Ko v gozdu oče in sin sekata drevesa, Boštjan zaustavlja žago, povzroča »skakanje« cepina s toporišča in ukazuje drevesom, kdaj padajo na tla. Nekoč je oče-drvar pritrdil spodsekano smreko, a ta je padla v popolnoma nasprotno smer, saj jo je Boštjan »telepatsko« preusmeril. Uporniška destrukcija zadnjega romana je tako podobna prvemu romanu, le da je zaradi naravnosti zgolj proti družinskemu nasilju neznatnejša: Boštjan se le enkrat upre razdiralno, Tjažu pa je uničevanje (praskanje) postalo osrednji način bivanja.

Vzrok za bistveno razliko med glavnima junakoma je potrebno poiskati tudi v različnosti dogajalnega časa. Medtem ko spoznavamo Tjaža v srednješolskih zavodskih letih, je Boštjan šele otrok, ki doma večkrat nemočno opazuje odrasle. Zgodnja otroška leta ga zaznamujejo kot posnemovalca in celo občudovalca tradicije. Boštjan namreč verjame v moč procesij, romanj in cerkvenih ceremonij ter v izjemnost vaških zeliščark (npr. posebnice oz. mesečnice babice Črtelovke), usodnost škopnika in uroka. Ravno fantastika, ki jo v roman zanaša otroško arhaični odnos do naravnih ali nadnaravnih pojavov, pripovedno najbolj razgiba lirizirane in groteskne fragmente otroštva. Fantastiko, ki je v prejšnjih romanih izhajala predvsem iz zagonov metaforične domišljije in jo B. Paternu (1976: 258) imenuje nadrealistična metaforika, je potrebno navezati na t. i. pravljичno fantastiko. V *Boštjanovem letu* je namreč tesno povezana z ljudskim verovanjem, ki ga odražajo in ohranjajo ljudske pravljice. Grozljivost, ki jo pravljичna fantastika vnaša v obravnavani roman, je podobna pokrajinski fantastiki M. Tomšiča, F. Lainščka in V. Žabota. Ta vnaša v opise vsakdanjega življenja osamljenih vasic nenavadnost, srhljivost in celo čudežnost ter dramatično zaostrojuje usode vaščanov. Pravljичna fantastika *Boštjanovega leta* pa je v svoji grozljivosti vendarle drugačna od besedil naštetih avtorjev: ko je pripovedovana kot že minulo otroško izkustvo, je prilagojena otroškemu horizontu, zato deluje manj določujoče in intenzivno.

Med pravljичnimi motivi, ki v opise vaše vsakdanjosti vnašajo največ fantastike, je najpomembnejši škopnik.⁹ To goreče bitje je spremljevalec babičinega umiranja. Kot personifikacija otroškega strahu pred negotovostjo, tesnobo in slutnjo smrti se pojavlja vse do srečanja z Lino, ko se Boštjan zaljubi in tako opravi s svojimi otroškimi strahovi, hkrati pa se začne poslavljati od nebogljenoosti otroštva. Deček videva škopnika ob zglobovih umirajoče babice, kar potrjuje ljudsko predstavo o škopniku kot napovedovalcu smrti. Po babičini smrti samo Boštjan opazi, kako od škopnika letijo iskre in sliši šumljivo, slamnato rezanje. Škopnik se naseli tudi v novo družinsko hišo; tam največkrat čaka Boštjana v orehovi krošnji, kar spet potrjuje ljudsko prepričanje o nevarnosti škopnika za

a ta nima posluha za otroke. Znova se poroči, deček pa je v novi družini deležen pretežno brc in tepeža. Tako že zgodaj spoznava slabosti družinskega, kasneje pa še vaškega in mestnega življenja.

- 9 Ljudstvo si je škopnika predstavljalo kot goreče bitje, gorečo metlo, šop goreče slame oz. goreči ptici podobno bitje, ki leta (ponoči) po zraku, seda v vrhove dreves ali strehe. Škopnik je vsekakor povezan tudi z nebesnimi telesi in prikaznimi, saj je ponekod predstavljen kot goreča metla ali komet – repatica oz. utrinek. V nekaterih pokrajinah ga istovetijo z gorečim škratom. Navadno se prikaže pri hišah, kjer nekdo umira, nevaren pa je tudi otrokom, še posebej, če jih zanemarja mati (Ovsec 1991: 301, 402, 481–483).

otroke brez mater. Poleg duhov,¹⁰ ki so zasedli novo hišo in ne pustijo v miru živeti in spati družine, najbolj povečuje dečkovno nelagodnost prav škopnik. Boštjan je prepričan, da je to bitje z rumenkasto žarečo glavo, brez rok in vratu, očetov pooblaščenec, saj nadzira in straši otroka tudi med tednom, ko očeta ni doma. Ker škopnik prav tako kot oče sovraži igrače, mu jih izbrska in uniči. Prvič se Boštjan upre škopniku (posredno očetovi avtoriteti) takrat, ko mu škopnik hoče vzeti najbolj zaželeno igračo, skrito žogo.

Če je deček s svojo aktivnostjo še lahko premagal škopnika, pa nikakor ni kos drugi nadlogi tradicionalnega ljudskega verovanja: uroku. Tega se trudi razdreti vse od materinega izгона v taborišče, a je hiša še vedno zapredena vanj in zato neutolajljivo žalostna. Ko prideta žandarja po mater, je Boštjan spregledal njuno zvijačo; žandarja sta namreč hišo uročila, a ni mogel posvariti matere pred zvijačo niti je ubraniti pred urokom, ki postane simbol razdrtega ognjišča in družine brez ljubezenske topline.

Pravljичno fantastiko zaneseta v roman tudi smrti babice in matere. Prvi je Boštjan prisostvoval, druga smrt pa je bila prav zaradi svoje oddaljenosti in nerazumljivosti zanj bolj skrivnostna. Babica ga tudi po smrti ni popolnoma zapustila: ko se je poslavljala, je veter (duša) zatulil mimo njegove glave, nato pa ga je redno obiskovala v obliki klobčiča megle ali nežnih soparic. Usodnejše je nanj delovala materina smrt. Ob njenem izgonu v taborišče je sin onemel in ji kasneje otročje zameril, da mu ni ničesar sporočila o sebi. Zaradi negotovosti o njeni usodi se tudi ljubezen z Lino ni razvijala v smeri pričakovanj; položaj se je uravnotežil šele z materinim poročilom o lastni smrti. Ta parapsihološki pojav (telepatija) oznanila smrti simbolično pokaže neverjetno povezanost matere in sina: na Boštjanove oči se je spustila črna lisa, ga oslepila, nato pa ga je svetla materina podoba spremljala toliko časa, koliko je trajalo njeno umiranje v plinski celici. Ko tako natančno podoživi njeno smrt, se mati-pepelarka »vrne« v njihovo staro hišo – spet so vsi (čeprav nekateri že mrtvi) skupaj, zato se hišna vrata ne odpirajo več sama od sebe, saj duhovi zgubijo svojo moč. Pomirjen in ohrabljen z materinim razodetjem (ob njem se orosi grmovje in se vatasto opredejo rumenordeči sadežki – Lipuš 2003: 127) lahko razpne peruti in poleti proti Linini ljubezni.

Bog molčečnik

Nespremenljivost družinske hierarhije je podobna trdni cerkveni hierarhiji: kot mora družina po božje častiti in ubogati očeta (čeprav je ničvreden), je to zapovedano tudi vernikom v odnosu do župnika oz. cerkvenih dostojanstvenikov. Ni čudno, če je vas tako »stesnjena«, saj je svoboda posameznika najprej skrajno omejena v tradicionalni družini, nato pa v vaški skupnosti, izenačeni z versko skupnostjo. Prav usodna povezanost treh skupnosti (družine-vasi-Cerkve), ki nasilno ohranja nekatere tradicionalne vzorce, je predmet Lipuševe kritike in posmeha že od njegovega prvega romana dalje. Tema o religioznem prepričanju se tako praviloma sprevrača v groteskno

¹⁰ Po očetovi poroki se družina z mačeho preseli v novo hišo, nižje v dolino. V njej se Boštjan počuti slabo; prepričan je, da so nekdanji prebivalci z duhovi zaklinjali svoje prebivališče in se tako otepali novih vsiljivcev. Hišo namreč naseljujejo duhovi, ki švigajo po njej in odpirajo vrata – iz nje izginejo šele takrat, ko se kot otrok sprijazni z materino smrtjo. Oken se ne pritaknejo, saj jih prepustijo škopniku. Položaj se zdi dečku najbolj nevzdržen takrat, ko oče sname hišni žegen (snop oz. butaro šibja in zelenja za cvetno nedeljo) s tramu, kjer ga shranjuje vsaka hiša, ki upošteva tradicijo, in z njim natepe Boštjana.

podobo Cerkve¹¹ kot institucije, kjer Lipuš zasleduje predvsem zlaganost njenih zunanjih manifestacij (obredov) in nasilnost cerkvene dogmatike. Oba pojava intenzivno okvirja ponavljajoči se prozni motiv svetohlinstva katoliške cerkve. V *Boštjanovem letu* ta prav spodbuja ljudi k dvoličnosti, saj se ti hodijo v cerkev opravičevat do podlosti, se na nanovo opogumljat za surovosti, namesto da bi se zgrinjali vanjo opravičevat se in prosit odpuščanja za svoje grehe (Lipuš 2003: 79). Najbolj ironičen je Lipuš do cerkvenega ceremoniala, ki se mu zdi neizdelan, dolgočasen (vernike že v romanu *Srčne pege* poimenuje ohranjevalce dolgočasnosti) in zato skrajno grotesken (npr. neokusno strašljive pridige, neubrano petje, odsotno sodelovanje vernikov, vsiljivo pobiranje denarnih darov ...), najbolj ciničen pa do nasilnosti, s katero je Cerkev skozi stoletja obdržala svojo oblast. Tu je Boštjan predvsem občutljiv do njenega »meča in ognja«, ubijanja drugovercev in nespoštovanja treh božjih zapovedi, pete, šeste in sedme. Prav tako ga intimno zelo prizadene sistematično vzdrževanje spolne neenakovrednosti, saj je Cerkev v imenu boga v zgodovini največkrat izvajala nasilje nad ženskami, da bi jih tako zadržala na stopnji popolne podrejenosti. Na ta problem je Lipuš opozoril že v romanu *Prošnji dan* (1987), kjer se je med prvimi v sodobni slovenski književnosti posvetil sovražnosti katoliške cerkve do žensk (Borovnik 2000: 133–134) in kritiki ločevanja na tradicionalne moške in ženske vloge, ki jih Cerkev najbolj uspešno podpira prav na podeželju. Pri tem je Boštjan že kot otrok začutil nelagodnost Boga, ki mu (najbrž) »ceremoni« Cerkve ni všeč, a trmasto molči in ne posega v institucijo. Imenuje ga bog-molčečnik, slepi in naglušni bog, saj niti otroku Boštjanu ne povrne ukradene mame.

Prav tako je bog slep za napačno razlago ljubezni, ki se zdi mladostniku ključni spodrselj evropske civilizacije. Cerkev namreč vsiljuje vernikom spolno moralo, temelječo na modrosti T. Akvinskega (Lipuš 2003: 84): »Kdor spolno občuje zgolj iz uživanja, stori smrtni greh, kdor spolno občuje z odporom in nevoljo, nima nobenega greha, kdor ne občuje, stori dobro delo.« Takšna sovražnost do telesnosti, opazna tudi iz religioznega kiparstva in slikarstva (»pokrčeni životi, v ravno obklesane prsi, upadle zadnjice, udrta poskobljena stegna. Mesa, mesa nikjer, obline, obline nobene« – Lipuš 2003: 83), proizvaja katoliško zavrte ljudi, ki svojo neizživeto spolnost sprevrčajo v perverzno. Na tej točki se Lipuševa vrednostna shema približuje Zupanovi: tudi Vitomil Zupan deli v svojih romanih ljudi v dve skupini. Prvo predstavljajo odprti, svobodni ljudje, ki doživljajo erotiko kot nekaj bistvenega, naravnega in sproščujočega; drugo skupino pa sestavljajo zavrti, celo impotentneži. Ti »moralizatorji« so zaradi svoje erotične hibe nevarno pollaščujoči in nasilni. Sprevrženosti te skupine oba pisatelja najbolj uspešno kljubujeta s provokativnostjo erotike, ki jo Lipuš pregnete v motiv erotike na prepovedanem mestu.¹² Kot najbolj priljubljen pisate-

¹¹ Takšno podobo Cerkve je izrisoval Lipuš v vseh svojih romanih, o njej pa je kritično spregovoril tudi v intervjuju: »Cerkev jemlje človeku svobodo, misel in čustva, ga zaslužuje, si ga pokori, mu sugerira grešnost in slabost, mu jemlje radost spolnosti, mu dopoveduje ničvrednost ... in vse to v tistih usodnih najmlajših letih življenja /.../ Z obvladovanjem človekove intimnosti se verski oblastneži najlažje pollaščajo človeka, seveda pa samo tistega, ki so ga pred tem dovolj pneumili, ali onega, ki ima v sebi še sam dovolj hlapčevskega duha.« (Suša 2004: 20.)

¹² Motiv erotike na prepovedanem mestu se v *Boštjanovem letu* zanimivo poveže z drugim pogostim grotesknim motivom: pogrebom. Ko Lipuš opisuje smrt babice kot Boštjanov najbolj travmatičen dogodek, se izogne sentimentalnosti z grotesko – babica leže v grob pod dedka, njegove kosti zaklopotajo po njej, saj je bil dedek še mrtev erotično aktiven. Črni smeh pogrebnega prizora spominja na mojstrstvo tovrstnih opisov nemškega pisatelja G. Grassa, sarkazem pa na že omenjenega T. Bernharda.

ljev groteskni motiv je simbol življenja (Borovnik 2000: 127), ki sili iz kalupov in institucionaliziranih omejitev.

Ljubezen je živoživot¹³

Iz brezizhodnosti vaše patologije uhajajo Lipuševi junaki z uporništvom, največkrat poistovetenim z erotiko. Njena subverzivnost je v literaturi preverjena – z erotično temo sta poskušala razbiti tabuje že F. Prešeren in I. Cankar, v sodobni slovenski prozi (npr. B. Bojetu, F. Frančič, M. Kleč, L. Kovačič, A. Morovič, V. Möderndorfer, N. Pirjevec, V. Zupan ...) pa je ta prostor provokacije in inovacije. Erotična književnost je namreč, tudi ko govori o prestopu, vezana na prepoved, ki jo prekorajčuje. Zato I. Čolovič (1982: 384) meni, da erotika ni samo okušanje svobode, pač pa nasprotujoča si izkušnja prepovedi in prestopa, groze in zadovoljstva, jezika in molka. Kot takšna možnost je vgrajena tudi v Lipuševe romane z zavestjo, da je bila prav erotika v slovenski književnosti nezaželena in manj vredna tema. O njej pisatelj vztrajno pripoveduje tudi zato, ker se mu zdi najbolj zlagana in zanemarljiva plat človeškega življenja: »Ljubezen katere koli vrste je bila pri nas, in je še, eden največjih tabujev. V času mojega odrasčanja za ljubezen ni bilo prostora ...« (Suša 2004: 20.)

Ljubezenski roman *Boštjanov let* v tem smislu zapolnjuje vrzel v slovenski literaturi in se s prevrednotenjem tradicionalnih pogledov na svet vključuje v literarni horizont slovenskih romanov ob koncu 20. stoletja in začetku novega tisočletja. V njem je kljub različnim poetikam sodobnega slovenskega romana prepoznavna njihova skupna značilnost; to je razvijanje osebne, intimne zgodbe (Zupan Sosič 2003: 48), ki je tudi v *Boštjanovem letu* preglasila sicer pretanjen oris po/vojnih razmer na avstrijskem Koroškem. V »mali« zgodbi je tako tudi v obravnavanem romanu postala ljubezenska tematika prevladujoča smernica bivanjske problematike, spolna identiteta pa (kot je to značilno za najnovejši slovenski roman – Zupan Sosič 2003: 49) kazalec nove subjektivnosti, v kateri se moška in ženska kategorija prepletata, zamenjmeta ali ukinjata. Iskanje lastne identitete je namreč tesno vezano na spreminjanje tradicionalnih spolnih vlog, kjer že otrok Boštjan vidi edino rešitev iz sprevrženih medsebojnih odnosov v prijateljstvu, ne pa sovraštvu med spoloma. Tudi mladostnik Boštjan doživlja žensko kot temelj prave družine, ne samo kot gospodinjo in skrbnico otrok, pač pa predvsem kot prijateljico in svetovalko vseh družinskih članov. Odraščajoči fant intuitivno začuti, da je erotična ljubezen pravi izhod iz utesnjujoče (družinske, vaše, cerkvene) tradicije, hkrati pa tudi priložnost za spremembo tradicionalnega obnašanja: ni ga sram pokazati razneženosti in pozornosti; trudi se premagati tradicijo molka in navezati pristno komunikacijo, zanimajo ga zelišča (v tradicionalno urejeni vasi je to samo ženska lastnost), navezan je na staro hišo (hiša je ženski simbol zavetišča in matere – Chevalier, Gheerbrant 1987: 329), zelo rad se spreha in opazuje naravo, deklet doživlja kot prijateljico. Z vizijo ljubezni kot medija preseganja zastarele tradicije se je Lipuš pridružil sodobnim slovenskim pripovednikom (B. Bojetu, M. Deklevi, P. Glavan, D. Jančarju, N. Kokelj, L. Kovačiču, F. Lainščku, D. Mercu, N. Pirjevec, S. Porle, A. Skubicu, M. Sosiču, M. Tomšiču), ki so prav tako prevetrili literarne stereotipe o »moškem« in »žen-

¹³ Besedo živoživot iz podnaslova sem si izposodila iz avtorjevega erotičnega romana *Srčne pege*, ki ga bom zaradi podobnosti ljubezenske teme v nadaljevanju vzporejala z ljubezenskim romanom *Boštjanov let*.

skem« načelu. Ženska literarna oseba v njihovi prozi ni več pasivna opazovalka s prevladujočo dekorativno vlogo, njena drugačnost pa posredno vpliva tudi na preoblikovanje moškega literarnega junaka. Ta v *Boštjanovem letu* ni več klasični slovenski hrepenenjski moški, pač pa aktivni mladostnik.

Vitalistična odprtost¹⁴ ljubezni kot občutju najvišje sreče in bivanjske kategorije presežnega, je podobna nekaterim romanom V. Zupana in mladostnemu pesništvu I. Svetine. Ljubezenski prizori so tako mesta najbolj estetskih opisov – njihova estetizacija približuje ritmizirano prozo obravnavanega romana tradicionalni ljubezenski literaturi, kjer je srečanje ljubimcev polepoteno s projekcijo¹⁵ estetskega okolja na zaljubljenca in obratno, s prenosom lepote zaljubljenega para na okolico. O tem, kako je ljubezen do Line vseprežemajoča, nas obvesti že prva stran romana, nelinearna pripoved pa iz okruškov njenega opisa sestavlja odo pravi ljubezni. Njeno izjemnost in pomembnost potrjuje tudi romaneskna zgradba: začetek in konec romana sta opisa ljubezenskega srečanja, natančen opis prvega srečanja se pojavi na polovici romana, ljubezenski prizori pa so povezovalci razpršene, modernistično fragmentarne pripovedi.

Podobo prave ljubezni¹⁶ sestavljata duhovna in telesna dimenzija. Njuna usklajenost je bila reflektirana že v erotičnem romanu *Srčne pege* (1991), kjer je pisatelj zapisal: »Glava in mednožje sta enota, zatrjuje znanec zdravnik; kdor enega teh delov precenjuje ali zaničuje, je razcepljen polovičnik in bolnik. Kdor pokvari in izklopi eno, izklopi in pokvari drugo. Le svobodni v mednožju so svobodni v glavi, in le svoboda v glavi pogojuje svobodo v mednožju. Kajti samo v glavi in mednožju so vhodi v telo, skozi te odprtine človek gre iz sebe in pusti k sebi, se razodeva in razvema, čuti in razume, spoznava in odkriva, se uči, daje in prejema.« (Lipuš 1991: 162–163.) V tem romanu je ljubezen imenovana zdrobljiva tvarina, erotika pa podtrebušno veselje. Da dajanje prednosti trebušnemu veselju, torej prehranjevanju in pijančevanju, lahko zdrobi občutljivo ljubezen, se umetnik zaveda tudi v zadnjem romanu, kjer je še vedno prepričan, da se vaščani preveč prepuščajo užitku požiralnika, užitku »porivalnika« pa odrekajo pravico (izraza požiralnik in porivalnik je uporabil pisatelj v *Srčnih pegah*). Tu romanopisec ni kritičen samo do aseksualnosti in impotence, pač pa tudi do primitivne, nesublimirane nagonskosti, ki jo razkrinka kot prevladujočo obliko vaške erotike. Vzrok poišče (poleg že omenjenega vmešavanja cerkve) tudi v povojni agoniji, ko se je sistem vrednot nevarno zamajal, najbolj pa je pohabil »najmočnejši« spol – moške.

¹⁴ Da se v ljubezen še ni prikradlo sodobno občutje izčrpanosti in izvotljenosti, značilno za sočasni najnovejši slovenski roman, najbrž ni zaslužna samo vitalistična erotika, pač pa tudi izbira mladega literarnega junaka in pomaknjenost dogajanja v po/vojni čas, značilen po mrzličnem iskanju pravih vrednot. Boštjan jo najde v ljubezni do Line, v katero se je zaljubil že kot otrok, ko jo je zagledal ob bližnjem potoku. Ljubezen na prvi pogled sta začutila oba; Boštjan pa se je odločil, da bo Lini vsepovsod sledil.

¹⁵ Značilen primer projekcije je naslednji odlomek: »Iz trenutka v drugega se kraj spreminja, izrisuje se lepota dneva, ali pa je Lina tista, komaj se premakne, ki lepoto sproti ustvarja in jo razkošno razsipava z golimi rokami: kakor da svetloba nabreka in se ojačuje, svetlikasto se usipa s skal, barve se odzrcalajo na tleh in sence se precejajo od drevja, vse v en mah se začenjajo odpenjati od njega, lezejo iz svoje kože, se osamosvajajo in zgoraj na robu zadaj, povrh lila-ka, skale drgnejo ob skale /.../ Lepota odstopa od nje in preleze nanj, priplapola iz čistega veselja, priplapola iz vesele čistosti.« (Lipuš 2003: 12.)

¹⁶ O njej beremo na več mestih: »Čuti se obdarjenega, živega, pokončnega. Tako zasegajočih dni, takih po meri dobrega človeka, doslej ni bilo veliko.« (Lipuš 2003: 22); »Poiskal jo je med rutami in srce je postalo medno ko uležan sad, dan je dobil vsebino, teden rep in glavo, in hudo zanj, če je ni iztaknil.« (Lipuš 2003: 68); »Ljubezen hoče dušo in telo, močna je in resnična, da sproži plaz kamenja, in če hoče, ustavi padanje drevesa.« (Lipuš 2003: 93).

V takšnem degeneriranem svetu ljubezni ne poznajo, erotiko pa zreducirajo na vulgarnost: moški so po vojni ves svoj duh spravili v hlače, ti povaljači (Lipuš 2003: 93–96) so na javnih mestih izražali srečo in ponos, da nosijo v hlačah »motovilo«.

Patološki ljubezni se upre že Tjaž v prvem romanu, sledita mu še postarani Franc Buterna v erotičnem romanu *Srčne pege*, najmlajši upornik pa je Boštjan. Vsi trije z motivom erotike na prepovedanem mestu problematizirajo lažno spolno moralo in šibak ljubezenski utrip oživljajo z novoromantično blasfemično¹⁷ povezanostjo erotike in sakralnega. Tjaž je deloval zavodarjem blasfemično že zaradi drugačnega gledanja na žensko, saj je ni gledal le od zgoraj navzdol, pač pa je usmeril svoj pogled tudi v njene spodnje dele. Tja sta ga usmerila še Buterna in Boštjan, a s to razliko, da sta oba doživela z žensko izpolnjenost in prenovljenost, njuni izvoljenki pa sta ju popolnoma prevzeli zaradi nekonvencionalnosti, radoživosti, erotične svobodnosti in iskrivega smeha.

Svetlost in estetskost ljubezenskih odlomkov tudi na stilno-jezikovni ravni prikaže razkorak med tradicijo in sodobnostjo, saj so problemi tradicionalne družbe (stereotipnost spolnih vlog, lažna morala Cerkve, utesnjenost vaškega življenja) podvrženi groteski in temačnemu romanesknemu razpoloženju. Ker tudi na oblikovni ravni lahko zaznamo večjo kritičnost do tradicije, saj je groteska uperjena predvsem v njene zastarele vzorce, bi lahko sklepali, da je romaneskna pripoved bolj naklonjena sodobnim oblikam življenja. Ta sklep je le delno pravilen: pripovedovalec še vedno postavlja za osrednjo vrednoto družino, čeprav vseskozi problematizira njeno stereotipno vlogo. Prevpriča tudi moč vaške skupnosti, a se nikakor ne zavzema za njeno ukinitve. Prav v dvojnem, ambivalentnem odnosu do vasi, prepoznamo tudi njegovo satiro sodobnosti. Ta je zaobsežena v nadrealistični metaforiki izumiranja vasi, v kateri zapuščena posestva in stavbe hiperbolično prerašča gozd. Boštjan se sicer nekaj časa bori proti njemu, a naposled nemočno opazuje izumiranje vasi, ki je v Lipuševi prozi predvsem simbol izgubljanja stika s preteklostjo in naravo.

Prav iz stika s preteklostjo lahko spoznamo razmerje med tradicionalnostjo in sodobnostjo: roman odkriva njuno soodvisnost, ko predlaga ohraniti nekatere tradicionalne vrline (družino, iskrenost, naravnost), vzporedno pa vztraja pri odpravi njihovih škodljivih stereotipov. Posodobitev tradicionalnosti je najbolj intenzivna v preobrazbi klišeja o moški neobčutljivosti in trd(n)osti, posledici tradicionalne vzgoje. Boštjan se ji najbolj radikalno odpove na koncu romana, ko ravna »nemoško« in zajoka. Z Lino se mu je namreč povrnila ženska, princip ljubezni, ki je zanj pomenil konec žalosti oz. pravo rojstvo med žive. Šele zaradi ljubezni je Boštjan lahko zajokal, se z rojstvom v živoživost osvobodil pritlehne utesnjenosti in poletel. Povezanost želje po letenju in ljubezenskih impulzov navezuje zadnji avtorjev roman na njegovo kratko prozo, najbolj na črtico Poljub. Tudi v njej je ženska izvor estetike v vseprelivajoči se svetlobi (tako še npr. v črtici Mavrična deklica), ljubezen pa ventil breztežnosti in svobode (»Na perutih brez krmila, brez zavor, brez jadrnic na golih in tako čudnih plavutih usteh ...« – Lipuš 1987: 14). Polepotenost in idealiziranost ljubezenske zveze izhaja iz mladosti zaljubljenec, odseva pa tudi poetiko vseh pisateljevih romanov,

¹⁷ Vsi trije primerjani romaneskni junaki veliko razmišljajo o erotiki ravno v cerkvi oz. kapeli. Buterna doživi spolni stik s Heleno v kapelici, po pogovoru o zlu, ki je v njihovih krajih vedno ženskega spola. Neumnosti in vraževernosti se ljubimca posmehneta prav z erotičnim izbruhom, ironično zapisanim kar s slovarjem cerkvenega ceremoniala. Tudi Boštjan gleda na ljubezenski odnos z Lino vzneseno, s sakralizacijo ga iztrga iz monotonije vsakdanjika, Lino poimenuje kar blagovest, oznanilo, Roža skrivnostna in zgodnja danica.

v kateri je ljubezen najpomembnejša etična vrlina. Ta je prežeta tudi z idejo o lepoti neobremenjenega in nepokvarjenega mladega človeka, kjer je motiv deviške deklice reminiscenca na literarno tradicijo romantične ljubezni.¹⁸ Nanjo spominja tudi njena bivanjska totalnost, saj pomeni usodna ljubezen Boštjanu prav vse – ustreza ji skoraj sakralna vrednost ljubice, opazna tudi v privzdignjeni dikciji, metaforični govorici in himničnem romanesknem razpoloženju. Lina pa se kljub podobnostim z žensko-idealom razlikuje od nje, saj deluje kot popolnoma realno bitje, ko odrešena tragičnosti neskladja med duhovno in telesno ljubeznijo (kar je značilno za romantično ljubezen) gradi sproščen odnos z Boštjanom.

Zadnji roman *Boštjanov let* predstavlja v proznem opusu Florjana Lipuša nadaljevanje značilnih pripovednih teženj, hkrati pa tudi izjemen presežek njegovega ustvarjanja. Pisateljeva kritična ost je še vedno uperjena v pritlehnost in ozkost življenja, zato zgoščeno, ritmizirano in estetsko govorico preseva groteska. Vas kot dogajalni prostor ostaja socialni model tradicionalne slovenske kulture in univerzalna podoba sodobne družbe, le da ji Lipuš v *Boštjanovem letu* dodaja nove dimenzije, izvirajoče iz soodvisnega razmerja med tradicijo in sodobnostjo. Čeprav v romanu pripovedovalec ironizira škodljive stereotipe tradicije (kult dela in smrti, Cerkev – varuh in gospodar vernika, neenakovrednost spolov, poslušnost otrok ...), se zavzema za ohranitev tradicionalnih vrednot, predvsem družine, naravnosti in iskrenosti. Bralce nagovarja k posodabljanju tradicionalnih vedenjskih obrazcev, a je prav tako (kot do tradicionalnosti) kritičen tudi do sodobnosti. Z nadrealistično metaforiko ošvrkne izumiranje vasi in centralizacijo mest – propadajoča vas je simbol izgubljanja stika s preteklostjo in naravo. Najsodobnejša pa se zdi romaneskna rešitev za usklajitev obeh ravni bivanja – tradicionalne in sodobne –, ki je hkrati tudi literarno najbolj izdelana poteza tega liriziranega ljubezenskega romana: izhod iz sprevrženih medsebojnih odnosov je prijateljstvo, ne pa sovraštvo med spoloma. Vitalistična odprtost ljubezni kot najvišji etični vrednoti in bivanjski kategoriji presežnega je v kontekst sodobnega slovenskega romana izpisala inovativno podobo prave ljubezni, še nezaznamovane z izčrpanostjo in izpraznjenostjo (značilnostmi skoraj vseh ljubezenskih zgodb najnovejšega slovenskega romana). Njena himnična vznesenost se odpira svobodi; Boštjan lahko poleti šele takrat, ko se z njeno pomočjo iztrga iz provincialnosti.

Literatura

- BOROVNIK, Silvija, 1986: *Groteska v sodobni slovenski prozi na avstrijskem Koroškem, s posebnim ozirom na Florjana Lipuša*. Magistrska naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.
- BOROVNIK, Silvija, 1995: Slovenska književnost na avstrijskem Koroškem – s posebnim ozirom na delo Florjana Lipuša. 31. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj. Ur. M. Orožen. 89–101.
- BOROVNIK, Silvija, 2000: Patologija slovenske vasi, nasilje verske institucije in arheologija besede v Lipuševi prozi. *Slavistična revija* 2. 119–140.
- BUTALA, Gregor, 2004: Slovenščina izzove prezir in tišino. *Dnevnik*, 3. 1. 20–21.

¹⁸ Romantična ljubezen se je kot literarni sistem ljubezenskega čustvovanja oblikovala že v srednjem veku, v romantiki pa se je prenovila in obogatila z erotično dimenzijo. Resničnost, ki se skriva v njej, je prisotnost duhovnih teženj, iskanje popolnosti, ki zaljubljenega vleče k viziji univerzalnega in večnega. Romantična ljubezen je literarna projekcija življenjskih vrednot in neulovljivega bivanjskega smisla na ljubljeno osebo kot ideal (Zupan Sosič 2002: 268–270). V tem smislu tudi iz Boštjanove ljubezni izseva doživljanje Line kot popolnega nadomestila vseh prejšnjih izgub, podobno doživljanju ženske v prvi slovenski ljubezenski pripovedi, Prešernovem *Krstu pri Savici*. V tej pesnitvi namreč Črtomir (najbolj v 23. stanci) zelo poetično razloži vseobsežnost ljubezni do Bogomile.

- CHEVALIER, J., GHEERBRANT, A., 1987: *Riječnik simbola*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- MC CORMICK, Donald, 1992: *Erotic literature*. New York: Continuum publishing company.
- ČOLOVIĆ, Ivan, 1982: Erotizam i književnost. *Goropadni eros. Ogledi o erotizmu*. Beograd: Prosveta, Biblioteka Erotikon.
- DRČAR MURKO, Mojca, 2003: Proza, ki se bere kot poezija. *Delo*, Književni listi, 14. 4. Str. 6.
- DEKLEVA, Goran, 2004: Junak novega časa. Florjan Lipuš: Boštjanov let. *Literatura* 153. 152–158.
- HLADNIK, Miran, 1990: *Slovenska kmečka povest*. Ljubljana: Prešernova družba.
- HORVAT, Jože, 2004: Knjiga, človekov prijatelj, internet le njegov partner. Pogovor z letošnjim Prešernovim nagrajencem. *Ampak* 1. 38–41.
- LIPUŠ, Florjan, 1987: *Črtice mimogrede*. Celovec, Salzburg: Wieser.
- LIPUŠ, Florjan, 1991: *Srčne pege*. Celovec, Salzburg: Wieser.
- LIPUŠ, Florjan, 1992⁴: *Zmote dijaka Tjaža*. Celovec, Salzburg: Wieser.
- LIPUŠ, Florjan, 2003: *Boštjanov let*. Maribor: Litera.
- OVSEC, Damjan J., 1991: *Slovanska mitologija in verovanje*. Ljubljana: Domus.
- NOVAK POPOV, Irena, 2003: Lirizacija romana. *Slovenski roman (Obdobja 21 – Metode in vrsti)*. Ur. M. Hladnik in G. Kocjan. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete.
- PATERNU, Boris, 1976: Esej o Lipušu. V: Florjan Lipuš: *Škorenj*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- SUŠA, Majda, 2004: Za ljubezen ni bilo prostora ne v družini, ne v cerkvi, ne v družbi. Pogovor s Florjanom Lipušem. *Primorske novice* 11. 20.
- VIRK, Jani, 1993: Sečnja kot način bivanja (spremnna beseda). V: Thomas Bernhard: *Sečnja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- ZUPAN SOSIČ, Alojzija, 2003: *Zavetje zgodbe. Sodobni slovenski roman ob koncu stoletja*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- ZUPAN SOSIČ, Alojzija, 2002: Ljubezen v Krstu pri Savici. *Romantična pesnitev (Obdobja 19)*. Ur. M. Juvan. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete.

Marko Jesenšek

Pedagoška fakulteta, Maribor

UDK 81'42:811.163.6'282.3(497.4 Prekmurje):659.1

Tradicionalnost in modernost prekmurskih oglaševalskih besedil

V Kalendarju srca Jezušovoga so bili objavljeni prvi celostranski prekmurski reklamni oglasi. Stilistična analiza prvega objavljenega oglasa iz leta 1904 in primerjava jezika ter besedja v štiridesetletnem izhajanju Kalendarja odkriva, da je moderno v prekmurskem oglaševalskem jeziku 20. stoletja (1) nadomeščanje arhaičnega prekmurskega s slovenskim knjižnim jezikom, (2) nadomeščanje ogrice s slovenico, (3) zavračanje panonskega besedja in madžarizmov ter (4) oblikovanje pokrajinskega prekmurskega pogovornega jezika.

First full-page print advertisements in Prekmurje were published in *The Calendar of Jesus's Heart*. A stylistic analysis of the first published advertisement from the year 1904 and the comparison of language as well as vocabulary during the 40 years in which *The Calendar* continued to be published reveals that it is modern in the 20th century advertising language of the Prekmurje region (1) to replace the archaic language of the Prekmurje region with the Slovene literary language, (2) to replace »ogrica« with »slovenica«, (3) to reject the Pannonian vocabulary and Hungarianisms, as well as (4) to form spoken language typical of the Prekmurje region.

1 Prekmurski knjižni jezik

Prekmurski jezik se je kot vzhodnoslovenska knjižna različica slovenščine oblikoval v 18. stoletju, in sicer je šlo pri prekmurskih protestantih za podoben način uvajanja knjižne norme kot pri osrednjeslovenskih v 16. stoletju¹ (Trubar, Krelj, Bohorič, Dalmatin). Po načelu, da je potrebno verske nauke širiti med verniki v razumljivem domačem jeziku, sta tudi v Prekmurju najprej izšla katekizem (Temlinova priredba Luthrovega Malega katekizma po madžarskem Györskem katekizmu, 1715) in abecednik (Abecedarium szlowenzsko, 1725), ki sta opozarjala na glavne razlike med katoliškim in reformatorskim naukom ter učila ljudi brati in pisati, nato pa je po krajšem Severjevem Redu zveličanstva (1747, 96 strani) in nekaterih Küzmičevih zgodnjih delih (npr. skoraj 300 strani obsegajočem Vöre krščanskem kratkem nauku, 1754) izšlo tudi temeljno delo prekmurskega protestantskega slovstva, tj. prevod svetega pisma nove zaveze (Štefan Küzmič Nouvi zakon, 1771). Küzmič je bil sploh prvi Slovenec, ki je prevajal temeljno delo krščanstva iz grškega izvirnika v slovenščino,² njegov prevod pa se v ponatisih z nekaterimi redkimi glasoslovnimi spremembami, predvsem pa v spremenjenem črkopisu – ogrico je zamenjala slovenica –, v slovenski protestantski cerkvi v Prekmurju uporablja še danes. Ob verski knjigi je bil Nouvi zakon tudi jezikovni

1 Prekmurski protestantski pisci so v 18. stoletju normirali svoj knjižni jezik na enak način kot Trubar in somišljeniki v 16. stoletju osrednjeslovenskega; pri Š. Küzmiču se to pokaže kot trdna jezikovna norma, ki je zavestno presegla dolinske, ravske in goriške (porabske) govorne posebnosti pri oblikovanju nadnarečne jezikovne tvorbe, upoštevajoč tudi jezikovne vzorce predhodnih tiskov (Mali Katechismus, 1715; Abecedarium szlowenzsko, 1725; Red zveličansztva, 1750). Prim. Jesenšek 2003.

2 Nouvi Zakon ali testamentom goszpodna nasega Jezusa Krisztusa zdaj oprvics z groskoga na sztari szlowenzski jezik obrnyeni.

priročnik, tj. normativni zgled za vse, ki so pisali v prekmurskem knjižnem jeziku, in sicer za protestantske pisce vse do začetka dvajsetih let 20. stoletja, ko je bilo Prekmurje priključeno matičnemu slovenskemu ozemlju, za katoliške pisce pa vsaj do sredine 19. stoletja, ko so začeli prekmurščino uspešno širiti iz cerkvenih okvirov na vse funkcijske zvrsti jezika. Kot knjižni jezik so jo uveljavili v neumetnostnem jeziku, za kratek čas pa celo v umetnostnem, dokler se sredi 19. stoletja ni umaknila v narečne okvire in jo je nadomestila t. i. novoslovenščina kot novi skupni slovenski knjižni jezik.

2 Sodobno v prekmurskem publicističnem jeziku 20. stoletja

Publicistični jezik se je v Prekmurju začel razvijati šele proti koncu 19. stoletja, torej v času, ko je katoliška stran že sprejela enoten slovenski jezik. Pričakovali bi, da so zato prvi prekmurski časopisi izhajali v poenotenem slovenskem knjižnem jeziku, vendar ni bilo tako. Publicistični jezik je prehodil enako pot kot vse ostale zvrsti, tj. od začetkov v prekmurskem jeziku do razmeroma hitrega poenotenja knjižne norme. Jezikovno zamudništvo v publicistiki ni bilo moteče, saj je bil v zelo kratkem času na enem mestu kot povzetek prikazan (stoletni) razvoj prekmurskega knjižnega jezika,³ njegovo približevanje, soočanje in medsebojno oplajanje z osrednjeslovensko jezikovno različico, nato pa poenotenje slovenskega jezika in prehod prekmurskega pisnega ustvarjanja v pokrajinske narečne okvire, ki predstavljajo v tistem času zanimiv standard jezikovnega regionalizma, poenotena knjižna norma pa t. i. moderno v slovenskem knjižnem jeziku druge polovice 19. stoletja.

Prehod prekmurske knjižne norme v narečne okvire⁴ lahko spremljamo v prvem prekmurskem časopisu Prijatelj (Jesenšek 1999), v 20. stoletju pa v Marijinem listu, Kalendarju srca Jezusovega in Novinah (Jesenšek 2000), kjer je bila v prvih številkah ali letnikih dosledno ohranjana knjižna prekmurska jezikovna tradicija iz Küzmičevih časov, nato pa je sledilo primerjalno soočanje z novoslovenščino, tako da so se pojavljali sestavki, napisani v eni in drugi normi (ali je šlo celo za prepletanje obeh norm v posameznih člankih; pomembno posredniško vlogo je pri tem opravila vzhodnoštajerska jezikovna različica); po kratkem, a intenzivnem prepletanju se je nato tudi v prekmurskih tiskih uveljavila enotna slovenska knjižna norma, ki je po letu 1920 v Prekmurju pomenila vsaj tako veliko novost, kot oblikovanje prekmurskega knjižnega jezika v 18. stoletju. Pomembno pri tem je spoznanje, da ob priključitvi Prekmurja matičnemu slovenskemu prostoru ni šlo za jezikovno asimilacijo, ampak za poenotenje slovenske knjižne norme, do katerega je formalno prišlo že sredi 19. stoletja, le da je bilo v Prekmurju za to potrebno več časa. Arhaična knjižna prekmurščina se je dokončno umaknila na jezikovno obrobje in zelo hitro izgubila tudi status pokrajinskega knjižnega jezika, saj je v pisnem sporočanju skoraj izginila (izjema so zadnji letniki Kalendara,

³ Prekmurski tiski 18. in 19. stoletja so pisani v knjižnem jeziku, ki se je skoraj dvesto let uporabljal sočasno z osrednjeslovenskim knjižnim jezikom (Orožen 1996a, Jesenšek 1998, 1999, 2000, 2003). Izjema je prekmurski publicistični jezik, ki se je potrdil šele leta 1875, uveljavil in razširil pa v 20. stoletju, predvsem do konca prve svetovne vojne (Jesenšek 2000: 168).

⁴ V Kalendarju srca Jezusovega, Marijinem listu in Novinah lahko vse do prve svetovne vojne spremljamo poskuse, da bi se prekmurski (knjižni) jezik uveljavil tudi v publicistiki, in sicer ob že razvitem cerkvenem in redkejšem posvetnem slovstvu. Gre za prepoznavno nadnarečno jezikovno rabo, ki kaže, da moremo pomakniti prehod prekmurskih tiskov iz knjižnega v narečni okvir v prvo polovico 20. stoletja.

konec tridesetih let in med 2. svetovno vojno), s tem pa se je razrešilo tudi vprašanje jezikovnega partikularizma, ki bi ga ohranjanje dvojne pisne norme v Prekmurju zagotovo odprlo.

Opisane spremembe v prekmurskem jeziku pomenijo dve pomembni jezikovni novosti: moderno v jeziku 20. stoletja je postalo (1) nadomeščanje arhaičnega prekmurskega s slovenskim knjižnim jezikom ter uvedba le-tega v šolah in (2) oblikovanje pokrajinskega prekmurskega pogo-vornega jezika. Zaton posebnega prekmurskega knjižnega jezika je bil tako dokončen, saj živi je-zik pokrajine, čeprav tudi nadnarečni, ni izhajal iz arhaične tradicije prekmurskega knjižnega jezi-ka, predvsem pa ni sledil normativnim predpisom, določenim v 18. stoletju. Poenotenje je bilo postopno in nenasilno, trajajoče sicer več kot pol stoletja, vendar se je prav zato uspešno izogni-lo vsem jezikovnim skrajnostim. V času, ko je bila jezikovna enotnost Slovencev pogoj za nacio-nalno združitev (jezikovno vprašanje je bilo izenačeno s političnim že sredi 19. stoletja), je postop-no jezikovno poenotenje omogočilo v Prekmurju najti glede jezikovnega vprašanja pravo mero med jezikovnim zapiranjem in odprtostjo, tj. kompromis med jezikovno privrženostjo tradiciji in pravim jezikovnim čutom. Take jezikovne spremembe lahko spremljamo tudi v jeziku prekmurskih oglasov, kjer je prehod iz prekmurske v enotno slovensko knjižno normo zelo intenziven, saj mu lahko sledimo v zelo kratkem obdobju na začetku 20. stoletja, ko se prvič pojavijo v Kalendarju.

3 Prekmurski oglasi v Kalendarju (1904–1943)

Za prve prekmurske oglase v Kalendarju je značilno, da se pojavljajo na enem mestu, in sicer na koncu koledarja. Leta 1904 prevladujejo praviloma oblikovno nezanimivi (nemoderni) celostranski oglasi, napol literarne vrste z dolgimi opisi in skromno izrabo različnih tiskarskih možnosti – komaj opazno izkoriščanje različnih oblik in velikosti črk, npr. poudarjanje sporočilno najpomem-bnejših delov besedila z odebeljenim tiskom, izraba velikih tiskanih črk in različnih velikosti pisave.

3.1 *Edno pogovárjanje* – prvi celostranski oglas v Kalendarju

3.1.1 Poglejmo si prvi prekmurski oglas, ki se je pojavil v Kalendarju leta 1904. Oglas, bolj reklamni zapis, je oblikovno še neprepoznaven in po zunanji zgradbi podoben literarnim ali pub-licističnim besedilnim vrstam. Reklama je naslovljena kot literarno besedilo – *Edno pogovárjanje* napoveduje dialog. Na videz gre res za zapis pogovora med dvema kmetoma, vendar pa le-ta pri-dobiva drug, tj. reklamni pomen, ki ga naslovnik spoznava, ko sprejema sporočilo. V izhodiščnem položaju tega še ni čutiti, saj tretjeosebni pripovedovalec enopomensko napoveduje pogovor – »Ne dugo, ka szam príliko meo dvá kmeta poszlúsati, kak szta szi nikaj pogucsávala /.../« – in sprva se zdi, da gre za literarno besedilo. V nadaljevanju je vendar začititi, da ima »pripovedo-valec« še dodatne namene, saj besedna zveza »na navuk vszeh« prikrito napoveduje besedilo, ki želi pridobivati s prepričevanjem: »/.../ pa sze mi je tak povido té gucs, ka szam sze vcsaszi odloc-so, ka to tũ popísem na návuk vszeh, kí do to csteli, ár je recs zaisztino szpomínanja vredna.«

Uvodu sledi napoved dialoga »Csüjte njidva gucs«, ki je sprva še zelo podoben literarnemu ali vsaj splošnosporazumevalnemu pogovoru (o vsakdanjih stvareh med kmeti). Zanimanje v navi-dez nezahtevnem pogovoru o vsakdanjih stvareh pritegne jezikovna aktualizacija, tj. nenavadna besedna zveza v povedi »Pred szejádbo szam, pa bi szi rad malo *narejenoga gnoja* küpo«, ki po-

Edno pogovárjanje.

Ne dugo, ka szam príliko meo dvá kmeta poszlúsati, kak szta szi nikaj pogucsávata, pa sze mi je tak povidó té gucs, ka szam sze vesaszi odloco, ka to tû popísem na návuk vszeh, kí do to csteli, ár je recs zaisztino szpómínanja vredna. Csújte njidva gucs :

Peter : Bog daj nam dobro, Paveo !

Paveo : Bog daj ! Kama, kama ?

Peter : Vu meszto korácsem.

Paveo : Pa szlobodno zvedim zakaj ?

Peter : Zakaj pa ne ? Pred szejádbov szam, pa bi szi rad malo narejenoga gnoja kúpo.

Paveo : Narejeni gnoj ? Ka pa to za sztvár ?

Peter : Pa ga ti ne poznas ? Jesz szam ti ne krív ; Bog ga blagoszlovi, ki ga je zmiszlo — jesz ga zaisztino rad mám.

Paveo : Na, na ! Pa bi to zaisztino tak dobro blágo bilo ?

Peter : Dobro ? 200 kíl szam ga preminocso jeszén raztoro po ednom orali zemlé, pa szam 400 kíl vecs psenicze dobo tam, kak sto stécs drúgi, csi li ka szame dobre vérté mám okoli szebé.

Paveo : Oh bata negda, jesz bom ga pa tûdi probao. Ja liki kaksega bi pa kúpo ?

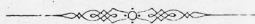
Peter : Do zdaj szam jesz dvojega rabio : práve **Thomas-trüszke**, na sterih zsaklaj je edna zvezda gori, pa **40 procentno káliszou**, na detelico, i na trávník pa **kainít**, pa ti lehko povem, ka bogsega narejenoga gnója ne íscsem, pa ga tûdi, znám, ne naidem.

Paveo : Ka pa te z tem gnójom trbej delati ?

Peter : Nikaj drúgo, kak ga raztoriti, kak csi bi szejao pa ga te podorati. Da pa nesznis za szvojov glávov idti, záto, ár je zemla ne vszigdi ednáka, pa tûdi drúgi je potreben pod sztrmeno, pa drúgi pod krumple, grah, v gorice, ali na trávník. Záto de ti náj bogse, csi bos písztino písztino **Kalmár Vilmosi** vu *Budapest, VI., Teréz-körút Nro 3.*, on ti vsze odpíse tak ka nájménse dete lehko zarazmi.

Paveo : Bog pláti, Peter, escse dnesz bom písztino. Z Bogom osztani !

Peter : Z Bogom ! Zselem ti, ka bi sze tebi tûdi tak povidó, kak meni.

stane ob sogovornikovem vprašanju »Narejeni gnoj? Ka pa to za sztvár?« središče naslovnikovega zanimanja. Jezikovno sporočanje se osredini na novo besedno zvezo *narejeni gnoj*. Verjetno je bila to novotvorba, ki jo je pripovedovalec prenesel v prekmurski jezik iz slovenskega knjižnega okolja (na to opozarja prekmurska pridevniška končnica -oga namesto slovenske -ega), okoli nje pa nato gradi nadaljnji pogovor. »Objektivni« pripovedovalec se v dialogu poistoveti z glavno osebo Petrom (usmerja pa tudi Pavlova vprašanja) in naslovniku (le navidezno je poistoveten s Pavlom) podtakne dialog, v katerem ga izrazito reklamno prepričuje, da je nakup umetnega gnoja dobra odločitev. Pripovedovalčevo vrednotenje je čedalje bolj opazno in njegova vplivajska vloga na Pavla (posredno pa na naslovnika) je očitna. Od tu naprej je besedilo odkrito reklamno, čeprav njegova zunanja zgradba to še vedno zakriva.

Sledi navidezno presenečenje, ko izrazito subjektivni pripovedovalec uvede v dialog psihološki moment »Pa ga ti ne poznas?«, ki učinkovito stopnjuje sogovornikovo (Pavlovo) v resnici pa naslovnikovo nevednost »Jesz szam ti ne krív«, nato pa se še enkrat navidezno oddalji od reklamne vloge sporočila z jezikovno zastranitvijo s pomočjo frazem »Bog ga blagoszlovi, ki ga je zmiszlo – jaz ga zaisztino rad mám«. Začasni odmik omogoča pripovedovalcu popolno subjektiviziranje dialoga, navezovanje stika z naslovnikovim (navidezno je to Pavel), pripravo izsiljenega sogovornikovega vprašanja »Na, na! Pa bi to zaisztino tak dobro blágo bilo?«, odkrito vrednotenje v vplivajnskem odgovoru »/.../ pa szam 400 kíl vecs psenicze dobo tam, kak sto stécs drügi, csi li ak szame dobre vérté mám okoli szebé« in dokončno prevlado značilne oglaševalske dikcije v dialogu:

Do zdaj szam jesz dvojega rabio: práve **Thomas-trüszke**, na sterih zsaklaj je edna zvezda gori, pa **40 procentno káliszou**, na detelico, i na trávník pa **kainít**, pa ti lahko povem, ka bogsega narejenoga gnója ne íscsem, pa ga tüdi, znám, ne naidem. /.../ Da pa neszmis za svojov glávov idti, záto, ár je zemla ne vszidi ednáka, pa tüdi drügi je potreben pod sztrmeno, pa drügi pod krumple, grah, v gorice, ali na trávník. Záto de ti náj bogse, csi bos píszmo píszao **Kalmár Vilmosi** vu Budapest, VI., Teréz-körut Nro3., on ti vsze odpíse, tak ka nájménse dete lahko zarazmi.

3.1.2 Sogovornik (nevedni naslovnik) je s tako razlago zadovoljen. Aktualizacija ga vključi v dialog, navzočnost tvorca besedila pa je že tako ves čas prisotna v subjektivnem pripovedovalcu, Petru in Pavlu. Konotacija je zelo preprosta, saj izhaja iz pogovarjalnega sporočanja in izkorišča psihološki vidik naslovnika. Sporočilnost oglasa je taka, da naslovnika kar sili v nakup umetnega gnoja, ki menda (1) povečuje pridelek »/.../ pa szam 400 kíl vecs psenicze dobo tam, kak sto stécs drügi, csi li ak szame dobre vérté mám okoli szebé«, hkrati pa (2) nevednega naslovnika konotativno postavlja v slabši izhodiščni položaj »Pa ga ti ne poznas? Jesz szam ti ne krív; Bog ga blagoszlovi, ki ga je zmiszlo – jaz ga zaisztino rad mám« ter poduči, da je uporaba zelo enostavna »on ti vsze odpíse, tak ka nájménse dete lahko zarazm«i. Tako zlorabljanje konotacije se na koncu oglasa stopnjuje v namigovanje z dobrikanjem »Z Bogom! Zselem ti, ka bi sze tebi tüdi tak povido, kak meni« in sprva idejno prikriti pripovedovalec prepriča naslovnika (Pavel), da zaključi dialog v oglasu z jasnim sporočilom, da bo takoj kupil umetni gnoj »Bog pláti, Petre, esce dnesz bom píszao. Z Bogom osztani!«.

3.1.3 Tvorec besedila je pravzaprav naročnik oglasa (ali nekdo v njegovem imenu), ki je obnavljalec fiktivnega dialoga, njegov namen pa je oblikovan v sporočilu, da je umetni gnoj zelo koristen. Gre za prikrito prostovoljno sporočanijsko združbo med tvorcem besedila in naslovnikom, v kateri se naslovnik dolgo časa ne zaveda, da je besedilo oblikovano kot reklamno in da tvorec od njega pričakuje korist. Okoliščine šele pokažejo, da govorni dogodek ni literaren, ali splošno-sporazumevalen, ampak ima izrazito vplivajnsko funkcijo in prehaja v območje oglaševanja. Tisti del dialoga, ki je sporočilno in oglaševalsko najpomembnejši (kateri gnoj, kje ga dobiti) je tudi oblikovno izpostavljen (odebeljeni in ležeči tisk).

3.2 Moderni oglasi v Kalendarju

Oglaševanje je v prekmurski publicistiki pomenilo zanimivo novost, ki je napovedovala modernejšo in bolj pestro podobo časopisov na začetku 20. stoletja, saj v prvem prekmurskem časopisu Prijatelj pravih reklamnih oglasov še ni bilo – zametki so se pojavljali le v posebni rubriki (predhodnici malih oglasov), ki je prinašala krajše objave ali obvestila o cenah na trgu, prodaji poljedeljski pridelkov, živine itd. Predstavljeni prvi oglas v Kalendarju je napovedoval vdor moderne oglaševalske tehnike in novega jezikovnega sloga (kmalu se je izkazalo, da tudi nove jezikovne norme) na strani prekmurskih časopisov, hkrati pa je opozoril na soočenje modernega in arhaičnega v tem jezikovnem prostoru: novost je oglaševalska zvrst, vendar sprva še v stari obleki, tj. z madžarskim črkopisom in prekmursko knjižno normo, vezano na tradicijo 18. stoletja.⁵ Kmalu pa se začnejo pojavljati modernejše oblike oglaševanja, uokvirjeni celostranski oglasi, slikovno in oblikovno razgibani, izkoriščajoči vse jezikovno stilistične in oblikovne možnosti, ki jih oglaševanje ponuja.

3.2.1 Razlika med regionalnim prekmurskim in sodobnim slovenskim je lepo opazna predvsem v izbiri črkopisa. Prvi oglasi so tiskani izključno v madžarskem črkopisu in prekmurskem jeziku:

Ete balsam sze zni odzvuina nüca. Vszako trészliko na veke odprávi, imenitno mocs má proti zvuzsganji grla, proti zamuknjenosztí i vszakom gutnom betegí, malo pozsené i ocsisztí krv, obisztí, odpravi riganje i lagoji düh vüszí i zobi /.../ (1905)

⁵ V vokalizmu ostajajo označeni dolgo naglašeni samoglasniki *í, ü, ú, é, ó, á* (npr. príliko, csüjíte, sztvár), kratki niso posebej označeni, po vzoru Terplanovih priredb Kúzmichevega Nouvega zakona sredi 19. stoletja so dvoglasniki pisno monoftongizirani, ohranjen je palatalni *nj*, ne pa tudi palatalni *lj* (npr. szpominanja, zemlé), ohranjen je končni *m* (npr. bom, szam), *h* na koncu besede izginja (vcsaszi), ali prehaja v *j* (zsaklaj), soglasniška skupina *-šč-* je ohranjena (iscsem), samoglasniški *r* je zapisan z *r* (pod sztrmeno).

Najpomembnejše oblikoslovne posebnosti so: deležnik na *-l* m. ed. je pisan z *o* (meo, odlocso, zmiszlo), enako tudi končni *l* pri lastnem imenu Paveo, v mestniku imajo samostalniki moškega spola končnico *i* (po orali), v orodniku nimajo preglasa za *j* (z gnojom); samostalniki ženskega spola imajo v orodniku ed. končnico *ov* (za szvojov glávov, pred sejádbov); zaimki, števniki, prislovi, členki so značilno panonski (npr. nikaj, kama, ka, na sterih, kaksega; ednom, dvojega, njidva, dnesz, escse); pridevniki imajo dvojnično končnico *-ega/-oga* (bogsega narejenoga gnója); pomožni glagol ima za prihodnjik nepoudarjeno naslonsko obliko *do* (ki do to csteli), panonsko zanikanje v sedanjiku (jesz szam ti ne kriv).

Panonsko besedje: gucs, krumple, grah /fižol/, sztrmeno /strn/; csteti, pogucsávati, povidíti, raztoriti, preminocsa jeszen; zaisztino, szlobodno.

Po letu 1918 se pojavi slovenica:

32 let v službi zdravih i betežnih! Stojijo pravi Fellerovi Elsa-preparati, štere vnoge jezere familije rabijo, na jezere zahvalnic je preporoča i šteri so odlikūvani z zlatimi i častnimi medaljami). (1939)

In spremljamo lahko prepletanje prekmurščine in knjižne slovenščine v enem oglasu:

Či je štoj ne vredi vu probavnim organmi tela, dobro nam spadnejo Fellerove Ellsa-pilule, povsem so neškodlive, ne draždijo črva i lahko stolicu spravijo. Potrebuješ mazilo, ki krepí telo? Rabi Elsa fluid. Hočeš imeti dobro domače sredstvo za lepoto? Rabi Elsa fluid. Elsa Fluid je bogši kak Francuska rakija, poskusi ga vselej, o si prehlajen, slab, či te trga, ali boli zob ali glava, dovolj je nekaj kapljic in rekel boš: »To je najboljšé, kar sem kdaj poskusil.«

Prava metoda za nego vüst i zob.

Elsadont krema za zobe: čisti zobe belo kak sneg i prepreči vsakšo gnilobo pri zobaj. Tuba 8 Din 80.

Elsa voda za vüsta čisti, osvežuje, desinficira zobe i vüsta, odstranjuje loš odzaja iz vüst, vtrjuje zobno mesto i preprečuje zabobol. Glažek 16 D. 50 (1924)

Končno se je oglaševalec odločil za knjižno slovenščino:

Ako ne prebavljaš dobro, ako nemaš teka, in čutiš do jela nekaj zoprnega, ali hočeš ven metati, ker ti jelo leži v želodci in te mantra, boli te glava, počutiš se jako trudnega, težko ideš na delo, ali težko rabiš stolic (greš na stranišče) vzemi vsigdar Elsa Fluid. (1928)

Taki so npr. številni oglasi lekarnarja Fellerja za *Ellsa-preparate*, ki imajo sicer še vedno veliko besedila, a so že bolj moderno in razgibano oblikovani ter dopolnjeni s slikovnim gradivom, okvirčki ter izrabljajo različne možnosti tiskarske tehnike.

3.2.2 Prehod iz prekmurščine v knjižno slovenščino je v oglasih najbolj prepoznaven v besedju. Zanimivo je, da je prvo nadomeščanje vezano na zapisovanje veznika *in*. Prekmurški *i* se je začel nadomeščati z osrednjeslovenskim *ino*, nato pa ju je zamenjala knjižna oblika *in*.

Pojav lahko spremljamo npr. v oglasih posojilnic in bank:

Zavedni kmetje obrtniki, trgovci i delavci nalagajo svoje prišparane peneze varno pri kmečkoj posojilnici v Murskoj Soboti Cenana cesta št. 5. v lastnoj hiši prek birovije. Kmetje ta gasa je vaša, zato se je poslužujte i jo tudi priporočajte drugim. Hranilne vloge sprejema od vsakoga na hranilne knjižice ali tekoči račun ino je obrestuje najbolše. (1919)

Osnovana 1873. Dolnje Lendavska hranilnica (telefon št. 4. Pošt. Hran. Rač. 14061 Daje vsakovrstna posojila po najugodnejših pogojih. Sprejema vloge na tekoči račun in hranilne knjižice pod najugodnejšimi obrestovanji. Izvršuje vse bančne posle najkulantneje. (1924)

Prekmurska banka d.d. prej Muraszombati Takarékpénztár »stara gasa« osnovana leta 1873. Murska Sobota. Delniška glavnica Din 1,250.000. – Vloge na hranilne knjižice in na tekočem računu, nad Din. 500.000.–

Čekovni račun pri poštni hranilnici v Ljubljani. Izvršuje vse bančne posle najkulantneje. (1928)

AKO NI VSE V REDI PRI TEKI?

Ako ne prebavljaš dobro, ako nemaš teka, in čutiš do jela nekaj zoprnega, ali hočeš ven metati, ker ti jelo leži v želodci in te mantra, boli te glava, počutiš se jako trudnega, težko ideš na delo, ali težko rabiš stolico (greš na stranišče) vzemi vsigdar »Elsa Fluid« ali »Elsa pilule«, ki gotovo in hitro delujejo in so neškodljive. Fellerjeve Elsa pilule čistijo želodec in krv obenem. — 6 škatljic »Elsa pilul« stane 30.— Din. 12 škatljic 50.— Din. To vse že s poštino vred. Naroči se pri apotekarju

EUGEN V. FELLER, Stubica Donja br. 823. (Savska Banovina.)

To je najboljšje, kar sem kdaj poskusil!

Či te boli lice?

Či te boli celo telo? **Rabi Elsa Fluid!**

Potrebuješ mazilo, ki krepi telo? **Rabi Elsa Fluid!**

Boli te glava, zob, trga te? **Rabi Elsa Fluid!**

Gaji zobe, kožo, glavo, za vse pa rabi **Elsa Fluid!**

Zelo te rado mrazi? **Rabi Elsa Fluid!**

Hočeš imeti dobro domače sredstvo za lepoto?

Rabi Elsa Fluid!

Elsa Fluid je bogši kak Francuska rakija, poskusi ga vselej, ko si prehlajen, slab, či te trga, ali boli zob ali glava, dovolj je nekaj kapljic in rekel bodeš:

Zahtevaj pa samo pravi »Elsa Fluid«, pri apotekarju Eugen Fellerju. Poiskusna steklenka samo 6.— Din, dve 9.— Din, posebna steklenka pa samo 26.— Din. Po pošti pride falej (ceneje) ako se naroči čim več istočasno, ker 1 paket z 9 poiskusnimi steklenkami ali s 6 večjimi, ali 2 posebnima steklenkama stane le 58.— Din. Dva pa le 102.— Din. 6 takih paketov le 250.— Din.

SKRbite ZA DOBER TEK!

»Ohraniš si veliko denarja s tem, da ne kupuješ dragih zdravil!« —

Tako govori narod, po tem se vidi, da se je dober tek vedno smatral za ključ dobrega zdravja. Tako danes pogosci zapažamo, da se hranijo organi za prebavo s slabo hrano in z neprimernimi življenjskimi prilikami in to se največkrat zgodi radi tega, ker nemamo teka. Ako zanemarimo ta pojav, tedaj gotovo pride do težkih bolezni in nas napade nevolja nad samim seboj. »Skrbi za dober tek,« pomeni torej, da si lahko dober tek človek preskrbi, ako ga nimaš. V ta namen se priporoča močna »Švedsk tinktura« »Elsa« ali »Švedske kapljice« imenovana tekočina. To je tečna in dišeča pijača in zelo dobro vpliva na prebavo ter pusti v želodcu ugodno svežost, vpliva tudi na dobro razpoloženje in človeka usposobi za delo; 2 steklenki staneta 50.— Din, 4 steklenke stanejo 92.— Din s pakanjem in pošto skupaj.

Naročite pri apotekarju

Eugen V. Feller, Stubica Donja 823 Savska b.

Odobreno od ministrstva soc. pol. in nar. zdr. Sp. br. 509. dne 24. III. 1932

Či te boli lice?
Či te boli celo telo?

RABI ELSA FLUID!

Potrebuješ mazilo, ki krepi telo?

RABI ELSA FLUID!

Boli te glava, zob, trga te?

RABI ELSA FLUID!

Gaji zobe, kožo, glavo, za vse pa

RABI ELSA FLUID!

Zelo te rado mrazi?

RABI ELSA FLUID!

Hočeš imeti dobro domače sredstvo za lepoto?

RABI ELSA FLUID!

Elsa Fluid je bogši kak
Francuska rakija, po-
skusi ga vselej, ko si pre-
hlajen, slab, či te trga,
ali boli zob ali glava, do-
volj je nekaj kapljic in
rekel bodeš:

»To je najboljšo, kar
sem kdaj poskusil!«

Zahtevaj pa samo pravi
»Elsa Fluid«, pri apote-
karju Eugen Fellerju. Poiskusna steklenka
samo Din 6.—, dve Din 9.—, posebna steklenka
pa samo Din 26.—. — Z poštov pride, či ga
štoj edno pout več naroči 1 paket z 9 po-
skusnimi, ali 6 dvostrukimi, ali 2 specijal-
nima piksišoma več z ednim pakivanjem z
poštninov samo 58 Din. Dva takšiva paketa
za 102 Din, šest takšiv paketov samo 250 Din
(mesto 6 krát 58 Din).

Kašeo i smetanje pri dihanju
lahko postanejo posledica plücnoga betega,
či se zanemarijo. Zato dobro čine tistim, ki
se z nūcanjom pravoga Zagorskoga »Elsa«
soka od ljekarnika Fellerja zasigurajo. Flaša
Din 15.50, poštom 2 flaše 50 Din franko.

Dober apetit

Vam želimo, no či Vam želodec ednok nebi
bio v redi, či Vam prebava nebi bila kakša
bi mogla da bo, te ... nekoliko kapljic Elsa-
švedske tinkture od ljekarnika Fellerja. —
Flaša Din 15.50, poštom 2 flaše 50 Din franko.

Elsa ribji oli vala vsakomi naimre za
slabe ženske, flaša Din 20.—

Elsadont krema za zube 8.80 Din.—

Elsa zobni prašek samo 6.60 Din.—

Eugen U. FELLER, Iekarnar, Stubica Donja št. 823. (Savska banovina).

Opominamo, da dinare napre pošlete ar poštnina po povzetji košta 1 0Din več. Če
se ti preperati položijo k Elsa-fluidu, Elsa-pomadi ali k Elsa-žajfi, se poštnina pri-
špara, stroški se kak najfalej zračunajo posebi.

Odobreno od min. soc. in nar. zdravja, Sp. br. 509 od 24. III. 1932.

Či je štoj ne vredi

vu proavnim organmi tela,
dobro nam spadnejo Fellerove
Elsa-pilule, povsem so neskod-
live, nedražijo črva i lahko
stolico spravijo. Fellerove Elsa-
pilule popravijo zalodec i či-
stijo teio, z ednim čistijo krv.

6 škatul 30 Din, 12 škatul 50 Din; več z paki-
vanjom i poštninov.

Elsa kina železno vino, za slabe ljudi
Din 16.50.—

Elsa šečerne pastile proti glistam Din 10.

Elsa mentolni klinčiči proti bolnji glave
Din 10.

Najbogša francuska vinovica original.

»Radicum« flaša Din 19.80.—

PRAVA METODA ZA GAJENJE NOG

Znova küreče oči i žüli itd. vam po-
maga brez bolečin, brez noža i nevar-
nosti zagiftanja krvi hitro i gvišno de-
lajoči Fellerov Elsa turistni oblas. Mali
karton 4.40, veliki 6.60 Din. Dale: Te-
koča turistna Elsa tinktura. glaž z pem-
znom 11 Din.

Elsa prah za posipanje tepla i nog
škatula z rešetov 7.70 Din. Elsa prah
za kopel 6.60 Din.

Elsa-Sachet proti pisnivosti gvanta v
omari Din 6.

ZA NEGO LEPOTE:

Fellerova kaukazka Elsa-pomada
čisti lice i kožo, pomladi uvelo, borasto i hra-
pavo kožo lica, vrata i roke, uklanja sujedice,
prištiče, izvršno proti sunčnim pegem. En
glažek 12 Din. — Poštom franko 2 glažka
40 Din.—

Fellerova močna Elsa-pomada
za rast vlasi, en glažek 12 Din.—

Elsa-Shampooon

za pranje vlasi i glave, paket 3.30 Din.—

Fellerove Elsa žajfe za zdravje i lepoto,
7 vrst: lilijina mlečna žajfa, lilijin kren, ru-
menjakova, glicerinova, boraksova, katranova
i Elsa žajfa za britje. — Poštom 5 falatov
franko 52 Din.—

Elsa-Depilatorium proti kosminji 34 D.—

Elsa šumski miomiris za sobe 16.50 Din.

JAKI I FRIŠKI

bomo se zdržali, če bomo delali ono, ka so naši roditelje i dedovi s velikim uspehom činili. Upotrebljavamo obljubljeni **Fellerov Elsafluid**, ki je skoz 32 let svestrano isküšan. On sigurno vtišava bolečine i telo drži snažno i zdravo. Dobi se v ljekarnah i trgovinah. Posküsní glaž 6 Din, dvojnati 9 Din, špeciálalni 26 Din.

Fellerovo Elsa-ribje olje pravo i tečno, krepi vsakoga posebno pa slabotne žene i deco. Povzroči hitro porast težine i da zdrav i svež izgled. Veliki glaž. 22 Din. Pakivanje i poštnina posebi.

Fellerovo Elsa Kina železno vino za slabokrvne i blede osebe potrebne popravka. Glaž 16 Din 50. Pakivanje, poštnina posebi. Železni liker (Hegaferriin) 19 Din 80. Rumesenciya za 5 Din 30 i 19 Din 80.

Fellerove Elsa švedske kaplice (želodčni liker) pospešüjo prebavo i daje zvünreden apetit. Glaž 13 Din 20. Pakivanje i poštnina posebi. Balzam (životni eliksir) 5 Din. Seehofer kapljice 8 Din 80. Razne kapljice kak Hoffmanove, melisove, kamilice, cimetove za 5 Din 30 i 19 Din 80.

Fellerov Elsa zagorski sok proti kašlji i prsnim bolečinam. Glaž 13 Din 20. Čaj za prsi i proti kašlji 6 Din 60. Prašek proti kašlji (Fijakerpulver) 6 Din 60. Hega-cukerčki za prsi i proti kašlji 8 Din 80.

Fellerove Elsa pilule jako blago sredstvo za krepčenje želodca i pospešenje prebave i stolca. One ne dražüjo črev i stolec je lehek i vredi. Eden svetek (6 škatlic) 12 Din. Sol za želodec i prebavo 5 Din. 50. Čaj za čiščenje krvi 6 Din 60. Ricinusovo olje 5 Din i 17 Din 60. Prašek za prebavo 8 Din 80. Pakivanje i poštnina posebi.

Fellerove Elsa cukerne pastile proti glistam pri deci i pri odraslih, vrećica (10 pastila) 11 Din.

Za pranje glave se posebno hvali Fellerov Shampooing „Elsa“. Čisti celo glavo od lüsk, koža postane močnejša, davle gostost, mehkočo i sijaj. V omari shranjeni da omari i gvanti prijeten düh. Mali paket 3 Din 30. Pakivanje i poštnina se ne plača, če se naroči vküp s Fellerovim Elsafluidom.

Kem več se naednok naroči, tem več se prišpara na poštnini.

Naročite jasno na:

Eugen V. Feller, ljekarnik, Stubica Donja št. 823.

Hrvatska.

Slovenska banka podružnica v Dol. Lendavi Interurban telefon 16. Pošt. Hran. Rač. 12620.

Sprejema hranilne vloge na tekoči račun in hranilne knjižice proti najugodnejšemu obrestovanju. Sprejema menice v inkaso in eskompt. Daje kredite in vsakovrstna posojila po najugodnejših pogojih. Izstavlja izvoznikom uverenja in prevzema bančne garancije. Ovlaščeni zavod za trgovanje z devizami in valutami. Izvršuje vse bančne posle najkulantneje. (1929)

3.2.3 Moderno v jeziku oglaševanja je tudi novo besedje, ki ga v Prekmurju do začetka 20. stoletja niso poznali. Oglaševalci so se tega zavedali, zato so neologizme, ki so jih »odkrivali« v slovenskem oglaševalskem prostoru, v prvih letnikih Kalendarja razlagali kar v oklepaju. Novo besedje v prekmurskem jeziku je bilo pogosto predstavljeno opisno s prekmurskimi besednimi zvezami v oklepaju, saj ustreznih prekmurskih sopomenk oglaševalci niso poznali, npr. *Asthma* (zsmetno zdihávanj), *šumska dišava* (*parfüm* za sobe), *Elsa Plaster* (*flajšter* za kúrje oči), *hypochondrio* i *melancholijo* (*nezadovolno zamiszelnost csloveka*), *švedske kaplice* (*želodčni liker*), *švedska tinktura* ali *Švedske kapljice*, *balzam* (*životni eleksir*), *sredstvo za odstranitev vlas* (*depilatorium*), *pri hemeroidih* (*zlatnoj žili*); ali kar z slovensko knjižno razlago, npr. *stolica* (*greš na stranišče, stolec*).

Sopomenskost je redko nakazana z dvojničnim prekmurskim izrazom, npr. *kolika* (*drisz*), *črevlji* (*punčuli*), *v kletaj* (*pivnica*) *steklo* (*glaž*), prav tako pa preseneča zelo redka madžarska sopomenskost, kar kaže, da kljub zgodovinskim okoliščinam, ki so dolga stoletja povezovali Prekmurce in Madžare, madžarizmi niso preplavili panonske prekmurske podlage in niso pomembno vplivali na arhaični prekmurski besedni zaklad. Pojavljajo se redke madžarske sopomenke, npr. *strelovod* (*villámhárító*), *vodovode* (*vizvezetek*), nekatere prevzete madžarske besede, npr. *kaput* /*suknja*/, *intereš* /*obresti* / *golumbiš* /*krogla*/, *vagaš* /*poseka*/ ter dvojnice, npr. *krojač* (*szabo*), *falej* (*ceneje*), *pamuk* (*bombaž*), veliko več pa tudi ni prisotnega samoprekmurskega, tj. panonskega besedja, npr. *stolarsko orodje* /*mizarsko orodje*/, *vapno* /*apno*/, *srakica*, *švelja* /*šivilja*/, *na rate* /*obroke*/, *uverenje*, *podvorba* /*postrežba*/, *beteg*, *vračiti* in besedotvornih rešitev, ko se tvorec besedila poigrava z besedami in tako poskuša navezati stik z naslovnikom, npr. *slamoreznica* (*mašin za slamo-rezati i repo-sekati*), *parno mlatilni stroj*, *biciklini*. Gradivo kaže, da panonizmi in madžarizmi niso bili priljubljeni med oglaševalci, da so te besede čutili kot arhaizme, regionalizme ali tujke, zato so se jih začeli v modernem oglaševalskem besedišču izogibati.

Novost pa so bili številni germanizmi, ki so pod vplivom oglaševalskih vzorcev vdrli v prekmurski jezik iz osrednjega prostora, npr. *črevljár* (*šujster*), *kopanje* (*Badewanne*), *železna peč* (*šparhat* za *vsteno vzditi*), *štedilnik* (*šparha*), *plošče za štidilnik* (*Kachel für Schparherd*), *kotle za šparhate* (za vodo segrevanje); *mašin*, *fabričko skladišče*, *špenglar*, *špolarija*, *cefire*, *drüke*.

Pogosto je šlo za strokovno izrazje, ki ga v prekmurskem jeziku niso imeli, nemška ustreznica, dodana v oklepaju, pa je bila vendar bolj povedna kot slovenska sopomenka, npr. *prašek proti kašlji* (*Fijakerpulver*), *Kina- železno-vino*, *železni liker* (*Hegaferrin*), *mentolni klinčič* (*migreift*), *traverse* (*železni trami*). Strokovno izrazje, npr. krojaško, pa je sploh bilo samo nemško ali od tam prevzeto ter delno glasoslovno ali oblikoslovno prilagojeno, zato sploh ni bilo dodatno razloženo:

Manufakturno blago: fini češki štof, cejg, za srakice platno, blazine, parcheti, žuto platno, pravo farbersko platno za gvant i za šórcce, gúnje /*odeja*/, poplanje, prti za sto i na posteale, vsefele /*vsevrste*/ naštri-

Pomali hodi, dale prides.

1. Szi nikaj ne pozábo? Pri szebí más cigáre, kletko z kanárijom? Pascsi sze, da ne zamúdiš vláka!

2. Sztecsno-szreccsó pozdrávlam mater; póvej nyim, naj naj ohiscsejo; pázi na novo letesnyo obleko i na kanárija!

3. Oh ve szkoro escese pol vüre mam, ka bode vlák so; zannan szam sze tak pascsó.

4. Hm! Hm! Pozábo szem v pizsámi okno zapreti; zná je veter potreti ali pá tolvaj nad njé v hiso priiti, ka szi zacsnem?

5. Edno kárto napisem zseni, naj dá oblok zapreti, naj dekló tá zgóni: uj dalje bozsno to pero; zse tú v zacsetki me púsztílo!

6. Oh ti zanikójni tepes ti! Ve te jaz zse navcsim; drúgoga kufer odneszti; dao bi te notri zapreti, csi bi mi csasz nej krátek bio.

7. Ali ka je to? Grozno. Kanári me z kletke vozleto! Ve lehka doli széde na pizsmeni sztol, taki ga mam!

8. Naj dosztájajo notri szi szesztí; vlák toki ide; szlednje cinkanje. Ka sze pa tú godí?

kani gvant i robci, vsefele štrumfe, kaputi.

Trgovina s klobūki perilom i kratkim blagom, vse vrste perilo za ženske in moške, nogavice, rokavice, štrikano i pleteno blago, žalni klobūki.

Trgovina z mešanim blagom: fini češki štofi za ženske i moške obleke, cajgi, blazine, žuto platno, pravo farbarsko platno za gvant i za šorc, gūnje, poplanje prti za sto i na posteale, vsefele štrikani gvant i robci, štrikani kaputi za ženske, moške i za deco, vsefele štrumfle itd.

Krojač (szabo) ma v zalogi vsakše vrste moške gotove obleke z cajga ino štofa male obleke za deco, vsakše vrste hobe po najnišioj ceni. Delo vsakovrstne obleke se sprejme na mero. Dobro blago.

Postelina, parhet, stolnjek. Moško i žensko blago iz platna, cefira, oksforda, batista, svile i šifona, toplo triko blago.

Blago za snehe, cefir, drūk, platno, blago za blazine, parhete, vilnati, vunatni i štrikani robci.

4 Razmerje med sliko in besedo

Novost, ki jo je prinesla oglaševalska zvrst v prekmursko publicistiko, je tudi razmerje med sliko in besedilom. Gre za popolnoma nov način sporazumevanja, ki je bil hitro in uspešno prevzet iz slovenskega, nemškega in madžarskega časopisja, v Kalendarju pa se je pojavil že pred oglasi kot literarno-likovna predstavitev krajše zgodbe.

Šlo je za predhodnico stripa, risarsko natančno izdelane slike pa praviloma niso bile jezikovno najbolj spretno dopolnjene s podnapisi. Zgodba stripa *Pomali hodi, dale prides* je likovno zanimiva, vendar pa ji kratki podnapisi težko sledijo in imajo vse preveč zastranitev, da bi bila povezava slike in besede lahko učinkovita in jasno sporočilna. Očitno taki poskusi niso bili zanimivi niti za urednike niti za bralce, saj so iz Kalendarja kmalu izginili. Opozorili pa so na pomembno vprašanje povezanosti dveh načinov sporazumevanja v oglaševanju (likovno in jezikovno) pri doseganju vplivanskega učinka oglasa, ki je uspešen le, če sta jezikovna in likovna izrazitev medsebojno logično in asociativno povezani.

Priporoča se!

Vsakomi, šteri potrebuje, **železo, tra-**
verze, cement, vapno, špolarijo,
štedilnike, železne peči, slamo-
reznice, plūge, gospodarsko,
stolarsko, zidarsko orodje
ino vse predmete, štere
spadajo pod železno
stroko, najse obrne
z največšim
vūpanjom
tvrdki

JOSIP TOPLAK
TRGOVINA ŽELEZA
v **DOLNJOJ LENDAVI**
(v poslopji Hotel Krona).

Solidna podvorba!

FABRIKA PERILA I GVANTA
TRGOVSKI DOM STERMECKI, CELJE šte. 306.

VEČ V CENIKU!

Din 25, 28, 31

Din 199, 295, 325.

Din 340, 450, 540.

Din 9, 12, 14.

VEČ V CENIKU!

Din 93, 118, 128.

Din 7, 9.

vilice Din 1,50
žlice Din 1,50
nož Din 10

Din 122, 145, 159.

VEČ V CENIKU!

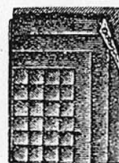
Din 45, 71, 76

Din 21, 43, 10, 21

Din 5, 11, 24

Din 120, 125, 130

VEČ V CENIKU!

Din 17, 24, 30

Din 8,50, 11, 14

Din 29, 42, 60

Din 60, 86, 109

VEČ V CENIKU!

Din 34, 45

Din 52

Din 11, 22, 27

Din 3,50, 6

VEČ V CENIKU!

TRGOVSKI DOM STERMECKI, CELJE šte. 306.

FABRIKA PERILA I GVANTA.

Zahtevajte novi, veliki, ilustrirani cenik z mnogimi krasnimi slikami raznih predmetov, štere vsikdar nuca vsaki človek!

Cene čudovito niske, izbira velikanska! Ka ne vgaja, se zamenja ali povrne penez!

Dobro oblikovanih oglasov v Kalendarju ni bilo veliko, še slabše pa je bila izkoriščena sovisnost besede in slike. Oglaševalska zvrst je v Prekmurju tako ostala na pol poti: sledila je sodobnemu slovenskemu jezikovnemu razvoju in je našla pravo pot od pokrajinskosti do knjižnega jezika, upoštevajoč tudi posamezne regionalne jezikovne zanimivosti, tako da je glede tega vprašanja oglaševalstvo bilo sodobno, premalo pa je izkoriščalo nejezikovna sredstva, predvsem možnosti, ki sta jih omogočali takratna tiskarska tehnika in likovno oblikovanje oglasov.

Literatura

- DULAR, Janez, 1974: Zvrstnost slovenskega publicističnega jezika. *10. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 41–52.
- HUDEJ, Sonja, 1998: *Besediloslovni vidiki utemeljevanja, prepričevanja in pregovarjanja*. Doktorska disertacija. Ljubljana.
- JESENŠEK, Marko, 1999: Jezik v prvem prekmurskem časopisu Prijatelj. *Logarjev zbornik: referati s 1. mednarodnega dialektološkega simpozija v Mariboru*. Maribor: Slavistično društvo. 327–343.
- JESENŠEK, Marko, 2000: Oblikovanje publicističnega jezika v slovenskem panonskem jezikovnem prostoru. *Slovensko jezikoslovje danes in jutri*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. 167–175.
- JESENŠEK, Marko, 2003: Prekmurski publicistični jezik. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem. Členitev jezikovne resničnosti (Obdobja 22)*. V tisku.
- JESENŠEK, Vida, 1998: Zur Leistung der okkasionellen Lexik im politischen Pressekommentar. *Mediendiskurse: Verbal-Workshop Graz 1996*. Frankfurt am Main: Lang. 133–140.
- KOROŠEC, Tomo, 1998: *Stilistika slovenskega poročevalstva*. Ljubljana: Kmečki glas.
- KOŠIR, Manca, 1988: *Nastavki za teorijo novinarskih vrst*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- OROŽEN, Martina, 1996a: *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- OROŽEN, Martina, 1996b: *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- OROŽEN, Martina, 2003: *Razvoj slovenske jezikoslovne misli*. Maribor: Slavistično društvo.
- POGORELEC, Breda, 1978/1979: Slovenski jezik v ekonomski propagandi. *Jezik in slovstvo* 24. 162–165.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Mateja Pezdirc Bartol
 Filozofska fakulteta, Ljubljana
 UDK 821.163.6.09-2 Zupančič M.

Moderno v dramatiki Matjaža Zupančiča

Matjaž Zupančič sodi med najodmevnejše sodobne slovenske dramske ustvarjalce. Napisal je sedem dram, to so *Izganjalci hudiča*, *Slastni mrlič*, *Nemir*, *Ubijalci muh*, *Vladimir*, *Goli pianist ali Mala nočna muzika* in *Hodnik*, zadnje tri igre so bile nagrajene z Grumovo nagrado, je pa tudi eden redkih, ki mu je uspel preboj na tuje odre. V svojih dramah raziskuje eksistencialna vprašanja sodobnega človeka: osrednje teme so nasilje, iskanje lastne identitete in kompleksni medčloveški odnosi. Pri svojem pisanju izhaja iz tradicije dramatike absurda, ki jo naveže na žanrske okvire grozljivke in detektivke, njegova besedila pa pod površino duhovitega, na trenutke celo komičnega in zabavnega dialoga ves čas skrivajo temnejše plati človekovega bivanja, ki rezultirajo v konec drame – bralec/gledalec je vsakokrat znova šokiran, ko opazuje, v kaj se lahko sprevrže neki popolnoma običajni, vsakodnevni dogodek.

Matjaž Zupančič is one of the most prominent modern Slovene dramatists. He wrote seven dramas: *Izganjalci hudiča* (The exorcists), *Slastni mrlič* (Delicious corpse), *Nemir* (Restlessness), *Ubijalci muh* (Fly-killers), *Vladimir*, *Goli pianist ali Mala nočna muzika* (Naked pianist or Little nocturnal music), and *Hodnik* (The Corridor), from which the last three were awarded the Grum Price. Besides, he is one of few authors who managed to present his dramas on stages abroad. His dramas engage in research of existential questions of a modern man: their central themes are violence, the search for one's own identity, and other complex questions arising among human beings. He bases his writing on the tradition of the absurd drama that he connects to the genre framework of horror and detective stories, while his texts under the surface of wittiness, momentarily even comical and entertaining dialogue all the time hide darker sides of human living resulting in the drama's end; the reader / the observer is shocked every time he is witnessing into what a completely usual, common every day event can convert.

1 Stanje

Sodobna slovenska dramatika se sooča s specifičnim fenomenom: ima izjemno kvalitetno gledališče z vrhunskimi igralci in režiserji, slovenske dramske novitete pa so redke, dramska besedila pogosto končajo v predalih samih piscev ali v najboljšem primeru njihove rokopise hranijo različni arhivi. Nacionalna dramatika tako nima pravega dostopa do svoje publike, saj so knjižne izdaje dramskih besedil skope,¹ branost majhna, na odre pride v povprečju na leto po eno slovensko besedilo na gledališko hišo, to je lahko noviteta ali pa uprizoritev avtorja iz starejših obdobj. Za povečanje zanimanja, motiviranje in spodbudo za domačo produkcijo tako piscev kot gledališč so bili ustanovljeni različni festivali, natečaji, nagrade, med katerimi je najpomembnejša Grumova nagrada za najboljše slovensko dramsko besedilo, ki jo vsako leto podeljujejo na Tednu slovenske drame v Prešernovem gledališču v Kranju.² In čeprav na natečaj prispe od 30 do 50 besedil,

1 To vrzel zapolnjujejo nekatere gledališke hiše, ki so se prav zato odločile, da dramska besedila objavljajo kot del gledališkega lista (ob posamezni predstavi).

2 Grumova nagrada se podeljuje že od leta 1979, največkrat nagrajeni dramatikom so: Dušan Jovanović in Drago Jančar sta nagrado prejela kar štirikrat, Ivo Svetina in Matjaž Zupančič trikrat, Dane Zajc in Rudi Šeligo dvakrat, drugi avtorji so nagrado prejeli enkrat, leta 1997 pa nagrada ni bila podeljena, ker nobeno besedilo ni ustrezalo zahtevanim kriterijem.

jim pogosto primanjkuje osnovnega obrtniškega gledališkega znanja in le redka najdejo pot na gledališke odre. Prav zato, ker je dramsko besedilo posebna literarna zvrst, ki poleg pisateljskega talenta zahteva tudi drugo znanje in gledališko izkušnjo, najuspešnejše igre zadnjega desetletja prihajajo izpod peresa gledališčnikov, to je dramaturgov, režiserjev, igralcev in v manjši meri literatov.³ Vzporedno s klasičnim gledališčem uspešno delujejo tudi različni eksperimentalni odri, velik razmah je doživelo gibalno, plesno in vizualno gledališče, ki ni zavezano tekstu, vzniknila so komercialna gledališča – ta večinoma posegajo po mednarodnih uspešnicah lahkotnega žanra, namenjenega sprostitvi in zabavi, in so tako postala sestavni del popularne kulture.

Za največjega slovenskega dramatika še vedno velja Ivan Cankar, ki je tudi dandanes svež, aktualen in največkrat uprizarjani starejši avtor, kar je nesporni znak njegove kvalitete in večnosti njegovih tem. Zadnje dramsko besedilo, ki je povzročilo zanimanje širše javnosti in vsesplošno vznemirjenje, pa je bila drama Draga Jančarja *Veliki briljantni valček*, in sicer leta 1985 (Koloini 2001: 88). Od takrat dalje so nastala številna bolj ali manj uspešna dramska besedila, a odmevnosti Jančarjeve drame ni preseglo nobeno. Imena dramatikov, ki zadnje desetletje zaznamujejo slovenski oder, so: Dušan Jovanović, Evald Flisar, Draga Potočnjak, Zoran Hočevlar, Rudi Šeligo, Drago Jančar, Ivo Svetina, Milan Jesih, Boris A. Novak, Zdenko Kodrič, Vili Ravnjak, Kristijan Muck, Saša Pavček in drugi, med komediografiji pa sta daleč najuspešnejša Tone Partljič in Vinko Möderndorfer. Sodobno slovensko dramatiko v prvi vrsti zanima intimni svet posameznika, njegova čustvena ranljivost, osamljenost, družbena pohabljenost, skrajni individualizem, karierizem, neiskrenost, zanimajo jo izpraznjeni medčloveški odnosi, nesmiselno vztrajanje v vsakodnevni rutini, nasilje in manipulacija ... V ospredju je tako želja posameznika po njegovi mali sreči in ne velike zgodbe. Pogosti so liki, ki prihajajo iz socialno ogroženih skupin, marginalci oziroma obrobneži in posebneži, skratka tisti, ki so družbeno odrinjeni zaradi svoje drugačnosti. Politične spremembe in pomembni zgodovinski trenutki v sodobni slovenski dramatiki niso pustili obsežnejših motivnih sledi, saj vidneje izstopajo samo v nekaterih igrah Dušana Jovanoviča (*Balkanska trilogija*) in B. A. Novaka (*Kasandra*), ki skozi mit nakazujeta tragične dogodke na Balkanu.

Med najizrazitejše sodobne dramske ustvarjalce pa vsekakor sodi Matjaž Zupančič – tako po svojih dramskih besedilih, uprizoritvah, prejetih nagradah kot tudi po odmevnosti predstav, modernosti tem, prodorom na tuje odre in s svojo medijsko prisotnostjo.

2 Podatki

Matjaž Zupančič (rojen 1959) ima v slovenskem gledališkem prostoru tri pomembne vloge: je pisatelj, režiser in pedagog. Do sedaj je napisal sedem dramskih besedil, to so *Izganjalci hudiča*, *Slastni mrlič*, *Nemir*, *Ubijalci muh*, *Vladimir*, *Goli pianist ali Mala nočna muzika* in *Hodnik*, ter dva romana: *Obiskovalec* in *Sence v očesu*. Režiral je številne igre domačih in tujih avtorjev (npr. D. Smole, M. Jesih, D. Mamet, B. Brecht, P. Weiss, W. Shakespeare ...), hkrati pa svoja spoznanja prenaša tudi na študente kot profesor režije na ljubljanski Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo. V številnih intervjujih (Literatura, Sodobnost, Delo) pravi, da je njegovo ukvarjanje z gle-

3 Vinko Möderndorfer v svoji knjigi esejev *Gledališče v ogledalu* (2001: 93) pravi: »Dobra dramatika vedno nastaja v gledališču in ob gledališču, nikoli v zaprašenih literarnih kabinetih.«

dališčem prešlo tri faze: prvo fazo poimenuje anarhistična in je povezana z enoletnim izpopolnjevanjem v Londonu ter nato vodenjem eksperimentalnega gledališča Glej. V tem času je Zupančiča zanimala političnost gledališča, njegova ekscesnost, nekonvencionalnost in rušenje stereotipov. Druga faza je povezana s postmodernizmom, z abstraktnim gledališčem in močnejšo teoretsko refleksijo. Konec osemdesetih let pa se je preusmeril nazaj k dramskemu gledališču, ki je najtesneje povezano tudi z njegovim lastnim pisanjem. Dramatika, ki sta mu najbližje, ju najbolj občuduje in sta deloma vplivala tudi na njegovo lastno pisanje, sta Harold Pinter in Dominik Smole, ali kot pravi sam: »Harold Pinter me je vedno znova fasciniral z večplastnostjo svoje dramske pisave, s tem, da pri njem ni več bistveno le to, kar je napisano, ampak predvsem tisto, kar je zamolčano, a je vendar zelo natančno umeščeno v besedilo kot potencialna struktura gledališkega dogodka. /.../ Pri Dominiku Smoletu me je ob jeziku, ki se mi zdi pri njem res izjemen, očarala zlasti njegova sposobnost, da skozi preprost, celo bizaren dramatičen dispozitiv vpelje tehtno filozofsko dimenzijo« (Pogorevc 2002: 57).

Prve tri Zupančičeve igre so doživele knjižno objavo leta 1993 pod skupnim naslovom *Izganjalci hudiča*, naslednji dve leta 1999 z naslovom *Vladimir – Ubijalci muh*, zadnji dve, to sta *Goli pianist* in *Hodnik*, pa sta bili objavljeni v pripadajočih gledaliških listih.⁴ Vse igre so bile že uprizorjene, večinoma jih je režiral avtor sam, *Nemir* in *Ubijalce muh* pa je režiral Mile Korun.⁵ Da gre za uspešnega dramatika, dokazujejo tudi prejete nagrade, saj je avtor že trikrat prejel Grumovo nagrado: leta 1998 za *Vladimirja*, leta 2001 za *Golega pianista* in 2003 za *Hodnik*. Po igri *Vladimir* je bila posneta tudi istoimenska TV-drama.

Matjaž Zupančič je eden redkih sodobnih slovenskih dramatikov, ki mu je uspel prodor na tuje odre. *Vladimir* je prva slovenska drama, ki je doživela uprizoritev v Luksemburgu, v francoskem prevodu so jo na odrske deske postavili v gledališču Le Théâtre d'Esch.⁶ *Goli pianist* pa se je predstavil na treh odmevnih mednarodnih gledaliških festivalih, in sicer v Sarajevu, Avignonu in Bonnu. Na vprašanje, kaj je tisto, kar bi slovenske drame popeljalo na tuje, v intervjuju odgovarja: »Zahodnoevropski in ameriški trg sta danes preplavljena s še neuprizorjenimi igrami. Da bi slovensko dramo uprizorili v kakšnem nemškem, angleškem ali francoskem gledališču, se mora seveda tja najprej prebiti, to pa ji lahko omogočijo le njena drugačnost, posebnost, izjemnost ..., kajti Nemci, Angleži in Francozi imajo povprečnih iger tudi svojih dovolj. Ne vem, ali imam prav, ampak zdi se mi, da je tisto, kar šteje, predvsem ideja, se pravi, ali imaš kaj povedati ali ne.« (Pogorevc 2002: 61.)

4 Na tem mestu opozarjam, da v času pisanja članka igra *Hodnik* še ni doživela svoje premiere, ampak je bila v fazi vaj in priprav, zato tudi gledališki list z Zupančičevim besedilom še ni bil dostopen. Avtorica članka zato v nadaljevanju izhaja iz avtorjevega tipkopisa, iz katerega so tudi pripadajoči citati.

5 Drame so bile uprizorjene na naslednjih odrih (navajam tudi leto krstne uprizoritve):

- *Izganjalci hudiča*, 1991, Mala Drama Ljubljana;
- *Slastni mrlič*, 1992, PG Kranj;
- *Nemir*, 1998, SLG Celje;
- *Vladimir*, 1999, Mala Drama Ljubljana;
- *Ubijalci muh*, 2000, SLG Celje;
- *Goli pianist ali Mala nočna muzika*, 2001, MGL;
- *Hodnik*, 2004, Mala Drama Ljubljana.

6 Natančneje o tej predstavi poroča Blaž Lukan v prispevku *Dramatik naj bo pošten* v časopisu Delo, 9. 3. 2002.

3 Drame

Matjaž Zupančič skozi svoj dramski opus raziskuje eksistencialna vprašanja sodobnega človeka, in sicer skuša razumeti in odkriti vzrode, ki sprožajo nasilje, zastavlja si vprašanja, povezana z iskanjem človekove identitete, ter subtilno razgalja medčloveške odnose. Nasilje, iskanje lastne identitete, izpraznjeni medčloveški odnosi pa so tudi osrednje tri teme, ki se prepletajo, variirajo, potujejo iz drame v dramo, pri čemer ima vsaka od njih enkrat poglobljeno mesto, spet drugič se pojavi kot stranski motiv. Pri svojem pisanju izhaja iz tradicije dramatike absurda, ki jo naveže na žanrske okvire grozljivke in detektivke, njegova besedila pa pod površino duhovitega, iskrivega, na trenutke celo komičnega in zabavnega dialoga ves čas skrivajo temnejše plasti človekovega bivanja, ki rezultirajo v konec drame – bralec/gledalec je vsakokrat znova šokiran, ko opazuje, v kaj se lahko sprevrže neki popolnoma običajni, vsakodnevni dogodek. Ta ambivalentnost, neka temeljna dvomnost, protislovnost, da stvari nikoli niso samo črne ali samo bele, samo grozne ali samo smešne, samo tragične ali samo komične, je po avtorjevem mnenju avtentični izraz moderne občutenja sveta (Pogorevc 2002: 67).

3.1 »Obstajajo okoliščine, v katerih lahko vsak človek postane nasilen.« (Vladimir)

Nasilje je zagotovo tema, s katero se Zupančič ukvarja že vse od začetkov svojega pisanja. Nasilje opaza vse povsod, ga sovraži, zato mu skozi pisanje skuša priti do dna in raziskati mehanizme, ki vodijo vanj. Zaveda se, da lahko v določenih okoliščinah vsakdo postane nasilen, vendar pa nam skozi drame sporoča, da sta vzroka za nasilje v sodobnem času predvsem dva.

V prvi drami *Izganjalci hudiča* imamo opraviti s povsem vsakdanjo situacijo. V blok se priseli nova sosedka, in čeprav se v igri nikoli ne pojavi, povzroči vznemirjenje ostalih sostanovalcev: »Odkar je tukaj ta ženska, gre v hiši vse narobe.« (10.)⁷ Dva para, David in Anita ter Daniel in Sara, jo zasledujeta in neprestano opazujeta skozi ključavnico. Ženska jih vedno bolj obseda, se plazi v njihove sanje, tlačijo jih more, moška pa tudi erotično vznemirja. Po hiši se širi nenavaden hrup, naokoli se plazijo sence, sliši se renčanje, noči so soparne, potem pa pridejo še mravlje – za vse nenavadne dogodke obtožijo Suzano, ki naj bi bila povezana s hudičem. Želijo si le, da bi v hiši zopet vladal red in mir (49), zato vdrejo v njeno stanovanje, iz pogovora zgoraj omenjenih parov pa izvemo, da so Suzano našli čez dva dni umorjeno v grmovju. Končno pride dež, odplakne mrčes, življenje obeh parov pa se vrne v stare tirnice.

Podobno si tudi v igri *Vladimir* naslovna oseba želi, da bi vladal mir, na kar kaže že sama izbira imena Vladimir – to je bivši varnostnik, starejši moški, za katerega se kasneje izkaže, da ima čudno preteklost. Trije mladi: Aleš, Miki in Maša, ga kot novega sostanovalca sprejmejo v pristojo sobo v stanovanju. Čeprav ima Vladimir vseskozi dobre namene in v mladih treh išče novo družino in dom (pospravlja in popravlja po stanovanju, posoja denar, obračuna z izterjevalcem) ter si želi, da bi ga imeli radi (89), vedno preveč vidi, preveč sliši, v vse se vtakne in tako zaseje dvom, ki naruši prijateljstvo in ljubezen med mladimi. Z vsiljevanjem svojih pravil reda in dobeseidnega dojemanja sveta brez vsakršne distance ter stalnim nadzorom njihovo sobivanje postane

⁷ Številke v oklepajih se nanašajo na citate iz pravkar obravnavane drame, in sicer na strani v izdaji, navedeni v seznamu literature na koncu članka.

nevzdržno in nujno vodi v nasilje – v sklepnem prizoru med vsesplošnim ruvanjem mladi trije pokončajo Vladimirja.

Zadnje Zupančičevo besedilo *Hodnik*, ki je najbolj trendovska igra – saj s svojo vsebino posega na globalno medijsko dogajanje z obliko gledališke različice reality showa – pa si za eno od izhodišč postavi pravilo, da je nasilje prepovedano. Sedem izbrancev, Dorian, Adrian, Nena, Tamala, Kišta, Nikson in Jana, zaprtih v hiši, kjer jih dan in noč snemajo kamere, s svojimi življenji in zasebnostjo tekmuje za naklonjenost televizijskih gledalcev. Tisti, za katerega bo glasovalo največ gledalcev in bo zdržal najdlje, bo zmagal, obogatel in postal slaven. Max, vodja podjetja Complex Trade, kot vrhunec oddaje izumi še hodnik, to je edini prostor v stanovanju, kjer ni kamer in kamor se lahko nastopajoči zatečejo – to pa je tudi prostor, kamor je igra postavljena. Tekmovalci lahko za naklonjenost publike počnejo vse, kar si upajo in zmorejo, navodilo Maxa se glasi: »Zaljublajte se, varajte se, kaznujte se, sanjajte, ubijajte se, mater vam, ponižujte se, posiljujte se, a je to kakšno nasilje, vas vprašam? To ni nobeno nasilje. To danes počne vsak froc, ki zna šteti do pet.« (27.) In čeprav je Adrian izključen, ker mu popustijo živci, postane nasilen in s tem prekrši pravilo, gledanost oddaje naraste, zato je novo pravilo, da lahko počnejo, kar hočejo: »Bolj ko se koljete, raje vas gledajo.« (44.) Med novodobnimi gladiatorji se v zadnji krog prebije ta Tamala in Nena, publika želi, da Nena zmaga, zato Tamala, ki si podobno kot Vladimir želi, da jo imajo ljudje radi in da jo občudujejo, z drogom udari Neno po glavi, da krvava nepremično obleži na tleh.

Kljub lahkotni konverzaciji, povsem nedolžni izhodiščni situaciji ter običajnim nastopajočim osebam se vse tri drame končajo z umorom. Okoliščine, v katerih je vsak izmed nas zmožen nasilja, pa so predvsem strah pred drugačnostjo in želja človeka, da bi svet urejal po svoji podobi (Pogorevc 2002: 59). Sostanovalce moti, ker Suzana ne živi po njihovih pravilih, ker ne ustreza njihovi vnaprejšnji sodbi o podobi nove sostanovalke, ker v njih budi različne potlačene strasti in strahove, kar postaja zanje neznosno. Vladimir pa ravno obratno svoja pravila vsiljuje vsem ostalim, se vmešava v ustaljene navade in tako tudi dobri nameni porodijo nasilje. Zupančič nam sporoča, da prihod drugačnega ruši vsakodnevno rutino, ki pomeni zavetje in varnost, zato ga je treba kot moteči element odstraniti, v nasprotnem primeru bi bilo potrebno prevrednotiti že obstoječa merila in vzorce obnašanja. V zadnji drami pa gre Zupančič pri raziskovanju nasilja še korak dlje in nas sprašuje, ali je postalo nasilje konstitutivni element našega bivanja, kaj dandanes sploh še razumemo pod pojmom nasilja, saj smo očitno postali na krvave dogodke že popolnoma imuni, ali res samo še najbolj šokantni dogodki pritegnejo našo pozornost in kaj se zgodi, ko tudi film ni več zadosti, ampak se mora vse dogajati zares. Drama *Hodnik* na večino naštetih vprašanj odgovarja pritrdilno. Čeprav je nasilje v TV-showu prepovedano, pa je zakon kapitala, torej večja gledanost, močnejši kot etična načela.

Fizično nasilje ni edina oblika nasilja, s katero se ukvarja Zupančič, v njegovih dramah je prisotno tudi psihično nasilje, ki pa je najtesneje povezano z vprašanjem človekove identitete.

3.2 »Bodi to, kar si.« (*Hodnik*)

Zgodba *Golega pianista* je naslednja. Adamovič se vseli v stanovanje, kjer si želi imeti prazno sobo s klavirjem. Sostanovalci njegove želje ne razumejo, prinašajo mu pohištvo, popravljajo

instalacije, ves čas vdirajo v njegovo zasebnost, ena od sestanovalk se mu celo predstavi za ženo. Način komunikacije med njimi poteka po naslednjem vzorcu:

- Gospa Minka: »Veste kaj, dajte vi meni raje nekaj povedat. A imate radi štrudl?«
- Adamovič: »Ne.«
- Gospa Minka: »Dobro. Me veseli. Jutri vam ga spečem. Samo glejte, da boste vsega pojedli; na to sem pa občutljiva. Rada kaj naredim za koga, samo hočem, da se potem to ceni.« (55.)

V stanovanju se tako znajdejo stoli in omara z oblekami predhodnega najemnika, ki je bil tudi pianist in je rad gol igral za klavirjem, Adamovič pa mu s tem, ko sprejme njegovo pohištvo, oblačila, navade ... postaja vedno bolj podoben. Pri malomeščanskem kosilu, ko se zberejo sstanovanci in še domnevno sorodstvo z dežele, Adamovič skoči skozi okno kot njegov predhodnik. V duhu črne komedije, kakor je igra podnaslovljena, je samomor zgolj simbolna preobrazba: edinstveni pianist umre, vrne pa se živ Adamovič, ki postane del skupnosti, je zloben, demonski, grozeč, skratka prilagojen, ostali pa ga takoj prepoznajo kot »našega človeka« in se čudijo, kako so ga lahko tako napačno ocenili. (72.)

Prihod tujca-umetnika v zaprto, samozadostno, omejeno skupnost je motiv, s katerim se Zupančič navezuje na tradicijo Cankarjeve igre *Pohujšanje v dolini šentflorjanski*. Ker ne sme nihče odstopati od kolektiva niti vedenjsko niti miselno, se skupnost spravi na novega podnajemnika in mu vsili svoja merila in sodbe. Želja, urejati svet po lastni podobi, je enaka tako pri Vladimirju kot pri sstanovalcih in v obeh primerih proizvaja nasilje. Adamoviča pa čaka podobna usoda kot Suzano v *Izganjalcih hudiča*, le da je tukaj direktni, fizični obračun zamenjan za veliko bolj prefinjeno obliko manipulacije in psihičnega nasilja, saj Adamovič, ki je po naravi kultiviran, vljuden, prijazen, nezavedno pristane na vsiljena pravila in se vedno bolj zliva s podobo prejšnjega pianista. Rezultat je nova identiteta, ki ni edinstvena in ni lastna posamezniku, temveč je produkt okolice, svoboda do drugačnosti pa je tako Suzani kot Adamoviču odvzeta.⁸

Tudi Neznanec v *Slastnem mrliču* vidi edini izhod v samomoru. V čakalnici na železniški postaji se zbere gruča ljudi: Starec, Mlad moški in Mlada ženska, Postopač, Dama v črnem, Preiskovalec ter Prvi in Drugi krovček, ki se zapletejo v naključno medsebojno komunikacijo. Potem se pojavi Neznanec, človek, ki ne ve, kdo je, človek brez identitete, ki je preganjan, čeprav ne ve, zakaj.

Neznanec: »Nenadoma me je na cesti pozdravil neznanec. Meni popoln tujec. Pa čez čas še eden in potem še eden ... Ogovarjali so me različno; eni ljubeznivo, drugi osorno, tretji so me samo zviška pogledali. /.../ Nekdo je bil tukaj pred menoj, sem si govoril. Po njegovih stopinjah hodim. Zamenjali ste me z njim, sem si govoril.« (120.)

⁸ Taras Kermauner (2001: 41) zanimivo ugotavlja, da je Zupančičevo sporočilo od *Izganjalcev* do *Pianista* podobno: »Nihče ne sme odstopati niti za malo, vsi morajo biti udje istega Nedeljivega družbenega kolektiva, vsi enako nasilneži, linčarji, miselno in vedenjsko vistsomerjeni; da pa bi lahko bili takšni, morajo zmerom – to je terjatev strukture – poiskati nekoga, ki ni kot ostali ali ki ga nedolžnega določijo, da ni kot ostali. Na tega se potem korporativno spravijo, ga mučijo in nazadnje pobijejo.« Nato pa še dodaja, da je sporočilo pravzaprav presenetljivo, saj je ravno liberalna družba tista, ki naj bi omogočala svobodo.

Neznanec se na stranišču obesi s kravato, preostali na postaji pa v mrliču prepoznajo različne osebe in tako vanj projicirajo svoje želje, hotenja, strahove: Krovec v njem vidi fanta, ki je zalezoval njegovo hčer, Mlada ženska namišljenega ljubimca, Starec pa sprevednika, ki ga išče že vse življenje. Medtem mrlič izgine in ponovno ga najdejo obešenega v WC-ju.

Absurdna situacija človeka, ki se potika po svetu, kjer ga drugi prepoznajo, a sam sebe ne pozna, v obliki groteske zastavlja temeljna vprašanja o obstoju in človekovi samopodobi. Hkrati pa nas Zupančič postavlja pred zanimivo provokativno misel: so morda naša življenja že vnaprej določena in ves čas igramo le neko vlogo?

Z drugačnimi dramaturškimi sredstvi in drugačnim žanrskim okvirom si isto vprašanje zastavlja tudi v igri *Hodnik*. Geslo oddaje je »Bodi to, kar si!«, a hkrati moraš biti tak, da boš gledalcem všeč. Sedem tekmovalcev se sprašuje, kaj sploh so, kaj se pričakuje od njih, kaj je tisto, kar fasciniira publiko, dokler se ne zavejo, da je pravzaprav vseeno.

Dorian: »Vse posnamejo in potem selekcionirajo. Montirajo. Izberejo detajle. Bolj ko so bizarni, raje jih imajo. Če hočejo narediti iz tebe kretena, ga bojo naredili. Če hočejo iz tebe narediti zvezdo, jo bodo naredili. Nauči se živeti s tem.« (26.)

Sem torej jaz takšen, kakršen mislim, da sem, ali takšen, kakršnega me vidijo televizijski gledalci? Če je Neznanec človek brez identitete in Adamoviču identiteto določa skupnost, jo tekmovalcem podjetje Complex Trade, saj ima za vsakega od njih že vnaprej pripravljeno vlogo, ki jo glede na želje gledalcev le še nekoliko prilagodi. Človeška samopodoba postaja tako v modernem času vedno bolj fiktivna.

3.3 »Obsojeni smo na to, da mučimo drug drugega. To je edino, kar znamo zares dobro.« (*Nemir*)

Dramske osebe Matjaža Zupančiča stopajo v svet kompleksnih razmerij, ki pa so vedno problematična, zadušljiva, tesnobna ali pa površinska, rutinska, izpraznjena. Med Mašo, Alešem in Miki-jem v *Vladimirju* potekajo drobni očitki na ravni humorne konverzacije in študentskega zbadanja, zakonska para v *Izganjalcih hudiča* sta ujeta v svoj banalni svet, ki ga popestri kukanje skozi ključavnico v zasebnost nove sosede, otopeli malomeščani *Golega pianista* po grumovsko čakajo dogodkov, povezanih z novim podnajemnikom, Mlad moški in Mlada ženska v *Slastnem mrliču* se izgubljata v vsakodnevnih nepomembnih prepirih, najdlje pa gre Zupančič v igri *Hodnik*. Štirje fantje in tri dekleta navezujejo stike in stopajo v najbolj intimna razmerja ne več po lastni volji ali čustveni pripadnosti, temveč jih pri tem vodi preračunljivost, s kom bi bilo druženje, razmerje, spolni odnos najbolj zanimiv za publiko in bi jim tako prinesel največ glasov. In ko na koncu ostaneta le še Nena in Tamala, pot nazaj ni več možna, podjetje jima da navodilo, naj postaneta ljubimki, Nena pravi: »Midve se ne dajeva dol, ker nama to paše, ampak zato, ker drugi hočejo. Ker naju gledajo.« (53.)

Zatohli odnosi med zakonci pa so najlepše prikazani v igri *Nemir*. Aleksander, nadarjen violonist, je osem let poročen z Natašo, arhitektko. Živita v veliki, stari hiši z vrtom, vendar pa njuni življenji potekata za zaprtimi vrati in okni, saj Aleksander ne prenese hrupa in svežega zraka, ves čas ga mučijo preganjavnice in strahovi, okoli hiše vidi plazeče se sence. Prav hiša pooseblja zatohlost

njunega odnosa: »Težko se diha tukaj v tej hiši ... odprite okna, spustite notri zrak.« (158.) Ali pa »Stara hiša. Vse razpada ... in ti zidovi ... pritiskajo nate.« (161.) Poleg Aleksandra in Nataše nastopa v igri še en zakonski par, to sta Mija in Benjamin. Tudi njun zakon je podobno žalosten, kajti Benjamin je bil nekoč uspešen operni pevec, zdaj pa je le hripava senca samega sebe, ki išče tolažbo v pijači. Mija, poročena s starcem, išče pomoč v Aleksandrovem objemu, a neuspešno. V ta zaprt, trohneč, razumarski svet zakoncev vdrejo trije potepuhi. Čeprav Aleksander ve, da niso pravi delavci, jih najame, da mu popravijo hišo, saj se jih nezavedno boji, kajti potepuhi prinesejo s seboj drugačen svet, to je svet magije, vetra, zemlje, zvezd. Podobno kot Vladimir mora imeti tudi Aleksander vse pod nadzorom, kajti šele to mu da občutek moči, da lahko vsaj navidezno uide lastnim strahovom. In enako kot Vladimir tudi on ureja svet po lastni podobi. Seveda za ceno psihičnega nasilja, pod katerim živi njegova žena. Za Aleksandra je življenje le bolestna igra, pri kateri je važno, da se igra po njegovih pravilih. Nataša bi se rada odselila iz hiše, čuti, da je živa zazidana v grobnici, v njej se pretaka kri, ki le ledeni v njej, dokler eden od potepuhov ne prebudi v njej dolgo zatajevanih strasti. Nataša se osvobodi Aleksandrove tiranije in ga na koncu drame zapusti, Aleksander pa ostane sam s svojimi strahovi in nemirom »neprodušno« zaprt za štirimi stenami.

Tudi drama *Ubijalci muh* govori o različnih vrstah medosebnih odnosov. Drama se dogaja v recepciji hotela, kjer se srečujejo gostje: Mihael tu išče svoje izgubljeno dostojanstvo, Leon in Lena ljubezen, ki vse bolj prerašča v odvisnost in norost, Peter, ki pride kot zadnji, išče mlajšo žensko temnih las in svetlih oči, katere poslovilno pismo je našel, potem sta tu še Portir, ki mu ni nič človeškega tuje, in Receptor – superioren in aroganten vodja, ki spoštuje skrivnosti gostov. Hotel postane tako prostor, ki »omogoča bistvena samospraševanja, in je prostor, ki daje odgovore. Ni prostor površnega životarjenja, ki ga vanj prinašajo različne usode. Zato je ves čas zaseden.« (Dovjak 2000: 7). Izkaže se, da je ženska, ki jo išče Peter, Jasna, res gostja hotela. Peter bi ji rad izpovedal svoja čustva, a pri tem naleti na tekmeča v podobi Receptorja. V zadnjem prizoru Jasna leži mrtva v banji, polni vode, iz žile pa ji kaplja kri.

Na vprašanje, zakaj se toliko iger konča s samomorom (Adamovič, Neznaneč, Jasna), Zupančič odgovarja: »Samomor pač obravnavam kot relativno pomembno dejanje, ki je v usodni zvezi s smislom človekove eksistence v svetu. To vprašanje je gotovo nekaj, s čimer se prej ali slej sooči vsakdo. /.../ Samomor odpira vprašanja človekove mejne stiske, pa tudi meja njegove svobode, upora in protesta.« (Pogorevc 2002: 64.) *Ubijalci muh* je tista Zupančičeva igra, ki je najbolj odprta, kjer so stvari nakazane in nikoli do konca izrečene, je najbolj metaforična in omogoča največ različnih interpretacij, hkrati pa nas prepriča, da ima avtor izreden občutek za ustvarjanje atmosfere. Tudi odnosi med osebami, ki jih na površini družijo le to, da so vsi že kdaj v življenju ubili kakšno muho (158), so problematični, tesnobni in negotovi. »Zupančič analizira odnos moški-ženska kot odnos večnega iskanja, okušanja, potrkanja, sledenja in tudi tolčenja, pobijanja. *Ubijalci muh* prikazujejo prostore možnosti med moškim in žensko, njune prostore odtekanja in pritekanja, prostore drznega in preplašenega.« (Dovjak 2000: 12.)

4 Zaključek

Iz vsega povedanega sledi, da je Matjaž Zupančič avtor, ki mu nedvomno ustreza oznaka moderno, in to v vseh pomenskih odtenkih besede: je sodoben, aktualen, izviren, moden, trendovski,

evropski ... V svojih dramah z modernimi dramaturškimi prijemi, ki jih kot gledališki praktik dobro obvlada, subtilno razgalja eksistencialne stiske moderne civilizacije – drugačnost, iskanje lastne identitete, nasilje, manipulacija, voajerizem, potlačene strasti in skrivnosti ..., ki človeka silijo, da hodi po robu dobrega in zlega, ali kot pravi sam v intervjuju: »Vsak čas ima svoje zgodbe; zares avtentično lahko doživljam samo čas, v katerem živim. Moje delo ni nič drugega kot pričevanje o nekem času in nekem človeku, ki je živel v njem. Pričevanje o tem, kako je ta človek razumeval in doživljal sebe in čas, v katerem je živel. Ne več ne manj.« (Fridl 1999: 923.)⁹

Literatura

- DOVJAK, Krištof, 2000: Recepcija recepcije? *Gledališki list št. 6*. Celje: SLG. 5–12.
- FRIDL, Ignacija J., 1999: Hudič je vedno v podrobnostih (Intervju z Matjažem Zupančičem). *Sodobnost* 47/11. 917–931.
- KERMAUNER, Taras, 2001: Lincarska muzika. *Gledališki list št. 8*. Ljubljana: MGL. 39–48.
- KOLOINI, Diana, 2001: Odsotnost dialoškega diskurza: sodobna slovenska dramatika. *Maska* 16/5–6. 88–91.
- MILEK, Vesna, 2003: Angeli in demoni okupirajo iste ulice (Matjaž Zupančič, Grumov nagajenec). *Delo* 15. 3. 22–24.
- MÖDERNDORFER, Vinko, 2001: *Gledališče v ogledalu*. Maribor: Obzorja.
- POGOREVC, Petra, 2002: Tveganje je ključna stvar (Intervju z Matjažem Zupančičem). *Literatura* 131/132. 54–70.
- ZUPANČIČ, Matjaž, 1993: *Izganjalci hudiča; Slastni mrlič; Nemir*. Ljubljana: Mihelač.
- ZUPANČIČ, Matjaž, 1999: *Vladimir; Ubijalci muh*. Ljubljana: DZS.
- ZUPANČIČ, Matjaž, 2001: Goli pianist ali Mala nočna muzika. *Gledališki list št. 8*. Ljubljana: MGL. 49–72.
- ZUPANČIČ, Matjaž, 2004: *Hodnik*. Tipkopis.

⁹ POST SCRIPTUM: Da gre za aktualnega in produktivnega avtorja, dokazuje tudi dejstvo, da je malo pred začetkom Seminarja izšla nova knjiga Matjaža Zupančiča *Štiri drame*. V njej sta prvič v knjižni obliki objavljeni tu obravnavani besedili *Goli pianist ali Mala nočna muzika* ter *Hodnik*, dodani pa sta tudi dve novi igri, in sicer *Igra s pari* in *Bolje tič v roki kot tat na strehi*, ki bosta uprizorjeni v gledališki sezoni 2004/05.

Peter Klepec

ZRC SAZU, Filozofski inštitut, Ljubljana

UDK 1(497.4)(091)"19"

Nekaj koordinat za (ne)razumevanje sodobne slovenske filozofije

Prispevek sprva predstavi nekaj možnih skupnih izhodišč in obenem dilem, ki se porajajo pri prikazu sodobne filozofije. Za izhodišče si avtor vzame problematiko moderne, na ozadju katere, s posebnim poudarkom na Lefortovi teoriji demokratične invencije, predstavi nekatere temeljne probleme, s katerimi se ukvarjajo poglavitne filozofske usmeritve v Sloveniji.

In the first part of the article some possible departure points as well as dilemmas of every presentation of contemporary philosophy are presented. What follows is the problematics of modernity with a special emphasis on Lefort's theory of democratic invention, which serves as the basis for the presentation of essential topics of contemporary philosophy and as an illustration of main philosophical orientations in Slovenia.

Nemara ni težje naloge od naloge, zastavljene v pričujočem prispevku. Na poljuben način naj bi namreč ne-filozofski publiki predstavil sodobno filozofijo na Slovenskem. Prva in temeljna težava se namreč nahaja že v tem, da ne obstaja *ena sama* filozofija, da »Filozofija ne obstaja« – obstajajo zgolj različni filozofi in razne filozofske usmeritve, pri čemer takšne pestrosti in obilja, kakršnemu smo danes in tu priča, na Slovenskem še ni bilo. Takšne in tovrstne produkcije, kakršni smo priča v zadnjem desetletju na področju filozofije pri nas, pa naj gre za prevode temeljnih del, revijalne objave izvirnih prispevkov (v revijah *Filozofski vestnik*, *Problemi*, *Phainomena*, *Analiza*, *Nova revija*, *Poligrafi*, *Časopis za kritiko znanosti*, *Anthropos*, *Apokalipsa*, *Revija 2000*, *Dialogi* itn.), knjižne objave doma in v tujini, si lahko v bodoče sami filozofi le želimo, drugi pa nam jo lahko samo zavidajo.

Zavoljo tega, zaradi te raznovrstnosti, je naša naloga vse prej kot lahka, saj bi že samo golo naštevande in navajanje zahtevalo precej prostora, ki ga, prvič, tu seveda nimamo na voljo, in, drugič, ni niti samo po sebi smiselno, saj se že takoj na začetku postavlja vprašanje *kriterija*, kaj si sploh zasluži omembo. Bi morali omeniti filozofe na vseh treh slovenskih univerzah, Filozofskem inštitutu ZRC SAZU? Vse? Kaj je sploh »treba« omeniti in česa ne? Kdo je tu razsodnik in kaj sploh šteje? Nacionalna samobitnost, visoka strokovnost, inovativnost, popularnost ali mednarodna odmevnost? Kaj in koga naj bi sploh omenili? Zaslužne, pokojne, uspešne, prodorne, obetavne? Kakšno njihovo še posebej umestno, aktualno, izvirno tezo? Ali temeljne filozofske usmeritve? In kaj je »temeljno«, kaj naj velja za »usmeritev«? Šole? Te sploh obstajajo? Kaj nekega filozofa naredi za filozofa (vrednega omembe)? Njegova glavna dela? Vsa dela? Katera da in katera ne? Zakaj da, zakaj ne? In kaj sploh spada v filozofijo? Je mogoče potegniti ločnico in reči, da nekaj je filozofija, vse drugo pa »filozofija«? Da je neka filozofija »prava«, »izvirna«, »avtentično slovenska«? Kako torej splesti skupaj pripravno mrežo kriterijev in kako zbiti skupaj udobne predalčke, ki bi nam pri tem pomagali? Ah, da, porečete, nek red pač mora biti, red še nikoli nikjer nikomur ni škodil, kajne?

Prav, a kaj početi s črnimi ovčami, hibridi in drugimi neumestljivimi spački, ki se vsemu temu redu vendarle utegnejo izmakniti? Se zanje ne zmenimo, da bo slika lepša in popolnejša?

Se naposled v osnovi strinjamo, kaj naj bi bila naša naloga v pričujočem prispevku? Saj ravno v tem je tudi osnovni problem, v strinjanju namreč, v soglasju o tem, kaj sploh je filozofija, kaj prikaz njenih temeljnih sodobnih tendenc in usmeritev, kaj si zasluži omembo in kaj naj bi bilo omejeno. Bi morali, če naj prikazovalec ne bo le izdajalec, res izhajati iz tega, o čemer se strinjajo vsi, ko pa se vsi strinjajo ravno o tem, da vseobče strinjanje ni možno? Bi si morali vzeti za izhodišče kak drug kriterij, bi nas morala zanimati resnica, resnica in še enkrat samo resnica? Resnica!? Seveda, saj filozofija brez nekega, še tako minimalnega pojmovanja resnice pač ne more shajati, zagata pa je v tem, da lahko znova ponovimo pravkar navedene dileme in se še enkrat zavrtimo v krogu. Kaj pa, če opustimo iskanje tega skupnega vatla, tega *kriterija*, če opustimo vrednotenje, naj bo slednje subjektivno ali objektivno, in se opremo na gola dejstva, na čiste fakte? Morda pa bi nam tako uspelo pričarati zgoraj omenjeno obilje? Mar ni obenem tudi najbolj tradicionalna definicija resnice prav »skladnost, ujemanje s stvarjo«, »s stvarnostjo«, in mar ni nekje veliki filozof Hegel pripomnil, da je resnica celota, in da je posel filozofa predvsem upodobiti, prikazati konkretno? A tega pri naši nalogi morda le ne kaže vzeti preveč dobesedno, saj se nam utegne pripetiti tisto, kar je taisti kritiziral kot »beg v slabo neskončnost«, kot nalogo, ki nima ne konca ne kraja, še več, zaradi tega bi se nam utegnilo pripetiti, da bi, kot bi ugovarjal omenjeni, »zaradi dreves ne videli gozda«. In konec koncev morda kaže spomniti na še eno opozorilo tais-tega, da ni čistih in nepopačenih dejstev, faktov, dat, da »so dejstva vselej dejstva v osvetljavi neke teorije«, interpretacije, in da torej sleherni prikaz tisto, kar predstavlja, vselej tudi že selekcionira izhajajoč iz nekih svojih bolj ali manj premišljenih izhodišč.

In če vse to razvijemo naprej in potegnemo nasledke, pridemo do tega, da »ni mogoče začeti pred začetkom«, da je sleherni uvod že »del stvari same«, kar naposled velja tako za pričujoči uvod, kot tudi za najbolj splošno sprejeta »dejstva«. Prav. Vrnimo se še enkrat k našemu izhodišču, da »Filozofija ne obstaja« in si ga vzemimo za še ne dovolj premišljeno izhodišče. Ena izmed različic iste trditve se potem glasi, da je danes s filozofijo v tradicionalnem pomenu besede, s filozofijo kot metafiziko, nepreklicno konec, s čimer se strinjajo vse tri poglavitne usmeritve sodobne filozofije: tako analitična tradicija, ki sega od Russela do Wittgensteina, Carnapa, Quinea, Kripkeja in Davidsona, kot fenomenološko-hermenevtična tradicija s Husserlom, Heideggerjem in Gadamerjem na čelu, kot tudi ne ravno posrečeno imenovani post-strukturalizem z Deleuzom, Foucaultom, Lyotardom in Derridajem. Vsem tem usmeritvam je, kakopak na sebi svojstven način, skupno tudi strinjanje s tem, »da ni čistih golih dejstev«, in da je tisto prvo, osrednje jezik, govorica. Tako so za zgodnjega Wittgensteina »meje mojega jezika meje mojega sveta«, medtem ko pozni Wittgenstein v ospredje postavi problem rabe jezika, ki edina določa pomen, hermenevtika se ukvarja z dešifriranjem pomena Biti, interpretacijo, medtem ko post-strukturalizem vztraja pri ireduktibilnosti heterogenega na jezik, sistem, ki ga je vselej treba dekonstruirati. Skupno strinjanje o osrednjem mestu jezika in govorice, kar sicer v filozofiji imenujemo »jezikovni obrat«, pa seveda še ne pomeni, da obstoji tudi strinjanje o tem, kakšno vlogo in mesto naj ima jezik (s tem vprašanjem so se pri nas največ ukvarjali Nenad Miščević, Rastko Močnik, Matjaž Potrč), kakor tudi ne, kaj naj filozofija – če je dandanes sploh možna – z njim in s samo seboj sploh počne.

Tako se nam je naše izhodišče, »da Filozofija ne obstaja«, sprevrglo v nadaljnje neeksplicirane trditve, da namreč obstojijo tri glavne usmeritve, ki se vse strinjajo s tem, da je »konec metafizike« in da je ta konec treba misliti skozi »jezikovni obrat«. Navidez trdno izhodišče se je torej razcepilo na troje in zagata je v tem, da o tem obstoji neko obče soglasje, brž ko pa bi prešli h konkretnostim, pa bi se tudi to razblinilo. Pa vendar bi morali, vsaj po našem mnenju, vse to dojeti na oza-dju nečesa drugega. Vse to namreč predpostavljata »neko drugo izhodišče«, s katerega je mogoče precej nazorno pojasniti tako nesoglasja, kakor tudi soglasja sodobne filozofije, to izhodišče je sicer samo zastavek in ozadje neprenehnega interpretativnega boja, obenem pa temeljna koordinata, ki se ji ni mogoče izogniti. Gre za tisto, kar sicer imenujemo z izrazom »modernost«. Nemara ni bolj kontroverznega pojma in ne manjka pričkanj o tem, kaj naj bi »to« sploh bilo. Pa vendar obstoji obče strinjanje o tem, da gre za nek zgodovinski prelom. Prelom, ki ga v grobem zaznamuje vznik kapitalizma na eni strani, tega, kar sicer imenujemo moderna demokracija, na drugi, nadalje, prelom, ki prinese vse večjo sekularizacijo in modernizacijo, razlikovanje med antično in moderno *episteme*, vse večji napredek na področju znanosti in tehnike, prelom, ki vpelje ter naposled izžene modernega subjekta, prelom, katerega učinke občutimo tudi še dandanes – kaj drugega pa je razvpita »globalizacija«? V tem pomenu je vsa moderna in sodobna filozofija, s Heglom rečeno »njen čas zajet v mislih«. Tega seveda ne kaže dojeti ozko historicistično, tudi ne skozi nekdanj popularno teorijo odraza, po katerem misel zgolj odraža svoj čas in po katerem je zgolj nekaj relativnega glede na svoj čas in prostor. Gre preprosto za neke osnovne koordinate, ki niso nastopile naenkrat in na enem samem kraju, obenem pa so same v nenehnem procesu in spreminjanju. Ravno zato, ker »ni izvirne točke« je razprava o tem, kam naj bi jo umestili, tako pestra in živa – enkrat naj bi se to zgodilo na področju astronomije, kar naj bi v svojem »kopernikanskem obratu« izpeljal Kant in kar bi bilo po Adornu šele sedaj treba pripeljati do konca, ko bi v dodatnem obratu namesto subjektu »dali prednost objektu«, drugič to točko predstavlja protestantizem, oziroma Luther, ki nastopi z zahtevo po branju svete Besede, ki naj bo dostopna vsakomur v njegovem jeziku, tretjič je to lahko Francis Bacon, kot prvi moderni empirist in znanstvenik, četrtič je to lahko Descartesov *cogito*, petič galilejsko-newtonovska fizika itn. Z vprašanjem razmejitve med antično in moderno *episteme*, srednjeveško filozofijo in moderno, z genezo modernega sveta se pri nas ukvarja Matjaž Vesel, s problematiko filozofije narave in filozofije renesanse se ukvarjata Marko Uršič in Igor Škamperle, medtem ko se na antično filozofijo še najbolj spoznajo Valentin Kalan, Franci Zore in Boris Vezjak. Kar zadeva epistemološka vprašanja, še zlasti francosko epistemologijo Koyréja, Canguilhema in Bachelarda, je treba pri nas omeniti Vojeta Likarja in Radota Riho, medtem ko se z analitičnega gledišča s filozofijo znanosti ukvarjajo Andrej Ule, Bojan Borstner, Slavko Huzjan in Valter Motaln.

Svet, kakršnega prinese moderna, je v nekem pomenu dokončno »iz tira«, prav to »iztirjenost« pa mora subjekt, ki skuša biti avtonomen, ki se nenazadnje dojema kot avtor tega sveta, »vzeti nase«. Drugače, s Hamletom rečeno: »Svet je iz tira in jaz, siromak, sem rojen, da ga naravnam.« V nekem pomenu je vse odvisno od tega, kako razumemo to »iztirjenost«. Lahko jo razumemo kot vprašanje, ki prežema celotno politično in socialno filozofijo, kot razmerje med avtonomnim posameznikom in družbo, skupnostjo, kot razmerje med civilno družbo in državo, kot del problema-

tike, s katero se pri nas najbolj ukvarjajo Tomaž Mastnak, Igor Pribac in Gorazd Korošec, kot vprašanje tolerance, filozofije liberalizma, s katero se pri nas ukvarja Janez Krek.

Lahko bi to »iztirjenost« razumeli v navezavi na problematiko, ki nastopa pri Descartesu – kako se izogniti »vrtincu dvoma«, »prevari«, »zmoti«, kako si enkrat za vselej zagotoviti trdne in gotove temelje, te pa je mogoče najti zgolj skozi iznajdbo pravil, oziroma v navezavi na tisto instanco, ki je pri Descartesu Bog, ki je vir večnih resnic in vrojenih idej, ki torej zato, ker je popolna, ne laže in ne vara, in je tako tudi edino zagotovilo, da smo »na pravi poti«. Gre za tematiko, ki v takšni ali drugačni različici nastopa skozi celotno moderno – od Descartesa, Kantovega vprašanja »kako se orientirati v mišljenju« do poznega Wittgensteina, ki v ospredje postavlja enkrat metodo, drugič sredstva, tretjič ideal (znanosti), ki bi se mu morala filozofija priličiti. V ta kontekst lahko umestimo tudi analitično usmeritev sodobne filozofije, denimo Carnapovo obsedenost z ločevanjem med smiselnimi in nesmiselnimi metafizičnimi izjavami, kakor tudi iskanje takšnih ali drugačnih pravil, kriterijev, ki bi nam zagotavljali gotovost. Nenazadnje se tudi v tem nahaja nek razlog za izjemen razmah logike in matematike, ki smo mu priča v zadnjem stoletju in pol. Pri nas velja v tem pogledu omeniti pionirsko delo Franeta Jermana, ki so mu sledili Andrej Ule, Bojan Borstner, Matjaž Potrč, Žiga Knap, Borut Cerkovnik, Danilo Šuster, Olga Markič, Bojan Žalec, ki se vsi ukvarjajo bodisi z logiko bodisi s problematiko filozofije znanosti ali pa problematiko, ki jo je vpeljal pozni Wittgenstein. Ta problematika sega od Descartesa, pri katerem je seveda Bog tisti, ki s svojo voljo zagotavlja, da je dva in dva štiri, medtem ko sodobni »skeptični paradoks« tako postavi pod vprašaj samo instanco, ki zagotavlja pravilo, kot tudi samo pravilo. Kaj pa, pravi Saul Kripke, če imam namesto s seštevkom dveh števil opraviti z nekim novim, neznanim pravilom, recimo »naštevkom«, kaj če znak »+« ni znak za »plus«, temveč »quus« itn. To problematiko, ki sta jo v navezavi na Kantovo razlikovanje med določujočo in reflektirajočo razsodno močjo pri nas razdelala Rado Riha in Jelica Šumič Riha, velja omeniti tudi zaradi kontroverze o postmoderni, v katero sta se zapletla zadnji veliki predstavniki frankfurtske šole Habermas in Lyotard, pri čemer je navidez šlo za problem moderne in post-moderne, v resnici pa je sam teren razprave še kako teren same moderne. V tem istem kontekstu se je, poleg reaktualizacije vzvišenega oziroma sublimnega pri Lyotardu, postavilo tudi vprašanje, ki so ga sicer načeli že Hegel, Heidegger in Adorno, vprašanje o »koncu umetnosti« in o umetnosti moderne, avantgardizmu in postmodernizmu, s čimer se na področju estetike pri nas ukvarjajo Aleš Erjavec, Lev Kreft, Ernest Ženko in Božidar Kante, s posebnim poudarkom na analizi sodobnih medijev in sodobni filozofiji pa tudi še Marina Gržinič in Janez Strehovec.

Lahko pa to »iztirjenost« razumemo skupaj s Heideggerjem kot vrženost človeka v svet, ki mu vladata tehnika in znanost, svet, ki naposled vodi v tisto, kar je Nietzsche imenoval nihilizem, zaradi česar se postavlja vprašanje smisla zgodovine, Biti – nenazadnje je za Heideggerja metafizika slepa za odprto, za Bit, to pa zato, ker je podlegla ravno vrhuncu moderne, navezi znanosti in tehnike, po-stavju, (ta vidik pri nas zastopajo Ivan Urbančič, Tine Hribar, pa tudi Dean Komel in Andrina Tonkli Komel). To »iztirjenost« lahko razumemo bodisi eksistencialistično bodisi kot osnovno vprašanje antropologije, s katerim se pri nas ukvarjata Cvetka Tóth in Borut Ošlaj, na neki drugi ravni pa tudi kierkegaardovski krog okoli revije *Apokalipsa*. Lahko jo razumemo kot poziv k odprtosti za druge, drugačne kulture in civilizacije, kot vprašanje, ali obstojijo druge in drugačne

»moderne«, neevropske, orientalske in azijske filozofije, s čimer se pri nas ukvarja Maja Milčinski, ali pa kot poziv za odprtost k Drugemu bodisi v Lévinasovskem pomenu besede kot odprtost za mistično onkraj biti, s čimer se ukvarja Gorazd Kocjančič, za religiozno in sveto, s katerim se pri nas ukvarjajo Tine Hribar, Anton Stres, Edvard Kovač. Lahko izpostavimo tudi »falo-centričnost« in »logo-centričnost« moderne, njeno potlačitev ženskega in žensk nasploh, s čimer se pri nas ukvarjajo feministično naravnane filozofinje Eva D. Bahovec, Milica Antič-Gaber, Valerija Vendramin, Vlasta Jalušič, ki se obenem ukvarja tudi s Hanno Arendt itn.

Nenazadnje bi to iztirjenost moderne lahko razumeli v Marxovem pomenu, se pravi, kot proces, »ki iztirja«, kot proces, v katerem »se vse trdno in stalno razblinja«, kot problematični proces, ki temelji na umu in razsvetljenstvu, kar je v 20. stoletju storila Frankfurtska šola marksizma z Adornom in Horkheimerjem na čelu, ki je skušala v tem videti neko »dialektiko razsvetljenstva«, neko logiko, ki temelji na zvijačnosti subjekta, njegovem izkoriščanju narave in soljudi, in ta logika naj bi potekala v ravni črti vse od Homerja do koncentracijskih taborišč 20. stoletja. Teze Adorna in Horkheimerja, ki jih je pri nas skupaj z branjem nemške klasične filozofije in marksizma 20. stoletja prvi predstavil Božidar Debenjak, so precej vplivale na francoski poststrukturalizem, po drugi strani tudi niso daleč od Heideggerja in tako ob vseh omenjenih vplivih skupaj z izvirnim pristopom do razvijanja problematike filozofije skozi lacanovsko teoretsko psihoanalizo tudi tvorijo osnovne koordinate v svetu najbolj znane in priznane t. i. »ljubljske lacanovske šole« s Slavojem Žižkom, Mladenom Dolarjem, Alenko Zupančič, Miranom Božovičem, Radotom Riho, Jelico Šumič Riha, Renato Salecl, Evo D. Bahovec, na čelu, ki jim lahko bolj ali manj pridružimo še mnoge druge: Zdravka Kobeta, Stojana Pelka, Zdenka Kodeljo, Marjana Šimenca, Tomaža Erzarja, Janeza Kreka, Dragano Kršič, Uroša Grilca, mojo malenkost, itn., ki se sicer vsi po vrsti ukvarjamo s sicer precej različnimi topikami: sodobno filozofijo, feminizmom, teorijo prava, teorijo vzgoje, filmom, nemško klasično filozofijo, etiko, filozofijo prava, itn. Ni področja, tako znotraj filozofije, kakor nasploh iz vsakdanjega življenja, na katerega ta usmeritev ne bi segla – od filma, glasbe, gledališča in plesa, do najbolj banalnih simptomov vsakdanjega življenja. Ključni dve koordinati ob Lacanu in Freudu sta pri vsem tem vendarle Hegel in Kant – s Heglom so se največ ukvarjali Žižek, Dolar, Kobe, s Kantom prve *Kritike* Kobe, druge, Zupančič in Riha, tretje, Riha in Šumič Riha itn.

Temeljne koordinate, znotraj katerih se giblje usmeritev teoretske psihoanalize, njeno radikalno predruženje tradicionalnih konceptov subjekta in objekta, bi sicer zahtevale temeljite študije (ki v tujini obstajajo in pospešeno izhajajo), sami pa bomo pri prikazu le-teh izhajali iz teorije moderne, iz teorije demokratične invencije, kakršno v svojem delu predstavlja Claude Lefort. Ta teorija, ki je sicer blizu Lacanu, ni pa lacanovska, je še posebej zanimiva zato, ker dandanes hegemoničnega demokratičnega modela ne predstavlja kot večnega in nujnega, temveč kot nekaj kontingentnega in prekarnega. Prelom moderne je za Leforta namreč prelom, ki je vzpostavil demokratično družbo »kot družbo brez telesa, kot družbo, ki onemogoča reprezentacijo organske totalitete« (Lefort 1999: 24). Poprej je bila oblast utelešena v kralju, oblast je »dajala družbi telo. Prikrita, učinkovita vednost o tem dejstvu, o tem, kar je bilo *eno za drugega*, je obstajala v vsem prostoru družbenega. V ozadju modela izstopi revolucionarna in nezaslišana poteza demokracije. Mesto

oblasti postane *prazno mesto*. Vztrajanje pri detaljih institucionalnega dispozitiva je nepotrebno. Bistveno je, da je vladajočim prepovedano polastiti se oblasti in jo utelešati. Izvrševanje oblasti je podvrženo postopku periodične igre, ki se dogaja v mejah urejenega tekmovanja, katerega pogoji so trajno zaščiteni. Ta pojav implicira institucionalizacijo konflikta. Prazno, nezasedljivo mesto oblasti – tako, da se mu noben posameznik, niti nobena skupina ne moreta priličiti – se kaže kot neupodobljivo. Vidni so samo mehanizmi njegovega izvrševanja ali pa ljudje, navadni smrtniki, ki imajo v rokah politično avtoriteto. /.../ Toda ta instanca se ne sklicuje več na brezpogojno; v tem oziru bi lahko rekli, da zaznamuje razcep med *znotraj* in *zunaj* družbenega, ki vzpostavlja zvezo med njima; potihoma postaja prepoznavna kot čisto simbolna.» (Lefort 1999: 23.)

Tako je za Leforta moderna demokracija režim, ki nima več poslednje oporne točke. Temelji na dveh med seboj protislovnih načelih, po prvem oblast izvira iz ljudstva, po drugem ni nikogaršnja. Natančneje rečeno, četudi oblast izvira iz ljudstva, hkrati ne *pripada* nikomur (»nikomur *izmed* nas«), nihče je ne poseduje in ne uteleša. Deleuzovsko rečeno, »Ni Enega« – ni ne garanta, ne poslednjega temelja, ne tiste izjeme (Boga, Gospodarja, Učitelja, Vladarja, Partije itn.), ki bi utelešala oblast. Ni pa pomembno le to, da se moderna demokracija »vzpostavi in ohrani z *razkrojem opor gotovosti*« (Lefort 1999: 25), pač pa tudi to, da gre za »edini režim, ki je zmožen zaznamovati razmik med simbolnim in realnim s pomočjo pojma oblasti, ki se ga nihče, ne vladar ne majhno število ljudi, ne sme polastiti. Tam, kjer vznikne prazno mesto, ni zmožna nobena povezava med oblastjo, zakonom in vednostjo, in ravno tako ni mogoča nobena izjava, ki bi izrekala njihov temelj« (Lefort 1999: 142). Ker tega temelja ni, ker ni poslednje oporne točke, tudi ni ne metode ne pravila ne načina kako odpraviti »pomanjkljivosti« demokracije. Ni »prave« in »resnične« demokracije – demokracija je vselej nepopolna, pomanjkljiva. Sklicevanje na prazno mesto gre tako z roko v roki s sklicevanjem na družbo brez pozitivne določitve, na družbo, ki se ne more reprezentirati kot skupnost. »To pa je tudi razlog, zakaj v moderni demokraciji delitev oblasti in družbe ne napotujeta na neki *zunaj*, ki bi ga bilo mogoče pripisati bogovom, *polis* ali sveti zemlji, ne na neki *znotraj*, ki bi ga bilo mogoče pripisati substanci skupnosti. Ali, z drugimi besedami, to je tudi razlog, zakaj ni ne materializacije *Drugega* – ki bi omogočala oblasti, da prevzame funkcijo posrednika, ne glede na to, kako je ta Drugi opredeljen –, ne materializacije *Enega*, ki bi omogočalo oblasti, da prevzame funkcijo uteleševalca. Oblasti poslej ni mogoče ločiti od dela delitve, s katerim se vzpostavi družba. Družba se zato lahko nanaša sama nase edino prek preizkušnje notranje delitve, ki ni delitev *de facto*, pač pa delitev, ki generira družbeno konstitucijo.« (Lefort 1999: 140.) Demokratično družbo izvirno spremlja izvorni in ireduktibilni razkol družbenega, razcep, antagonizem, ki družbi preprečuje, da bi nastopala kot harmonična in sklenjena celota, zaradi česar »Družba ne obstaja«. V nekem pomenu lahko takšno pojmovanje družbe primerjamo z lacanovskim pojmovanjem subjekta – tudi ta nima identitete, je v sebi razcepljen, nima opor gotovosti. Po tej plati bi bilo mogoče najti številne vzporednice z Descartesovim *cogitom*, tudi ta ni nič drugega kot prazna, ničelna točka, ki, če jo prepustimo sami sebi, se ne more iztrgati iz »vrtinca dvomov, v katerega jo je pahnilo lastno razmišljanje«. Ni čudnega ni, da se je Lacan sam nenehno vračal k problematiki *cogita* in da je sam poudarjal, da je psihoanaliza možna zgolj na njegovem ozadju.

Tako kot se mora sam Descartes zateči k Bogu, kot tistemu garantu, ki nas potegne »iz vrtinca«, tako kot pri Lacanu ni subjekta brez Drugega, tako tudi za Leforta ni demokratične družbe

brez ideologije kot diskurza o družbenem, ki si prizadeva zakriti družbeno delitev. Ideologija je »vselej usmerjena k obnovitvi gotovosti«. Ideologija je za Leforta nek imaginarij, s pomočjo katerega si ljudje ustvarijo predstavo o svojem lastnem načinu sobivanja. Za razliko od predmodernega imaginarnega se reprezentacija družbenega, kot jo proizvaja ideologija, ne more več sklicevati na »drugi svet«. Ideologija je tako nek legitimacijski diskurz, ki je notranji družbi in ki mora znotraj nje poiskati orodja in sredstva, s pomočjo katerih zabriše sledove razpok in razkolov v družbeni sferi. V tem smislu je ideologija, kot je poudarjal Louis Althusser, tudi za Leforta »večna« – ne le v pomenu, da zakrije svojo genezo, da proizvede videz, kot da je vse vselej »že tu«, da je torej od vekomaj in za vekomaj »že tu«, pač pa je ideologija »večna« kot neodpravljeni in neizogibni spremljevalec izvornega in ireduktibilnega razkola družbenega, ki ga prinese moderna. Še drugače rečeno, za moderno je značilno, da se družbena bit »odteguje oziroma, bolje povedano, se daje v obliki neskončnega spraševanja (o čemer priča tudi neskončna, nenehno premeščajoča se debata med ideologijami). Poslednje opore gotovosti so razkrojene, a hkrati se s tem rodi nova zavest o neznanem zgodovine, o rojevanju človeštva v vsej raznoličnosti njegovih upodob. Ob tem je še treba dodati, da se ta razmik zgolj nakazuje, da je sicer dejaven, ni pa *viden*, skratka, nima statusa spoznavnega objekta. Tisto, kar pa se ponuja našemu pogledu, so atributi oblasti, razločevalne poteze tekmovanja, katerega zastavek naj bi bila prav oblast«. (Lefort 1999: 143.)

Temeljna vloga in naloga ideologije v demokratični družbi je tako podobna vlogi, ki jo ima v psihoanalizi fantazma – »fantazma je prvotna oblika naracije, *zgodbe*, ki služi zakritju neke izvirne zagate« (Žižek 1997: 18). V demokraciji ni ta zagata, slepa ulica, kajpak nič drugega kot protislovje, na katerem temelji sama demokracija, protislovje med načelom, po katerem oblast izvira iz ljudstva, in načelom, po katerem ni nikogaršnja. Tako kot fantazma se tudi ideologija po Lefortu izmiška kriterijem racionalnosti. Ideologija se prilagodi, ali bolje, se napaja iz protislovja; misel uklešči tako, da jo zdaj podvrže načelu, ki je onstran vsakega dvoma, zdaj njegovemu nasprotju«. In nazadnje, tako kot »fantazma priskrbi racionalo oziroma koordinate za notranjo zagato želje«, tako kot fantazma ponudi scenarij, ki osmisli to zagato in samo inherentno nemožnost, tudi ideologija za Leforta nastopa kot hkratnost treh procesov reprezentacije oblasti: uobličanja, osmislitve in uprizoritve. Ideologija oziroma fantazma kot scenarij, ki maskira, prikrije in zakrije temeljno nekonistentnost družbe, je torej integralni del procesov uobličanja, osmislitve in uprizoritve, še več, nemara najodločilnejši element tistega, kar Lefort imenuje simbolna organizacija. Temeljni paradoks nastopa družbe brez telesa in substance, je torej v tem, da družba brez telesa vselej išče tisto, čemur se je odpovedala in kar pravzaprav ni nikoli izgubila – neko paradokсно substanco, ki nastopa kot dozdevak, presežek in preostanek hkrati in kar sicer v Lacanovi teoriji nastopa zgoščeno kot teorija o izgubljenem objektu, ki se ga ni mogoče polastiti in obenem na drugi strani kot teorija užitka kot tistega, kar je substancialno, saj zadeva telo, in kar je obenem presežek in preostanek realnega v Lacanovem pomenu besede. Pri Lefortu je ta element drugo ime za fantome, prikazni in pošasti, ki spremljajo dezinkorporacijo politične oblasti in torej niso ostanek predmoderne, temveč jih proizvede sama moderna. Kot takšni so za Leforta v nekem pomenu *neodpravljeni* in od tod je za Leforta tudi navezava na »najlažje bomo razumeli totalitarizem, če bomo raziskovali genezo ideologije« (Lefort 1999: 150). Totalitarizem je potemtakem za Leforta v temelju moderni fenomen,

je zaznamovan s prelomom moderne, »poskus razrešitve njenih paradoksov« in obenem kot koncept smiselni zgolj v »razmerju do demokracije«.

Enako logiko, kot jo za demokracijo predstavi Lefort – da demokracija nikoli ne ustreza svojemu pojmu in zaradi katerega nikoli (še) ni, obenem pa (vselej) že je »prava demokracija«, nadalje, da ni »demokratske revolucije« brez kontrarevolucije, da ni demokracije, ki je ne bi ogrožal totalitarizem, da demokratske revolucije nima ne »prave« smeri ne »ene same« usmeritve –, lahko apliciramo tudi na filozofijo: v tem pomenu filozofija vselej že je in še ni na ravni svojega pojma, v tem pomenu jo vselej ogrožajo njeni tekmeci – kar sicer velja že od grških sofistov dalje –, v tem pomenu se mora filozofija vselej dokazovati, boriti zase tako na skupni zunanji fronti proti razno-raznim tekmecem in nastopačem, kot tudi na notranji fronti, na kateri skuša vsaka usmeritev zasedi sicer vselej »prazno mesto« Filozofije.

Kar zadeva napovedi in stave, kateri to uspeva in kateri bo to v bodoče uspelo, nenazadnje velja priznati edino zveličavni recept, ki ga je Lessing podal v *Modrem Nathanu* ... Da pa filozofije še zdaleč ni konec, da ima filozofija kot taka pred seboj še neko lepo prihodnost, je nemara v svojem delu še najbolje pokazal sodobni francoski filozof Alain Badiou, ki je sicer v svojem *Manifestu za čisto filozofijo* postavil tezo, da so dandanes znova nastopili pogoji za renesanso čiste filozofije, tezo, ki je v nasprotju s sicer prevladujočimi stališči o »koncu filozofije«, tezo, ki od filozofije zahteva »še en korak na poti kartezijanske meditacije«, tezo, ki torej nenazadnje zadeva tudi samo moderno (Badiou 1992: 149–186).

Naj za konec naštejemo še nekaj medmrežnih koordinat o filozofiji pri nas:

Filozofski inštitut ZRC SAZU:

<http://www.zrc-sazu.si/fi/>, povezave: <http://www.zrc-sazu.si/fi/stran-6.htm>

Oddelek za filozofijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani:

<http://www.ff.uni-lj.si/filo/>, povezave: http://www.ff.uni-lj.si/filo/povezave/okvir_povezave.htm

Oddelek za filozofijo na mariborski univerzi:

<http://filo3.pfmb.uni-mb.si/>, povezave: <http://filo3.pfmb.uni-mb.si/povezave.php3>

Literatura

- BADIOU, Alain, 1992: Manifest za čisto filozofijo. Prevedla Jelica Šumič Riha. *Filozofski vestnik* 13/1. 149–186.
LEFORT, Claude, 1999: *Prigode demokracije. Izbrani spisi Clauda Leforta*. Ljubljana: Liberalna akademija.
ŽIŽEK, Slavoj, 1997: *Kuga fantazem*. Ljubljana, Analecta.

Aleksander Bjelčevič
Filozofska fakulteta, Ljubljana
UDK 801.6:784"04/20"

Verz in kitica v popularni glasbi od srednjega veka do metala, punka in rapa

Če govorimo o popularnosti poezije, je masovno popularna le péta pesem, knjižna pa redkokdaj: cerkvena pesem med verniki (maše, romanja), rock in pop med mladino ipd. Metrum in kitice péte pesmi so določeni od ritma in melodije glasbe in ne obratno. Prve slovenske cerkvene pesmi v srednjem veku so svoj metrum in kitice dobile od latinskih himen in ga nato prenesle tudi na posvetno ljudsko pesem. Odtod so ti metri in kitice prešle v knjižno poezijo 18. in 19. stoletja in v rock in pop poezijo (rock je namreč nastal iz ameriške ljudske pesmi – iz bluesa in countryja). V evropski, slovenski in ameriški cerkveni in posvetni ljudski pesmi ter v rocku zato najdemo povsod iste metrume in kitice: ambrozijansko kitico J 8888 oz. T 7777, romarsko kitico T 8787, hildebrandsko kitico T 6565 oz. T 11(6+5), aleksandrinec (J 12 in J 13), alpsko poskočnico D5454 in mnoge druge.

Speaking about the popularity of poetry we can say that only sung poems are massively popular while literary poems are only rarely popular to that extent: ecclesiastical songs among believers (masses, pilgrimages), rock and pop music among the young ecc. The metre and stanzas of a sung song are determined by the rhythm and the melody of music and not vice versa. During the Middle Ages, the early Slovene ecclesiastical songs were given their metrum and stanzas from Latin hymns and transferred the metrum also to secular folk songs. From there the metres and stanzas entered literary poetry of the 18th and 19th century and later on rock and pop music (an American folk song, i.e. blues and country, is namely the origin of rock). Therefore, the Slovene and the American ecclesiastical and secular folk song as well as rock are all characterised by the same metres and stanzas: the Ambrosian stanza J 8888 i.e. T 7777, the pilgrim stanza T 8787, the Hildebrand stanza T 6565 i.e. T 11(6+5), the Alexandrine (J 12 in J 13), the Alpine dancing song D5454, and many others.

1 Uvod

Središče mojega predavanja je sodobna slovenska rock glasba in njena besedila. Na začetku pa bom na kratko prikazal tudi zgodovino slovenske poezije od srednjega veka do 20. stoletja. Pokazati hočem, kakšne vrste verzov in kitic so bile popularne od prvih zapisov slovenske cerkvene pesmi v 15. stoletju do sodobnega rocka (metala, punka in rapa). Popa nisem analiziral in sicer iz elitističnega razloga: skupaj z rockerji si mislim, da so njihova besedila boljša, manj banalna od popovskih; če nič drugega, so vsaj nekatera ideološko (politično) angažirana, medtem ko so popovska pretežno hedonistična.

Beseda »moderno«, ki jo zahteva tematika letošnjega seminarja, ni strokovni izraz, zato si jo razlagam po svoje: moderno je to, kar je novo in popularno. Beseda popularnost ni vezana na nobeno določeno družbeno skupino oz. jo lahko uporabimo za vsako tako skupino (za skupino mladih, starih, izobraženih, neukih, vernih, nevernih, meščanov, podeželanov; profesorjev, nogometašev, planincev itd.). Tako je tudi v tem zgodovinskem pregledu: cerkvena pesem je popularna med verniki, metal in punk med pretežno ateistično mladino, knjižna poezija med izobraženci ipd. Ko rečem popularnost, mislim na spontano, prostovoljno sprejemanje poezije; masovna poraba kanonizirane poezije v šoli ni popularnost. Široko, masovno popularnost pa dosega samo pesem, ki se poje, ki jo spremlja glasba: to je bila v prejšnjih stoletjih ljudska pe-

sem (nabožna in posvetna), danes pa rock in pop. Knjižna poezija ni bila nikoli tako masovno sprejeta.

Če vprašam študente, kakšen verz in kitico imajo po njihovem mnenju rock pesmi, mnogi odgovorijo, da svobodnega. (Kot v moderni knjižni pesmi; moderno je svobodno.) Dejansko pa je nasprotno. Rock izhaja iz ljudske pesmi, zato so določene vrste rocka (blues-rock, hard rock, metal, punk, grunge) obdržale njen metrum in njene kitice. Svobodni verz se v rocku pojavi le tam, kjer ritem besedila ne sledi ritmu glasbe, kjer pevec svojega besedila ne poje, ampak ga recitira (npr. slovenski punk bend CZD).

Ritem in rima rock pesmi sta bližja ljudski péti pesmi kot knjižni poeziji.

Rock glasba je nastala sredi petdesetih let iz ameriške ljudske glasbe, kakršna se je igrala v letih od 1920 do 1950. In sicer iz bluesa in deloma ragtimea, torej črnske glasbe, in iz belskega countryja, bluegrassa in najbrž še česa. Nekoliko pozneje so vsrkali tudi ameriško folk glasbo (umetno, pretežno urbano imitacijo ljudske glasbe) protestniškega značaja (npr. W. Guthrie). To je bila posvetna glasba. Inspirirali pa so se tudi v gospelu in soulu, torej črnski nabožni glasbi. Angleški rock se je poleg tega naslanjal na tradicijo domače ljudske pesmi; podobno je bilo z jugoslovanskim rockom. Slovenski rock je dolga leta izhajal le iz tradicije angleškega in ameriškega, od osemdesetih let pa tudi slovenski rockerji prevzemajo elemente slovenske ljudske glasbe; vendar le bendi, ki igrajo folk-rock, klasični rockerji pa žal še ne.

V naslednjem poglavju bom za lažje razumevanje razložil nekaj pojmov iz metrike in njene zgodovine.

2 Verz, verzni sistemi in kitica – teorija in zgodovina

2.1 Verzni sistemi

Slovenski verz lahko razdelimo na 4 verzne sisteme: silabični, silabotonični, naglasni, svobodni. Verzni sistem je niz jezikovnih elementov oz. dejavnikov, ki jezikovne segmente oblikujejo v med seboj ekvivalentne enote (tem enotam rečemo verzi). Prvim trem sistemom rečemo *numerični/številski*, ker ekvivalenco verzov izrazimo s številkami (s številom zlogov in/ali naglasov). V mnogih vrstah péti pesmi so numerični sistemi najpogostejši. Rečeno drugače: popularna glasba je večinoma ritmična (ritem pa se meri s številkami), ker (oz. kadar) je namenjena plesu. (Pri poslušanju rocka skoraj nikoli ne stojimo pri miru.)

a) Če so verzi med seboj enaki po tem, da je med dvema iktoma v verzu vedno enako dolg mediktni interval, je to **silabotonizem**: v jambih in trohejih je ta interval oz. šibki položaj dolg 1 zlog (shema je (U)—U—U— ...), v daktilih, amfibrahkih in anapestih pa 2 (shema (UU)—UU—UU— ...). Položaj naglasa je predvidljiv: v trohejih naglasni tendirajo na neparne zloge, v jambih na parne, v daktilih na 1., 4., 7. zlog itd. Ta sistem se je v slovenski pisani/knjižni pesmi pojavil konec 18. stoletja in ostal do danes; je najpogostejši sistem v knjižni in ljudski pesmi; ljudska péta pesem naj bi ga poznala od nekdaj. Verzi so dolgi od 2 do 16 zlogov, kitice zelo različne in številne.

Pri péti pesmi je **anakruza/predtakt** (prvi šibki položaj v verzu oz. prvi U v metrični shemi) nestalen: to pomeni, da nekateri verzi ali polverzi (če ima verz cezuro, se polovicama verza reče polverza) anakruzo imajo, drugi pa ne (kdor pozna npr. slovensko ljudsko *Snočkej sem na vasi bil*,

si to zlahka predstavlja). V péti pesmi se anakruze ne vpiše v metrično shemo, ker s shemo opišemo le konstante; to pomeni: če je verz v pesmi včasih takle U—U—U—, včasih pa takle —U—U—, se tak verz šteje za trohejski peterec.

Posebna vrsta silabotonike je **iregularni verz**: tu se v strofoidnih pesmih (razlago gl. v poglavju 2.3) nepredvidljivo, neurejeno prepletajo različno dolgi verzi istega ritma, recimo od 5 do 15 zlogov dolgi jambi (na primer Murnova pesem *Zima* in mnoge pesmi iz Gregorčičevega cikla *Predsmrtnice*).

b) Če so verzi med seboj enaki glede na dolžino, merjeno v zlogih, in če položaj naglasa ni predvidljiv (kot je v silabotonizmu), če torej naglas ne ustvarja ritma, se ta sistem imenuje **silabični**. To je najstarejši slovenski sistem, v njem so pisana besedila cerkvenih pesmi od 16. do 18. stoletja. Poudariti je treba, da so v cerkvenih pesmih silabična zgolj besedila, medtem ko je bila melodija teh pesmi domnevno silabotonična: nosilec ritma je bila glasba, besedni naglas pa se glasbenemu ponavadi podreja. Silabični verzi so dolgi od 3 do 16 zlogov in tvorijo različne kitice.

c) Če se interval med ikti v istem verzu nepredvidljivo spreminja tako, da je včasih 1-zložen, včasih pa 2-zložen, se to imenuje **naglasni verz** (Prešern: *Ženska zvestoba*, *Ribič*, *Nezakonska mati*). Dolžino teh verzov merimo zato v iktih in ne v zlogih. Ta sistem se je v knjižni (ne-péti) poeziji pojavil v začetku 19. stoletja in ponavadi ne presega četrtnine repertoarja pri posameznih pisateljih (izjema je Gregor Strniša). Posebno vprašanje je, ali ta sistem obstaja tudi v ljudski pesmi. Slovenski etnomuzikologi pravijo, da ga v slovenski ljudski pesmi ni: glasbeni ritem je v ljudski pesmi silabotoničen. Če gledamo zgolj besedila ljudske pesmi, sicer opazimo, da se število zlogov ne ujema s številom tonov oz. not: toda če je zlogov več, se nadštevilni zlogi pri petju zapojejo hitreje (ti. drobljenje: npr. četrtno nadomestita dve osminki), če pa je zlogov premalo, se prejšnji zlog potegne (ti. polnjenje: namesto dveh četrtnin zapojejo polovinko). Ta pojav, da je v besedilu manj ali več zlogov, kot je not/tonov, je v rocku zelo pogost.

č) Svobodni verz je verz, ki je svoboden od teh številskih, metričnih načel; drugače rečeno: ki ni silabičen, silabotoničen ali naglasen. Za svobodni verz nikakor ni nujno, da je svoboden od rime, od kitic ali pa od paralelizmov in podobnih ponavljanj. Z drugo besedo: svobodni verz ni nujno svoboden od vsakršnega ritma: lahko ima vse to, kar sem naštel v prejšnjem stavku, ali pa tudi ne. Svobodni verz je svoboden le od predvidljivosti naglasa in od tega, da bi bili verzi med seboj enaki po številu zlogov ali naglasov. Svobodni verz se je v knjižni poeziji načrtno pojavil v začetku 20. stoletja in je v njej prevladujoč do danes; v péti pesmi pa ga večinoma ni. Delimo ga na tri vrste: stavčni, sintagmatski in antiskladenjski svobodni verz. Sintagmatski je ponavadi dolg eno ali dve sintagmi, meje verzov se pokrivajo z mejami sintagem (= en stavek se razteza čez več verzov). Stavčni verz je dolg en ali dva stavka, meje verzov se pokrivajo z mejami stavkov. Antiskladenjski verz je tak, da padejo konci verzov na sredo stavkov, pogosto tudi na sredo sintagme ali celo delijo besedo; na sredi verza pa je močnejša skladenjska meja kot na koncu verza (to se imenuje enjambement) – enjambement je bistvena sestavina antiskladenjskega verza.

2.2 Rima in klavzula

Klavzula pomeni konec verza, število od zadnjega naglasa v verzu naprej. Glasovno enakim klavzulam rečemo rime. (Nerimane klavzule označujem s črko x, rime z a, b, c oz. A, B, C.) V sloven-

ski ljudski pesmi in v rock pesmih je rima pogosto nedosledna, kar pomeni, da so nekateri verzi rimani, drugi ne.

2.3 Členitev pesmi na kitice in strofoide in nečlenjene pesmi

Če pesem členimo na odstavke, dobimo nekaj, čemur na splošno rečemo kitice. V ožjem smislu pa so kitice to, kar dobimo, ko se prva kitica preslika v drugo, tretjo itd., torej ko so kitice med seboj enake. Če pa so vse kitice v pesmi med seboj različne, so to strofoide.

Kitice. Za evropsko ljudsko nabožno (cerkveno) pesem je značilno t. i. ambrozijansko ali himnično petje: kratka melodija, ki se ponovi X-krat; ponavljanje pa ustvarja kitice. Kitice so zato med seboj enake: prvi verz prve kitice je enak prvemu verzu vseh naslednjih kitic; drugi verz prve kitice je enak drugemu verzu vseh naslednjih kitic itd. Enak po številu zlogov, po vrsti ritma in po rimi (če jo imajo). Vsaka kitica je torej preslikava prve kitice. Kitice najdemo le v numeričnih sistemih: v silabiki, silabotoniki in toniki. Svobodni verz nima kitic, ampak strofoide.

Obstaja nepregledna množica različnih kitic. V Evropi so med najpogostejšimi ambrozijanska kitica iz štirih jambskih osmercev, romarska kitica iz trohejskih osmercev in sedmercev (T 8787), hildebrandska kitica iz jambskih šestercev in sedmercev (J 7676), angleška baladna kitica (J 8686), vagantska (J 8787 in T 7676). Na tak način so se pele cerkvene latinske ambrozijanske himne od 4. stoletja naprej. To je danes običajni način v ljudski pesmi, v začetku krščanstva pa je bilo to nekaj posebnega, nekaj novega. Himnično petje je močno vplivalo na posvetno ljudsko petje evropskih narodov. Posvetne ljudske pesmi so od nabožnih pesmi prevzele melodije in z njimi tudi njihove verzne in kitične oblike. (Najbrž je potekal tudi nasproten vpliv, ampak je slabo dokumentiran, ker se je ljudska posvetna pesem redkokdaj zapisovala.)

Himnično petje najdemo tudi v ameriški ljudski cerkveni pesmi in posvetni pesmi, iz katere izhaja rock.

Strofoide so odstavki, ki jim manjka to, kar je specifično za kitice: nimajo enakega število verzov, paralelni verzi se razlikujejo po številu zlogov, ritmu in rimi (prvi verz strofoide ni enak prvemu verzu vsake naslednje strofoide itd.). V slovenščini jih najdemo predvsem v pisani poeziji (sprva v baladah, španskih romancah in drugih pripovednih pesmih Prešerna, Gregorčiča, Aškerc), pri drugih južnoslovanskih narodih pa tudi v ljudski pesmi (taki, ki se melo-recitira). Jugoslovanska epika se poje tako, da se v vsakem verzu ponovi ista melodija, ki ne ustvarja kitic. Strofoide so v zapisih te epike delo zapisovalca ali urednika. Strofoide najdemo v vseh verzifikacijskih sistemih.

Važno! Če imamo v péti pesmi dve različni kitici, ki sta posledica tega, da ima pesem dve različni melodiji, ju nimam za strofoide, ampak za kitici.

2.4 Melodična vrstica in besedilna vrstica

Pri péti pesmi je vrsto verza in kitice mogoče določati le v povezavi z glasbo (razen ko pevec besedilo recitira). Večina rock besedil je na papirju podobna svobodnemu verzu in šele ob poslušanju ugotovimo, da so metrična. Melodija pove, kateri verzi spadajo skupaj in tvorijo kitico, kateri zlogi so poudarjeni ipd. Pri določanju, kakšen je verz in kakšna je kitica v péti pesmi, včasih naleti-

mo na tole težavo: da je delitev besedila na vrstice na papirju drugačna kot pri petju. Rečeno drugače: pavze pri petju se ne ujemajo s konci zapisanih vrstic. Kaj je v tem primeru en verz – to, kar se poje, ali to, kar je zapisano? Praviloma je verz to, kar se poje; gre za primat petja nad zapisom.

Če se pesmi pojejo himnično in so zraven tega rimane, je z upoštevanjem primata glasbe in upoštevanja rime kot znaka za konec verza mogoče priti do prave podobe verzov in kitic. Verzna in kitična analiza péte pesmi je zato veliko težja od analize pesmi, ki se zgolj pišejo.

2.5 O izrazih jamb, trohej, daktil, amfibrah

Z etnomuzikološkega stališča sta besedi »trohej z anakruzo« in »jamb« sinonima: ker je anakruza nestalna, se ne šteje k metrični shemi, ker z metrično shemo zapisujemo samo verzne konstante. Zato npr. sedmerek z anakruzo in jambski osmerek označujeta isto metrično shemo U–U–U–U–. Po tej logiki sta tudi jambski dvanajsterek in trohejski enajsterek isti verz. Pri nekaterih pesmih pa je anakruza stalna: besedo jamb, amfibrah in anapest uporabljam le za te primere.

2.6 Uporabljeni simboli

J pomeni jamb, T trohej, D daktil, Amf amfibrah, An anapest, N naglasni verz, SV svobodni verz. Številke za temi znaki pomenijo število zlogov, številke za N pa število iktov. Moške rime so označene z velikimi črkami, ženske z malimi; črka x pomeni nerimani verz. Shema T 8787 xAxA torej pomeni 4-vrstično kitico iz trohejskih osmercev in sedmercev s prestopno moško rimo. Znak + pomeni cezuro (stalno mejo med besedami na sredi verza; na njenem mestu je pri petju lahko, ne pa nujno!, kratka pavza), znak / pa mejo med dvema verzoma. Znak _ pomeni sinicezo, tj. izgovarjanje dveh zlogov kot enega. Krepki tisk v citiranih pesmih pomeni ikte (poudarke pri petju).

Pravopis citiranih rock pesmi je tak, kot je na ovitkih plošč.

3 Slovenska poezija od 15. do 20. stoletja

Iz časov do konca 18. stoletja so se nam v slovenščini ohranili predvsem zapisi nabožnih/verskih pesmi in le nekaj posameznih posvetnih pesmi. Za te posvetne ne moremo reči, ali so bile moderne ali ne. Za nabožno pesem pa lahko mirno uporabimo izraz popularna. Prve slovenske cerkvene pesmi v srednjem veku so svoj metrum in kitice dobile od latinskih himen in ga nato prenesle tudi na posvetno ljudsko pesem.

3.1 Srednji vek – Stiški rokopis

Najstarejši dve slovenski cerkveni pesmi, kirielejson *Naš gospod je od smrti vstal* in prevod antifone *Salve Regina*, sta v poznem srednjem veku vsekakor bili moderni in popularni, popularni v dobesednem pomenu, saj sta bili edini pesmi, ki jih je med latinsko liturgijo lahko pelo ljudstvo, populus. Tu bom govoril samo o kirielejsonu.

Kirielejsoni so se pojavili najprej med Nemci v 13. ali 14. stoletju. To so bile kratke nabožne pesmi v ljudskih jezikih, nekatere so se smele rabiti pri cerkvenih obredih. *Naš gospod je od smrti vstal* je eden najstarejših kirielejsonov, poznajo ga Nemci, Poljaki, Čehi itd. Pel se je kot trop (= dodatek) k besedilu velikonočne igre z naslovom *Visitatio Sepulchri* (Obisk božjega groba), ki je prikazovala prihod Marije h grobu, iz katerega je po križanju vstal Kristus. Igra se je igrala na

velikonočno nedeljo zjutraj, povezovala je jutranjice in prvo velikonočno mašo. Besedilo te igre je bilo latinsko in sestavljeno iz različnih odlomkov iz evangelija, zaključilo pa se je z odlomkom iz sekvence *Victimae paschali laudes*. Ko so nastopajoči, ki so igrali Marijo in učence, odpeli sekvenco, so ljudje v cerkvi na isto melodijo zapeli pesem *Naš gospod je od smrti vstal*:

sklep sekvence *Victimae paschali*:

Dic nobis, Maria,
Quid vidisti in via?
Sepulchrum Christi viventis:
et gloriam vidi resurgentis;
Angelicos testes,
sudarium et vestes.
Surrexit Christus spes mea:
praecedet suos in Galilaeam.

Povej, Marija, sproti,
kaj si videla na poti?
Grob Kristusa živega
in slavo od mrtvih vstalega,
angeli so bili priča,
oblačila, kos prtiča.
Vstal je Kristus, upanje moje,
v Galilejo popeljal bo svoje.
(prevedel P. Simoniti)

trop k tej sekvenci (v ljudskem jeziku):

Naš gospód je od smerti vstal
od nega britke martre
nam je se veseliti
on nam hoče k trošti biti.
Kyrieleyson.

Ta kirielejson je bila edina pesem, ki so jo ljudje lahko peli med mašami, ki so bile vseskozi latinske. Velikonočna nedelja pa je bila tako velik praznik, da je Cerkev konec srednjega veka začela dovoljevati tudi udeležbo ljudstva. Vsekakor smemo reči, da je bilo v globoko vernem srednjem veku petje slovenske pesmi med največjim krščanskim praznikom nekaj radikalno novega in resnično popularnega, torej modernega.

In kakšen je bil verz te pesmi? Slovenski trop je prevod nemškega *Christ ist herston den* in se je morda pel na isto melodijo. Nemški muzikologi trdijo, da je ta melodija v sorodstvu z melodijo sekvence *Victimae paschali laudes* in sicer naj bi posamezne vrstice nemškega (oz. slovenskega) tropa ustrezale posameznim vrsticam z začetka sekvence (ki jih ni v zgornjem citatu). Za verz te sekvence velja, da je sicer trohejski, toda raznozložen; podobno lahko trdimo za slovenskega – da gre za troheje z anakruzo. In kitica? Ker gre za eno samo kitico, o kitični zgradbi ne moremo govoriti.

Do pojava protestantizma so bila ta in še nekaj drugih slovenskih pesmi (dve božični, ena postna in ena binkoštna) morda edine slovenske pesmi, ki so se smele peti pri latinskih cerkvenih obredih. Takrat, ko so se pojavile, pa so bile popularne, moderne.

3.2 Protestantizem

Leta 1550 je izšla prva protestantska knjiga: to je bil katekizem, ki je vseboval tudi šest slovenskih pesmi. Ena od pomembnih protestantskih reform je bila reforma liturgije, ki se je v veliki meri slo-

venizirala: razen v latinščini so molili in peli tudi ali predvsem v slovenščini. Zato pa je bilo treba slovenskih pesmi. Protestantje so prevedli, priredili ali na novo napisali ok. 160 slovenskih pesmi. Protestantska poezija je bila torej delo izobraženih klerikov. Najbrž niso bile vse pesmi popularne, lahko pa si mislimo, da je bilo peti pri maši v slovenščini na splošno vendarle nekaj novega in popularnega.

Za verz protestantskih besedil vemo, da je bil silabičen. Toda melodija se je najbrž pela ritmično. In pri takem petju se je besedni naglas podrejal melodičnim poudarkom. Zato lahko pogojno govorimo tudi o silabotonizmu. Ob tako velikem številu pesmi je bilo tudi število različnih vrst kitic veliko. Najpopularnejša protestantska kitica je bila lutrska kitica, sedemvrstična kitica iz osmercev in sedmercev z jambskim napevom J 8787887 AbAbCCb (metrična shema na desni se nanaša na melodijo, ne na besedilo):

	melodija	
O Bug, zakaj ti dopustiš	U—U—U—U—	8 a
tvojo cerkou zatreti?	U—U—U—U	7 b
Ti veš inu dobru vidiš,	U—U—U—U—	8 a
de nas hote rezdreti.	U—U—U—U	7 b
Turki hudi neverniki,	U—U—U—U—	8 c
malikouski služabniki	U—U—U—U—	8 c
nas hte s'korenem zdreti.	U—U—U—U	7 b

(Te cerkve božje zuper nie

Sovražnike tožba inu molitou)

Poleg te sta bili popularni tudi ambrozijanska kitica J 8888 AABB in kitica, ki je znana iz latinske sekvence *Dies est laetitiae* (T 7676776776 ali J 8787887887 AbAbCCdEEEd). Ambrozijanska kitica je namreč tipična kitica ambrozijanskih himen, ki se pojejo v brevirju (*liturgia horarum*).

Zanimivo je dejstvo, da je lutrska kitica po izgonu protestantov skoraj popolnoma izginila iz slovenske poezije!

3.3 17. stoletje

V katoliških cerkvah pa se je od konca srednjega veka prepeval bolj ali isti repertoar slovenskih pesmi, ki se je le počasi večal. To so bile pesmi, ki so se smele peti za največje cerkvene praznike: advent (*Jager na logo šraja*), božič (*Ta dan je vsega veselja, Eno je dete rojeno*), post (*Deset zapovedi v postu*), veliko noč (*Naš Gospod je od smrti vstal*), vnebohod (*Jezus je šu v svetu nebu*), binkošti (antifona *Pridi k nam Bug Sveti Duh*), Marijine praznike (*Marija žlahtna jungfaua, O ti divica Mati Marija, Veseli se Marija, Mariji zapeti moja duša želi, Žalostna je mati stala*). Teh pesmi je bilo ok. 10 do 15. Pele so se pred pridigo ali po njej. Zapisane so v tiskih in rokopisih iz 17. stoletja: Sommaripinem *Vocabolario Italiano-Sloveno* (1607), v Muzejskem, Šentviškem in Budimpeštanskem rokopisu (vsi trije so s pesmimi popisani listi v treh zasebnih kopijah lekcionarja *Evangelija inu listi*) in v *Kalobškem rokopisu*. *Kalobški rokopis* je zbornik 43 slovenskih pesmi, od katerih pa niso bile vse popularne, ampak le te, ki so našteje zgoraj (*Kalobški rokopis* sicer nima vseh zgoraj naštetih).

Verz teh pesmi je bil tudi še silabičen, kitice pa: ambrozijanska, Dies est laetitiae kitica ter t. i. Stabat mater kitica (T 887 aaB). Slednja ima ime po prevodu latinske sekvence *Stabat Mater dolorosa* / *Žalostna je mati stala*:

Žalostna je mati stala
Pred križam miło jokala,
Keder je jen sin visil.
(Muzejski rokopis)

Iz tega stoletja so prvi ohranjeni zapisi slovenskih posvetnih pesmi. Med literarnimi zgodovinarji je najpopularnejša pesem Jožefa Zizenčelija *Zaščitno voščenje te krajske dežele*, ki je natisnjena v uvodu Valvazorjeve knjige *Slava vojvodine Kranjske*. Vendar je to izrazito knjižna in priložnostna pesem, zato o njeni popularnosti ne more biti govora. Zanimiv pa je njen verz: ta ni niti silabični niti silabotonični, ampak raznozložni rimani verz; na Nemškem so mu rekli Knittelvers. Knittelvers je postal popularen v slovenskih ljudskih pasijonih 18. in 19. stoletja.

3.4 18. stoletje

V tem stoletju so se cerkvene pesmarice kar množile. Poleg tistih, ki so jih pisali duhovniki, so nastajale tudi take, ki so jih pisali cerkveni organisti in tako imenovani romarski vojvode: to so tisti, ki so organizirali ljudska romanja. Romanja so bila za ljudi veliki in pomembni dogodki, na katerih se je veliko prepevalo. (Ali bi bila primerjava z rock happeningi (Woodstock, Otočec¹) smiselna?) Tri romarske pesmarice je tako natisnil neki Filip Jakob Repež. Verz teh pesmi je še vedno silabičen, med kiticami pa daleč prevladuje romarska kitica (T 8787 aBaB), ki je po teh romarskih pesmih tudi dobila svoje ime.

Poleg romarskih pesmi pa so bile moderne, popularne tudi t. i. mašne pesmi. To so bili slovenski prevodi nekaterih latinskih mašnih pesmi, ki pa so se od 18. stoletja, od jožefinskih reform naprej, lahko pele pri latinski maši. Te pesmi so prevajali in pisali različni duhovniki (Steržinar, Volkmer), vse pa so se pele na iste melodije in imele isto kitico – hildebrandsko kitico J 76767676. O resnični popularnosti te kitice priča dejstvo, da je še danes polovica slovenskih mašnih pesmi v tej kitici.

Za romarske pesmi je značilen še en pojav – vdor plesnih ritmov v nabožno pesem. Za melodije so organisti včasih porabili melodije menuetov, štajerišev in celo maršev.

V tem stoletju pa se pojavijo tudi ljudski pasijoni: ljudske igre, ki v slovenskem jeziku prikazujejo Jezusovo trpljenje. Najbolj znan je *Škofjeloški pasijon* iz leta 1721. Ti pasijoni so napisani v verzih: verzi so se domnevno recitirali in nimajo nobene metrične in kitične oblike. Peli so se le nekateri odlomki – ti imajo tradicionalne cerkvene kitice (vagantsko, ambrozijansko). Recitirani verzi so dolgi en stavek in glavno znamenje verznosti je rima. Tak verz najdemo v nemški ljudski pesmi že konec srednjega veka – takrat so ga imenovali Knittelvers. V 16. stoletju je knittel prišel tudi v pisano poezijo (Hans Sachs), tako v posvetno kot nabožno (uporabil ga je tudi Goethe v Faustu).

Tole je začetek *Škofjeloškega pasijona*:

¹ Večdnevni slovenski rock koncert, ki se že nekaj poletij zapored dogaja na Otočcu.

Iz paradiža tega veselega luštnega kraja,
poberite se Adam in Eva vam angelc šraja.
Zakaj tukaj vas je ta kača močno zapelala
ino vas z velikimi nadlogami obdala.
Tukaj je samo to prebivališče te nedolžnosti,
katero ste vi tukaj skozi greh zgubili. /.../

Odslej se knittel pojavlja v vseh rokopisnih ljudskih pasijonih do 20. stoletja. Najdemo ga tudi pri kmečkem pesniku, samouku Andreju Šusterju Drabosnjaku (1768–1825). V učeno knjižno poezijo je zašel šele v 20. stoletju – kot svobodni verz.

Skozi vse 18. stoletje je med izobraženim slojem živela tudi slovenska pesem t. i. nizkega sloga; možno je, da se je pela. Ostanke take poezije najdemo v Slatenskem urbarju (dve pesmi – ena je *Od pijanega moža inu žene*, druga *Jest uboga revna srota*). Verz teh pesmi pa je že – silabotoničen. Kitica: romarska in T 8888 aabb.

Konec 18. stoletja se pojavi prva slovenska posvetna pesniška zbirka *Pisanice*, trije zborniki učene poezije, namenjene zgolj branju. Omenjam jih, ker imajo zadnje *Pisanice* tak metrični repertoar, kot ljudska péta pesem; po drugi strani pa se njihov knjižni aleksandrinec pozneje pojavlja v rocku. S Pisanicami se je prvič v slovenski poeziji pojavil silabotonizem! Kolikor lahko govorimo o modernosti Pisanic, je ta modernost omejena na izobražensko populacijo.

Prevladujoči verzi prvih dveh knjig so a) heksameter in elegijski distih v kvazi-kvantitativnem heksametru in pentametu ter b) elegijski in junaški aleksandrinec, tj. jambski dvanajsterec in trinajsterec (J 13 13 12 12 je junaški, J 13 12 13 12 pa elegijski). Oba sta bila na nek način moderna: heksameter in distih so se dijaki/študentje učili pri latinski gramatiki v šoli. Aleksandrinec pa jim je pomenil verz učene nemške knjižne poezije 18. stoletja. Oboje je bilo za naše tedanje razmere vsekakor nekaj novega (modernega?).

V tretji, zadnji izdani knjigi Pisanic pa sta oba verza skoraj povsem izginila – zamenjale so ju verzne in kitične oblike iz ljudske péte pesmi! (In sicer alpska poskočnica (Amf 11 11 11 11 AAB), romarska kitica, Stabat Mater kitica, kitica T 8788787 in kitica T 878788. Nekatere od njih so se pojavile že v drugem zvezku v opereti *Belin*.) To je bila še bolj radikalna novost – ljudske verzne in kitične oblike so potem v slovenski poeziji dominirale vse 19. stoletje, do pojava svobodnega verza.

Pisanice so torej slovenski knjižni verz modernizirale tako, da so prinesle silabotonizem in ljudske verzne in kitične oblike.

3.5 19. stoletje in ljudska pesem

Ljudsko pesem bom moral žal izpustiti – naštel bom samo najpogostejše kitice v ljudski pesmi: romarska kitica, ambrozijanska, T 7775, hildebrandska oz. nibelunška, vagantska (T 7676), kitica T 6666, T 5555, angleška baladna kitica J 8686, T 88, kitica D 10 10 10 10, alpska poskočnica D 5454 in D 4444 idr. (vir: Vodušek 2003 ter *Slovenske ljudske pesmi* 1-4).

Za prikaz modernih verzov in kitic knjižne, izobraženske poezije 19. stoletja tu seveda ni prostora, ker govorim le o péti pesmi. Podajam čisto kratko skico nekaterih knjižnih tendenc, ker se tu kaže nihanje popularnosti pétih vrst verza in kitic:

Po Pisanicah so do pojava Prešerna prevladovali metrumi in kitice, ki so jih pesniki pobrali iz ljudske posvetne in nabožne pesmi: alpska poskočnica, romarska kitica itd. (podrobno sem jih popisal v člankih *Začetki slovenskega posvetnega verza*, *Jarnikove kitice*, *Prešernove tradicionalne verzno-kitične oblike*). Prešeren pa je šel v svojem najbolj plodnem obdobju v nasprotno smer – uporabljal je elitne romanske in druge evropske oblike: sonet, romanca, gazela (pač orientalska oblika), oktava, decima itd.

Reakcija na to elitnost je bila seveda pričakovana. Pravzaprav je že Prešeren sam v poznem obdobju pisal le še – prej omenjene ljudske kitice. Simon Jenko pa si je za verz svojih dveh glavnih pesemskih ciklov, *Obujenke* in *Obrazi*, izbral ljudsko, neelitno kitico: romarsko kitico in krakovjak (T 6666), pa tudi vse ostale njegove kitice so več ali manj ljudske. Pri naslednjem pomembnejšem pesniku, Stritarju, pa so pesemski žanri že tako diferencirani, da je lahko uporabljal vse oblike verzov in kitic: od knjižnih do ljudskih. Naslednja popularna pisatelja, Aškerc in Gregorčič, pa sta bila spet izrazito ljudska, tako v vsebini kot obliki (Gregorčiču so nekateri kritiki ljudske verze in kitice celo očitali; kot 100 let pozneje Strniši). Aškerc je pomemben zato, ker je populariziral verz srbske epike, trohejski deseterec.

20. stoletje pa seveda prinese svobodni verz. Ta v knjižni poeziji dominira do danes – razen v péti pesmi. V popu in rocku pa svobodnega verza ni: tu se nadaljuje tradicija metrumov in kitic, ki jih je uporabljala ljudska poezija (tako posvetna kot nabožna)!

4 Rock osemdesetih in devetdesetih

Analizo rocka sem naredil le na nekaj izbranih primerih, zato je to le sondiranje. Verodostojni prikaz metrike in strofike rocka pa bi dobili šele, če bi imeli izčrpen seznam verzni in kitičnih oblik v a) bluesu, countryju, bluegrasu, gospelu, soulu in v različnih vrstah rocka, b) v slovenski ljudski in posvetni pesmi (nekaj že imamo), c) v slovenskem rocku.

4.1 Zahodni rock

V sedemdesetih je rock v Ameriki skoraj izumrl: ker hipijem ni uspelo spremeniti sveta, so se vdali deziluziji, dobrim službam, belim srajcam, joggingu, postali so japiji. Pojavil se je glitter rock, disco in generacija hedonizma. Zato se to obdobje imenuje »the Me decade« (Szatmary 2000): hipijevske sanje so minile, ekonomija je prosperirala in bivši hipiji so se zanimali le še zase (z geslom »I'm here for me«). Postali so del potrošniške družbe in na mikro ravni ponovili proces, ki naj bi veljal za romantično etiko nasploh – težnja po samorealizaciji je degenerirala v hedonizem in potrošništvo.

Iz tega zavoženega položaja je rock rešil punk in novi romantiki kot Springsteen.² Konec sedemdesetih je namreč ekonomska recesija (slabše plače in rast brezposelnosti), zmanjšanje družinske varnosti, tj. naraščanje ločitev med starši in zlorabe otrok (številske podatke gl. v Szatmary

² Springsteenova samooznaka iz leta 1980, »jaz sem romantik«, se mi zdi povsem pravilna. Po mojem mnenju je hipijevsko gibanje tretja romantika. Za prvo romantiko naj bi bilo značilno to, da je bila hiperobčutljiva za odtujenost ljudi od samih sebe, od soljudi in od narave in da je hotela to trojno odtujenost preseči in doseči enotnost na teh treh področjih; skupno ime za to enotnost je bilo *ljubezen*, eno od sredstev za vzgojo v enotnosti pa je bila glasba in literatura. Podobno so razmišljali hipiji, v osemdesetih pa Springsteen. Druga skupna lastnost rocka in romantike pa je to, da oba izhajata iz ljudske glasbe in literature.

2000: 272), rast nasilja v TV oddajah – proizvedla t. i. »jezni rock«: punk, metal (trash, black, death metal) in grunge. Punkerji so rocku vrnilo njegovo političnost, kakršno je imel v šestdesetih letih (Patti Smith: »všeč so mi tipi iz šestdesetih, ki so imeli neko politično zavest«). Prvi punkerji so namreč izhajali iz newyorškega in angleškega delavskega razreda in so se imeli v teh recesijskih časih za deprivilirane.

Jezni rock je izhajal iz rocka šestdesetih, ta iz bluesa, countryja, gospela in bluegrasa, ti pa iz ljudske cerkvene in posvetne pesmi različnih evropskih narodov. Zato prihajajo metrika in kitice rocka iz te ljudske pesmi.

Tu je nekaj primerov kitične zgradbe v gospelu in countryju (s CD-jev *The half ain't never been told* in *Man of constant sorrow*, Yazoo records 1999 in 2002): pesem *I want my life to testify* ima t. i. angleško baladno kitico J 868686, pesem *Shall we gather at the river* romarsko kitico T 8787, balada *Man of constant sorrow* pa J 9898:

I want my life to show the world	U—U—U—U—
that I am doing right	U—U—U—
I want my mouth to sing God's praise	U—U—U—U—
from morning until night	U—U—U—
I want my feet to keep me walking	U—U—U—U—
always in the night	—U—U—
(I want my life to testify)	

V bluesovskih pesmih mi je težko razbrati ritem, zato le dva primera. V znanem filmu *Brother, where art thou* slišimo pesem *O death*, ki je napisna v arhaični varianti ambrozijanske kitice, v J 88 (več o tej kitici v poglavju o slovenskem metalu). Dve od najbolj znanih pesmi Howlin' Wolfa *The Red Rooster* in *Spoonful* (avtor obeh pesmi je sicer Willie Dixon) sta napisani v nibelunški oz. hildebrandski kitici. Ta je sestavljena iz 3 iktov in ima izmenično žensko in moško klavzulo oz. rimo: 3x 3A 3x 3A (ženske klavzule niso rimate). Kitica prihaja iz srednjeveške nemške epike, kjer je bil njen verz naglasni verz, v nemški in slovenski knjižni poeziji pa prevladuje njena jambaska varianta J 7676. Zgleda, da je tudi Wolfov verz naglasni:

I have a little red rooster , too lazy ³ to crow for day .	N 3+3
I have a little red rooster , too lazy to crow for day .	N 3+3
Keep every thing in the barnyard , up set in every way .	N 3+3

Najbolj se je glasbenih izvorov rocka držal hard rock (Cream, Deep Purple, Led Zeppelin) in razne vrste metala, ki izhajajo iz hard rocka. Blues je zelo očiten v glasbi Cream in Led Zeppelin. Tradicija ljudske glasbe je izrazita tudi pri začetnikih metala Black Sabbath, kjer najdemo med drugim tudi tele vrste verzov ali kitic:

3 Besedo »lazy« zapoje enozložno – /la'y/.

Baladno kitico⁴ J 86868686 xAxABxB z refrenom T 9797ABAB (*Sabbath Bloody Sabbath* – ista kitica kot zgoraj v *Shall we gather*); kultna pesem *Paranoid* ima romarsko kitico T 15 15 15 15 AABB (petnajsterec ima za 8. zlogom cezuro, kar je prvotna oblika romarske kitice; zadnjih 200 let ima ta kitica obliko 87878787), mnoge 4-vrstične kitice s kombinacijami verzov T8 in T7 (*Black Sabbath, The wall of sleep*), T 88888877 aabbccDD (*War pigs*), J 16 16 16 16 16 16 16 16 AAB-BCCDD s cezuro za 8. zlogom (*A national acrobat*), T 11 11 11 11 AABB s cezuro za 6 zlogom (*Who are you*), T 7979 abab (*Looking for today*) idr.:

You see right through distorted eyes,	U—U—U—U—	A
you know you had to learn,	U—U—U—	B
The execution of your mind,	U—U—U—U—	A
you really had to turn.	U—U—U—	B
The race is run, the book is read,	U—U—U—U—	C
the end begins to show.	U—U—U—	D
The truth is out, the lies are old,	U—U—U—U—	C
but you don't want to know.	U—U—U—	D
(Sabbath Bloody Sabbath)		

Podobno pri bendu Deep Purple (*Into the fire* je T 11 11 6 6 7 AABBA, *April* N 33333333 AAB-BCCDD, *Burn* N 4444 AAAA) in Cream (*Tales of brave Ulysses* N 3+3, 3+3, 3+3, 3+3). Podobno kot v metalu je tudi v grungeu, zmesi punka in metala, npr. pri Nirvani (*Drain you* je N 33, *Smells like teen spirit* in *Scentless apprentice* je ambrozijanska kitica z naglasnim verzom N 4444 AABB, *Lithium* ima kitico T 475, Sliver T 777, *Heart-shaped box* je T 93939393 itd.).

4.2 Slovenski rock

Po študentskih gibanjih s konca šestdesetih in začetka sedemdesetih je jugoslovanska socialistična družba postala precej tolerantna in ekonomsko dobro stoječa. Nastajali so študentski klubi, študentski časopisi, študentski radii in v tem vzdušju je cvetela tudi rock produkcija. Konec sedemdesetih in po Titovi smrti leta 1980 pa se je ekonomski položaj poslabšal. In v tem, nekoliko bolj kriznem času je nastal slovenski jezni rock: punk in metal. In slovenski rock je postal najbolj izviren šele tedaj.

4.2.1 Hard rock in metal

Izbral sem tri bende: Pomarančo (album *Nekaj peklenskih od 1980 do 1986*), ki je začela delovati leta 1980, nekoliko mlajše Big Foot Mama (album *Nova pravila* in še nekaj drugih pesmi), ki sta predstavnika mehkega metala, ter Interceptor iz sredine devetdesetih (album *Mora*), ki igrajo nekoliko trši metal. Mnogi trdometalski bendi (trash, black in death metal) imajo svoja besedila v angleščini (ali pa obojna, slovenska in angleška) in redko izdajajo plošče.

⁴ Študentom znano iz Coleridgeve pesnitve *The Rime of the Ancient Mariner*.

Teme besedil so občasno erotično hedonistične, poudarjajo geslo *carpe diem*, večinoma pa so adolescentno kritične: proti služenju vojaščine, proti alkoholu, pedofiliji, vojni, policiji, rasizmu in vsem vrstam nasilja, proti t. i. šminkam; propagirajo elementarne vrednote kot ljubezen, prijateljstvo, ekologijo, treznost (proti alkoholu in drogam). Ker izbrani bendi niso izrazito trdometalski, je odsotna kritika cerkve, sicer značilna za black in death metal.

4.2.1.1 Metrika in strofika

Tabela 1: Metrični repertoar treh bendov (Pomaranča, Big Foot Mama, Interceptor)

vrsta ritma in št. verzov	oblika kitice	bend: <i>pesem</i>
trohej		
3	337 AAx	Pomaranča: <i>Šminka</i>
3	557 AAA, z anakruzo	Big Foot Mama: <i>Vem, da nič ne vem</i>
3	777 AAA	Interceptor: <i>Zmigi se</i>
3	5511 xxx, z anakruzo	Pomaranča: <i>Moja smrkljica</i>
4	6+5 6+5 6+5 6+5 AABB, z anakruzo v obeh polverzih	Big Foot Mama: <i>Mala nimfomanka</i>
4	6+5 6+5 AA 6+7 6+6, z anakruzo v obeh polverzih	Big Foot Mama: <i>Moja tamala</i>
4	2+5 AABB, z anakruzo v obeh polverzih	Interceptor: <i>Zmigi se</i>
4	tendenco k 6+5 AABB	Big Foot Mama: <i>Kralj</i>
4	666AAA 7x, z anakruzo	Pomaranča: <i>Mleko z noži</i>
4	11 11 11 9 xAxA	Pomaranča: <i>Šminka</i>
4	5656 xAxA; obrnjena hildebrandska	Big Foot Mama: <i>Vem, da nič ne vem</i>
4	7777 AABB	Big Foot Mama: <i>Buldožer</i>
4	8787 aBaB, z anakruzo	Interceptor: <i>Blato</i>
4	9797 AABB	Pomaranča: <i>Moja smrkljica</i>
4	9987 AAxx	Pomaranča: <i>Šminka</i>
4	9999 AABB	Interceptor: <i>Zmigi se</i>
6	559559 AABCCB	Interceptor: <i>Smrtna obsodba</i>
7	iregularni trohej, z anakruzo	Pomaranča: <i>Mleko z noži</i>
8	6+5 6+5 ... AABCCDD, z anakruzo	Big Foot Mama: <i>Začari me</i>
8	iregularni trohej, z anakruzo	Pomaranča: <i>Uniformiranci</i>
8	65656565 xAxAxBxB	Big Foot Mama: <i>Nisem več s tabo</i>
8	77777777 AABCCDD	Big Foot Mama: <i>Rola se</i>
8	99999999 AABCCDD	Big Foot Mama: <i>Vem, da nič ne vem</i>
daktil		
4	5454 aBaB	Big Foot Mama: <i>Kva se dogaja</i>
4	4 in 5, z anakruzo	Pomaranča: <i>Mladost</i>
8	4 in 5, z anakruzo	Big Foot Mama: <i>Nisem več s tabo</i>

heterometrija		
3	D4 An6 J4 xxx	Pomaranča: <i>Soldat</i>
4	T10 N3 T10 N3 žMžM*	Pomaranča: <i>Goba zla</i>
5	T3 An6 T6 T3 T3	Pomaranča: <i>Soldat</i>
jamb		
2	18, 14 AA	Interceptor: <i>Uničimo tabuje</i>
4	8888 AABB Big Foot Mama: <i>Sam prjatlja, Začari me</i>	Interceptor: <i>Mora;</i>
4	12 12 12 12 12 AABB	Interceptor: <i>Pedofil; Uničimo tabuje</i>
4	13 12 13 12 xAxA.	Interceptor: <i>Tvoj zadnji vlak</i>
4	tendenca k 5+6 AABB	Interceptor: <i>Uničimo tabuje</i>
8	tendenca k 87878787	Pomaranča: <i>Alkohol</i>
4	4474 AAxA	Big Foot Mama: <i>Brez meja</i>
5	39676 xxAxA	Pomaranča: <i>Goba zla</i>
12	5 4 12 5 4 12 5 4 12 5 4 12 xAAxBBxCCxDD	Interceptor: <i>Paparazzo</i>
svobodni verz	AAxx	Pomaranča: <i>Mleko z noži</i>

* (Oznaka žMžM v pesmi *Goba zla* pomeni, da pesem ni rimana, da pa dosledno ločuje moške M in ženske ž klavzule.)

Za **metriko** metala je značilno, da imajo pesmi več melodij (dve do štiri, zato ima v razporednici posamezna pesem več kitic), med katere spada tudi daljši refren; to v jeziku literarne teorije pomeni, da so pesmi polimetrične. Melodija ponavadi ni enako dolga kot kitica, ampak krajša, npr. Interceptorjeva pesem *Blato* ima 4-vrstično kitico (T 8787), melodija pa je dolga dva verza; pesem *Vem, da nič ne vem* benda Big Foot Mama ima 8-vrstično kitico T 999999999, melodija pa je dolga 2 verza. In podobno.

Druga značilnost je, da večinoma ne poznajo svobodnega verza. Zakaj ne? Ker ni recitiranja, ampak se besedila pojejo na določeno melodijo, tudi ritem je počasnejši kot npr. v punku. Besedila se pojejo v silabotoničnem oz. toničnem ritmu (t. i. polnjenje in drobljenje; gl. odstavek o naglasnem verzu v pogl. 2.1). Nisem analiziral čisto vseh njihovih pesmi, toda zdi se mi, da je svobodni verz le v eni pesmi (kolikor je res svobodni verz).

Pesmi so praviloma kitične, le redko se pojavi iregularni trohej (neurejeno prepletanje različno dolgih verzov), npr. v Pomarančinih *Uniformirancih* (črka »a« v aT6 in aT7 pomeni anakruzo/predtakt):

Slišim jih na radiu,	T7
včasih gledam na ekranu.	T8
Srečujem jih na cesti,	aT6
v tvoji so zavesti.	aT6
Hej, klošarjem smrdijo,	aT6
še kurbam ne dišijo.	aT6
Zdresirani kot lovski psi,	aT7
z izpranimi možgani.	aT6

Iregularnost je v tem, da se to zaporedje dolžin v naslednji kitici ne ponovi. (Možno pa je, da je pesem napisna v štiriiktrem troheju – zdi se mi namreč, da pevec v vsakem verzu naredi 4 poudarke in sicer na ta način, da verz T6 zapoje takole –U–U– – namesto –U–U–U, da imajo torej besede »cesti, zavesti« idr. dva poudarka: **ce-sti, zave-sti**).

Heterometrija pomeni prepletanja verzov različnega ritma v isti kitici – prepletanje dvozložnih ritmov, tj. trohejev ali jambov, s trozložnimi, tj. z daktili ali amfibrihi ali anapesti. Heterometrija je v metalu redek pojav; opazil sem ga npr. pri Pomaranči v pesmi *Soldat*, kjer ena od melodij tvori dve kitici tipa T3 An6 T6 T3 T3:

Kje je fant,	–U–
ki ga_ubijati uče,	UU–UU–
prej ko ljubiti zna?	U–U–U–
Ni ga več,	–U–
ni ga več.	–U–

Pri **strofiki** je opazno, da je med kiticami precej tradicionalnih kitic, ki spadajo v klasični repertoar slovenske ljudske pesmi in slovenske knjižne poezije. In sicer tiste, ki so v slovenski poeziji najpogostejše: ambrozijansko kitico, romarsko kitico, hildebrandsko kitico, aleksandrinec (J 12 in J 13), alpsko poskočnico in druge (J 8787, J 4474 ...). Zgodovino teh kitic sem že opisal v svojih člankih, zato tu čisto na kratko:

Ambrozijanska kitica (J 8888, T 7777 in T 77777777) je v Evropo prišla v 4. stoletju in sicer iz Sirije, iz sirskih cerkvenih pesmi v evropski latinski brevir. Na Slovenskem se je pojavila 16. stoletju (morda že v 15. stoletju) s prevodom božične pesmi *Puer natus in Betlehem / Eno je dete rojeno*. Od tam je šla v ljudske posvetne pesmi in je do danes ostala najpogostejša kitica ljudskih pripovednih pesmi (balad, tudi umetnih, npr. *Stoji učilna zidana*).

Romarska kitica (T 8787 in J 9898) je tudi zelo stara: nastala naj bi iz rimskih vojaških pesmi in je v cerkveni latinski brevir tudi zašla že v 4. stoletju. Pri nas se je pojavila v 17. stoletju (morda že v 16. stoletju) v *Muzejskem* in *Kalobškem rokopisu*. Popularna je postala v 18. stoletju, ko so v njem pisali večino pesmi za romarje. V knjižni poeziji je to najpogostejša kitica (Jenko: *Obujenke*). Kitico J 9898 imamo lahko za njeno varianto, ki se je v nemški cerkveni pesmi od nje ločila že v srednjem veku (Frank, pogl. 4.67). V slovenski knjižni poeziji se je, kolikor vem, pojavila v začetku 19. stoletja pri Leopoldu Volkmerju in Urbanu Jarniku, pogosta pa je npr. pri Stritarju.

Hildebrandska oz. nibelunška kitica (T 6565 oz. T 11(6+5), oboje tudi v jambski varianti) je nastala v nemških srednjeveških epih (*Jüngeren Hildebrandslied*, *Nibelungenlied*), na Slovenskem pa se je pojavila v 16. stoletju pri protestantih. Široko popularnost je dobila v 18. stoletju s ti. mašnimi pesmimi. Mašne pesmi so bile prevodi nekaterih latinskih mašnih pesmi in so jih ljudje lahko peli pri maši hkrati z latinskimi. Danes je zelo pogosta (npr. otroška *En hud pesjan je živél*). Pri naših metalcih ima hildebrandska kitica dve obliki: s kratkimi verzi T 6565 in T 65656565 ali pa z dolgimi verzi, ki so razdeljeni s cezuro na dva polverza T 6+5:

Hoče bit na višku, hoče bit povsod,
vedno polna sebe z lahkoto vse pohod
(Big Foot Mama: *Mala nimfomanka*)

—U—U—U + —U—U—
—U—U—U + U—U—U—

V pesmi *Vem, da nič ne vem* je kratka kitica obrnjena: T 5656 z anakruzo (»Saj veš, da je Bedanc / žrl zmer srnjaka, / Rožle pa je igral / ob močniku bedaka«).

Jambski dvanajsterec in trinajsterec je t. i. aleksandrinec, ki smo ga v slovenščini dobili v 18. stoletju s Pisanicami. Zaporedje trinajsterca in dvanajsterca J 13 12 13 12 je elegijski aleksandrinec, ki je v silabotonični poeziji veljal za nadomestek elegijskega distiha. Poseben problem pa so trohejski enajsterci z občasno anakruzo in brez cezure: trohejski enajsterec in jambski dvanajsterec sta z muzikološkega stališča isti verz, z zgodovinskega pa sta lahko različna verza: če ima T 11 cezuro za 6. zlogom (—U—U—U + —U—U—), gre za nibelunški verz. Če pa ima J 12 cezuro za 6. zlogom (U—U—U— + U—U—U—), pa je to aleksandrinec. Če verza nimata cezure, je problem, za kateri verz gre, nerešljiv.

Alpska poskočnica D 5454 (oz. Amf 6565) v pesmi *Kva se dogaja* (Big Foot Mama) izhaja iz ljudskega plesa z imenom štajriš, v knjižno poezijo pa je prišla konec 18. stoletja. V tej pesmi je direktna aluzija na vsem slovenskim šolarjem znano pesem V. Vodnika *Zadovolni Krajnc* (na kitico »Na žgancih tropine / pa kislega zela, / bob, kaša, vse mine, / ko pridem od dela ...«):

Mal'ca, kosilo
prazen obrok
golta na silo
izgubljen otrok.

(Big Foot Mama: *Kva se dogaja*)

4.2.1.2 Razpolavljanje tradicionalnih metričnih shem

V rocku sta zanimiva še dva metrična fenomena, prvega od njiju sem na splošno opisal v poglavju 2.4. Prvič: Rockerji verze pojejo na en način, zapisujejo pa na drugega, tj. pavze pri petju se ne ujemajo z mejami zapisanega verza. Pri čemer šele analiza pétega verza pokaže njegovo pravo metrično shemo. Poglejmo Interceptorjeve pesmi *Paparazzo*, *Mora* in *Tvoj zadnji vlak*. Iz zapisa na ovitku tlačenke (kot oni rečejo zgoščenki) bi marsikdo sklepal, da gre za svobodni verz in ne za silabotonični, metrični verz in kitico. Če bi na ovitku zapisanemu besedilu *Paparazzo* nekoliko na silo iskali metrično shemo, bi dobili tole:

hej ti
a ti sploh veš
da si največja gnida kar pozna jih svet
in faca tvoja res gnila je
saj tam kjer se pojaviš
vsakmu kri zavre

— —
U—U—
U—U—U—U—U—
U—U—UU—U—
U—U—U—U—
—U—U—

specialnost tvoja je oster nos	U—U—UU—U—
tiščiš ga tja kjer boš dobil	U—U—U—U—
čim večjo kost	U—U—
za frende z denarjem ti vse bi dal	U—U—UU—U—
za dobro fotko	U—U—U
ti še mamo bi prodal	—U—U—U—
(Interceptor: <i>Paparazzo</i>)	

Zgornja metrična podoba je neurejena, to je svobodni verz ali kvečjemu iregularni trohej. Če pa pesem poslušamo, se nam pokaže tale, povsem pravilna kitica: J 5 4 12 5 4 12 5 4 12 5 4 12 xAAxBBxCCxDD, štirikratna preslikava vzorca J 5 4 12 xAA:

hej ti — —	x	
a ti sploh veš	U—U—	A
da si naj več ja gnida kar pozna jih svet	U—U—U—U—U—	A
in face tvoja	U—U—U	x
res gnila je	U—U—	B
saj tam kjer se pojaviš vsakmu kri zavre	U—U—U—U—U—	B
specialnost tvoja	U—U—U	x
je oster nos	U—U—	C
tiščiš ga tja kjer boš dobil čim več jo kost	U—U—U—U—U—	C
za frende z dnarjem	U—U—U	x
ti vse bi dal	U—U—	D
za dobro fotko ti še mamo bi prodal	U—U—U—U—U—	D

V čem je razlika? Verzi, kakršen je npr. »in face tvoja res gnila je« in ki nimajo nobene prave metrične sheme, imajo na sredi pavzo in z upoštevanje pavze dobimo dva metrična verza J5 in J4. Verza kot »saj tam kjer se pojaviš, / vsakmu kri zavre« pa se zapojeta kot en verz, kot jambski dvanajsterec (J 12). (V prvem verzu, ki je analogen verzom s shemo U—U—, »manjkata« dva nenaglašena zloga; pojav spada na področje ritmike.)

Tvoj zadnji vlak: ko upoštevamo verzno členitev, ki jih pevec naredi pri petju, se pokaže, da je pesem napisana v štirih dvanajstercih in trinajstercih: J 13 12 13 12 xAxA (v aleksandrincih s cezuro za 6. zlogom – ki pa ne sovпада z grafično členitvijo na verzel). V spodnjem zapisu je pesem zapisana tako, kot je na ovitku, shema pa kaže ritem pri petju:

tvoja življenjska pot		
se na postaji ustavi	U—U—U—U—U—U	x
kjer se odločiš		
kaj v življenju sploh bi rad	U—U—U—U—U—	A
ko karto kupiš –		
že čakaš na peronu	U—U—U _{pavza} U—U—U—U	x

že čakaš vlak

ki te odpelje v prepad

(Interceptor: *Tvoj zadnji vlak*)

U—U—U—U—U—

A

Enako je z Interceptorjevo pesmijo *Mora*: na levi je zapis pesmi z ovitka plošče, da desni pa to, kar se dejansko poje. Osnovni verz oz. kitica je ambrozijanska:

Krik udarec zmeda groza jok	————→	Krik	—	
		udarec zmeda groza jok	U—U—U—	A
smrt v krvavi mlaki leži otrok	————→	smrt	—	
		v krvavi mlaki leži otrok.	U—U—UU—U—	A
ti si kriv ti si kriv	————→	ti si kriv	—U—	
		ti si kriv	—U—	
negibno drobčno telo		neg ibno drobčno telo	U—U—U—U—	B
ubil si ga ubil si ga	————→	ubil si ga	U—U—	
		ubil si ga	U—U—	
pogledi zlobni vpijejo	————→	pogledi zlobni vpijejo.	U—U—U—U—	B

Druga, sorodna metrična posebnost: po dva zaporedna verza tvorita eno tradicionalno metrično shemo, vsak zase pa sta iregularna: pevec torej pri petju, pa tudi na ovitku plošče, prelomi tradicionalni metrični verz. Primer: v Pomarančini pesmi *Soldat* so distihi kot

Bil je premlad	—UU—	
da postal bi soldat,	UU—UU—	————→ —UU—UU—UU—

daktilski četverec in anapestni šesterec, ki sta nastala z lomljenjem tradicionalnega daktilskega deseterca —UU—UU—UU—.

V Interceptorjevi pesmi *Pedofil* so na ta način »zlomili« jamske dvanajsterce:

noč je vse je tiho	—U—U—U	
v sobi punčka spi	—U—U—	————→ —U—U—U—U—U—
že vrata se odprejo	U—U—U—U	
on pred njo stoji	—U—U—	————→ U—U—U—U—U—U—
ko si jo vzame	U—U—U	
punčka prosi za pomoč	—U—U—U—	————→ U—U—U—U—U—U—
nihče ne sliši je	U—U—U—	
še_en osamljen krik v noč	UU—U—U—	————→ U—U—U—U—U—U—

Če zapišemo metrično shemo dveh zaporednih verzov, dobimo J 12 12 12 12 (prvi je brez anakruze, ostali z anakruzo).

4.2.1.3 Ritem in rima

Pri metalcih so pogoste iste ritmične »svoboščine« (svoboščine s stališča knjižne poezije), tj. iste svoboščine v realizaciji metrične sheme, kot pri pevcih ljudskih pesmi:

a) Svoboščine, ki povzročajo neenakozložnost verzov:

– Metalci pojejo v pogovornem jeziku, torej z vokalnimi redukcijami, ki pa v natisnjenih besedilih niso vedno označene. Pri ugotavljanju metruma je merodajno petje in ne zapis.

– Nestalnost anakruze (začetka verza in začetek drugega polverza!): o tem sem že govoril v teoretičnem uvodu: anakruza v rockerski poeziji ni stalna: v nekaterih verzih iste pesmi anakruze ni, v drugih pa je eno- ali dvozložna (vse troje npr. v Big Foot Mama: *Nisem več s tabo*). Primer za spremenljivo anakruzo v polverzih: v Pomarančini pesmi *Moja tamala*, kjer so verzi T6+5, imamo v verzu »**Odpel** sem **ji** vse **gumbe**, **sleku** **ves** **blago**« v prvem polverzu enozložno anakruzo, v drugem polverzu pa anakruze ni; v verzu »**začel** se **mi** je **mešat**, naj **ostanem** **al** naj **grem**« pa je v drugem polverzu anakruza 2-zložna (»naj os-«).

– Preveč in premalo zlogov na sredi verza: včasih je v posameznih verzih zlogov več, kot predvideva metrična shema: v tem primeru te nadštevilne zloge pevec zapoje hitreje, npr. verz »v **krva-vi** **mlaki** **leži** **otrok**« iz Interceptorjeve pesmi *Mora* je jamski osmerek, čeprav ima 9 zlogov: toda zloga »-ki le-« pevec hitreje zapoje. Včasih pa je teh nadštevilnih zlogov toliko, da bi le muzikolog lahko določil pravo metrično podobo. Tak primer so verzi v prvi in drugi kitici pesmi *Uničimo tabu-je* z domnevno shemo J5 + J6, kjer od osmih verzov kar štirje odstopajo od hipotetične sheme.

– Variabilnost klavzule (konca verza): pesmi, ki so napisane v silabotoničnem verzu, so lahko tudi brez rime. Takrat se včasih zgodi, da se brez vzorca menjajo verzi z bodisi moško bodisi žensko klavzulo. Primer: Pomarančina pesem *Mladost* je napisana v 4-zložnih daktilih (z 1- ali 2-zložno anakruzo) in spremenljivo moško (—) in žensko klavzulo (—U):

Poglej okrog sebe	U—UU—U
ko jutro se zbuja	U—UU—U
in videl boš svet ,	U—UU—
ki se znova poraja.	UU—UU—U
(Pomaranča: <i>Mladost</i>)	

V šolski terminologiji bi za zgornje verze rekli da so amfibraški peterci in šesteroci, eden pa anapestni sedmerek, kar pa bi popačilo sliko. Dobili bi namreč vtis, da je metrum neurejen, kar pa ni res: metrična konstanta verza je 4-zložni daktil, ritmična realizacija verza pa dopušča podaljšanja v anakruzi in klavzuli.

b) Prenos naglasa in nasprotni pojav, toniziranje šibkega položaja: Če naglas večzložne besede ne stoji na iktu, ampak na šibkem položaju, se pri petju prenese na tisti zlog, ki je na iktu, npr. naglas besede »tvôja« v jamskem osmercu »tvôja življénjska **pót** se **na** **postáji** **ustávi**« (Interceptor: *Tvoj zadnji vlak*) je pevec izgovoril »tvójá«. Če pa pevec v takem primeru naglasa besede ne prenese, se ta pojav imenuje tonizacija šibkega položaja.

O rimi čisto na kratko: Ena značilnost rockerske rime je ta, da ni dosledna: v isti pesmi so določeni verzi kitice enkrat rimani, drugač ne: »bil je preml**ad**, / da postal bi sold**at**« nasproti »dobil

je **pas**, / puško in bajonet« (Pomaranča: *Soldat*); štirivrstične kitice v Pomarančini *Mladosti* imajo tele občasno rimane klavzule: »sebe-zbuja-svet-poraja, trav-ro~~si~~-naravi-k~~osi~~, zak~~aj~~-naz~~aj~~-zamudi-izgubi«. Podobno kot v ljudski pesmi. Druga lastnost je ta, da je rima včasih podobna asonanci. Tudi to je lastnost, ki jo sicer najdemo v ljudski pesmi (in pri sodobnem pesniku Gregorju Strniši, ki je s tem imitiral ljudske pesmi). Primeri (iz Interceptorjeve pesmi *Blato* in Pomarančine pesmi *Šminka*): »bláto-vsáko, sêbe-nobêne, lét-gréh«. Da ne gre za asonanco, ampak za rimo, priča to, da se navidezna asonanca pojavlja le v nekaterih verzih v pesmi, medtem ko je večina verzov normalno rimana. Za moške rime na odprti zlog je ta pojav tudi v knjižni poeziji čisto vsakdanji, tj. rime tipa »ljudi-strmí« (Pomaranča) imamo vsi za rime in ne za asonance.

Obe lastnosti metalsko rimo ločijo od knjižne in približujejo rimi ljudske pesmi.

4.2.2 Klasični rock

Tu sem izbral dva benda: Lačni Franz (pesmi z raznih albumov med 1983 in 1989) in Demolition group (album *Neoevangelij*, 1998). Analiziral sem manj pesmi kot pri metalcih. Metalska besedila je namreč težje analizirati, ker je ritmičnih svoboščin, ki analizo otežujejo, več kot pri klasičnih rockerjih. Zato so rezultati pri metalu manj zanesljivi in je za jasno sliko kitičnosti in metričnosti potrebnih več besedil. Pri rockerjih je to nekoliko lažje.

4.2.2.1 Metrika in strofika

Tabela 2: Nekaj metričnega repertoarja Lačnega Franza in Demolition Group

vrsta ritma in št. verzov	oblika kitice	bend: <i>pesem</i>
trohej		
strofoida	iregularni trohej	Lačni Franz: <i>Prvi maj</i>
3	836	Demolition group: <i>Ogenj</i>
4	8787xAxA, z anakruzo	Lačni Franz: <i>Čustveno stanje mlade krave, Mravljinčarji in čeladarji</i>
4	8585xAxA, z anakruzo	Lačni Franz: <i>Čustveno stanje mlade krave</i>
4	6565 XaXa	Lačni Franz: <i>Naj kolje noč</i>
4	5553 xxxx	Lačni Franz: <i>Naj kolje noč</i>
6	888888, refren 5	Lačni Franz: <i>Kandidati za čestitke</i>
9	727284843, z anakruzo	Lačni Franz: <i>Na svidenje na plaži</i>
jamb		
4	7878 xxxx	Lačni Franz: <i>Naj ti poljub nariše ustrnice</i>
4	8989 AbAb	Demolition group: <i>Prvi poljub</i>
4	5+5, 5+3, 5+5, 5+2 (logaed)	Demolition group: <i>Dež</i>
5	66866	Demolition Group: <i>Temni angel usode</i>
amfibrah		
4	8888 AABB	Demolition Group: <i>Neoevangelij</i>

heterometrija		
4	J9 D7 J9 D7	Lačni Franz: <i>Ne mi dihat za ovrtnik</i>
8	J7 Amf5 J7 Amf5 J7 Amf5 J7 Amf5 xxxxxxxx	Demolition Group: <i>DAF</i>

Metrika in strofika teh pesmi je na splošno podobna metriki v metalu. Pesmi imajo po več melodij, čeprav manjkrat kot pri metalu; tudi v rocku ni svobodnega verza; pesmi so praviloma kitične, iregularni trohej pa je redek. Heterometrija je, zgleda, za rock bolj sprejemljiva kot za metal.

Rock je morda bolj nagnjen k tradicionalnim kiticam kot metal, vendar rabimo za potrditev te teze veliko več gradiva. V zgornji tabeli so tradicionalne tele kitice: T 8787 xAxA je romarska kitica; kitica T 8585 se je v slovenski knjižni poeziji pojavila na začetku 19. stoletja pri Volkmerju in Modrinjaku; T 6565 je hildebrandska kitica; T 888888 se tudi prvič pojavi že pri Volkmerju, J 7878 je obrnjena vagantska kitica (vagantska je J 8787), J 8989 je obrat kitice J 9898 (obe že v metal-skem repertoarju, sicer med klasikami 19. stoletja). Amf 8888 AABB pozna vsak otrok – to je kitica Jenkove pesmi *Naš maček je ljubco imel*.

Heterometrijo ilustriram s pesmijo Demolition Group *DAF* (J7 Amf5 J7 Amf5 J7 Amf5 J7 Amf5):

ko se ti splazim v misli	U—U—U—U	J7
poklekni na tla	U—UU—	Amf5
ko ti pobožam lica	U—U—U—U	
poljubi dlani	U—UU—	
ko te privijem k sebi	U—U—U—U	
objemi noge	U—UU—	
priznaj v znoju sreče	U—U—U—U	
da ti si moj bog	U—UU—	

Tudi pri klasičnih rockerjih se dogaja, da je pesem na ovitku plošče drugače členjena na verze kot pri petju – pravo metrično podobo dobi šele pri petju. Primer je pesem Lačnega Franza *Naj kolje noč*: na levi je zapis z ovitka plošče, na desni pa členitev pri petju. Verzi na levi nimajo nobene smiselne metrične sheme, pri petju pa je pevec naredil trohejske 5- in 3-zložne verze:

Ko vse poti,	—U—U—	Ko vse⁵ poti,	—U—U—
skrite, tihe in prazne	—U—UU—U	skrite, tihe in	—U—U—
vodijo kam drugam.	—UU—U—	prazne vodijo	—U—U—
	→	kam drugam.	—U—
		Še v mraku se	—U—U—
		modro sneg iskri,	—U—U—
		ko izginja noč	—U—U—
		ples snežink.	—U—

5 Besedo »vse« izgovori [use].

Pesem *Dež* benda Demolition Group ima posebej zanimiv verz – gre za vrsto, imenovano **logaed**. Logaedi so vrsta silabotoničnih verzov, kjer metrum ni iz ene same stopice, ampak iz dveh. (Zgleda, kot da bi bil verz narejen iz dveh verzov.) Poglejmo si metrum te pesmi (znak + pomeni cezuro, stalno mejo med besedami za 6. zlogom, brez pavze pri petju):

bila kot sonce ki sveti zame	U—U—U+U—U—	J5+J5
si daleč vroč a bleš če ča	U—U—U+U—	J5+J3
vse dneve svoje sem gledal vate	U—U—U+U—U—	J5+J5
sež ga la si mi o či	U—U—U+—	J5+J2
tesno objeta lebdiva v sanjah	U—U—U+U—U—	
nad blatnim poljem cvetočim	U—U—U+U—	
in cvet najlepši dišal bo zame	U—U—U+U—U—	
tako kot tvoje telo	U—U—U+—	
(Demolition Group: <i>Dež</i>)		

4.2.2.2 Ritmičnih svoboščin

je manj kot v metalu: imamo nestalno anakruzo, manj pa je izpuščanja in dodajanja zlogov na sredini verza; tudi klavzula je stabilnejša. Rima je doslednejša kot v metalu.

Na splošno lahko rečem, da sta verz in kitica bendov Lačni Franz in Demolition Group klasična: silabotonični verzi, brez ritmičnih posebnosti, pravilne kitice, kakršnih smo vajeni iz knjižne poezije 19. stoletja. Najdemo celo logaede, ki so v knjižni poeziji redki.

4.2.3 Punk

Izbral sem dve skupini: Pankrte, ki so začeli delovati leta 1977, in Center za dehumanizacijo (CZD), ki je nastal ok. 1985.

Pankrti. Od metala in klasičnega rocka jih loči to, da imajo zelo malo silabotoničnih metrumov in kitic. Njihov verz je, vsaj tako se mi zdi, ali naglasni ali pa svobodni. Priznam, da gre tu za pavšalno oceno in da bo treba ritem punka še podrobneje analizirati. Verz je naglasen v toliko, kolikor je pri petju slišati tendenco k stalnemu številu poudarkov v melodiji. (Mislim, da je tak princip najti tudi pri angleških Sex Pistolsih.) Svobodnost verza pa pomeni, da se pri petju besedilo ne prilagaja ritmu melodije, da besedni ritem ni metričen. Svobodni verz ima v knjižni poeziji tri podvrste: sintagmatski, stavčni in antiskladenjski (gl. teoretični uvod). Pankrti imajo sintagmatskega in stavčnega (*Lublana je bulana*), nimajo pa antiskladenjskega – očitno je krepak enjambement, kakršen predstavlja bistvo antiskladenjskega verza, nezdržljiv s petjem.⁶

Melodije so kratke, ponavadi obsegajo po dva verza, grafična kitica pa je praviloma daljša. Melodija je ponavadi ena, zaradi česar je punk veliko enostavnejši od metala in klasičnega rocka, nekakšen minimalizem. (Mnogi punkerji so glasbeni samouki – geslo punka je »naredi sam«.)

⁶ Pri roki imam besedilo pesmi benda Kuzle *Včeraj so ljudje stali* (iz knjige *Punk je bil prej*), ki ima glede na zapis antiskladenjski svobodni verz; žal ne poznam izvedbe te pesmi, da bi preveril dejanski ritem.

Primeri pesmi v naglasnem verzu z dvema ali štirimi ikti oz. poudarki (s po dvema poudarkoma v vsakem polverzu, polverzi so razdeljeni s kratko pavzo) in brez rime so *Lepi in prazni*, *Kruha in iger* in *Zelenye berega pejsažov*, v pesmi *Računite z nami* pa so v polverzih do trije poudarki. Verzi so pravilo dolgi en stavek (presledki pomenijo pavzo):

Ni več upanja
povozu ga je **tank**
kva nej **drucga** počnemo
k da **šibamo** **pank**.

Ni več upanja
ni več **ludi**
ni več poguma
smo sami.
(*Lepi in prazni*)

Zeleni **so** (pavza) **griči** pokrajine
in **veverica**, (pavza) ki se **skrije** na drevo
in **vojak**, ki ustrelj **v nebo**
so se **komu** pocedile **sline**?
Zeleni **so** **griči** pokrajine
in **ženska** **v uniformi** z **rdečimi** lasmi
in **črna limuzina** z **zastrtimi** lučmi
ljude~~m~~ se vse **to** **normalen** **zdi**.
Zeleni so **griči** pokrajine
štadijoni so **polni** **plapolajočih** zastav
le **neka** mladenka si **postavi** vprašanje:
Zakaj **vedno** **primanjkuje** **zelene** **barve**
(*Zelenye berega pejsažov*)

Poleg naglasnega verza imajo Pankrti v eni od najbolj znanih pesmi, *Totalna revolucija*, tudi romarsko kitico T 8787 xAxA in njene variante T 8877 aaBB, T 87777 xxxx (refren ima kitico J 87 T58):

Janez **noče** **it** u **službo**,
Janez **noče** **bit** duma,
Janez **noče** **pit** več čaja,
Janez **kurbin** **sin** za **kva**?

Petje oz. recitiranje v zgolj svobodnem verzu pa je nedvomno značilno za bend **Center za dehumanizacijo** (CZD), sodeč po albumu *Pokozlane trate*.

CZD niso punkerji v ožjem pomenu besede; imajo jih za underground. Skoraj vse pesmi na albumu *Pokozlane trate* (album je izbor iz njihovega dela v letih 1986–1995) na nek način recitirajo in ne pojejo. In zato, ker se recitirajo, so napisane – v svobodnem verzu. Bolj konkretno: v sintagmatskem svobodnem verzu. Sintagmatski SV je tip svobodnega verza, kjer je en verz dolg eno sintagmo oz. kjer meje verzov sovpadajo z mejami sintagem. CZD imajo ta verz v vseh devetnajstih pesmih, ki sem jih pregledal (*Na rdečem platnu*, *Naznanilo*, *Ob našem prazniku*, *Skrijem se*, *Razkritje krinke*, *Izdaja*, *Besede sodi* idr.). CZD so nekaj svojih pesmi izdali tudi v pesniški zbirki *Veselite in radost se budita*; v njej je nekaj pesmi, ki so napisane v stavčnem svobodnem verzu (= meje verzov sovpadajo z mejami stavkov), npr. *Zate*, *Midva*, *ki nisva niti Rusa niti Slovenca niti Nemca*.

Pri poslušanju pesmi bomo opazili, da se konci verzov na papirju ne ujemajo s pavzami pri petju: naslednja pesem, *Umreti je treba pred jutrom*, primer sintagmatskega svobodnega verza, je zapisana tako, kot je objavljena v zbirki, črte / pa označujejo pavze pri petju:

V snu
črn robec
na kmečko / krilo polagam
V studenec / potapljam oči.
Sem kaplja / na koži vabeči.
In deber, / ki pred tvojimi / korakom
se zoži.
V snu sem
Jezus brez križa.
Ob tebi.
V snu sem / kotaleča slika
in slepi jek.

V snu sem
plapolajoči zapornik
v smehu.
In pojoči / modrec
v grehu.
V snu sem.
Kladivo / ob praznem oltarju.
S sajastim obrazom
ozarjeno.
V snu zaplapolam
v belem krilu.
Umreti je treba pred jutrom.

(CZD: *Umreti je treba pred jutrom*)

4.2.4 Rap

Rap je nastal v sedemdesetih v črnskih getih ZDA in sicer tako, da so disk jockeyi v diskotekah vrteli le odlomke popularnih pesmi (angl. sample) in ne celih pesmi (odtod izraz *semplanje*), npr. funkyja, pa tudi disca in drugih vrst popa in rocka. Ob tem pa so jockeyi začeli ritmično recitirati (rapati) svoja lastna besedila (ponavadi angažirana). (Rapanje je v ameriški ljudski glasbi, zlasti v bluesu, že zelo star postopek; gl. CD *The Roots of Rap*, Yazoo records, 1996.)

Raperska besedila so večinoma narejena po istem vzorcu: verz je dolg en stavek in se zaključí z rimo. Število zlogov ni pomembno. Rima je ponavadi parna (aabbcc ...). Besedila nimajo ponavljajoče se melodije, ampak se recitirajo in to zelo ritmično. Na prvi pogled se zato zdi, da gre za iregularni trohejski oz. jambski verz različnih dolžin. Po drugi strani pa se zdi, da ritem le ni silabotoničen in da gre morda za rimani svobodni stavčni verz. To bo treba še raziskati.

Za primer rapa sem vzel le eno pesem slovenskega dua Murat & Jose *Kr neki*. Bodite pozorni na poudarke in shemo:

Dej **musko bolj** naglas, zakaj si jo **stišu**
in napni **oči ha**, da **boš bolj slišu**,
kako **brijem norce**, pa **majo še zmer dlako** na jeziku,
jezik uzuni in **uzuni** na **čiku**.
Praviš, **ta** je pa **bosa tko** ko **Obuti maček**,
Sam u **bistvu je** tud **lepa tko** ko **mali grdi raček**.
A ne **veš**, zakaj **gre**,
sej **sploh** ne **gre**,
z **nami** je **_ostal**
in nam **maha**, **ker** je **šel**.
Glej, prodajam **ti klobase**,
pa j' še **zmeri celo prase**
in ko **kozla ustrelim**, se **ta** še **zmeri pase**.
Zadnje čase me je **tepla usoda vse dni**,
zato sem **najel** dva **modela**, **ki** sta **ji** **polomila kosti**.
/.../

(Murat & Jose: *Kr neki*)

U—U—U—UU—U
UU—U—U — —U
U— —U—UU—UU— —U—U—U
—UU—U—U—UU—U
—U—UU—U—U—U—U
—U—U—U—U—U—U—U
UU—U— —
U—U—
—UU—
—U—U—U—
—U—U—U—U
—U—U—U—U
—U—U—U—U—U—U—U
—U—U—U—U—U— —
U—UU—UU—U—U—UU—UU—

4.2.5 Folk rock

Zadnjih 10–15 let je folk-rock na Slovenskem postal pravi bum (od začetne Istranova preko Kreslinove Beltinške bande do Terre Mystice, Terra Folka, Katalene, Carsice idr.). Tu gre za mešanje rocka in jazza z različnimi tradicijami svetovne ljudske glasbe (Terra Folk, Carsica) po eni strani, po drugi pa s slovensko ljudsko glasbo (Istranova, Katalena, Beltinška banda). Na sredini med obema je npr. Istranova in hrvaško-slovenski duo Morsin-Marušič, ki igrata istrsko slovensko, hrvaško in italijansko glasbo. Poleg tega nastaja tudi folk v ožjem smislu, tj. čimbolj avtentična rekonstrukcija slovenske ljudske glasbe (Ljuba Jenče, Katice, Tolovaj Mataj, gl. npr. kompilaciji *Sodobna ljudska glasba na Slovenskem I in II*).

Bistvo folka je, da jemlje besedila in melodije iz ljudskega izročila in jih križa z rockom, jazzom in podobnim. To pomeni, da sta tudi verz in kitica ljudska, kar pomeni himnična: metrični verzi in več enakih kitic zapored. Verzi so praviloma enakozložni, tj. podaljševanja in krajšanja skoraj ni, kot vidite na primerih. Ker besedila niso nova, ampak prevzeta iz slovenske ljudske pesmi, je metrični repertoar teh pesmi identičen z repertoarjem ljudskih pesmi (metrični repertoar ljudski pesmi je objavljen v vsaki knjigi iz zbirke *Slovenske ljudske pesmi 1–4*, Ljubljana: Slovenska matica, 1970–1998).

V pesmih benda Katalena *Smrt, zaprta v sod* in *Da göra ta škrbinina* najdemo ambrozijansko kitico J 88:

Da **göra ta škrbinina**,
Da **göra ta škrbinina**.
Lali lala joli lile,
da **göra ta škrbinina**.

To **je_ena göra visoka**
na **made lipe vlike gozd**.
Lali lala joli lile,
na **made lipe vlike gozd**.
(*Da göra ta škrbinina*)

Pesem *Võra bije, sonce mi zahaja* je iz Prekmurja in ima distihe s 5-iktnim trohejem –U–U–U–U–UU in daktilsko rimo aa. Gre za verz T4+4+3, ki je ga sicer najdemo na sosednjem Hrvaškem:

Võra bije, sonce mi zahaja,
gda se dragi v Ameriko odpravla.

Te sam svoga dragoga ja pitala:
»Kam ti bodem, dragi golob, pisala?«

Pesem *Katalena* ima kitico T 6666 brez rime (kitico poznamo iz pesmi *Vsi so venci vejli*). Kitica najverjetneje prihaja iz latinskih himen tipa *Ave maris stela*, ki je bila vir za t. i. krakovjak; krakovjak je razširjen ne le na Poljskem in Slovaškem, ampak povsod na panonskem območju (Madžarska, severovzhodna Slovenija, Hrvaška):

Kata, Katalena
daleč moža vzela,
prek te sive gore
črnega Vogrina.
(*Katalena*)

Ansambel Beltinška banda pa igra prekmurske ljudske pesmi, zato je poleg trohejskega šesterca najpogostejši verz še trohejski osmerek s cezuro za 4. zlogom T 8(4+4), npr. v pesmi *Mladi Marko*:

Mladi Marko se je ženo
da so drovne slive cvele.
Mladi Marko se je ženo
da so drovne slive cvele.

Takšo ljübo si je iskal,
ka bi znala svilo presti.
Takšo ljübo si je iskal,
ka bi znala svilo presti.

(*Mladi Marko*)

Osmerek T 8(4+4) je v slovenski ljudski pesmi redek verz (gl. Vodušek 2003 in *Slovenske ljudske pesmi 1–4*); najpogostejši je v pokrajinah na meji s Hrvaško (Prekmurje in Bela krajina). Na Hrvaškem je ta verz, poleg deseterca, najpogostejši.

5 Namesto sklepa

Sodobni slovenski kitarski rock (punk, hard rock, razne vrste metala, underground idr.) je približno toliko raznolik kot zahodnoevropski – lahko pa bi imel pa pred njim eno prednost, če bi jo znal izkoristiti: gradivo bi lahko jemal iz slovenske ljudske glasbe. Ameriški rock je nastal tako, da so blues in country priklopili na elektriko in mu dodali bobne. Tudi slovenski rock bi lahko ponovil ta izvirni vzorec in isto naredil s slovensko ljudsko glasbo ali celo z narodnozabavno.⁷

⁷ Narodnozabavno glasbo so v popu izkoristili Agropop, trenutno pa z rockom, srbskim turbo folkom in slovensko ljudsko pesmijo navdušuje Magnifico.

6 Povzetek

Če govorimo o popularnosti poezije, je masovno popularna le péta pesem, knjižna pa redkokdaj: cerkvena pesem med verniki (maše, romanja), rock in pop med mladino ipd. Metrum in kitice péte pesmi so določeni od ritma in melodije glasbe in ne obratno. Prve slovenske cerkvene pesmi v srednjem veku so svoj metrum in kitice dobile od latinskih himen in ga nato prenesle tudi na posvetno ljudsko pesem. Odtod so ti metrumi in kitice prešle v knjižno poezijo 18. in 19. stoletja in v rock in pop poezijo (rock je namreč nastal iz ameriške ljudske pesmi, tj. iz bluesa in countryja). V evropski, slovenski in ameriški cerkveni in posvetni ljudski pesmi ter v rocku zato najdemo povsod iste metrume in kitice: ambrozijansko kitico J 8888 oz. T 7777, romarsko kitico T 8787, hildebrandsko kitico T 6565 oz. T 11(6+5), aleksandrinec J 12 in J 13, alpsko poskočnico D 5454 in mnoge druge.

Diskografija

Before the Blues, The Early American Black Music Scene Vol. 1, Classic Recordings from the 1920's and 30's. Yazoo Records, 1996.
Big Foot Mama: *Nova pravila.* Corona, 1995.
Center za dehumanizacijo (CZD): *Pokozlane trate.* Front Rock, 1996.
Demolition group: *Neovangelij.* Dallas Records, 1998.
The Half Ain't Never Been Told, Early American Rural Religious Music Vol. 1, Classic Recordings from the 1920's and 30's. Yazoo records, 1999.
Howlin' Wolf: *The genuine article.* Chess, 1997.
Interceptor: *Mora.* Corona, 1998.
Katalena: *(Z)godbe.* RTVS, 2003.
Lačni Franz: *Na svoji strani.* Helidon/Založba Obzorja, 1986.
Lačni Franz: *Ne mi dihat za ovratnik.* Helidon/Založba Obzorja, 1983.
Man of Constant Sorrow and Other Timeless Mountain Ballads, Classic Recordings from the 1920's and 30's. Yazoo records, 2002.
Murat & Jose: *V besedi je moč.* T3S/Multimedia, 2002.
O, Brother, where art thou. Mercury, 2000.
Pankrti: *Dolgcajt.* RTV Ljubljana, 1980
Pomaranča: *Nekaj peklenskih od 1980 do 1986.* Pan Records, 1993.
The Roots of Rap, Classic Recordings from the 1920's and 30's. Yazoo records, 1996.

Literatura

FRANK, Horst, 1993: *Handbuch der deutschen Strophenformen.* Tübingen, Basel: Francke.
Slovenske ljudske pesmi 1–4, 1970–1998. Ljubljana: Slovenska matica.
Punk je bil prej, 2002. Ljubljana: Nova revija.
SZATMARY, David P., 20004: *A social history of rock'n'roll.* Prentice Hall.
VODUŠEK, Valens, 2003: Anakruza v slovenski ljudski pesmi. *Etnomuzikološki članki in razprave.* Ljubljana: ZRS SAZU.
(Prva objava: *Zbornik XII. kongresa jugoslovnskih folkloristov Celje 1965.*)

Izbirni tečaji

Gorjanc

Svetina

Parada mladih

Ahačič

Schuller

Tivadar

Jurgec

Nidorfer Šiškovič

Slovenščina kot drugi/tuji jezik

Zemljarič Miklavčič

Ferbežar

German

Ferbežar, Zemljarič Miklavčič

Vojko Gorjanc

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 811.163.6'374.81:811.163.6'271.1:81'272

Politična korektnost in slovarski opisi slovenščine – zgolj modna muha?

Tema jutranjega tečaja bo vprašanje politične korektnosti na ravni slovarskega opisa slovenščine. Medtem ko se sodobna leksikografska praksa v tujini sprašuje, kako slovarsko ustrezno opisati frazeologijo, ki ima zakodirano negativno konotacijo pripadnikov določene (večinoma manjšinske) skupnosti, da govor slovarja ne bi bil žaljiv, so slovarski opisi slovenščine daleč od družbene občutljivosti. Obstoječi slovarji slovenskega jezika bodo z vidika politične korektnosti opazovani na nivoju nabora iztočnic, slovarskih definicij in zgledov rabe, saj slovarji v družbi funkcionirajo kot avtoritativne knjige, rešitve v njih pa lahko služijo tudi kot argument za spodbujanje in širjenje nestrpnosti.

The main theme of the morning course will be the question of political correctness on the level of descriptions of the Slovene language in dictionaries. While modern lexicographic practice abroad is eager to get an answer how to provide (in dictionaries) an appropriate phraseology description which has an encoded negative connotation of members belonging to a particular (mainly minor) community so that the dictionary speech would not be offensive, the descriptions of the Slovene language given in dictionaries are far from the social sensitivity. From the point of view of political correctness the existing Slovene language dictionaries will be observed on the level of entries, dictionary definitions, and examples of use since dictionaries in a society function mainly as authoritative books. The solutions provided in them can also serve as an argument for encouraging and spreading the intolerance.

1 Uvod

Slovarji imajo pomembno družbeno funkcijo, v družbi so sprejeti ne le kot zbirka besedja določenega jezika, ampak kot zaklad kulture ali celo celote ljudskega vedenja. Slovar se tudi v okoljih, kjer imamo izbiro med slovarji istega tipa, pojavlja v ednini, kot da gre za unikum, kot da v jeziku obstaja en sam in je kot tak absolutna avtoriteta (Béjoint 2000: 121–122). Slovar je tako avtoriteta za informacije o tem, kaj v jeziku obstaja, s splošno formulo: *Besede X ni v slovarju = Besede X ni v jeziku* (Algeo 1990a: 32). Ker pa se slovar ob tem v družbi pogosto doživlja, kot da slovarske informacije ne podlegajo času, so večne in nespremenljive (Béjoint 2000: 122), posledično velja tudi obratna formula, četudi raba določenega leksikalnega elementa ne izkazuje več, se je njegov pomen bistveno spremenil ali v razmerju do drugega ne deluje več nevtrarno. Slovar se v vsakem primeru pri razsojanju o jezikovnih zadevah lahko uporabi kot najvišji argument, zato je še kako pomembno, kakšni so slovarski opisi.

Za izhodišče našega razmišljanja si oglejmo argumentacijo v rubriki Sobotne priloge Dela Poštini predal 29. *Slovar slovenskega knjižnega jezika* se tu pojavi kot absolutna avtoriteta pri širjenju nestrpnosti do drugih in drugačnih, v tem primeru homoseksualcev, pri tem se po moči argumenta celo enači z Biblijo:

Vse okoliščine, ki se nanašajo na usodo teh dveh mest /Sodome in Gomore/, so opisane v Svetem pismu, kmalu na začetku knjige. Če bi ga kdaj brali, bi odkrili, da je bila glavna »slabost« njunih prebivalcev homoseksualnost ne pa način oblačenja in obnašanja žensk in mladine. Človek bi dejal, če posne-

mam vaš način spreobračanja dejstev, da so si prav s to vrsto »spolne prakse za utrjevanje medsebojnih vezi in oblikovanje skupnosti« prislužili kazen, ki je bila tako temeljita in dokončna, da jo celo neverniki omenjajo še tisočletja kasneje. Mimogrede, iz besede Sodoma izhaja tudi redkeje rabljena beseda sodomit. Pomislite, nekdo je v SSKJ zapisal »silno necivilizirano« razlago, da ta beseda pomeni homoseksualca, spolnega perverzneža (France Novak, odziv na prispevek »Ko si fant in fant obljubita zvestobo«, PP 29, Delo, Sobotna priloga, 22. 5. 2004, str. 39).

Živimo v svetu tako negativnih kot pozitivnih predsodkov, ki se kodirajo v jeziku. Tudi če ti predsodki v družbi izginejo, ostanejo fosilizirani v jezikovnih izrazih, česar se velikokrat niti ne zavedamo. Seveda pa je popolnoma jasno, da se predsodki, največkrat povezani s stereotipi, v času v določeni jezikovni skupnosti dinamično spreminjajo (Schutz 2002: 637, 638). Da pa bi bili splošni slovarji v okoljih, kjer je vzpostavljeno načelo vsaj minimalne tekmovalnosti, prodajane knjige, odsevajo družbene vrednote – ne kot se v resnici prakticirajo, ampak glede na trenutni družbeni ideal (Béjoint 2000: 124). Pravzaprav velja, da je vsak slovar tako ali drugače ideološki, kar se kaže tako v njegovi makro- kot tudi mikrostrukturi, pri izbiri iztočnic, skozi definiranje, še posebej pa skozi izbor zgledov rabe. Tako slovarji v veliki meri odsevajo družbene vrednote: dajo nam lahko sorazmerno dobro informacijo o tem, kaj so družbene vrednote oz. skozi rešitve govorijo o stigmatiziranju družbenih skupin z vidika družbeno vplivne oziroma močnejše skupine (Algeo 1990: 2006–2007). V okoljih, kjer ni vzpostavljena tekmovalnost med slovarji, se prav tako ne morejo izogniti ideološkosti in so odsev družbenih vrednot, se pa v teh primerih prav gotovo v slovarju bolj izpostavi tudi vrednosti sistem leksikografov oziroma leksikografskega kolektiva.

Slovarji, enciklopedije in slovnice so najboljši primer besedil, ki jih je treba brati med vrsticami, kjer se družbeni konflikti, skrita nasprotja, klišeji in predsodki sestavljajo v družinski album določene kulture, ki ga lahko razberemo bolje kot kjerkoli drugje (Meschonnic 1991: 16). Ob tem pa imajo nedvoumno izjemno pomembno družbeno funkcijo, zato se mora leksikografija tega dejstva zavedati in ravnati družbeno občutljivo in odgovorno (Béjoint 2000: 120). Odgovornost je še toliko večja v primeru, ko v določenem okolju nimamo na voljo izbire med slovarji in en sam slovar deluje kot edina in nesporna avtoriteta.

2 Družbena diskusija kot izziv slovenističnemu jezikoslovju

V osemdesetih letih prejšnjega stoletja so se v slovenskem prostoru organizirala civilna družbena gibanja, ki so v družbi odpirala vprašanja, povezana tudi s stigmatizacijo določenih družbenih skupin (<http://www.ljudmila.org/?c=7>). Za razliko od zahodnoevropskih in ameriških ta skorajda niso bila usmerjena v diskusijo o jeziku, ampak bolj v diskusijo o samem družbenem položaju. V odprto družbeno diskusijo se jezikoslovje v slovenskem prostoru z vprašanji, povezanimi s politično korektnim jezikom, ni vključevalo.

Drugače je bilo sredi devetdesetih let, ko se je v slovenskem prostoru odprla razprava o seksizmu v jeziku. Ker se je eksplicitno izpostavilo vprašanje jezika, se je v diskusijo vključilo tudi slovenistično jezikoslovje in pri slovenističnih jezikoslovcih sprožilo zelo različne odzive, velikokrat povezane tudi z napačnim težiščem, tj. vprašanjem spola kot kategorialne lastnosti, ne pa vprašanji spola, kot se kaže z družbeno socializacijo in s tem povezanimi jezikovnimi sredstvi (na vseh

pomenonosnih ravlinah jezika). Nekateri odzivi so bili pobudam izrazito naklonjeni, saj so videli priložnost in dolžnost jezikoslovja tudi pri stilističnem oblikovanju besedil z upoštevanjem moških in ženskih oblik oz. spodbudo za snovanje tovrstnih sociolingvističnih raziskav v slovenskem prostoru (Korošec 1995: 27–29; Stabej 1997: 64), drugi so težišče preusmerjali iz jezikoslovja k vrednostnim sistemom družbe (Vidovič Muha 1997: 79).¹ Kljub temu ostaja dejstvo, da se je v slovenističnem prostoru prvič odprla tako široko zastavljena diskusija; opozorila je na nekatere jezikovne samoumevnosti, ki so res rezultat družbene realnosti, a jih demokratična družba skuša prese-gati. Če so tovrstne razprave na Zahodu v osemdesetih začele povzročati pozitivne spremembe, saj se je prek jezikovnih posegov začelo uzaveščati nekatere družbene samoumevnosti in jih tudi spreminjati (Goddard in Patterson Meân 2000: 82), bi lahko imele pozitivne učinke tudi za slovenščino. Ker je bila problematika seksizma v jeziku vendarle odprta, se je zdelo, da se do tovrstne problematike vsaj ne bo več pristopalo popolnoma nekritično. Z izidom *Slovenskega pravopisnega slovarja* 2001 pa je to ponovno postalo aktualno. Čeprav se je vprašanje seksizma s področja poimenovanja pri sociolingvističnih raziskavah preselilo k vprašanju moške in ženske komuni-kacije (Stabej 1997: 61), pa ostaja dejstvo, da se prav na ravni poimenovalnih možnosti najbolj očitno kaže prevlada družbeno močnejših skupin nad šibkejšimi – ženskami, ljudmi druge rase, dru-gače spolno usmerjenimi, invalidi ..., ko se jih prav s poimenovanji označi tako, kot se do njih druž-beno močnejša skupnost tudi sicer obnaša (Goddard in Patterson Meân 2000: 72–73).²

Za zgled, kako namesto ugotavljanja družbene realnosti in v primeru družbeno odprtih diskusij še posebno subtilnega jezikovnega opisovanja, lahko povzročamo ravno obratno, z nerealnimi ali na novo tvorjenimi besedami, neustreznim definiranjem ali ekstremnimi zgledi rabe vzpodbujamo rabo besedišča, ki je pretirana (Goddard in Patterson Meân 2000: 70), in tako vzpodbujamo stig-matizacijo že tako stigmatiziranih družbenih skupin, si oglejmo nekatere rešitve v povezavi s stigma-tiziranimi družbenimi skupinami v slovenskih slovarjih, Verbinčevem *Slovarju tujk* (ST, 1967), *Slova-rju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ, 1970–1991), *Slovarskem pravopisnem slovarju* (SPS, 2001) in *Velikem slovarju tujk* (VST, 2002). Zgledi so zbrani iz zelo različnih slovarjev, ki nosijo tudi različno letnico izida, tako da so rešitve seveda tudi odsev časa, na kar bomo sproti opozarjali. Hkrati se ob tem tudi zavedamo izhodiščno različnega slovarskega pristopa. V leksikografiji velja, da so deskrip-tivni in sinhroni slovarji na splošno liberalnejši in progresivnejši od preskriptivnih, ki veljajo za kon-zervativnejše (Béjoint 2000: 133). Tako imamo pri dveh osrednjih slovarjih, ki bosta predmet naše analize (SSKJ in SPS), v izhodišču situacijo, ko imamo opraviti z deskriptivnim SSKJ s starejšo letni-co izida in glede na letnico izida novejšim, a preskriptivnim SPS, kar ne omogoča zares relevantne primerjave. A naš namen ni res sistematično analizirati vseh omenjenih slovarjev, ampak z izbranimi zgledi zgolj opozoriti na problematiko ter tako oblikovati izhodišča za diskusijo na jutranjem tečaju.

1 To je bila tudi ena od osrednjih tem 33. seminarja slovenskega jezika, literature in kulture leta 1997 pod vodstvom Aleksandre Derganc. Pregledno o vključevanju slovenistike v družbeno diskusijo o seksizmu govori v članku seminarskega zbornika M. Stabej (1997).

2 V zahodnih kulturah so predvidljive skupine, ki so družbeno marginalizirane, glede na spol (ženske v razmerju do moških), raso (nebelci v razmerju do belcev), religijo (pripadniki nekrščanskih verskih skupnosti v razmerju do krščanskih), spolne prakse (neheteroseksualci v razmerju do heteroseksualcev), starost (starejši v razmerju do nestarejših) in kulturno specifične npr. glede na nacionalnost (Béjoint 2000; Schutz 2002; Kuzmanić 2003).

3 Slovenska slovarska praksa in družbena (ne)občutljivost slovarjev

Pri slovarju je zanimiv že **nabor slovarskih iztočnic**. V sodobni leksikografiji, ki temelji na delu s korpusi, je nabor iztočnic določenega slovarja povezan s pogostnostjo pojavljanja v referenčnem korpusu. Sam nabor iztočnic pa je skozi zgodovino tesno povezan z moralnimi vrednotami družbe. Iz tujejezične leksikografske prakse je na voljo vrsta zgledov, kako se je iz nabora iztočnic izključevalo tako ali drugače tabuizirano besedišče³ ali npr. besedišče, ki bi bilo lahko žaljivo, kar je bila leksikografska praksa v ZDA v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, ko se je iz nabora iztočnic izključilo slabšalno izrazje za pripadnike nekaterih etničnih in religioznih skupin, različnih ras ipd. (Béjoint 2000: 129).

Pri iztočnicah smo si v segmentu negativnih poimenovanj za ženske ogledali SPS, saj je bilo v dosedanjih diskusijah večkrat opozorjeno, da z vidika sodobne slovenščine to ni relevanten slovarski priročnik.⁴ Zanimalo nas je besedje, ki je v SSKJ prvotno negativno čustveno zaznamovano in ga je skupaj z oznakami prevzel SPS (tu izpuščamo poimenovanja, kjer prihaja do prenosa iz živalskega in predmetnega sveta na človeka, npr. *gos, kača, koza, sova, vešča; brenta, bunka, butara, kljuka*). Aktualnost smo preverili v korpusu FIDA. Izkazalo se je, da gre večinoma za tako, ki ga danes v rabi ni (več); tudi pri tistem, ki ga raba izkazuje, je pogostnost tako nizka, da v slovar sodobne slovenščine brez pogostnostne ali časovne oznake ne bi več sodile; nabor realnih negativno čustvenih poimenovanj za ženske pa je glede na SPS izjemno zožen. Popolnoma nekritično SPS brez oznake avtorstva ali časovne oznake v nabor vključi tudi to, kar izkazuje le slovenska literarna tradicija, npr. *babišče* (v SSKJ z oznako *redko* in citatom iz I. Cankarja).

Negativnih čustvenih oznak za ženske je že v SSKJ več kot za moške, hkrati pa to ni značilno le za slovenščino, ampak je bilo tako stanje povod za opozarjanje na tovrstno problematiko tudi npr. v angleškem jeziku (Goddard in Patterson Meân 2000: 76). Ker problematika ni nova, bi torej pričakovali subtilnejše obnašanje; za začetek vsaj ugotovitev realnega stanja.

Glede na SSKJ prvotno čustveno negativno zaznamovano besedišče za poimenovanje žensk v SPS in podatki o njem iz korpusa FIDA

ni v korpusu	z nizko pogostnostjo (1–10)	z višjo pogostnostjo 10+
babela	babetina (1)	baba#
babišče	babše (5)	babnica#
babovje	debeluharica (3)	babura
debeluha	debeluhinja (3)	trapa
frfulja	mazačka (3)	vlačuga
gobezdulja	pobožnjakarica (1)	ženščina
hudičela	požeruhinja (1)	

3 *American Heritage Dictionary of the English Language* ima za državo Texas še vedno posebno izdajo brez tabuiziranega besedišča, saj v ZDA velja, da morajo slovarji, da bi se lahko kupovali iz javnih sredstev, dobiti državno potrditev. Splošna ameriška izdaja za državo Texas takega dovoljenja nima (Béjoint 2000: 126).

4 Prim. npr. prispevke na okrogli mizi 38. seminarja slovenskega jezika, literature in kulture, ki ga je leta 2002 vodila Boža Krakar Vogel, okroglo mizo »Kaj je novega v slovenskem knjižnem jeziku? – Ob izidu slovenskega pravopisa« je v tem okviru pripravila in vodila Ada Vidovič Muha, ter v celoti 2. številko Slavistične revije letnika 2003.

intrigantka	pritepenka (4)
izvrženka	skoporitnica (1)
jezikulja	smrdljivka (1)
lenuhinja	smrduha (8)*
negodnica	tercijalka (9)
počasnela	ženšče (10)
primitivka	ženščura (4)
priskutnica	
smrdulja	
svetohlinka	
trola	
zamorklja	
ženišče	
ženščad	

* Nerazpršenost virov.

Lahko pozitivno ali negativno čustveno zaznamovana.

Stigmatizirane družbene skupine pri poimenovanjih, ki imajo v družbi negativno konotacijo, lahko sistematično skušajo obrniti poimenovanje sebi v prid, najprej se to zgodi le znotraj same skupine, a že to zahteva izjemno angažiranost marginaliziranih družbenih skupin (Goddard in Patterson Meân 2000: 82). Da bi ugotovili, kako se tu obnaša SPS, smo si ogledali poimenovanja za nosilce različnih seksualnih praks in izpeljanke iz njih; tudi tu smo rabo preverili v korpusu FIDA.

SPS prinaša iztočnice *gej*, *homoseksualec*, *lezbijka*, z oznako *nizko* še *peder* in *buzarant*, v zgle-dih pa še zvezo *topli bratec* z oznako *slengovsko*. Na videz gre za korektno zajetje poimenovanj s tega področja, zaplete pa se pri povezavah med posameznimi iztočnicami. Iztočnica *gej* ima namreč identifikacijo *homoseksualec*, pri tej iztočnici pa naletimo na nadrejeno sopomenko *istospolnik*; iztočnični članek *lezbijka* ni obdelan na enak način, pri tej iztočnici se namreč pojavi le kvalifikator oz. oznaka človeško. A ker SPS poimenovanja za ženske pripisuje kot podiztočnice, se pri iztočnici *homoseksualec* pojavi iztočnica *homoseksualka*, ta pa ima nadrejeno sopomenko *istospolnica*. SPS spet kot nadrejeno sopomenko pripiše poimenovanje, ki ni v rabi. Ker je znano, da poimenovanja, ki niso del komunikacijske realnosti, ampak jih za poimenovanje manjšine vsili vplivna večina, v družbi sprožajo potencirano rabo, podobno kot funkcionira satira v literaturi (Goddard in Patterson Meân 2000: 70), je naravnost odprta pot k nadaljnji stigmatizaciji določene skupine ljudi, še posebej, ker se SPS pri heteroseksualcih ne obnaša podobno. Iztočnice *heteroseksualec* v SPS sploh ni, tako tudi ne *heteroseksualke* in vzporedno *raznospolnika* in *raznospolnice*.

Ob tako ali drugače zaznamovanem besedišču je še posebej v primerih, ko gre za vprašanje žaljivega jezika v razmerju do tako ali drugače diskriminiranih družbenih skupin, izjemnega pomena slovarska predstavitev z vidika jasnih in nedvoumnih **oznak o rabi**.

S tega vidika se neustreznost slovarske predstavitve glede na jezikovno rabo kaže pri iztočnicah, tvorjenih iz podstave *peder*, oz. višjestopenjskih tvorjenkah: *pederast*; *pederastičen*; *pederastija*. Kljub temu, da je pri iztočnici *peder* pripisana oznaka *nizko*, pa so vse ostale brez oznake. V korpusu se vse tri sicer pojavijo, a z izjemno nizko pogostnostjo in nerazpršenostjo virov.

Različnice »pederast«, »pederastičen« in »pederastija« v korpusu FIDA

pogostnost	zgle	vir	
pederast	3	Starosta neinstitucionalne psihiatrije DR. JANEZ RUGELJ, v Studiu City, zakaj »ima rajši lezbijke kot pederaste«.	2 x J. Rugelj 1 x J. Graham Ballard: <i>Trk</i> (roman)
pederastičen	3	Kako so lahko povezani seksualnost, iracionalni občutek krivde in samokaznovanje, sta utelesila Američana Ron Athey v avtoerotičem pederastičnem performansu Solarni anus	ocena predstave oz. performansa
pederastija	12	Sprva so istospolno usmerjenost imenovali sodomija ali pederastija, današnje ime homoseksualnost pa se je pojavilo šele leta 1851, ko je v družbi še vedno veljalo prepričanje, da je nagnjenje k istemu spolu neozdravljiva duševna bolezen. Že objavljeni podatki o pederastiji v RKC, ki jo izvajajo župniki z mladci, katerim ni dovolj tisočak ali večerja za draženje ...	besedila, ki govorijo o zgodovini homoseksualnosti poročila o deviantnih pojavih v družbi

Pri vseh bi že zaradi pogostnosti pričakovali podatek o omejitvah pri rabi, pri iztočnici *pederastija*, ki je v korpusu od omenjenih najpogostnejša, bi potrebovali vsaj pojasnila o tem, da gre za poimenovanje, ki se je v 19. stoletju uporabljalo za homoseksualnost, oz. pojasnilo o današnji rabi z negativno konotacijo. Prav tako uvrstitev drugih dveh v slovar brez kakršnekoli oznake ni upravičena.

Z zgledi smo skušali pokazati, kako neobčutljiv je SPS do družbene stvarnosti, kako s predstavitvijo poimenovanj z negativno konotacijo za ženske in rešitvami pri poimenovanjih nosilcev različnih seksualnih praks v družbi lahko sproža ali podpira negativne družbene pojave, kot sta seksizem in homofobija. Analiza dejanskega stanja pokaže, da je jezikovna realnost drugačna, z upoštevanjem tega bi dobili priročnik, ki bi bil do nekaterih družbenih pojavov bistveno bolj občutljiv.

Ob geslu *zamorec*, na katerega postanemo občutljivi, ko v seznamu slabšalnih oznak za ženske ne opazimo *zamorke*, ampak le *zamorkljo*, pa se nam zastavlja še drugo vprašanje. Kako si lahko razlagamo dejstvo, da pri iztočnici *zamorec* in podiztočnici *zamorka* namesto oznake *slabšalno*, kot je to v SSKJ, SPS pripiše oznako *poudarjalno*, ki jo najdemo npr. v zvezah *duhovno oplojevati družbo*, *muči ga zahrbtna bolezen* ali *To pa je baba?*⁵ Iz korpusnega gradiva je razvidno, da

5 Oznaka *poudarjalno* je ena tistih, ki jih je težko razumeti: »jezikovna prvina, ki izraža večjo stopnjo pomenskih sestavin ali te vrste pomenski prenos poimenovanega: **bábilon** -a m ... poud. [velik nered, zmešnjava]; /.../ **možákar** -ja m ... poud. izkušen ~ [moški]« (SPS 2001: 132).

gre pri ubesediljenju za poimenovanje, ki je lahko tudi prekrivno z angleško besedo *nigger*, tako pri besedi *zamorec* kot *zamorka*, torej za izrazito negativno vrednotenjsko poimenovanje.

Da kakšne svinje so ti **zamorci**, sta mi govorila, da kar serjejo in ščijejo kjerkoli jih pač prime in da kozlajo za šanki.

Dogajanje sta skinheada »popestrila« z glasnim zmerjanjem: »**Zamorca!** Opice! Marš ven iz Slovenije, opice! Pojdite v Zool!»

Hkrati se je začela zavedati pravega pomena rasne diskriminacije, ki jo je močno čutila v šoli. »Ne plešem z **zamorkami!**« jo je na neki šolski zabavi zavrnil beli deček.

Ne, gospod, jaz sem Afroameričan. Bil sem **zamorec**, črnuh, temnopolta oseba in še kaj, zdaj pa sem Afroameričan. Pa vi, ste Žid, a ne?

Definiranje in zgledi rabe sta elementa slovarja, pri katerih ideologija pride do izraza na dva izrazito drugačna načina. Pri definiranju so leksikografi veliko bolj strogo zamejeni z definicijskim jezikom, zato je prostora za ideologijo manj, ko pa jo opazimo, je ta eksplicitna in največkrat izkazuje splošno politično, ideološko ali moralno vrednotenje. Na drugi strani je izbor zgledov rabe veliko svobodnejši; namenjeni so v glavnem ilustriranju skladišnih lastnosti, kolokacijskih omejitev ali dajejo nekatere dodatne pomenske informacije. Uporaba zgledov rabe je velikokrat družbena resničnost, kot jo vidijo leksikografi. Na ta način se izpostavi preferenčnost v opisu, ki jo leksikograf ne more uresničiti skozi definicijo, zato je prav analiza zgledov rabe eden najzanimivejših predmetov raziskav, ko gre za vprašanje ideološkosti pri slovarskih opisih (Béjoint 2000: 135).

Pravi razcvet »nenavadnega« in »nenaravnega« definiranja lahko opazimo v Verbinčevem *Slovarju tujk* iz leta 1967; primerjalno je zanimiv glede na SSKJ, saj je tudi zasnova SSKJ nastala nekako v istem času. Če pri Verbincu pogledamo le definiranje izrazja, povezanega s homoseksualnostjo, npr. *homoseksualen* = *istospolen, na isti spol usmerjen (tj. nenormalen) spolni nagon, nenormalno seksualen*; *homoseksualnost* = *spolno nagnenje do istega spola, nenormalna seksualnost, lezbična ljubezen* = *nenaravna ljubezen med ženskami ...*, vidimo, da gre za eksplicitno opredelitev skozi definicijo. SSKJ, ki je že nastajal v tem času, je pri definicijah popolnoma korekten, drugačna pa je slika, ko natančneje pogledamo zglede rabe: *zašel je v družbo homoseksualcev in onanistov* (iztočnica *onanist*); *ekshibicionizem, fetišizem, homoseksualnost in druge perverzije* (iztočnica *perverzija*); *homoseksualci, exhibicionisti in drugi spolni perverznejši* (iztočnica *perverznejši*); *homoseksualnost, exhibicionizem in druge perverzности* (iztočnica *perverznost*); *homoseksualci in drugi sprevrženci / spolni sprevrženci* (iztočnica *sprevrženec*). SSKJ se skozi preferenco pri zgledih rabe tako kljub korektnim definicijam pri poimenovanjih, povezanih s homoseksualnostjo, v tem segmentu postavi ob bok *Slovarju tujk*.

Argumentacija, da leksikograf le opisuje stanje jezika in da je potrebno najprej spremeniti družbena razmerja, glede na vse povedano o funkciji slovarjev v družbi ne vzdrži. Sodobne demokratične družbe že dolgo poznajo tudi na ravni leksikografske prakse princip pozitivne diskriminacije pri preferencah na ravni izbora zgledov rabe; izkušnje namreč kažejo, da lahko tako uza-

veščamo nekatere družbene samoumevnosti in jih s tem tudi spreminjamo (Goddard in Patterson Meân 2000: 82).

Če se vrnemo k vprašanju poimenovanj za ženske, je z vidika definiranja in rešitev pri tem SSKJ mogoče še bolj kot v nekaterih drugih segmentih odsev časa, v katerem je nastajal. Tudi tujejezična leksikografska praksa je namreč temeljila na posrednem definiranju poimenovanj za ženske prek moških, šele kritike neustreznosti tovrstne slovarske odvisnosti so leksikografsko prakso spremenile (Béjoint 2000: 133–134). V SSKJ je posrednih razlag, torej razlag, ki nič ne govorijo o pomenu, ampak le navežejo iztočnico oz. pomen na drugo iztočnico, tipa *ženska oblika od* kar 786 (npr. *asistentka = ženska oblika od asistent*; *docentka = ženska oblika od docent*; *državljanica = ženska oblika od državljan*), seveda posrednih razlag *moška oblika od* v SSKJ ni. Poleg definiranja so tudi zgledi rabe v tem kontekstu z današnjega vidika predvsem pri zgledih, kjer je eksplicitno s poimenovanjem ali v glagolski končnici razviden ženski spol, izrazito stereotipni, npr. *gospodinja pere in lika* (iztočnica *likati*); *negovala ga je v bolezn* (iztočnica *negovati*); z oznako *ekspresivno* npr. *tudi pretepel jo bo, da bo vsa črna* (iztočnica *pretepti*). V SSKJ pa razmerje definiranja med poimenovanji za moške in ženske lepo odslikavata kar sami definiciji samostalnikov *moški* in *ženska*: *moški = človek moškega spola, navadno dorasel*; *ženska = oseba ženskega spola, navadno dorasla*, pri čemer je pri *človeku* v slovarski definiciji izpostavljena sposobnost *mi-slit* in *govoriti*.

4 Sklep

Slovarji, še posebej splošni, so besedila, ki ob branju med vrsticami razkrivajo sliko kulturnega prostora, ki ga predstavljajo; z izbiro iztočnic, slovarskimi definicijami, predvsem pa z zgledi rabe namreč razkrivajo vrednostni sistem družbe in tako dajejo dobro informacijo o tem, katere so družbene vrednote in neposredno ali posredno govorijo o stigmatiziranju družbenih skupin z vidika vplivne, močnejše družbene skupine. Ker pa hkrati v družbi funkcionirajo kot izjemno visoko avtoritativne knjige, se mora leksikografija vsega tega zavedati ter ravnati družbeno občutljivo in odgovorno. Še posebej to velja v primeru, ko v določenem okolju ni na voljo izbire med slovarji istega tipa in en sam slovar deluje kot edina in nesporna avtoriteta.

V času, ko se sodobna tujejezična leksikografska praksa vse bolj sprašuje, kako pristopati k leksikalnim elementom, ki so posredno žaljivi, ker imajo zakodirane že zdavnaj preživle družbene predsodke, se slovarji slovenskega jezika družbene občutljivosti pri slovarskih predstavitvah, kot kažejo analize posameznih rešitev, sploh ne zavedajo. Deloma je to posledica dejstva, da je osrednji slovarski priročnik, tj. SSKJ, nastajal v času, ko tudi tujejezična leksikografska praksa na te elemente slovarja ni bila posebej pozorna, tako da je slovar pač treba razumeti kot odsev časa, v katerem je nastajal. Se pa hkrati tudi zavedamo, da obstoječe rešitve zaradi nesporne avtoritete, ki jo SSKJ predstavlja v slovenskem prostoru, lahko služijo tudi za stigmatizacijo že tako stigmatiziranih družbenih skupin in so lahko argument za spodbujanje in širjenje nestrpnosti. Ob tem se SPS z letnico 2001 svoje družbene vloge ne zaveda v celoti, saj prinaša rešitve, ki lahko spodbujajo negativne družbene pojave, kot so seksizem, rasizem, homofobija. Da pa sodobna slovenska leksikografska praksa lahko ponudi korektne rešitve, dokazuje VST, ki le leto po izidu SPS glede politične korektnosti vendarle dokazuje vpetost slovenske leksikografske prakse v sodobne tokove.

Literatura

- ALGEO, John, 1990a: Dictionaries as seen by the educated public in Great Britain and the USA. *Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*. Ur. F. Hausmann et al. Berlin: de Gruyter. 28–34.
- ALGEO, John, 1990b: American lexicography. *Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*. Ur. F. Hausmann et al. Berlin: de Gruyter. 1987–2009.
- BÉJOINT, Henri, 2000: *Modern Lexicography. An Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- ČERMÁK, František, BLATNÁ, Renata (ur.), 1995: *Manuál lexikografie*. Praha: Nakladatelství H&H.
- EPPLE, Barbara, 2000: Sexismus in Wörterbüchern. *Proceedings of the 9th EURALEX International Congress*. Ur. U. Heid, S. Evert, E. Lehmann, Ch. Rohrer. Stuttgart: Universität Stuttgart. 739–749.
- GODDARD, Angela, PATTERSON MEÂN, Lindsey, 2000: *Language and Gender*. London, New York: Routledge.
- GORJANC, Vojko, 2003: Odkrivanje leksikalnih sprememb s pomočjo korpusa. *Współczesna polska i słoweńska sytuacja językowa / Sodobni jezikovni položaj v Sloveniji in na Poljskem*. Ur. S. Gajda, A. Vidovič Muha. Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej – Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. 99–111.
- JACKSON, Howard, 2002: *Lexicography. An Introduction*. London, New York: Routledge.
- KOROŠEC, Tomo, 1995: Zapis javne razprave. V: Kozmik, V., Jeram, J.: *Neseksistična raba jezika*. Ljubljana: Vlada RS, Urad za žensko politiko. 27–29.
- KUHAR, Roman, 2003: »Fuj, prašiči nemarni buzerantski!«. V: Kuhar, R., Terplan, T.: *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 02*. Ljubljana: Mirovni inštitut. 76–107.
- KUZMANIČ, Tonči A., 2003: Ksenofobija v nekdanji SFR Jugoslaviji in v postsocialistični Sloveniji. V: Kuhar, R., Terplan, T.: *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 02*. Ljubljana: Mirovni inštitut. 14–33.
- MESCHONNIC, Henri, 1991: *Des mots et des mondes: dictionnaires, encyclopédies, grammaires, nomenclatures*. Paris: Hatier.
- SCHUTZ, Rik, 2002: Indirect Offensive Language in Dictionaries. *Proceedings of the 10th EURALEX International Congress*. Ur. A. Braasch, C. Povlsen. Copenhagen: Center for Sprogteknologi. 637–641.
- STABEJ, Marko, 1997: Seksizem kot jezikovnopolitični problem. 33. *seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj*. Ur. A. Derganc. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. 57–68.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 1997: Prvine družbene prepoznavnosti ženske prek poimenovalne tipologije njenih dejavnosti, lastnosti. 33. *seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj*. Ur. A. Derganc. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. 69–79.

Slovarji

- SSKJ – *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 1970–1991. CD-ROM. Ljubljana (2000): SAZU, ZRC SAZU in DZS.
- SPS – *Slovenski pravopis. Slovar*, 2001. CD-ROM. Ljubljana (2003): Založba ZRC.
- VERBINC, France, 1967: *Slovar tujk*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- VST – *Veliki slovar tujk*, 2002. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Korpus

Korpus slovenskega jezika FIDA. <http://www.fida.net>

Peter Svetina

Univerza v Celovcu

UDK 821.163.6.09"20":070:06.068

Od kolumne do reklame: poglavje iz življenja sodobne slovenske literature

Ciklus predavanj obravnava znajdevanje literature v zdajšnjem času: dialog med časopisnimi hišami (Delo, Večer, Dnevnik), podjetji (Mobitel, Gorenje), založbami (Cankarjeva založba, Franc-Franc), avtorji in še kom. Iz tovrstnega sodelovanja so se rodili literarni nagradi (kresnik za sodobni slovenski roman, večernica za mladinsko literaturo) in projekt Poletje v zgodbi (zgodba kot tedenska priloga časopisa v poletnem času), literati so se začeli pojavljati v dnevnem časopisu kot kolumnisti ali dnevničarji, pojavili so se romani, ki jih lahko kupite skupaj s časopisom, ponatisi in novi natisi pesniških zbirk in še kaj.

Star način sodelovanja oživlja na novo. Kako oživlja in zakaj, o tem je govora v pričujočem članku.

The cycle of lectures reflects on the status of literature today: a dialogue between newspaper publishers (Delo, Večer, Dnevnik), companies (Mobitel, Gorenje), publishing houses (Cankarjeva založba, Franc-Franc), authors and others. As a result of this kind of cooperation two literary awards were established (»kresnik« for a contemporary Slovene novel, »večernica« for youth literature), the project »Summer in a story« (a story as a weekly newspaper supplement issued in summer) was introduced, writers began to publish in dailies as columnists or daily writers, novels that can be bought with a newspaper began to appear along with reprints and new prints of poetical works.

The old manner of cooperation is beginning to revive. The manner and the reason of its revival are discussed in the following article.

Uvod

Naveza avtor – mecen je stara verjetno toliko kot literatura sama. Prav tako se je ob pojavu časnikov samoumevno pojavila tudi navezava literature na časnik. Kaj pa je pri tem zdaj na Slovenskem novega, kaj je tu modernega?

Nov oziroma moderen je pravzaprav samo način komuniciranja med omenjenimi udeleženci. V času socializma po 2. svetovni vojni je namreč jugoslovanska država z upravljanjem družbenega denarja prevzela vlogo mecena in koordinatorja. Bolj ko je skupna država lezla narazen in bolj ko so se začenjale uveljavljati načela tržnega gospodarstva, bolj se je začel rahljati do neke mere ležerni princip državnih subvencij. Literatura si mora v zdajšnjem času zato vse bolj iskati pota za lastno preživljanje tudi zunaj do nedavna ustaljenih načinov. Ena od možnosti se izkazuje v sodelovanju s časopisnimi hišami (Delo, Večer, Dnevnik), ena v sodelovanju s podjetji (Mobitel, Gorenje idr.).

Literarni nagradi

Vrsti državnih in stanovskih literarnih nagrad pa nagrad založb se je na začetku devetdesetih let pridružila tudi časopisna hiša Delo. Ustanovila je nagrado za najboljši roman leta in jo poimenovala kresnik. Komisije pa ne sestavljajo samo žirantje Dela (časopis predlaga dva lastna žiranta), marveč še trije žirantje treh slovenskih literarnih revij, Sodobnosti, Nove revije in Literature. Leta 1991 so kresnika prvokrat podelili, prejel ga je Lojze Kovačič za roman *Kristalni čas*.

Drugi dobitniki kresnika so še: 1992 Feri Lainšček za roman *Namesto koga roža cveti*, 1993 Miloš Mikeln za roman *Veliki voz*, 1994 Andrej Hieng za roman *Čudežni Feliks*, 1995 Tone Perčič za roman *Izganjalec hudiča*, 1996 Berta Bojetu za roman *Ptičja hiša*, 1997 Vlado Žabot za roman *Volčje noči*, 1998 Zoran Hočevar za roman *Šolen z Brega*, 1999 Drago Jančar za roman *Zvenenje v glavi*, 2000 Andrej Skubic za roman *Grenki med*, 2001 ponovno Drago Jančar za roman *Kristina, pav in jezuit*, 2002 Katarina Marinčič za roman *Prikrita harmonija*, lani, 2003, Rudi Šeligo za roman *Izgubljeni sveženj*, letošnjega kresnika je dobil posthumno Lojze Kovačič za roman *Otroške stvari*.

Šest let kasneje se je literarnim nagradam pridružila še nagrada za najboljšo mladinsko delo minulega leta. Pokrovitelj in podeljevalec nagrade je mariborska časopisna hiša Večer. Nagrada je poimenovana večernica. Tudi tu je komisija sestavljena iz predstavnikov časopisne hiše (eden) in strokovne javnosti: po en predstavnik revije *Otrok in knjiga*, Društva slovenskih pisateljev, založbe Franc-Franc in skupni predstavnik slovenske sekcije IBBY (International Board on Books for Young People) in Zveze bibliotekarskih društev Slovenije.

Nagrado večernice so do sedaj prejeli: 1997 Tone Pavček za pesniško zbirko *Majnice: fulaste pesmi*, 1998 Desa Muck za roman *Lažniva Suzi*, 1999 Janja Vidmar za roman *Princeska z napako*, 2000 Polonca Kovač za kratko prozo *Kaja in njena družina*, 2001 Feri Lainšček za knjigo pravljič *Mislisce*, 2002 Matjaž Pikalo za roman *Luža*, 2003 pa Marjana Moškrič za roman *Ledene magnolije*.

Kolumne in dnevniki

1. aprila 1995 se je v Sobotni prilogi Dela pojavila prva izmed kolumen, tako imenovanih Principov, avtorja novinarja in prevajalca Marka Crnkoviča. Njegove kolumne so tedensko izhajale na zadnji strani Sobotne priloge in postale tako rekoč legendarne. S tristoletjem 25. novembra 2000 pisanje Principov Crnkovič zaključil, najodmevnejši pa so izšli v knjigi *Najboljši principi* 1995–99 (Ljubljana: DZS, 1999).

Za njim je kolumno prevzelo več avtorjev, med njimi prvi Alojz Ihan, zdravnik imunolog in pesnik, ki se je prav v Sobotni prilogi razvil v enega najvidnejših sodobnih slovenskih esejistov in kolumnistov. Ciklus esejev *Deset božjih zapovedi*, ki je izhajal v Sobotni prilogi Dela tedensko od 7. novembra 1998 do 9. januarja 1999, je izšel leto kasneje v knjižni obliki (*Deset božjih zapovedi*, Ljubljana: Študentka založba, 2000), nekatera njegova premišljevanja pa tudi že leto prej v knjigi *Platon pri zobozdravniku* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1997).

Med pisce kolumen se je poleg Ihana izmed avtorjev iz leposlovnih vrst vpisalo še več vidnih slovstvenih ustvarjalcev. Tako rekoč sočasno z Ihanom se je na zadnji strani Sobotne priloge pojavil dramatik in režiser Dušan Jovanović, z letošnjim letom pa še Svetlana Makarovič in Drago Jančar.

Tehnike pisanja se od avtorja do avtorja samo po sebi umevno razlikujejo: eni aktualni družbeni dogodek, ki je že sam v značaju kolumne, vzamejo za splošnejše premišljevanje o temi, drugi si izberejo obratno pot ali peljejo aktualizacijo in splošnoveljavnost vzporedno skozi besedilo.

Teme, ki so se avtorjev dotaknile v zadnjih mesecih, so tako konkretni dogodki, te so se kot prizori dotaknili zlasti dramatika Dušana Jovanoviča (zajetje Sadama Huseina, zakol inženirja Bernd Brandesa idr.), ali širši družbeni pojavi, ki s svojim pojavljanjem nagovarjajo Draga Jan-

čarja (vprašanje islama v sodobni Evropi, neonacizem, življenje malih jezikov in kultur itn.), v kolumnah Svetlane Makarovič je zaslediti oboj impulz (odnos do živali, do cerkve tako kot jedeč aktualen komentar nasprotovanju postavitve varne hiše za pretepeane matere in otroke ipd.).

Že pred idejo pisateljev/pesnikov kolumnistov se je na Delu porodila ideja, da bi vidni slovenski družbeni delavci zapisovali vsak teden v Sobotno prilogo lastni dnevnik.

Prvi, ki se je s štirimi nadaljevanji dnevnika pojavil v Sobotni prilogi, je bil pesnik in prevajalec Milan Jesih. Tako kot mnogi za njim, se že brž na začetku pisanja sprašuje, kaj naj v dnevnik zapisuje (Sobotna priloga, 12. 8. 1995, str. 34):

Naj se sproti odzivam na dogodke po svetu? Naj moraliziram o nenadejanem kolapsu evropskega miru konec stoletja? A naj oglodam sodobne slovenske strašnosti? A je vsak človek javna oseba? A ni vsak človek javna oseba? Kdo pa sploh sem? Česa sem se lotil? Če deset tisoč ljudi deset minut bere ta česen, je to sedemdeset preč vrženih dni. Naj objavijo kaj drugega.

Kasneje so obseg dnevnika za dvakrat povečali (štiri nadaljevanja v štirih zaporednih številkah so ostala), tako da Andrej Rozman Roza proti koncu svojega dnevnika vzdikne (Sobotna priloga, 22. 12. 2001, str. 19):

Ko sem Lorenciju (glavnemu uredniku Sobotne priloge, op. P. S.) omenil, da se bojim, da mi bo začelo zmanjkovat pametnih tem in se bom prisiljen zateči v razkladanje intimne, se je cenjeni urednik zadovoljno zarežal: »Saj v tem je pa past!« In zdajle se počutim, da bi lahko povedal le še kaj takega, za kar bi mi bilo še prekleto žal. Kakšno zelo bistrourmno traparijo. Zato sem presneto vesel, da sem prišel do zadnjega dneva, ko je treba le še stavke z listkov prepisat in zgledit in odkorakat v življenje brez komentarja.

Med literati so se povabilu za zapisovanje dnevnikov v Sobotno prilogo odzvali Desa Muck, Matjaž Pikalo, Matjaž Hanžek, Janja Vidmar, Aleš Debeljak, Dušan Čater, Andrej Blatnik, Branko Gradišnik, Aleš Čar, Dušan Merc.

Vrhunci stoletja in Slovenska zgodba

Španska agencija Mediasat je prišla na zamisel, da bi izvedla akcijo, kjer bi bralci časopisa lahko vsak teden po izredno nizki ceni ob časopisu dobili tudi knjigo, enega od vrhunskih romanov 20. stoletja. »Namen, ki se je skrival za prvo tako akcijo (januarja 2002 jo je izvedel italijanski časnik *La Repubblica*), je bil hudo jasen – zvišati naklado časnikov.« (Igor Bratož: Poroka med časniki in knjigami, Delo, Književni listi, 15. 3. 2004, str. 2.) Zamisli so se časniki po svetu množično odzvali, požela je nesluten uspeh (ob nakladi časopisov se je povečala tudi prodaja knjig v knjigarnah).

17. marca letos se je (z obširno reklamno predpripravo) z izdajo Ecovega romana *Ime rože* španski zamisli pridružilo tudi Delo. V tridesetih tednih naj bi izdalo zbirko sodobnih romanov, med katere so uvrstili tudi štiri slovenske: *Igro s hudičevim repom* Vitomila Zupana, *Galjota* Draga Jančarja, *Smrt slovenske primadone* Brine Švigelj Merat ter *Roman o knjigah* Marjana Rožanca.

Idejo o poroki knjig in časnikov je prevzel tudi ljubljanski časnik Dnevnik. 11. maja letos so lahko bralci skupaj s časopisom kupili tudi *Višoško kroniko* Ivana Tavčarja. V zbirki Slovenska zgodba naj bi pri Dnevniku v poletnih mesecih izšlo še devetnajst romanov – izbor slovenske romaneskne klasike (*Pod svobodnim soncem* Frana Saleškega Finžgarja, *Pomladni dan* Cirila Ko-

smača, *Hiša Marije Pomočnice* Ivana Cankarja, *Plebanus Joanes* Ivana Preglja, *Požganica* Prežihovega Voranca) in sodobnih slovenskih romanov (med avtorji so Vitomil Zupan, Vlado Žabot, Drago Jančar, Boris Pahor, Maja Novak, Feri Lainšček, Mate Dolenc, Marjan Rožanc, Jani Virk, Florjan Lipuš, Lojze Kovačič, Aleš Čar, Zorko Simčič in Peter Božič).

Poletna zgodba

Julija 2001 je slovenska pisateljica Brina Švigelj Merat v pariškem Le Mondu objavila zgodbo *Poletje, ko je imela Marina telo*. Malo kasneje, 1. avgusta, je na pobudo Zdravka Duše, urednika pri Cankarjevi založbi, zgodba izšla kot priloga Dela tudi v slovenskem prevodu.

Že prihodnje leto, 2002, se je sodelovanje Cankarjeve založbe (z idejnim vodstvom Zdravka Duše) in Dela okrepilo, v španovijo pa je kot pokrovitelj pristopilo tudi podjetje Mobitel. Iz tega sodelovanja se je razvil projekt Poletje v zgodbi: v poletnih mesecih izide tedenska priloga, zgodba sodobnega slovenskega oziroma tujega avtorja, ki do takrat še ni bila objavljena, obseg zgodbe je zaradi tehnične izvedbe seveda vnaprej dogovorjen.

Leta 2002 so od slovenskih avtorjev sodelovali Vinko Möderndorfer z zgodbo *Ženska na balkonu*, Andrej Ermenc Skubic z zgodbo *O angelih*, Maja Novak z zgodbo *O razvoju vrst* in Andrej Blatnik z zgodbo *Čokoladni preliv*. Lani, 2003, pa so bili k sodelovanju od slovenskih avtorjev povabljeni Jani Virk (*Nekaj po polnoči*), Sonja Porle (*Zaljubljeni možki*), Miha Mazzini (*Molče*) in Drago Jančar (*Lucijine oči*).

Za vse zgodbe je značilno, da se dogajajo poleti ali vsaj pozno spomladi oziroma so kako drugače vezane na dopust, potovanje ali čas po njem. Gonilo ali vsaj motivacijski moment tako rekoč vseh je ljubezen, nekatere so tudi erotično otipljivejše, dotikajo pa se seveda tudi drugih tem (umetniškega ustvarjanja, življenja na socialnem dnu ipd.).

Zbrane zgodbe vsakokrat izidejo tudi v knjigi (*Poletje v zgodbi*, 1, izšlo 2002; *Poletje v zgodbi*, 2, izšlo 2003 – obe knjigi je izdala Cankarjeva založba iz Ljubljane).

Navodila za randi

V sklopu dela Agencije 41, ki skrbi med drugim tudi za trženje pri Mobitelu in s katero sodeluje Zdravko Duša, urednik pri ljubljanski Cankarjevi založbi, je nastal tudi projekt pesniške zbirke Barbare Gregorič *Navodila za randi*.

Pesmi za najstnike avtorice Barbare Gregorič, znane po otroških pesniških zbirkah *Nebomske pesmi* (1994), *Lena luna* (1998) idr., je ilustrirala in oblikovala v knjigo njena sestra Andreja Gregorič, in sicer kot svoje diplomsko delo na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani. Podjetje Mobitel se je odzvalo zamisli, da bi knjižico natisnilo kot lastno promocijsko gradivo. Nastala je pesniška zbirka na razglednicah, ki so bile v lični kartonasti škatli priložene enemu od Mobitelovih mobi paketov. Zbirka je bila leta 2003 razstavljena tudi na Prvem slovenskem bienalu vizualnih komunikacij kot drobno promocijsko gradivo.

Pesmi prikazujejo mladostnikovo iskanje samega sebe, prve ljubezenske vzgibe, prve dotike, hrepenenja, pa tudi prva razočaranja in polome.

Trideset razglednic s tridesetimi pesmimi boste zaman iskali v cobissu ali kakem drugem katalogu, ker kot promocijsko gradivo nimajo statusa knjige. Žal. Našli pa jo boste v knjižnici slavistike

na ljubljanski filozofski fakulteti, v knjižnici pedagoške fakultete in v Pionirski knjižnici v Ljubljani. Ali pa morebiti prejmete kdaj v domač nabiralnik razglednico, recimo s tole pesmico, ki ima naslov *Dečku*:

Zakaj tako bežiš?
Kje te bom iskala?

Kot
bi
zaman
lovila
zajčka
iz
zrcala ...

Zaključek

Pričujoči članek je bolj popis, evidenca nekaterih sproti zabeleženih pojavov, ki zaradi dnevne porabe časopisja in reklam kaj radi zginejo v reciklažo. Še zdaleč niso v članku omenjeni vsi tovrstni pojavi. Nekateri so zaradi anonimnosti avtorjev (zlasti pri reklamah) težko ulovljivi, pa tudi preveč jih je, da bi se jih dalo kolikor toliko spodobno omeniti (pomislimo na vsa sponzorstva, pokroviteljstva pri izdajah knjig itn.).

Opisani primeri kažejo, da stopa literatura v španovijo s časopisi in podjetji zlasti zaradi njihove lastne promocije, zaradi večje branosti, naklade oziroma popularnosti (s tem je povezan seveda tudi denarni dobiček, nekaj so ga, hvalabogu, deležni tudi avtorji). Ob vsem pa se odpira tudi spoznanje, da je v bitki za kupca visoko narasla cena avtorjevim mnenjem o aktualnih dogajanjih in pripravljenost na razkrivanje (vsaj delčka) lastne intimne.

Viri in informatorji

Dokumentacija Dela
Dokumentacija Centra za mladinsko književnost Pionirske knjižnice v Ljubljani
<http://www.dnevnik.si>
Zdravko Duša, urednik in prevajalec
Ivo Stropnik, pesnik in urednik
Barbara Gregorič, pesnica

Kozma Ahačič

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana

UDK 811.163.6'36"1584"

Bohoričeve *Arcticae horulae succisivae* – 420 let pozneje

Bohoričeva slovnica *Arcticae horulae succisivae* postavlja slovenski jezik na častno deseto (morda celo deveto) mesto med evropskimi vernakularnimi jeziki, ki so dobili svojo slovnico. V odnosu do prikaza slovenskega jezika sledi tedanjim modernim evropskim smernicam v slovniciarstvu: želi pokazati, da ima tudi slovenščina *gramatiko*.

Bohorič's grammar *Arcticae horulae succisivae* sets the Slovene language to the honourable 10th place (probably even 9th) among those European vernacular languages which were given their own grammar. With regards to the presentation of the Slovene language, the grammar follows modern European guidelines valid for writing grammar books during that period; its aim is to show that Slovene has its *grammar* as well.

Na področju raziskovanja slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja so pogoji za delo in s tem za nove ugotovitve, dopolnitve starih ter sveže interpretacije posameznih problemov vse večje. Na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša nastaja *Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*, v nekaj letih bo v okviru tega projekta izšlo tudi *Besedišče slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*. Osnova slovarja je gradivo, ki obsega 3.169.000 listkov ter ponuja podatke o vseh pojavitvah posamezne besede v tiskanih delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. Gradivo je dragoceno že samo po sebi, proučevanje posameznih pojavov pa že na tej stopnji olajšujejo alfabetarji posameznih knjig.

Raziskovalcu so danes v takšni ali drugačni obliki dostopna vsa ohranjena dela omenjenih piscev, nekatera že v elektronski obliki. V knjižni obliki so dostopna tudi vsa doslej znana pisma. Vedno lažje je v evropskih knjižnicah najti ustrezno knjigo in si priskrbeti njene fotografije. Temeljna dela, na katera so se naslanjali tudi slovenski protestantski pisci 16. stoletja, so dostopna v obliki elektronskih knjig, nekatera (npr. Erazem Rotterdamski) celo na internetu.

Raziskovalec lahko tako na področju književnosti kakor na področju jezika seže po številnih monografijah, zbornikih ter člankih, tistih, ki obdelujejo slovensko 16. stoletje, in tistih, ki opisujejo jo podobno problematiko drugod po Evropi.

Se nam torej nasmiha *aurea aetas*, zlata doba v raziskovanju 16. stoletja? Niti najmanj. Problemov ni manj, le drugačni so. Obilica gradiva raziskovalca še dodatno napeljuje v specializacijo. Več kot je gradiva, bolj mora vedeti, kaj iskati in kje iskati. Več kot je na voljo znanstvenih razprav, večja je nevarnost umetnih konstruktov, nevarnost, da raziskovalec pozabi danes tako aktualni *ad fontes*. Raziskovalcem prejšnjih dob moramo odpustiti, če kakega podatka niso imeli, saj je bilo do njega objektivno zelo težko priti; danes nam napake težje odpuščajo, saj jih ni težko preveriti. Po drugi strani je vedno manj raziskovalcev, ki bi po vsesplošni izobraženosti dosegali nekdanje veličine. Vedno večkrat si moramo priznati, da določenega področja v celoti ne obvladamo, zato smo tudi vedno previdnejši v postavljanju tez.

Kljub obilici gradiva je prostor, ki zahteva interpretacijo, ogromen. Bolj ko se vračamo v preteklost, manj stvari lahko dokažemo z neposrednimi viri; da bi lahko kljub odsotnosti virov naredili verodostojno hipotezo, pa si moramo pridobiti mnogo raznovrstnega znanja in upoštevati vrsto podatkov.

Raziskovanje srednjeveškega in zgodnjega novoveškega slovničarstva nam lahko prinese prave rezultate le, če smo sposobni preseči naše okvire razmišljanja o jeziku in se živeti v danes. Ne smemo pozabiti, da je bilo tisto, čemur se danes čudimo, nekdanj povsem samoumevno in obratno: da so na pojave, ki so nam danes povsem samoumevni, včasih gledali s povsem drugega kота.

Slovnica *Arcticae horulae succisivae* (*Proste zimske urice*) Adama Bohoriča iz leta 1584 je prva slovnica slovenščine in postavlja slovenski jezik na častno deseto (oziroma deveto) mesto med evropskimi vernakularnimi jeziki, ki so dobili svojo slovnico.¹

»Slovnice« vernakularnih jezikov sicer najdemo že prej, vendar pa je šele z renesanso v slovničarstvo prodrl povsem svež pogled na pisanje gramatik vernakularnih jezikov. Predrenesančne »slovnice« vernakularnih jezikov (npr. okcitsanska *Leys d'Amors*) so bile v svojih jezikovnih opisih dokaj sproščene, saj je bilo v srednjem veku še trdno zasidrano prepričanje, da med *tres linguae sacrae* in vernakularji ne more biti nobene primerjave. Kakor opisuje Dante v delu *De vulgari eloquentia* (napisanem in branem od 1304, prvič tiskanem leta 1529), vernakularni jezik namreč nima nikakršnih pravil in se ga učimo s posnemanjem, za razliko od latinščine, ki ima *gramatiko*, ki pa se je moramo učiti.²

Z renesanso se je (tudi pod Dantejevim vplivom) začel popolnoma nov pogled na vernakularne jezike (Law 2003: 232–233). Cilj intelektualcev znotraj posameznih narodov je postal dvigniti vernakularne jezike na raven latinščine, postati Cicero posameznega vernakularnega jezika. Menili so, da je treba vernakularne jezike kultivirati, kakor so nekdanj klasični antični pisci kultivirali latinščino. Treba je ustvariti bogat besedni zaklad (*copia verborum*), jezik pa je potrebno uokviriti in ga urediti v pravila, postati mora – kot so govorili italijanski pisci – *lingua regolata*. Šele potem bo tak jezik enakovreden latinskemu. Tem tokovom so sledili tudi naši protestantski pisci v 16. stoletju.

Tudi zato je bil pglavitni namen zgoraj omenjenih prvih gramatik vernakularnih jezikov od renesanse naprej predvsem to, da pokažejo, da obravnavani jeziki sledijo pravilom – da »imajo slovnico« (Law 2003: 241). Ker pa je izraz slovnica, *grammatica*, v praksi pomenil *latinska slovnica*, so pisci teh gramatik dokazovali urejenost posameznega jezika tako, da so dokazovali, da ima enaka

1 Pred slovenskim jezikom jo je dobil italijanski jezik (Leon Battista Alberti, *Grammatica della lingua toscana*, 1437–1441, v rokopisu), španski jezik (Antonio de Nebrija, *Grammatica de la lengua castellana*, 1492), francoski jezik (John Palsgrave, *Lesclairissement de la langue françoise*, 1530), češki jezik (Beneš Optát, Petr Gzel, Václav Philomates, *Grammatyka Czeská*, 1533), portugalski jezik (Fernão de Oliveira, *Grammatica da lingoagem portuguesa*, 1536), valizanski jezik (Gruffydd Robert, *Gramadeg Cymraeg*, 1567), poljski jezik (Petrus Statorius – Piotr Stojęski, *Polonicae grammatices institutio*, 1568), nemški jezik (Laurentius Albertus, *Teutsch Grammatick oder Sprach-Kunst*, 1573) in pogojno holandski (Hendrick Spieghel, *Twe-spraack vande Nederduitsche Letterkunst*, 1584) – Bohoričeva slovnica je morda izšla malo prej.

2 »Ali – če povemo bolj jedrnato – ljudski jezik je oblika govora, ki smo jo prejeli, ko smo posnemali svojo dojljo, brez vsakih pravil. Poznamo pa seveda tudi drugo, drugotno obliko govora, ki ji Rimljani pravijo *gramatika*. To drugotno obliko govora poznajo Grki in drugi, vendar ne vsi. Malo ljudi jo je popolnoma usvojilo, ker se lahko učimo njenih pravil in rabe samo tako, da ji posvetimo veliko časa in vztrajnega študija« (o. c.: I, i, 2–3; prevedel K. A.). To po Dantejevem mnenju seveda nikakor ne zmanjšuje vrednosti vernakularnim jezikom, ampak jo celo povečuje.

pravila kot latinščina. Bolj kot jim je to uspelo, bolj so povzdignili jezik, ki so ga opisovali. Tako na primer Leon Battista Alberti v svojem delu *Grammatica della lingua toscana* (1437–1441) našteje v skladu z izročilom latinske slovnice pet časov, čeprav jih dejansko opazi šest (Law 2003: 236). Antonio de Nebrija pa svoje delo *Grammática de la lengua castellana* (1492) celo razdeli na dva dela (Law 2003: 236–237): prvi del, ki obsega štiri knjige in sledi naravni ureditvi slovnice (*siguiendo la orden natural de la gramatica*), se v celoti pokriva z latinsko slovnico. Tu ima Nebrija snov razvrščeno podobno kot Bohorič, le da je prozodiji namenjena posebna knjiga. Drugi, krajši del pa je namenjen govorcem tujega jezika, ki se želijo naučiti španščine, in sledi vzgojnemu namenom (*siguiendo la orden de la doctrina*). Takega poglavja Bohorič nima. V prvem delu Nebrija med drugim na primer našteje pet časov po latinski slovnici in jim doda primere iz španščine, v drugem delu pa v posebnem poglavju *De los circunloquios del verbo* opiše še perifrastične glagolske oblike, torej del španščine, ki odstopa od latinske gramatike. Šele ko s tega zornega kota pogledamo Bohoričeve *Arcticae horulae*, jih lahko pravilno vrednotimo. Tudi Bohorič je namreč »svoj posel /.../ prilagodil običajnim pravilom latinske pismenosti« (Bohorizh 1987: 21).³ Prizadeval si je, »da bi v imenovanih izrazih vedno pokazal bodi ujemanje s skladnjo bodi njeno uravnavanje« (Bohorizh 1987: 21).⁴ Hebrejski, kaldejski, grški in latinski jezik so namreč tisti jeziki, ki jih Bog ohranja, »da bi bili kakor pravilo in ravnilo za vse druge jezike« (Bohorizh 1987: 8).⁵ Slovnica vernakularja se mora torej prilagajati slovnici latinščine in ne obratno! Pomenljiva je tudi Bohoričeva trditev, da ni nikoli »prikrival (sic!), v čem se kranjski jezik od latinskega loči« (Bohorizh 1987: 21).⁶

Bohoričeva slovnica je bila moderna in napredna prav zato, ker je sledila tedanjim splošnim evropskim smernicam v slovničarstvu, kakor je v svoji analizi dokazal že Grdina (1999: 190–192), ki poudarja, da Bohoričeva slovnica nikakor ni šibko delo, ampak je bila razpeta med težnjo po dokazovanju ujemanja slovenščine z latinsko gramatiko na eni strani ter zavedanja o razlikah med slovenščino in latinščino na drugi strani.⁷ Bohorič se je razlik zavedal, a če bi nanje pokazal v samem jedrnem besedilu, bi tedanje bralce razočaral, saj bi bilo videti, da slovenščina nima *prave slovnice*.

Zato je Bohoriču važno, da poudari, da slovenščina kakor latinščina loči šest sklonov.⁸ Prav zato Bohorič navaja primere za ablativ, ne pa tudi za lokativ in instrumental, čeprav je iz primerov v poglavju *Examen etymologiae* povsem razvidno, da se ju je zavedal. Zato ima Bohorič na primer oznako *caret* (manjka) samo pri tistih primerih v sklanjatvah zaimka, kjer posameznega sklona ni v latinščini, prevaja pa primere, ko oblika obstaja v latinščini, v slovenščini pa ne gre za obliko v pravem pomenu besede. Zato so pri Bohoriču predlogi urejeni glede na vezavo v latinščini. Zato naslovi drugo poglavje svoje slovnice *De etymologia*, kar seveda ne pomeni oblikoslovje (kot bremo v slovenskem prevodu), ampak pomeni v skladu z latinskimi gramatičnimi izročili pregibanje besed v oblikoslovnem in besedotvornem smislu.

3 »Accommodavi autem totum negotium ad ufitata latinae literaturae praecepta« (BH 1584: ** 3a).

4 »/.../ imo vnice annifus fum, ut nominatis terminis, vel concordantiam vel regimen Syntaxeos oftenderem semper« (BH 1584: ** 3a).

5 »/.../ Vt hae linguae effient ceu norma & regula aliarum omnium« (BH 1584: * 4b).

6 »Numquam vero diBimulavi, in quo Carniolana lingua a latina divortium faceret« (BH 1584: ** 3a).

7 Pred njim so problematiko nakazali tudi drugi, npr. Pogorelec (1984b) in Mečkovska (1984), a so se posvečali predvsem drugim vprašanjem.

8 »Cafus hic totidem funt, quot apud Latinos, sex« (BH 1584: 44).

Zato ima Bohorič v skladu z izročilom Donata in nekaterih slovníc tipa *Schulgrammatik* samo en sklanjatveni vzorec za vsak spol in doda *i*-jevsko žensko sklanjatev šele v poglavju *Examen etymologiae*, kjer si lahko (podobno kot zgoraj omenjeni Nebrija v drugem delu svoje slovnice) dovoli odstopanje od *gramatike*.

Tudi pri obdelavi delov govora je Bohoriču važno, da poudari, da jih je »totidem, quot apud latinos« (BH 1584: 40), toliko, kolikor jih loči latinsko slovnično izročilo; torej osem. Antično latinsko slovnično izročilo namreč, kot je znano, pod *nomen* uvršča tako samostalnike kot pridevnike (*nomina* so lahko *propria* [lastna] ali *appellativa* [občna], pod *appellativa* pa spadata *substantivum* [samostalnik] in *adiectivum* [pridevnik]).

Bohoriču tudi ne moremo očitati, da ni »poznal« predpreteklika. Iskal je namreč ustreznice latinskemu (!) pluskvamperfektu in jih včasih našel tudi v slovenskem predpretekliku: *secueram* = *jim vshe bil fokal* (BH 1584: 109). Je pa res, da latinski pluskvamperfekt lahko prevajamo tudi s slovenskim dovršnim preteklikom, kot je večinoma delal Bohorič, kakor seveda tudi latinski perfekt lahko v določenih primerih prevajamo s slovenskim predpreteklikom.

V okviru teh tez kaže proučevati in ocenjevati Bohoričevo delo, pa tudi druga starejša slovenska kodifikacijska dela. Izoliran pogled znotraj nacionalnega načrta nam bo gotovo dal manj zanesljive podatke kakor raziskovanje problematike znotraj vpetosti v tedanji čas in tedanje evropske duhovne tokove.

Literatura

- ALBERTI, Leon Battista, 1437–1441: *Grammatica della lingua toscana*. http://www.librerliber.it/biblioteca/a/alberti/grammatica_della_lingua_toscana/html/grammati.htm.
- ALIGHIERI, Dante, 1304: *De vulgari eloquentia*. <http://www.greatdante.net/devulg-h.htm>.
- BH 1584 = Adam Bohorič, 1584: *Arcticae horulae succisivae*. Wittenberg.
- BOHORIZH, Adam, 1987: *Arcticae horulae succisivae – Zimske urice proste*. Maribor: Založba Obzorja.
- GRDINA, Igor, 1999: *Od Brižinskih spomenikov do razsvetljenstva*. Maribor: Založba Obzorja.
- KISLLING, Hans Joachim, 1971: *Aussenseiter-Betrachtungen zu A. Bohoričs Arcticae horulae*. Adam Bohorič: *Arcticae horulae: Die Erste Grammatik der slowenischen Sprache*. München: Rudolf Trofenik. 83–87.
- KOLARIČ, Rudolf, 1971: *Die Sprache in Adam Bohoričs Arcticae horulae*. Adam Bohorič: *Arcticae horulae: Die Erste Grammatik der slowenischen Sprache*. München: Rudolf Trofenik. 29–82.
- LAW, Vivien, 2003: *The History of Linguistics in Europe from Plato to 1600*. Cambridge: University Press.
- MEČKOVSKA, Nina, 1984: Prve slovenske slovnice: viri skupnosti, dejavniki različnosti. *Slavistična revija* 32/3. 209–222.
- MERŠE, Majda, NOVAK, France, 2001: *Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja: Poskusni snopič*. Stavila Majda Merše in France Novak s sodelovanjem Francke Premk. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- NEBRIJA, Antonio de, 1492: *Grammatica de la lengua castellana*. <http://www.jabega.net/nebrija/>.
- POGORELEC, Breda, 1984a: Skladnja pri Dalmatinu in Bohoriču. 20. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. *Zbornik predavanj*. Ur. J. Koruza. 223–248.
- POGORELEC, Breda, 1984b: Štiristo let Bohoričeve slovnice. *Jezik in slovstvo* 29/6. 210–216.
- RENKO, Srečko, 1984: Adam Bohorič, prvi slovenski slovničar v svojem in današnjem času. *EstEuropa*. Udine: Università degli Studi di Udine, Istituto di Lingue e Letterature dell'Europa Orientale »Jan I. N. Baudouin de Courtenay«. 5–15.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1984a: Oblikoslovje v Bohoričevih Zimskih uricah. 20. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. *Zbornik predavanj*. Ur. J. Koruza. 189–222.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1984b: Prva slovenska skladnja. *Slavistična revija* 32/3. 159–181.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1987: Zimske urice, prva slovenska slovnica. *Arcticae horulae succisivae – Zimske urice proste*. Maribor: Založba Obzorja. 281–328.
- TROFENIK, Rudolf (ur.), 1971: Adam Bohorič: *Arcticae horulae: Die Erste Grammatik der slowenischen Sprache. Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slowenen* 4/2. München: Rudolf Trofenik.

Aleksandra Schuller
Filozofska fakulteta, Ljubljana
UDK 792.051:792.02"20"

Uprizarjanje kot družbena, estetska in politična dejavnost. Simultana prizorišča: *Škofjeloški pasijon*, marakeški trg *Jemaa el-Fna* in performans *Stanovanje*

Predavanje bo z uporabo audiovizualnega dokumentarnega gradiva predstavilo tri različne uporabe principov *simultanege odra*, *tehnike simultanih prizorišč* ter estetske in družbene kontekste, ki jih tovrsten tip uprizarjanja omogoča. Podrobneje se bomo ukvarjali z uprizoritvenim, estetskim in družbenim prostorom *Škofjeloškega pasijona* (kakor ga je mogoče rekonstruirati po zapisu patra Romualda Štandreškega-Lovrenca Marušiča iz leta 1721); z estetskim, družbenim (in v določeni perspektivi tudi političnim) okvirjem performansa *Stanovanje*, ki so ga avtorji Aleksandra Schuller, Gregor Kamnikar in Slavo Vajt za *Urbani festival* 2001 izvedli na trgu Bana Jelčića v Zagrebu ter z *vsakodnevnim simultanim odrom*, življenjem marakeškega trga *Jemaa El-Fna* v Maroku.

The lecture will through the application of audiovisual documentary material present three different uses of principles of the *simultaneous stage*, *technique of simultaneous scenes* as well as *aesthetical and social contexts*, enabled by this kind of representation. The space of performance, aesthetics and society of the *Škofjeloški pasijon* (the Škofja Loka passion) as it can be reconstructed following the records of the brother Romuald Štandreški-Lovrenc Marušič from the year 1721 will be given particular attention; aesthetical, social and to a certain perspective also political frame of the performance entitled *Stanovanje* (An apartment), performed by the authors Aleksandra Schuller, Gregor Kamnikar and Slavo Vajt for the 2001 Urban Festival on the Ban Jelčić's Square in Zagreb, the *day-by-day simultaneous stage*, and the life on the Marrakech Square *Jemaa El-Fna* in Morocco.

Literatura

- BAHTIN, Mihail, 1978: *Stvaralaštvo Fransoa Rablea i narodna kultura srednjega veka i renesanse*. Beograd: Nolit.
- CARLSON, Marvin, 1996: *Performance: A Critical Introduction*. London, New York: Routledge.
- HÖFLER, Janez, 1999: Glasba v Škofjeloškem pasijonu. *Škofjeloški pasijon: preprosta fonetična transkripcija s prevodom neslovenskih delov besedila*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 188–191.
- HUIZINGA, Johan, 1992: *Homo ludens. O podrijetlu kulture u igri*. S njemačkog preveli Ante Stamač i Truda Stamač. Zagreb: Naprijed.
- KLAIČ, Dragan, 1988: Srednjevekovno pozorište i savremena scena. *Pozorište i drame srednjeg veka*. Ur. D. Klaič. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada. 9–24.
- KRALJ, Lado, 1998: Drama in prostor. *Primerjalna književnost* 21/2. 75–96.
- KRALJ, Lado, 1998: *Teorija drame*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- KURET, Niko, 1981: *Duhovna Drama*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- MARIN, Marko, 1999: Škofjeloški pasijon. *Signum Temporis. Škofjeloški pasijon: preprosta fonetična transkripcija s prevodom neslovenskih delov besedila*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 192–207.
- NICOLL, Allardyce, 1988: Srednjevekovne pozornice. *Pozorište i drame srednjeg veka*. Ur. D. Klaič. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada. 292–298.
- Oče ROMUALD, 1999: *Škofjeloški pasijon: preprosta fonetična transkripcija s prevodom neslovenskih delov besedila*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- SCHECHNER, Richard, 2003²: *Performance Theory*. London, New York: Routledge.
- TURNER, Victor, 1982: *From Ritual to Theatre. The Human Seriousness of Play*. New York: PAJ Publications.
- WESLEY, John Hariss, 1992: *Medieval Theatre in Context. An Introduction*. London, New York: Routledge.

Hotimir Tivadar

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 811.163.6'271

Kaj je prav in kaj resnično (prav) v slovenskem govoru?

Znano je dejstvo, da je slovenski jezik eden izmed narečno najbolj razslojenih jezikov, o čemer priča tudi pregovor »vsaka vas ima svoj glas«. In narečje je predvsem »glasovna«, govorna zvrst. To je tudi eden izmed dejavnikov (poleg jezikovnozgodovinskega razvoja – neenakost med pisavo in izreko), ki je v preteklosti in deloma tudi sedanjosti oteževal normiranje knjižne izreke. S procesom globalizacije in vse večjega pretoka informacij in ljudi, jezikov se raznolikost in vpliv narečne izreke spreminja – v slovenskem jezikovnem prostoru je s poudarjanjem slovenščine kot nacionalnega jezika preko medijev (eden zadnjih mejnikov je začetek televizijskega dnevnika v slovenščini leta 1968) bilo zelo vplivno razmišljanje o poenotenju tudi jezikovnega izraza. Obenem pa se je predvsem po letu 1991 z odprtjem medijskega prostora in razvojem številnih radijskih, v zadnjem desetletju pa tudi televizijskih postaj začel uveljavljati tudi regionalno obarvan govor, ki je z javljanjem v živo s kraja dogodka (nelektorirani, nepripravljeni govor) postal še bolj vpliven (poslušan in slišen).

Zato bo osnovna tema prispevka v prvi vrsti razmislek o aktualni slovenski pravorečni kodifikaciji (SP 2001), aktualnem knjižnem govoru s poudarkom na medijskem govoru (radio, televizija) in odnosu govorcev do knjižnega jezika ter kodifikacije.

The fact that the Slovene language is from the point of dialects one of most stratified languages is well known. The proverb: »Every village has its own voice« proves that as well. A dialect is essentially a »sound«, spoken type of language, which is one of the factors (besides the development of language and history – unconformity between writing and pronunciation) that in the past and partly in the present it was rather difficult to set the norm for literary pronunciation. Along with the globalisation process and more extensive flows of information, people and languages, the variety and the impact of dialectal pronunciation change; within the Slovene language area the consideration on making linguistic expressions uniform - through emphasising the Slovene language as a national language by means of media (one of the latest milestones goes back to 1968 when TV news began to broadcast in Slovene). At the same time, in particular after 1991, when the space of mass media opened and many radio and TV stations developed during the last decade, the speech characteristic of a certain region began to assert itself, which by means of live broadcasting from the spot (not proofread, unprepared speech) became even more influential (heard and audible).

For this reason the basic theme of the article is mainly a reflection on actual Slovene codification of sounds and stress of literary language (SP 2001), the existing literary speech with an emphasis on media speech (radio, TV) as well as the relation of speakers towards literary language and codification.

1 Govoriti ali ne govoriti ...

Ob razmišljanju o normi slovenskega govornega jezika prav gotovo ne moremo mimo mnenja, ki se pogosto pojavlja med rojenimi govorci slovenščine – da slovensko ne znamo oz. vsaj ne dovolj dobro (mogoče tudi zaradi tega ob pogovoru s tujci tako radi preklapimo v nam »bližji« tuji jezik, poleg vaje in želje po dokazovanju znanja tujega jezika). Pri tem je v ospredju primarna jezikovna danost, tj. govorni jezik, čeprav je nemalokrat mišljeno tudi pomanjkljivo (pravo)pisno znanje. Velika kritičnost do sebe in drugih verjetno izhaja iz posebne navezanosti Slovencev na jezik (širše o tem Tivadar 2003: 287), ki nam v veliki meri predstavlja pomemben nacionalni element, pravzaprav konstitutivni element, če izpostavimo že Trubarja,¹ ki mu je deloma kasneje

¹ Tudi v tem je sledil protestantski tradiciji in Trubarju, ki je še posebej poudarjal združevalnost knjižnega jezika (že v predgovoru k *Abecedariumu* 1555), združevalnost in enotnost pa sta tudi dve od značilnosti knjižnega jezika po *Tezah*

sledil tudi p. Stanislav Škrabec. Škrabec je tudi na znanstveno-jezikoslovni ravni izpostavil združevalnost knjižnega jezika, ob tem pa se je vseskozi zavedal različnosti govornenega jezika od njegove pisne podobe in primarnosti govornenega izraza (Škrabec 1995: 498). Pri tem je potrebno opozoriti na večinoma fonetični zapis – precejšnja skladnost pisave in slovenskega knjižnega govora – ob upoštevanju nestalnega mesta naglasa, variant posameznih soglasnikov idr.²

Slovenski jezik in njegovi govorniki z jezikoslovci vred bodo morali izkoristiti prednost fonetičnega zapisa, prav tako pa tudi raznolikost slovenskega narečno zelo razslojenega govornega območja. Variantnost že samo zaradi tega dejstva ne sme biti nekaj negativnega, motečega, ampak upravičljiva danost – npr. če se slovenski števniki od 12–19 naglašujejo tako *dvánajst* kot tudi *dvanájst*, ob tem pa to večine govorcev (sprejemnikov) ne moti, potem mora biti vsekakor dopuščena enakovredna dvojica, možnost izbire (kot je za ta tip zapisana v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*; SP 2001 dovoljuje samo *dvánajst*). Utemeljitev pa morajo biti znanstvene (objektivne) in ne v smislu, *tega nihče ne reče, jaz tako ne rečem* itd. (Radio Slovenija, 16. 5. 2002; v skrajšani obliki objavljeno v Studiu ob sedemnajstih 20. 5. 2002; prim. Tivadar in Jurgec 2003: 204). Pomembno je, ali dovolj govorcev določen variantni izgovor dopušča (govori/sprejema), ali ima določeno pomensko funkcijo. Variantnost mora biti izpričana, utemeljena (v avtentičnih besedilih). V ospredju mora biti vsebina in ne izraz, predvsem pa ne izraz v smislu neke prestižnosti (Palková 1997: 321, Palková idr. 2003). Pretiran ekskluzivizem, elitizem (tudi v smislu bogastva in ohranjanja narečij/mestnih govorov) še posebej pri dokaj majhni jezikovni skupnosti, kot je slovenska, vsekakor ni ustrezen.

Mogoče je najboljši odgovor na v naslovu zastavljeno vprašanje opis situacije pred vsakim javnim nastopom: trema je lahko nekaj pozitivnega, medtem ko je pretirana trema, strah, nekaj negativnega, kar poslabša oz. celo onemogoči nastop. Strah pred jezikom, v katerega smo rojeni in ga aktivno govorimo, v njem ustvarjamo, strah pred jezikom sploh je povsem nepotreben. V slovenskem primeru je delno razložljiv s preteklostjo in tudi sedanjostjo (preskriptivnost, jezikovni kotički, »skrb za lep jezik«; prim. Urbančič 1987: 23), nikakor pa ne tudi opravičljiv. Tudi ob pregledu učnih načrtov lahko ugotovimo, da sedanje izobraževanje (od osnovne preko srednje šole in mature do fakultete) ne daje zadosti poudarka govoru in govorni tehniki, kar bi pripomoglo tudi k bolj sproščenemu, naravnejšemu in predvsem kvalitetnejšemu govoru. Prav gotovo je pot k boljšemu in ustrežnejšemu mestu govornenega jezika v kvalitetnem izobraževanju, ki bo spodbujalo tudi govor. Določeni govorni nastopi že v osnovni šoli, tudi v devetletki, kažejo na izboljšanje stanja, vsekakor pa bo moralo biti še več prostega govora in ne le na pamet naučenega pisnega jezika – tj. deklamiranja, skratka nespontan govor (Kranjc 2003).

Razlog za omenjeno stanje zapostavljenosti govora, na kar že dlje časa opozarjajo tudi pedagogi (Dolgan 1996: 63–79), pa je poleg prej izpostavljenega (manj prijemljivega) odnosa slovenskih govorcev do (knjižnega) jezika pomanjkanje in zapostavljanje govornenega jezika v priročnikih.

praškega krožka, kar navaja tudi Havránek (1969): »/K/nížní jazyk je skupní náčin izražánja národného občestva.« (Cit. po Nebeská 1996: 22.)

2 Ob tem Škrabec poudarja, da »imajo vsi stariši literaturni jeziki svoj historični pravopis, ki se ž njim sedanja izreka že davno več ne vjema« (Škrabec 1995: 61).

1.1 Slovensko pravorečje znotraj pravopisa in slovnice

Prvo in edino slovensko pravorečje v samostojni knjigi je izšlo leta 1946 – *Slovensko pravorečje*, avtor Mirko Rupel (Rupel 1946).³ Pred tem in vse do danes je norma govornega jezika zapisana znotraj pravopisov, od Levčevega 1899 (Levec 1899) do najnovejšega akademijskega 2001 (SAZU 2001). S tem je pravzaprav že v osnovi postavljen govorni jezik na drugo mesto, kar sicer izhaja iz narave knjižnega izraza – najprej je (bil) zapisan in šele potem govoren. Govor, tudi javni in formalni govor je namreč nekaj povsem drugega kot pisanje, kar ni potrebno posebej poudarjati. Pri tem imajo precejšnjo vlogo tudi nejezikovna (nebesedna) sredstva – mimika, gestika, slikovno gradivo, drža telesa idr., ki vplivajo na izbiro jezikovnih sredstev in so z jezikom neposredno povezana, prepletena. In prav medijski govor, kjer je npr. na televiziji nejezikovno ozadje (scena) in sam nastop voditelja pomemben vsaj toliko kot njegove »izbrane« besede, in možnost snemanja govornih besedil (in analiza govornih besedil) zahteva razmišljanje o govornem in ne branem jeziku. Predvsem brana besedila pa se pojavljajo tudi v *Slovenski slovnici* (1976–2000), kar je glede na omejeno možnost pridobivanja posnetkov (in govorcev) v 70. letih 20. stoletja do neke mere razumljivo, manj pa je razumljiva izbira npr. predvsem literarnih del (torej posnetek pisnega jezika) za analizo stavčnofonetičnih značilnosti besedila (Toporišič 2000: 533–551).⁴

2 Knjižna norma in govorci

Na razmerje med pisnim jezikom, ki je vezan prav na knjižno jezikovno zvrst in jo vsaj do neke mere še vedno določa, in govornim (knjižnim) jezikom je opozarjal Božo Vodušek v svojem članku *Historična pisava in historična izreka* (Vodušek 1958/1959: 193–200): »/R/azvoj vsakega pismenega /tj. knjižnega/ jezika je odvisen v prvi vrsti od jezikovnega razvoja v narodovem političnem in kulturnem središču.« (Vodušek 1958/1959: 200.) Tukaj je razvidna njegova opredelitev za sodobni knjižni jezik, ki se je s pretirano naslonitvijo na preteklo, protestantsko izročilo odmaknil od žive govorne besede, kar je izpostavil že v *Pripombah k slovenskemu pravopisu* (SP 1950): »Povsod, kjer doseže narod neko višjo stopnjo razvoja, se razvije kot posledica politične, gospodarske in kulturne zedinitve tudi skupen občevelni jezik, ki začne nadomeščati, ponekod pa tudi popolnoma nadomesti posamezna narečja, /.../ živi govor naroda na višji kulturni stopnji /.../ lepega dne absorbira narečja in stopi na njihovo mesto.« (Vodušek 1950: 1150.) Vodušek skratka že premakne pozornost na sodobni knjižni jezik, kar potem na nek način nadaljuje Toporišič s terminom *moderna zborna izreka* (Toporišič 2000: 55; Toporišič uporablja tudi termin *splošno-* ali *knjižnopogovorni jezik*, ki pa ga opredeljuje kot »manj popolno uresničitev stroge zborne izreke« (Toporišič 2000: 16)), opravičuje v pogovornem jeziku zelo prisoten proces širjenja /o/ v nezadnjem zlogu pri samostalnikih iz glagolov (odhòd odhòda, skòk skòka – samoglasnik ostane po kakovosti isti), ki pa ga ne aktualizira povsem v kodifikacijskem priročniku (SP 2001 samo odhòd

3 Opozoriti moramo na knjigo Emice Antončič in Cvetke Šeruga Prek *Slovenska zborna izreka*, ki na prijaznejši način ponazarjata Toporišičeva glasoslovna pravila (popis) in predstavljata svoje dolgoletne izkušnje lektorice za radijski oz. gledališki govor širšemu občinstvu. Knjigi je dodana tudi zgoščenka, katere govor pa pritrjuje zgoraj izrečenemu mnenju o (iz)branosti.

4 Omenjeno delo, *Slovenska slovnica* (1976; (2000)), je v slovenski prostor prav gotovo prinesla nek shematični pregled glasoslovja. Ne smemo pa pozabiti velikega dela Franceta Bezlaja, ki je že v prvi polovici prejšnjega stoletja izvedel kvalitetno raziskavo slovenskega jezika predvsem z artikulacijskega stališča (Bezljaj 1939).

odhóda, toda skòk skóka in skóka) – tukaj bi bila primerna, tudi glede na narečno razdeljenost, dvojnica (kvalifikator *in*), kot jo zapiše v *Slovenski slovnici* (Toporišič 2000: 55). Podobno potem v nadaljevanju izgovor širokega /ɛ/ nam. /ə/ v besedi megla; Toporišič 2000: 56), opredeljuje kot ljubljansko pogovorno (v geslu SP 2001 spet ni opredeljen, ker ni knjižni, čeprav se v medijih pogosto sliši).

2.1 Primarnost govorjenega jezika – sodobna jezikovna situacija in medijski govor

Aktualno vprašanje razvoja slovenskega knjižnega jezika glede na pisni in govorni izraz se je s pojavitvijo in razvojem elektronskih medijev (radia in televizije) premaknilo proti »živemu«, govornemu izrazu.⁵ V sodobnem času globalizacije, interneta, velikega pretoka informacij in ljudi ter (njihovih) jezikov so naravne meje, ki so v veliki meri ustvarjale raznolikost govora vse manjše, čedalje manj je tudi upravno-političnih mej. To naj bi povzročilo tudi večjo jezikovno homogenost. Toda poseben izziv raziskovalcem bo predstavljala (narečna, pokrajinska, tudi generacijska) raznolikost govora, ki je z razvojem številnih (predvsem lokalnih) radijskih in televizijskih postaj predvsem v zadnjem desetletju postala sestavni del javnega govora. Ob tem bo verjetno imela pomembno vlogo združevalnost govorjenega knjižnega jezika, njegova enotnost in obenem variantnost (po Mathesiusu prožna ustaljenost), kar se bo moralo ob že omenjenih velikih spremembah (razvoju) na vseh področjih človekovega bivanja na novo opredeliti. Pri tem ne smemo pozabiti vpliva jezikov, ki so v neposrednem stiku s slovenščino, vendar je slovenski jezik v javnem medijskem govoru zelo prisoten in živ, vpliv tujih jezikov nanj pa razen nekaterih citatnih izgovorov (tudi nepotrebnih, npr. [wošinktən] namesto običajnega [vašinkton]) zaenkrat zanemarljiv. Če pri tem izznamemo že omenjeno med Slovenci priljubljeno preklapljanje v tuji jezik.

Kljub venomer poudarjeni primarnosti govorjenega jezika je torej v slovenskem jezikoslovju pravorečje osta(ja)lo v senci pravopisa in zapisane besede (Vodušek 1950: 1149–1152, Vodušek 1958/1959; glej tudi Kržišnik 2000: 13). Tudi v slovenskih medijih (radio, televizija) še vedno prevladuje brani jezik (pravzaprav govorni prenos zapisanega besedila), kar je pogojeno tudi s tipom besedil – zelo gledana poročila (Televizijski dnevnik, Odmevi na TV Slovenija, 24 ur na POP TV), posredovanje kratkih sporočil (kratke radijske novice na Valu 202), ki pa na televiziji s pomočjo sodobnih tehničnih sredstev pogosto dajejo vtis govora (npr. v stilu rumenega tiska magazin Extra na A-kanalu, Tednik na TV Slovenija, Preverjeno na POP TV). Prosti govor (ne v celoti pripravljen, npr. le po opornih točkah) oz. govor v pravem pomenu besede se pojavlja v dialoškem tipu oddaj oz. dela oddaj (Trenja na POP TV, Tarča na TV Slovenija, razni intervjuji, zabavne oddaje, okrogle mize), medtem ko so vnaprej pripravljene prispevke tudi znotraj teh oddaj večinoma brani (npr. pri oddajah Tarča in Trenja). Omenjena naslonitev na pisno podobo ima svoj izvor, poleg zgodovinskih razlogov in zaradi fonetičnega zapisa smiselne navezave nanj, v dokaj kratki medijski zgodovini knjižnega govora – začetek televizijskega dnevnika v slovenščini leta 1968, povečan obseg oddajanja v živo z oddajo Val 202 (1972) na drugem programu Radia Ljubljana (več

⁵ V medijih je čedalje več oddaj v živo, vedno manjša je naslonitev na pisno predlogo in v tem smislu se tudi preoblikuje funkcija »bralcev«, tj. radijskih napovedovalcev – vedno bolj se izpostavlja vloga moderatorja, povezovalca oddaj. S pojavom interneta, e-pošte in raznoraznih forumov in klepetalnic se spreminja tudi pisni jezik, vsaj v neformalnem govnem položaju.

o vlogi jezika na nacionalnem radiu in v medijskem prostoru sploh Tivadar 2003). Nadaljnje raziskave govora v medijih torej ostajajo naš izziv za naprej. Jezikoslovci ne bomo smeli spregledati najbolj gledanih in poslušanih govorcev, saj so pomembni soustvarjalci jezikovne in tudi drugih norm.

2.2 Preverjanje utemeljenosti nekaterih (ne)variant na primeru naglasnega mesta

V potrditev usmeritvi k živi in aktualni normi bi navedli nekaj zanimivih primerov iz pilotne raziskave živosti nekaterih kodificiranih primerov.⁶ Zanimivo je, da so bili pretekli deležniki moškega spola -l (glagolov *-éti -ím* oz. predponskih *-íti -ím*) *letel, posolil, umoril, govoril* naglašeni (vsaj 70 %, več kot 50 % tudi v Ljubljani) *letél, umoríl, posolíl, govoríl*, edino pri *posólil* je bilo razmerje na ljubljanskem območju v korist naglasa na korenskem samoglasniku (56 %) – v vseh primerih pa so anketiranci opredelili drugo naglasno mesto, kot je kodificirano v SP 2001 (*letél* nam. *lêtel*, *umoríl* nam. *umóril*, *govoríl* nam. *govóril* in *posólil* nam. *posolíl*). Podobno je bilo pri primeru *gozd*, kjer se je velika večina (55 % tudi v Ljubljani) odločila za slabšo varianto (kvalifikator *tudi*) *gózd*. Izpostaviti pa moramo tudi ustrezne rešitve pravopisa, npr. primer *proračun*, kjer se je pravopis odločil za enakovredno dvojnico (*proračún* in *próračun*), ki se je v anketi tudi potrdila, odvisno pa seveda od narečne osnove – na Dolenjskem in Primorskem je prevladoval naglas *proračún*, medtem ko je na Štajerskem (83 %) in v Ljubljani (56 %) bil pogostejši *próračun*. Prav tako smo potrdili izgovor [pol ênih], kar je novejša (za Delov časopisni klub) izdaja pravopisa že upoštevala (Tivadar-Jurgec 2003: 204). Pri analizi izgovora črke *l* se je pokazalo, da je *l*-jevski izgovor pri tipu *kadilke-kadilci* (vršilec dejanja) prevladujoč tudi na ljubljanskem območju, pri tipu *brisalci* pa na območju Ljubljane *u*-jevski izgovor. To kaže na večji vpliv pogovornega jezika. Kot zanimivost omenimo še pogosto omenjeni izgovor Brnik (zemljepisno lastno ime), kjer pa samo v Ljubljani prevladuje naglas Brník (60 %), drugod pa je več kot v 80 % Brník.

3 Narečnost in mediji

Slovenski jezikovni prostor je eden izmed narečno najbolj razčlenjenih, kar se odraža tudi v javnem medijskem govoru. V slovenskem prostoru imamo več kot 50 radijskih postaj in več kot 30 televizijskih programov, govorjenim medijem naj bi bili izpostavljeni več kot 6 ur na dan (podatki iz leta 2001, vir: Inštitut za raziskovanje medijev Mediana, www.mediana-irm.si).⁷ Pomemben delež poslušanosti (deloma tudi gledanosti) imajo lokalne radijske postaje (npr. Radio Šmarje pri Jelšah na 4. mestu (5 %), Radio MM 1 na 5. mestu (4, 3 %), Murski val na 8. mestu (3,6 %) med radijskimi postajami) in komercialne radijske postaje (Radio HIT je bil na 3. mestu, Radio City iz Maribora na 8. mestu (3,6 %)). Pri branju novic vse radijske postaje uporabljajo knjižni jezik, prav tako tudi

6 Anketiranih je bilo 143 oseb (dijaki višjih letnikov, študenti, profesorji in profesorji slovenisti) enakomerno porazdeljenih po slovenskem območju. Pri tem se sicer zavedamo dejstva večje vplivnosti osrednjega, ljubljanskega območja, kar smo upoštevali pri vrednotenju rezultatov. Anketo so izvedli študentje Tjaša Komac, Bojana Lekše, Ana Košuta in Primož Kranjc, mentor H. Tivadar, pri predmetu naglasoslovje in tonemskost.

7 Omenjeni prispevek je posledica tudi večletnih analiz in spremljanja govora, ki smo ga opravili pri vajah iz naglasoslovja in stavčne fonetike v letih 1999–2004 na celotnem območju Slovenije in se še nadaljuje ter bo potrebno še tehtnejših analiz.

v večini pogovornih vsebinsko zahtevnejših oddaj – npr. intervjuji, okrogle mize ipd. Če so oddaje vnaprej pripravljene, tudi če niso izrazito brane (primer oddaje na TV Slovenija Nedeljski gost), se uporablja knjižni jezik, medtem ko je v spontanah in manj formalnih oddajah v ospredju narečni govor oz. menjavanje iz ene v drugo jezikovno zvrst.

Pri knjižnem govoru (tudi branju) pa je opazen vpliv narečij, npr. primer izkušenega govorca na Radiu Maxi (prleški komercialni radio z največjim dosegom v severovzhodni Sloveniji), zlasti pri stavčni intonaciji (nezaključena končna intonacija), poudarkih, ki so izrazito narečni (predvsem več poudarkov), in samoglasnikov (manj napeto in bolj nazaj izgovorjeni /a/, /i/ in /u/ v izglasju). Pri analizi primorskih radijskih in televizijskih postaj pa smo opazili podaljševanje samoglasnikov in »italijansko« intonacijo ter tempo govora, medtem ko je bila na gorenjskem območju prisotna redukcija naglašenih samoglasnikov (tip mēja nam. mēja). Vpliv narečja na izgovor soglasnikov je bil vsaj v naših primerih knjižnih besedil manj opazen, npr. le redko izgovor [fsak] nam. [usak] oz. [yóra] nam. [góra].

4 Gremo naprej ...

Prav gotovo bo potrebno precej omenjenih stvari še dodatno analizirati. Tukaj smo vprašanja le odpirali in predstavili dejstva z namenom izpostaviti pomembno vlogo govornega jezika. Govor v današnjem procesu vsesplošne telekomunikacije in mobi(tel)izacije pridobiva na veljavi in ponovno prevzema svojo primarno vlogo. Jezikoslovci pa ga bomo morali samo ustrezno analizirati, popisati in zapisati (priročniki) ter s tem ustvariti pogoje za nadaljnji razvoj. Slovenske jezikoslovce čaka še mnogo raziskovalno-analitičnega dela na področju govornega jezika. Predvsem pa vrnitev h govoru in njegovim lastnostim, torej vrnitev k tistemu ontološkemu bistvu človeka. In upoštevanju nacionalnega poslanstva slovenskega jezika ob spoštovanju raznolikosti ljudi, narečij, jezikov, kultur ... Utemeljena (ne samo zgodovinsko-sistemska) variantnost enotne knjižne norme torej, pa naj se to sliši še tako protislovno. Ob tem pa tudi toleranca do morebitnih vplivov raznih narečij na knjižni govor. Kje je meja in katere značilnosti ter kolikšna mera »posebnosti« (tudi individualnih) je še sprejemljiva za poslušalca, pa bo predmet nadaljnjih raziskav sprejemanja slovenskega jezika.

Literatura

- BEZLAJ, France, 1939: *Oris slovenskega knjižnega izgovora*. Ljubljana: Znanstveno društvo.
- DOLGAN, Marjan, 1996: *Govorno ustvarjanje*. Ljubljana: Rokus. 63–79.
- KRANJC, Simona, 2003: Pouk slovenskega jezika v osnovni šoli. 39. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ur. B. Krakar Vogel. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 37–54.
- KRŽIŠNIK, Erika, 2000: Posredovanje slovničnega znanja v učbenikih slovenščine kot drugega/tujega jezika. *Skripta 4*. Ur. A. Vidovič Muha. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 7–13.
- LEVEC, Fran, 1899: *Slovenski pravopis*. Dunaj: Cesarska kraljeva zaloga šolskih knjig.
- NEBESKÁ, Iva, 1996: *Jazyk, norma, spisovnost*. Praha: Univerzita Karlova.
- PALKOVÁ, Zdena, 1997: *Fonetika a fonologie češtiny: s obecným úvodem do problematiky oboru*. Praha: Univerzita Karlova.
- PALKOVÁ, Zdena, VEROŇKOVÁ JANÍKOVÁ, Jitka, HEDBÁVNÁ, Barbora, 2003: Zvuková podoba rozhlasové češtiny. *Zb. Proměna rozhlasového výrazu a tvaru*. Praha: Sdružení pro rozhlasovou tvorbu. 20–38.
- Radio Slovenija. *Studio ob sedemnajstih z dne 20. 5. 2002*.

RUPEL, Mirko, 1946: *Slovensko pravorečje*. Ljubljana: DZS.

SP 2001: *Slovenski pravopis*, 2001. Ljubljana: ZRC SAZU.

ŠKRABEC, Stanislav, 1995: *Jezikoslovna dela* 3. Ur. J. Toporišič. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica.

TIVADAR, Hotimir, 2003: Aktualna vprašanja slovenskega pravorečja. *Współczesna polska i słoweńska sytuacja językowa / Sodobni jezikovni položaj na Poljskem in v Sloveniji*. Ur. S. Gajda, A. Vidovič Muha. Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej. 281–299.

TIVADAR, Hotimir, 2004: Fonetično-fonološke lastnosti samoglasnikov v sodobnem knjižnem jeziku. *Slavistična revija* 52/1. [31]–48.

TIVADAR, Hotimir, JURGEC, Peter, 2003: Podoba govorjenega slovenskega knjižnega jezika v Slovenskem pravopisu 2001. *Slavistična revija* 51/2. 203–220.

TOPORIŠIČ, Jože, 1976: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.

TOPORIŠIČ, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.

URBANČIČ, Boris, 1987: *O jezikovni kulturi*. Ljubljana: Delavska enotnost. 27–33, 157–173.

VODUŠEK, Božo, 1950: Pripombe k slovenskemu pravopisu. *Novi svet* 5/2. 947–954, 1045–1052, 1149–1152.

VODUŠEK, Božo, 1958/1959: Historična pisava in historična izreka. *Jezik in slovstvo* 4/7. 193–200.

Peter Jurgec

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana

UDK 811.163.6'373.43:81'344

Fonološke značilnosti novejšega slovenskega besedja*

Novejše slovensko besedje (po 1990) kaže precejšnjo raznovrstnost na segmentni ravni: pojavljajo se do sedaj nepotrjeni soglasniški sklopi, veliko je samoglasniških nizov. /dʒ/ in /f/ sta pogostnejša kot v celotnem slovenskem besedju, pojavlja se minimalni par z /dz/. Na nadsegmentni ravni se novejše besede večinoma razvrščajo v enostavne morfonološke vzorce, po mestu naglasa nepremične, po tonemu (stalno) cirkumflektirane, po kvantiteti brez premene.

The contemporary Slovene vocabulary (after 1990) shows a considerable variety on the level of segments: the so far uncertified consonant clusters appear and there is a lot of vowel strings. /dʒ/ and /f/ are more frequent than in the entire Slovene vocabulary, while the minimal pair with /dz/ has been appearing as well. On the supra-segmental level, more contemporary words are mainly classified in simple morfonological samples, and are fixed according to the place of stress, with falling tone (circumflex), and without vowel change according to quantity.

1 Uvod

Sodobne raziskave novejšega slovenskega besedja¹ so bile sprva omejene na terminologijo znotraj znanosti v celoti in pa posameznih znanosti oz. ved, povezane z ugotavljanjem tujejezičnih vplivov. Besede so bile torej večinoma raziskane leksikalno, besedoslovno in besedotvorno (Stramljič Breznik 2003), deloma v navezavi na tuje neologijske vire (Bokal 2003). – Fonološki vidik neologizmov je bil do sedaj prezrt (oz. omejen na tudi z drugimi besedami povezano problematiko, zlasti v zvezi s prevzetimi besedami, npr. Toporišič 1972, Jurgec 2003a in Tivadar, Jurgec 2003).

Gradivo za fonološko obravnavo novejšega slovenskega besedja sestavljata obsežnejši seznam *nelastnoimenskih* (brez tvorjenk na -ski) besed, ki so v SSKJ in ne v SP 2001 (na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU pripravil P. Jakopin, nadaljnji postopki so avtorstvo A. Gložančev), skupno 32.984 besed, in seznam *možnih neologizmov po Novi besedi* (ista avtorja, dodatno še P. Kostanjevec), skupno 496 besed. Prvi seznam, gradivo iz SP 2001 (dalje GSP), je bil namenjen predvsem iskalnim in statističnim obdelavam za fonološko rabo, gradivo iz Nove besede (dalje GNB) pa preverjanju nadsegmentnih lastnosti in s temi povezanimi morfonološkimi vzorci (naglasno mesto, kvantiteta in tonem).

* Besedilo je bilo pripravljeno z vnašalnim sistemom ZRCola, ki ga je na Znanstvenoraziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRC SAZU) v Ljubljani (<http://www.zrc-sazu.si>) razvil Peter Weiss. – Izgovor zapisujem z znaki mednarodne fonetične abecede za slovenščino (Šuštaršič, Komar in Petek 1999), vendar z nekaterimi lastnimi dopolnili (prim. Jurgec 2003b: 12). – Nekatera terminološka pojasnila so že v Jurgec 2004 in jih tu ne ponavljam.

1 Gre za besede, ki so se po letu 1990 (a) šele začele rabiti (so na novo tvorjene, prevzete ipd.), (b) je njihova raba pomembno narasla ali (c) so se pomensko ali slovnično spremenile. Fonološko je mogoče preučevati na novo tvorjene ali prevzete besede, zgolj pomenske (oz. nadfonološke nasploh) spremembe pa so za fonologa manj zanimive. Z drugimi vidiki teh besed se ne bom ukvarjal (prim. Bokal 2003).

2 Segmentna fonologija novejšega slovenskega besedja

GSP vsebuje eno pojavitev [dz], ki je nedvomno fonemska: *dzeta* ['dzè:ta] 'grška črka' (prim. *ceta* /'tse:ta/ 'cet, rod.', *zeta* /'ze:ta/ 'zet, rod.').² Čeprav podatki iz korpusov ne kažejo visoke frekvenca pojavitev (NB: 0, Fida: 2), minimalni par vseeno priča o spremembi na fonemski ravni. Frekvenca pojavitev za /dʒ/, ki je bil še pred pol stoletja precej redek (posamezni minimalni pari, Toporišič 1967, 1972), se precej povečuje, vse raznovrstnejši je po sklopnosti in položaju v besedi: *akíndžija*, *ímidž*, *kólidž*, *ménedžer*, *pidžáma*, *tínédžer*. Podoben proces še vedno poteka pri /f/ kot tretjem najredkejšem fonemu v knjižni slovenščini.

Analiza soglasniških sklopov je pokazala, da se pojavljajo tudi do sedaj še nepotrjeni. Pri sredinskih dvodelnih soglasniških sklopih jih je 24 v GSP novih glede na Srebot Rejec 1975: 29–34, npr. *ágfa* /kf/, *ambígvitéta*, *evfóričnost*, *kókpít*, *ménedžment*, *ófsajdpoločáj*, *zénbudizem*. Precej se jih pojavlja v tvorjenkah tipa *békhend*, *kréppapír*, *méčžógica* /dʒʒ/, *rókglásba* /gg/, *súperračunálnik*, *tarókkárte*, *večzlóžnost* /dʒz/, *žálikžena* /gʒ/. V gradivu ni soglasniških sklopov, ki bi bili v nasprotju s sistemsko naravo slovenščine (npr. sklop nezvočnikov, različnih po zvonečnosti).

Samoglasniški nizi³ so v novejšem besedju pogostni: v besedju GSP je 1525 nizov, tj. 4,62 % vseh besed, kar 6,5-krat več kot v besedilih (7,10 ‰ v Jurgec 2004: 122) oz. malo manj kot v SSKJ (5,46 ‰ v Jurgec 2004: 131). – Nove, zapletenejše fonemske zveze kažejo tudi na pomanjkljivost nekaterih dosedanjih distribucijskih pravil, tako *rejv/rave* /rè:jv/.

3 Nadsegmentna fonologija novejšega slovenskega besedja

Besede GNB so brez izjeme nepremičnega naglasnega tipa. Velika večina do trizložnih besed je cikrumfleksiranih: *bajt*, *benz*, *best*, *clio*, *damping*, *etno*, *evro*, *fitnes*, *fotka*, *grammy*, *heker*, *house*, *mail*, *mobi*, *off*, *pid*, *raft*, *rejv*, *remiks*, *sars*, *tajkun*, *valuk*, *viagra*. Redkeje so dvojnične (akutirano-cirkumfleksirane): *čefur*, *nokia*, *print*, *roker*, in akutirane: *branost*, *diler*, *duty*, *vnosen*.⁴

Akutirane besede so izrazito omejene na tvorjenke s tipičnimi končaji, npr. -á(c)ija (*dokapitalizacija*, *globalizacija*, *indeksacija*) ali -izem⁵ (*bioterorizem*, *evroskepticizem*, *mačizem*). Statistična primerjava tonemov v GNB in SP 2001 pokaže veliko razliko v pogostnosti akuta: v GNB se akut pojavlja le v 19,4 % vseh besed (SP 2001: 37,0 ‰), cirkumfleks je veliko pogostejši, 80,6 ‰ (SP 2001: 63,0 ‰).

Kvantitetna premena (sistemsko je akutski tip regularnejši) je v novejšem slovenskem besedju zelo redek morfonološki pojav: *energent*, *predogled*, *razmejen*, *samozaposlen*; kratki naglašeni samoglasniki so sicer v skladu z veljavno fonološko teorijo običajni v tvorjenkah tipa *medetničen*, *nadnacionalka*, *nediskriminatoren*. – Besede se torej razvrščajo v najbolj tipične morfonološke vzorce.

Pogostne so dvo-, večnaglasne tvorjenke ali več kot petzložne enonaglasne tvorjenke: *kontraproduktiven*, *soavtorica*, *težkokategornik* proti *fundamentalističen*, *strankokracija*, *dokapitaliza-*

² Dejstvo je bilo prvič zabeleženo že v: Peter JURGEC, Dz v besedju slovenskega jezika: Sistemske pomanjkljivosti, *Načeloma* 1/1 (1999), 19–25, <http://www.geocities.com/pjurgec/dz.htm> (30. 4. 2004). O tem gl. Tivadar in Jurgec 2003: 214–216.

³ Izbor izrazov za (fonemske) zveze samoglasnikov (niz) in soglasnikov (sklop) sem pojasnil v Jurgec 2004: 120, op. 1.

⁴ Tonem je bil določen glede na obstoječe vire (SP 2001), pri ostalih sem naredil anketo.

⁵ V SSKJ je ta tip dvojničen, v SP 2001 pa samo akutiran (dolenjsko-gorenjski tip).

cijski, ki kažejo na pomanjkljivost obstoječe teorije o večnaglasnicah (tj. tiste, ki je bila prvič uporabljena na gradivu SSKJ, v SP se ni veliko spremenila, prim. Toporišič 1969).

4 Sklep

Novejše slovensko besedje (po 1990) prinaša fonološke novosti predvsem s segmentnega vidika: (potencialno) novi fonemi, nove, še neuresničene fonemske zveze (soglasniški sklopi in samoglasniški nizi); nekatere take zveze, zlasti na fonetični ravni, vplivajo na spremembe oz. dopolnitve distribucijskih zakonov za slovenščino, z njimi pa niso v nasprotju.

Na nadsegmentni ravni se novejše slovensko besedje ravna po najbolj tipičnih morfonoloških vzorcih, kjer je vloga tonemskih in kvantitetnih opozicij ter naglasnih premikov zmanjšana. Akut se pojavlja bistveno redkeje kot v jedrnem besedišču.

Nadsegmentno nevtralizacijo novejše besedje nadomesti z raznovrstnostjo na segmentni ravni, kar lahko povežemo tudi s fonetičnimi pojavi v sodobnem knjižnem jeziku. Tu upoštevano novejše slovensko besedje se rabi pretežno v urbanem okolju: v govoru izobražencev iz osrednje Slovenije (Ljubljane) je fonološka razlikovalna vloga tonskih in kvantitetnih opozicij vprašljiva (Srebot Rejec 1988, 1998, 2000) oz. bistveno zmanjšana.

Viri in literatura

- BOKAL, Ljudmila, 2003: Jezikovne spremembe s stališča novih besed. *Slovenski jezik / Slovene language studies* 4. 13–25.
- FIDA: *Korpus slovenskega jezika FIDA*. <http://www.fida.net>. 30. 4. 2004.
- JURGEC, Peter, 2003a: Nekatera fonološka vprašanja v novem slovenskem pravopisu. *Slava* 14/1–2 (2000/2001). 45–59.
- JURGEC, Peter, 2003b: *Samoglasniški nizi v knjižni slovenščini: Diplomatska naloga*. Ljubljana.
- JURGEC, Peter, 2004: Fonologija samoglasniških nizov v slovenščini. *Slavistična revija* 52/2. 119–140.
- NB: *Nova beseda*. http://www.bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html. 30. 4. 2004.
- SSKJ: *Slovar slovenskega knjižnega jezika: Elektronska izdaja, različica 1.0*, 1998. Ljubljana: ZRC SAZU in DZS.
- SP 2001: *Slovenski pravopis*, 2001. Ljubljana: ZRC, ZRC SAZU.
- SREBOT REJEC, Tatjana, 1975: *Soglasniški sklopi v slovenščini in kontrastivna analiza angleških in slovenskih soglasniških sklopov*. Magistrska naloga. Ljubljana.
- SREBOT REJEC, Tatjana, 1988: *Word Accent and Vowel Duration in Standard Slovene: An Acoustic and Linguistic Investigation*. München: Otto Sagner.
- SREBOT REJEC, Tatjana, 1998: O slovenskih samoglasniških sestavih zadnjih 45 let. *Slavistična revija* 46/4. 339–346.
- SREBOT REJEC, Tatjana, 2000: Ali je današnja knjižna slovenščina še tonematična? *Razprave II. razreda XVII*. 51–66.
- STRAMLJIČ BREZNIK, Irena, 2003: Besedotvorna tipologija novonastalega besedja s področja mobilne telefonije. *Slavistična revija* 51/Posebna številka. 105–118.
- ŠUŠTARŠIČ, Rastislav, KOMAR, Smiljana, PETEK, Bojan, 1999: Slovene. *Handbook of the International Phonetic Association*. Cambridge: Cambridge University Press. 135–139.
- TIVADAR, Hotimir, JURGEČ, Peter, 2003: Podoba govornega slovenskega knjižnega jezika v Slovenskem pravopisu 2001. *Slavistična revija* 51/2. 203–220.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1967: Nekaj strani iz slovenske slovnice: IX. O slovenskem pravopisu. *Jezikovni pogovori II*. Ljubljana: Cankarjeva založba. 161–172.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1969: O eno- in večnaglasnosti nekaterih besednih kategorij. *Jezik in slovstvo* 14/2. 51–59.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1972: Prevzete prvine slovenskega knjižnega jezika (glasovi, pisava, oblike, tvorba, besede). *Slavistična revija* 20/3. 285–318.

Mojca Nidorfer Šiškovič
Filozofska fakulteta, Ljubljana
UDK 811.163.6'367.323:81'27

Kako izrekamo zahteve

Govorna dejanja zahtev imajo poleg vsebine vedno tudi določeno vplivansko moč, ki je lahko izražena z različnimi jezikovnimi in nejezikovnimi sredstvi. V prispevku se bomo osredotočili na prve in jih pregledali s stališča rabe strategij in moči vplivanja.

Primerjava izbire oblik zahteve in strategij izpričuje v jezikih nekatere univerzalne poteze, a tudi jezikovno-kulturne posebnosti. V vseh jezikih in kulturah je izbira strategije odvisna od okoliščin izrekanja in družbenih dejavnikov, zlasti odnosa med sporočevalcem in naslovnikom. Univerzalnost v jezikih je bila z medkulturno raziskavo CCSARP dokazana z najpogostejšo izbiro konvencionalno posredne strategije, s katero so govorniki v večini izrazili zahtevo. Ta strategija je po eni strani pragmatično jasna, hkrati pa tudi ohranja naslovnikovo integriteto in tako zadosti merilom vljudnosti. Kljub rabi enakih oblik, to je, da sporočevalec naslovnika vpraša po njegovi zmožnosti, hotenju, da opravi dejanje, pa se jeziki razlikujejo pri rabi jezikovnih sredstev za to obliko.

Besides the contents, the speech acts of request always carry a certain power of influence, which can be expressed by various linguistic and non-linguistic means. This article focuses on the former and discusses them from the point of view of using the strategies and powers of influence.

In certain languages, the comparison of selected forms of request and strategies displays some universal traits as well as linguistic and cultural specifics. In all languages and cultures the selection of strategy depends on the circumstances of expression and other social factors, especially the relationship between the speaker and the addressee. The cross-cultural project CCSARP proved the universality in all languages, namely, the most frequent selection of conventional indirect strategy by means of which the speakers usually express a request. On the one hand, this strategy is pragmatically clear, while on the other hand it maintains the addressee's integrity and thus satisfies the criteria of politeness. Even though similar forms were used, i.e. the speaker inquires about the addressee's ability or willingness to do something, the languages differ in the selection of linguistic means to express this speech act.

Jezik, ki je sredstvo besednega komuniciranja, ima po Michaelu Clyneu (v Hartley et al. 2002: 31) štiri glavne funkcije: je najpomembnejši medij človeške komunikacije, orodje identificiranja, orodje intelektualnega razvoja in orodje dejavnosti. Uporabljamo ga, da izrazimo naše članstvo v družbenih skupinah, narodnih, etničnih, verskih itn., otroci se učijo in razvijajo jezikovne spretnosti v povezavi z njihovo izkušnjo z okoljem, odrasli pa uporabljamo jezik za razvijanje novih načinov razmišljanja in novih konceptov; veliko tega, kar povemo, je neposredno povezano s tem, kar delamo: ko kaj obljubimo ali ko se opravičimo, ne prenašamo samo informacij. Vsako govorno dejanje, ki ga opravimo, ima tudi nek cilj.

V prispevku se bomo osredotočili na govorna dejanja zahtev, s katerimi želijo sporočevalci pri naslovniku doseči bodisi dejanje, priti do informacije, predmeta ali dobiti dovoljenje. O. Gnamuš (1984: 12) pravi, da je sporočilo povedi najprej izraz sporočevalčevih motivacijskih stališč, to je njegovega razmerja do predmetne vsebine, zaželenosti oz. nezaželenosti dejanja, prepričanosti o pravilnosti lastnih sodb ter njegove želje, da bi svoje mišljenje, znanje, stališča, čustva prenesel s povedjo na naslovnika in ga, npr. pri zahtevi, pripravil k zaželenemu dejanju. Vendar motivacijska

stališča sama še ne pripeljejo nujno do odločitve za govorno dejanje, še manj pa do učinkovitega govornega dejanja. Sporočevalec mora oceniti tudi naslovnikovo razmerje do predmetne vsebine ter družbeno razmerje med seboj in naslovnikom. Verschueren uspešno komunikacijo opredeljuje kot proces, v katerem dosežemo stanje skupnega poznavanja komunikacijske namere s pomočjo (intencionalno rabljenih) načel sodelovanja (Verschueren 2000: 74).

Zahteve so dejanja, ki vedno učinkujejo na naslovnikov in tudi sporočevalčev ugled: naslovnik lahko interpretira zahtevo kot vsiljivo, nadležno kratenje svobode delovanja ali celo kot predstavo moči; sporočevalec se lahko obotavlja pri izražanju zahteve zaradi strahu izpostavljanja potrebe ali tveganja izgube naslovnikovega ugleda. Zahteve imajo torej poleg vsebine tudi določeno vplivajnsko moč (ilokucijsko silo). Vplivajnska moč je tista vrednost izreka, ki ga določi kot dejanje vplivanja, tj. zahtevo, vabilo, ukaz, pohvalo, prošnjo, obljubo, nasvet, voščilo. Zahteve so torej dejanja, s katerimi sporočevalec vpliva na naslovnika, da bi zanj opravil zaželeno dejanje, ali pa da določenega dejanja ne bi opravil, vse s predpostavko prepričanja, da je naslovnik dejanje zmožen opraviti.

V mednarodni raziskavi CCSARP (Cross-Cultural Speech Act Realization Project) na začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja, ki je zajela pet jezikov (angleščino, nemščino, francoščino, hebrejščino in španščino), in smo jo leta 1995 opravili tudi za slovenščino (Nidorfer Šiškovič 1995), smo proučevali osnovne funkcijske sestavine zahtev, to je **pragmalingvistične kategorije**. Zahteve, ki so jih v poenotениh okoliščinah s pomočjo vprašalnika »izrekli« sporočevalci, smo analizirali s segmentacijo. V vseh proučevanih jezikih smo v okviru raziskave proučevali, kaj in koliko je univerzalnega pri rabi jezikovnih sredstev in strategij izrekanja zahtev.

Osnovna pragmalingvistična sestavina zahtev, ki je tudi edina obvezna sestavina, je **jedro zahteve**, npr. *Prosim, podaj mi sladkor*, zahteva pa ima lahko tudi več jeder, npr. *Pospravi mizo. Umakni stvari, prosim*. Jedro je lahko modificirano z **notranjimi modifikatorji**, ki vplivajnsko moč okrepijo ali ublažijo, npr. *Pospravi že enkrat to nesnago, Bi lahko malo počistila?* Pred jedrom zahteve ali za njim so **dopolnila**, npr. *Te lahko nekaj vprašam?* (stavek pripravi na zahtevo), na začetku zahteve pa so **pozivniki**, s katerimi sporočevalec pridobi naslovnikovo pozornost, npr. *hej/dragi/oprostito*. Tako modifikatorji jedra, dopolnila kot tudi pozivniki so lahko besedni, besednozvezni in stavčni. Njihova vloga je povečati ali zmanjšati moč vplivanja zahteve. Kot bomo videli na analiziranem primeru, govornici pri izrekanju zahtev pogosto uporabljajo različne kombinacije modifikatorjev jedra in dopolnil k jedru:

*Draga moja cimra, nekaj te moram vprašati. Včeraj si imela zabavo, a bi lahko čimprej malo pospravila kuhinjo? Popoldne pridejo kolegice, ker moramo jutri oddati seminarsko nalogo. Ti skuham kavico.*¹

- pozivnik: *draga moja cimra*
- dopolnili pred jedrom zahteve: *nekaj te moram vprašati* (pripravljalni stavek), *včeraj si imela zabavo* (pripravljalni stavek);

¹ Primer je precej obsežen, skonstruiran za potrebe analize; v realnih okoliščinah bi govorec pri uporabi strategije že med izrekanjem zahteve upošteval odziv naslovnika.

- jedro zahteve: *bi lahko (malo) pospravila kuhinjo* (oblika zahteve je konvencionalno posredna: sporočevalec sprašuje naslovnika po njegovi zmožnosti, da opravi dejanje, pri tem uporabi obliko pogojnika);
- modifikator v jedru: *malo* (zmanjša vplivajnsko moč);
- dopolnili za jedrom zahteve: *Popoldne pridejo kolege, ker moramo jutri oddati seminarsko nalogo* (utemeljitev zahteve), *Ti skuham kavico* (obljuba nagrade).

Če želimo opraviti celovito analizo izrekov, mora ta poleg analize izreka na funkcijske sestavine, tj. pragmalingvistične kategorije, proučiti še veliko vrsto dejavnikov, ki vplivajo na izbiro strategije in izvršitev vsakega govornega dejanja. Verschueren (1991: 191–192) pravi, da je pri pragmatičnem opisovanju posameznega pojava jezikovnega vedenja v različnih jezikih potrebno določiti najmanj naslednje:

- a) kontekst ali okoliščine rabe, ki vplivajo oziroma določajo izbiro jezikovnih sredstev: sem sodijo poleg fizičnega in socialnega okolja odnos med sporočevalcem in naslovnikom, ki je določen z njunimi željami, prepričanji in nameni. Na tej točki se prepozna tudi enako ali različno dojetje sveta;
- b) ravni jezikovne strukturiranosti proučevanega pojava, ki vključujejo znakovni sistem, kanal, kod, stil, govorno dejanje, vsebino, besede, glasove in kombinacije navedenega;
- c) dinamiko prilagodljivosti, ki pomeni razlago časovnega razvoja procesov prilagajanja, proučevanje sprememb ob izbiri različnih strategij;
- č) stopnjo dostopnosti, ki proučuje ravni zavestnosti pri rabi jezikovnih sredstev, zlasti v povezavi z implicitnostjo in eksplicitnostjo rabe jezika ter stopnjo samodejnosti;
- d) delovanje: poleg tipičnega površinsko prepoznanega delovanja ob izbiri jezikovnih sredstev lahko izbiro proučimo tudi z vidika uporabljenih strategij.

S celovitimi študijami govornih dejanj lahko proučujemo sociopragmatični sistem določene družbe, postopke interpretacije in načela sporazumevanja. Različne kulture se razlikujejo po slogu medsebojnega sporazumevanja in kulturno obarvani slogi interakcije so lahko ovira v medkulturnem in medetničnem sporazumevanju. Kulturni dejavniki pa so vedno pogojeni s položajskimi: govorci različnih jezikov izbirajo strategije na podlagi danih okoliščin in se v enakih okoliščinah odločijo za drugačno strategijo, ko izrečejo zahtevo. V projektu CCSARP so bile zahteve proučevane z vidika univerzalnosti rabe sredstev, oblik zahtev in strategij, za katere so se odločali govorci. Uporabljali so različne oblike zahtev, ki so se ločevale po bolj ali manj jasno izraženi moči vplivanja – od nasveta, zahteve do grožnje. Podatki iz raziskave so pokazali, da lahko različne oblike zahtev združimo v tri temeljne strategije: (1) *ukazovalna strategija* zajema najneposredneje izražene oblike zahteve, kjer je moč vplivanja eksplicitno izražena z besednimi ali slovničnimi sredstvi, npr. velelnikom *Pospravi mizo*, (2) *konvencionalno posredna strategija*, pri kateri sporočevalec uporabi odločevalno vprašanje in vprašuje po zmožnosti ali pripravljenosti naslovnika, da opravi dejanje, npr. *Ali bi mi lahko/bi mi hotel posoditi knjigo?* in (3) *nekonvencionalno posredno strategijo*, kamor spadajo namigi, skupina posrednih oblik, s katerimi govorci izrekajo zahteve bodisi z delno referenco objekta ali elementa, potrebnega za izvršitev dejanja, bodisi z naslonitvijo na okoliščine dejanja, npr. *Kuhinja je zelo umazana*.

Konvencionalno posredna strategija se je v vseh (proučevanih) jezikih izkazala kot najpogostejše rabljena strategija. Najpogostejša oblika te strategije je, da sporočevalec vpraša naslovnika po njegovi zmožnosti, voljnosti, pripravljenosti, da bi izvršil zahtevo. Govorci se pri uporabi te strategije odločijo za uporabo konvencionalnih oblik rabe jezika. Konvencionalno pragmalingvistično sredstvo za opravljanje zahteve je torej vprašanje po naslovnikovi zmožnosti za dejanje in se je pokazalo kot univerzalen pojav v vseh proučevanih jezikih. Konvencija *oblike* pa natančno določa način, na kakršnega to vprašanje ubesedimo, torej v slovenščini z besedno zvezo *Ali lahko /.../?*; ta konvencija se med jeziki razlikuje, saj jeziki uporabljajo različne oblike vprašanj, s katerimi naslovnika vprašajo po njegovi zmožnosti opraviti zahtevano dejanje, npr. angleščina *Could/Can/would you ...*. Druga značilnost konvencionalno posrednih zahtev je pogajalnost: sporočevalec lahko zanika in naslovnik prezre interpretacijo izreka kot zahteve. Izreki kot *Ali mi lahko podate sol?*, *Ali lahko dvignete roko?* sporočajo dvoje pomenov: v dobesednem pomenu so vprašanja, razumemo pa jih kot zahteve (posredni pomen). Ta **pragmatična dvournost** lahko izvira že iz pomena stavka, njegove jezikovne strukture in je torej slovnična, ki v tej razpravi ni predmet proučevanja, iz pomena izreka, do katerega pridemo z združevanjem jezikovnih izrazov z njihovimi specifičnimi konteksti ali iz sporočevalčevega pomena, ki ga govorec namerava doseči v določenih okoliščinah, ko naslovnik prepozna njegovo namero. Vrsto dvournosti, ko izreku lahko prisodimo dvoje interpretativnih kontekstov, ne pa dvoje različnih vplivajskih moči v istem kontekstu, Blum Kulka poimenuje **pragmatična dvojnost** in je značilna za konvencionalno posredna govorna dejanja. Druga vrsta dvournosti, imenovana **pragmatična nedoločljivost**, se pojavlja pri tretji strategiji izrekanja zahtev, pri nekonvencionalno posrednih govornih dejanjih, izraženih kot namigi. V izreku *Soba je v velikem neredu* mesto pragmatičnega dvournja ni kontekst, temveč prepoznavna govorčeve namere: izrek ima več različnih vplivajskih moči, razumeti ga je mogoče kot opravičilo zaradi nereda, kot očitek najstniku, ker ima sobo v velikem neredu, ali kot opazko o dejanskem stanju. Nekonvencionalno posredne oblike so po svoji obliki interpretativno odprte, lahko nosijo številne pomene v kontekstu in zato vsebujejo tudi večja komunikacijska tveganja. Pri prepoznavanju sporočevalčeve namere zato naslovniku pomagajo načela sporazumevalnega sodelovanja in pogovornega sklepanja.

Omeniti velja, da se pragmatična dvojnost in pragmatična nedoločenost ne izključujeta. V primeru *Ali lahko pospraviš kuhinjo* lahko sicer sporočevalec izrazi hkrati zahtevo, da naslovnik počisti kuhinjo, ali pritožbo na razmere v kuhinji (pragmatična nedoločenost), možna interpretacija pa je tudi dobesedno vprašanje po naslovnikovi »spodobnosti« in posredno izražena zahteva (pragmatična dvojnost).

Če na posredno konvencionalno strategijo pogledamo še s stališča vljudnosti, ki je vedno tudi kategorija proučevanja pri govornem dejanju, lahko sklepamo, da spada ta strategija k t. i. oblikam vljudnega vedenja. Vljudnost v pragmatiki pokriva vse izbire v jezikovni rabi, ki so povezane s potrebo, da se ohrani integriteta ljudi, tj. njihova javna podoba, bodisi kot njihova svoboda delovanja ali njihov občutek enakosti (Verschueren 2000: 70–71). Vljudnost določata dve maksimi: maksima potrebe izogniti se prisilnosti in maksima potrebe, zahtevo izreči pragmatično zadosti jasno. Za najvljudnejše veljajo zahteve, ko sta hkrati zadovoljeni obe potrebi. Za najmanj vljudne veljajo najposrednejše izražene zahteve, pri katerih je potreben velik interpretativni napor, da naslovnik prepozna izrek kot zahtevo.

Ob tem je potrebno opozoriti, da se jeziki razlikujejo po pojmovanju vljudnosti in posrednosti, zato ne moremo govoriti o bolj oziroma manj vljudnih jezikovnih skupnostih. To lahko pogosto oteži medjezikovno in medkulturno sporazumevanje. Kultura, ki ima manj standardizirana pričakovanja glede pravilnega obnašanja in obenem pripisuje pozitivno vrednost komunikacijski jasnosti v govoru, lahko obravnava družbeni pomen konvencionalne posrednosti kot bolj spremenljiv, rabo le-te celo kot nepravilno v okoliščinah, ki ne zahtevajo posrednosti. Pomanjkanje večjezične enakosti pri določenih oblikah konvencionalne posrednosti ima torej pomembno vlogo. V vseh okoliščinah, kjer jeziki prihajajo v stik, npr. pri prevajanju in pri »nedomači« rabi jezika (kadar npr. slovenski jezik govorijo tuji govorci) morajo govorci opraviti pragmatične prilagoditve med dvema jezikovnim sistemoma. Če tega ni, lahko pride do sprememb pragmatičnosti, kar lahko povzroči t. i. *pragmatične polomije* v sporazumevanju domači-nedomači govorci. Če npr. prevajalec spre-gleda, oziroma ne upošteva potrebe po pragmatični prilagoditvi in prevaja besedilo dobesedno, lahko rezultat – njegov prevod – ne nosi istega potenciala vplivajske moči, kot ga je imelo prvot-no besedilo. Po drugi strani pa Verschueren (2000: 333–334) pravi, da fenomenov medkulturne in mednarodne komunikacije ne gre obravnavati kot nekaj »posebnega«, ampak le kot primer jezi-kovnega vedenja. Kadar gredo v medkulturni in mednarodni komunikaciji stvari »narobe«, gredo »narobe« podobno kot pri vsakem drugem tipu komunikacijskega dogodka in jih lahko razložimo z vsenavzočo spremenljivostjo, ki je prepoznana v razumevanju in spoštovanju komunikacijske raznolikosti.

Literatura

- BLUM KULKA, Shoshana, 1987: Indirectness and Politeness in Requests: Same or Different. *Journal of Pragmatics* 11. 131–146.
- BLUM KULKA, Shoshana, 1988: Playing it Safe: The Role Of Conventionality in Indirectness. *CCSARP (Cross-Cultural Speech Act Realization Project)*. New Jersey: Ablex Publishing Corporation Norwood. 37–70.
- BLUM KULKA, Shoshana, HOUSE, Julianne, 1988a: Cross-Cultural and Situational Variation in Requesting Behaviour. *CCSARP (Cross-Cultural Speech Act Realization Project)*. New Jersey: Ablex Publishing Corporation Norwood. 122–153.
- BLUM KULKA, Shoshan, HOUSE, Julianne, 1988b: Investigating Cross-Cultural Pragmatics: An Introductory Overview. *CCSARP (Cross-Cultural Speech Act Realization Project)*. New Jersey: Ablex Publishing Corporation Norwood. 1–33.
- The CCSARP Coding Manual*, 1988. CCSARP. 273–294.
- KUNST GNAMUŠ, Olga, 1991: Posrednost in vljudnost. *Sporazumevanje med željo, resnico in učinkom*. Ljubljana: Slo-vensko društvo raziskovalcev šolskega polja. 149–187.
- NIDORFER ŠIŠKOVIČ, Mojca, 1995: *Ilokucijsko dejanje zahteve*. Diplomsko naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- NIDORFER ŠIŠKOVIČ, Mojca, 1997: Ilokucijsko dejanje zahteve. *Posrednost in argumentacija v govoru F(p) - T(r)*. Ur. O. Kunst Gnamuš. Ljubljana: Pedagoški inštitut pri Univerzi v Ljubljani: Center za diskurzivne študije. 20–49.
- SEARLE, John R., 1979: *Expression and Meaning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- VERSCHUEREN, Jef, 1991: A pragmatic perspective on international communication. *The Pragmatics of Intercultural and International Communication*. Ur. J. Bloommaert, J. Verschueren. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 187–210.
- VERSCHUEREN, Jef, 2000: *Razumeti pragmatiko*. Ljubljana: Založba *cf.
- ZADRAVEC, Renata 1994: *Pragmatično jezikoslovje. Temeljni pojmi*. Ljubljana: Pedagoški inštitut pri Univerzi v Ljubljani: Center za diskurzivne študije.

Slovenščina kot drugi/tuji jezik

Slovenščino kot drugi/tuji jezik bomo na jutranjem tečaju skušali predstaviti z druge strani: kot posebno raziskovalno in strokovno področje, ki v zadnjem času postaja vse bolj pomemben del uporabne slovenistike.

Najprej pogled v zgodovino slovenskega jezika: ta nam pove, da slovenščina kot drugi ali tuji jezik kot predmet jezikoslovnega zavedanja in razpravljanja obstaja že skoraj 400 let. Obstajala je kot družbeno in jezikovno dejstvo, katerega obstoj je najbolj oprijemljivo potrjen v ohranjenih jezikovnih priročnikih, namenjenih tujcem. Evidentiranje in študij dostopnega gradiva vodi v poskus razumevanja družbeno-zgodovinskih okoliščin, ki so skozi zgodovino ustvarjale in ohranjale potrebo po učenju slovenščine kot J2/JT.

Prispevek z naslovom *Jaz svakodnevno uporabljam jezik slovenščine* bo ponudil odgovore na vprašanja, ali je sporazumevalna zmožnost merljiva, kako (s kakšnimi instrumenti) jo merimo, katera so načela oblikovanja jezikovnih testov in podobno. Predstavljen bo program *Slovenščina za tujce*, na katerem temeljijo tristopenjski izpiti za preverjanje znanja slovenščine kot drugega/tujega jezika, »ocenili« pa bomo tudi nekaj sestavkov, ki so jih napisali kandidati za izpite iz znanja slovenščine.

Slovenščina na daljavo je prvi elektronski vir za učenje slovenščine kot tujega ali drugega jezika, ki lahko konkurira svetovno najbolj priznanim tovrstnim tečajem, namenjenim učenju jezika na daljavo. Prispevek govori o specifikah samoučenja, učenja s pomočjo računalnika ter podrobneje predstavlja interaktivni projekt *Slovenščina na daljavo*.

Za konec boste lahko ugotovili tudi, ali vam je že uspelo stopiti čez sporazumevalni prag, to je tisto mejo, ki jo tuji govorec prestopi, ko se začne samostojno sporazumevati v ciljnem jeziku, v našem primeru v slovenščini. V enem od prispevkov bo namreč predstavljen dokument *Sporazumevalni prag za slovenščino*, podroben opis ene od ravni, kot jo določa tudi skupni evropski jezikovni okvir.

In the morning lecture, we will try to present Slovene as a second/foreign language from another aspect: as specific research and expert field which is becoming an increasingly important part of applied Slovene studies.

Let us first take a look at the history of the Slovene language: it tells us that in terms of linguistic awareness and discussions, Slovene has existed as a second or a foreign language for almost 400 years. It has been a social and linguistic fact whose existence is evident in the preserved language manuals intended for foreigners. Such records and studies of available material are aimed at the attempt to understand the social and historical circumstances that have been creating the need for learning Slovene as a second or a foreign language throughout the history.

The article *Jaz svakodnevno uporabljam jezik slovenščine* (I every day use the language Slovene) gives some answers to the questions of whether the ability to communicate can be measured, how (by means of which instruments) can it be measured, what principles should be applied when compiling language tests, and similar. We will present the programme »Slovene for foreign learners« on which the three-level tests for determining the command of Slovene as a second/foreign language are based, and also »evaluate« some essays composed by the candidates for these tests.

Distant Slovene learning is the first electronic source for learning Slovene as a second or a foreign language that can successfully compete with the established global courses intended for learning languages at a distance. The article describes the specifics of self-learning and learning by computer and gives some details about the interactive project *Distant Slovene learning*.

Finally, you will be given the opportunity to find out whether you are capable of surpassing the threshold level, i.e. the point at which a foreigner is capable of communicating independently in the target language, in this case Slovene. One of the articles will present the document *The Threshold Level for Slovene* which gives a detailed description of one of the levels, as determined by the Common European Framework of Reference for Languages.

Jana Zemljarič Miklavčič
Filozofska fakulteta, Ljubljana

»Ali se učite slovenski? Kakó Vam dopade slovénščina?«

Pogled v zgodovino slovenskega jezika nam pove, da slovenščina kot drugi ali tuji jezik kot predmet jezikoslovnega zavedanja in razpravljanja obstaja že skoraj 400 let. Obstajala je kot družbeno in jezikovno dejstvo, katerega obstoj je najbolj oprijemljivo potrjen v ohranjenih jezikovnih priročnikih, namenjenih tujcem. Evidentiranje in študij dostopnega gradiva vodi v poskus razumevanja družbeno-zgodovinskih okoliščin, ki so skozi zgodovino ustvarjale in ohranjale potrebo po učenju slovenščine kot J2/JT.

Za prvi znani ohranjeni zameetek priročnika za učenje slovenščine kot J2/JT imamo nekatere dele Alasijevega slovarja *Vocabolario Italiano e schiavo* (1607), sledita pa celovška izdaja Bohoričeve slovnice (1758) in Dodatek za popotnike v Pohlinovi slovnici (1768). Prva samostojna priročnika za učenje slovenščine kot J2/JT sta Franulova (1811) in Šmigočeva gramatika (1812), nato pa je v 2. polovici 19. stoletja preko Antona Murka in Antona Janežiča prišlo do pravega razcveta jezikovnih priročnikov za učenje slovenščine kot J2/JT. V obdobju 1848–1918 je mogoče evidentirati 19 priročnikov za učenje slovenščine kot J2/JT, napisanih v nemškem, italijanskem in češkem jeziku, kar je v skladu z geografskimi in družbeno-zgodovinskimi in okoliščinami, v katerih so živeli Slovenci. Priročniki so izhajali v številnih izdajah in ponatisih (Janežičev priročnik v devetih, Sketov v desetih izdajah). Ta okoliščina nakazuje na precejšnjo množičnost učenja slovenščine kot J2/JT, kar je do neke mere v nasprotju s tradicionalnim zgodovinskim pojmovanjem slovenščine kot podrejenega, zgolj na raven družinske in podeželske komunikacije odrinjenega jezika. Tudi uvrstitve nekaterih priročnikov v serije velikih tujih založb (npr. *Die Kunst der Polyglottie*, *Manuali Hoepli*) izkazujejo zgodovinsko umeščenost slovenščine v evropski jezikovni okvir.

Pisci priročnikov za učenje slovenščine kot J2/JT so že od vsega začetka v veliki meri upoštevali sočasna jezikoslovna spoznanja (Franul in Šmigoc na primer sta se opirala na takrat aktualno Kopitarjevo slovnico (1808/09), Jakob Sket na Janežičevo), če niso bili celo sami med vodilnimi jezikoslovci svojega časa (Anton Murko in Anton Janežič – oba sta pisala jezikovne priročnike tako za slovenščino kot prvi jezik kot za slovenščino kot tuji jezik). Poleg tega so priročniki nastajali tudi v skladu z evropskim razvojem metodike učenja tujih jezikov. Že od Alasia in Pohlina naprej je bilo učenje slovenščine kot J2/JT vpeto v obstoječe in širše znane modele (pogovori – dialogi, kasneje npr. Murko z naslonitvijo na priročnik za učenje nove grščine), vsaj od polovice 19. stoletja naprej pa je bila učna metoda pogosto tudi eksplicitno pojasnjena (Janežič, Sket, Lendovšek, tudi Komel, Pečnik idr.). Z velikim številom metodično dodelanih in funkcijsko diferenciranih (npr. Komel za vojake, Navratil za sodne uradnike) priročnikov predstavlja druga polovica 19. stoletja enega vrhov v razvoju slovenščine kot J2/JT.

Po 1. svetovni vojni je delež nemško pisanih priročnikov zaradi razumljivih okoliščin upadel, sočasno pa je naraslo število italijansko pisanih priročnikov. Po drugi vojni pa sta postali največji skupini govorcev slovenščine kot J2/JT srbsko in hrvaško govoreči priseljenci na eni in potomci slovenskih izseljencev na drugi strani (ne za eno ne za drugo skupino znanje slovenščine ni bilo obvezujoče); slovenščina je v tem času močneje zaživela tudi kot akademski predmet na tujih univerzah in kot predmet študija in učenja tujih jezikoslovcev. V obdobju 1918–1991 priročnikov zaradi množičnosti ne moremo več obravnavati posamezno, zdi pa se smiselno, da jih obravnavamo po tipoloških značilnostih in po vsebini. Razdelimo jih lahko v štiri skupine: v eni so slovenske slovnice v tujih jezikih (npr. Svane, Vincenot, Lenček, Derbshire, Herrity), v drugi jezikovni priročniki, ki so nastali kot študijska literatura znotraj univerzitetnih programov, v tretji »klasični« učbeniki, namenjeni doseganju sporazumevalne zmožnosti, v četrti pa priročniki za doseganje minimalne sporazumevalne zmožnosti.¹ Po letu 1991 je vodilno vlogo pri načrtovanju in izdajanju jezikovnih priročnikov in drugih gradiv za učenje slovenščine kot J2/JT prevzel Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Mnoga vprašanja, ki zadevajo slovenščino kot drugi ali tuji jezik, so družbene narave. Tega se še posebej izrazito zavemo, ko na problematiko gledamo v zgodovinski perspektivi. Zgodovinski pregled kaže, da so glede na potrebe v slovenskem jezikovnem prostoru pisali priročnike tako za rojene govorce kot za tujce, ki so živeli v jezikovnem stiku s slovenščino (na jezikovnem obrobju ali po priseljevanju), in da so priročniki nastajali v medsebojni odvisnosti in znotraj okvira sočasne metodike učenja tujih jezikov.

Na jutranjem tečaju si bomo ogledali nekatere starejše priročnike za učenje slovenščine kot J2/JT ali vsaj reprodukcije značilnih strani iz originalov. Z umestitvijo priročnikov v časovni in družbeni okvir bomo poskušali izpeljati kratek zgodovinski pregled učenja slovenščine kot drugega oz. tujega jezika.

Bibliografija navedenih jezikovnih priročnikov

- DA SOMMARIPA, Alasia, 1607: *Vocabolario Italiano e Schiavo*. Udine.
- DERBYSHIRE, W. W., 1993: *A Basic Reference Grammar of Slovene*. Columbus: Slavica.
- FRANUL DE WEISSENTHURN, Vincenzo, 1811: *Saggio grammaticale Italiano-cragolino*. Trieste, Antonio Maldini.
- GRAMMATICA oder Windisches Sprachbuch, 1758. Klagenfurt.
- HERRITY, Peter, 2000: *Slovene: A Comprehensive Grammar*. London, New York: Routledge.
- JANEŽIČ, Anton, 1849: *Kurzer leichtfaßlicher Unterricht in der Slovenischen sprache für Deutsche*. Klagenfurt.
- KOMEL, Andrej, 1876: *Kurzgefaßte praktische Grammatik der slovenischen Sprache für Deutsche. Mit besonderer Berücksichtigung der Militär-Terminologie in den angewendeten Beispielen*. Klagenfurt, v samozaložbi.
- KOPITAR, Jernej, 1808/9: *Grammatik der Slavischen Sprache*. Laibach.
- LEGO, Jan V., 1887: *Mluvnice slovinskeho jazyka*. V Praze, J. Otto.
- LENČEK, Rado, 1982: *The Structure and History of the Slovene Language*. New York, Columbus: Slavica.
- LENDOVŠEK, Josef, 1890: *Kurze methodische Anleitung zum Unterrichte in der Slovenischen Sprache*. Klagenfurt, St. Hermagoras – Buchdruckerei.
- MURKO, Anton, 1832: *Slowenische Sprachlehre für Deutsche*. Graz.
- NAVRATIL, Ivan, 1850: *Kurze Sprachlehre*. Laibach.
- PEČNIK, Carl, 1890: *Praktisches Lehrbuch der Slovenischen Sprache für den Selbstunterricht*. Wien, Pest, Leipzig.

¹ Ti navajajo samo najosnovnejše besedišče (ponavadi v zvezi s potovanjem) in najnujnejše sporazumevalne vzorce; so samostojni priročniki ali dopolnila k turističnim vodnikom ipd.

POHLIN, Marko, 1768: *Kraynska Grammatika*. Laybach.

SKET, Jakob, 1879: *Slovenisches Sprach- und Uebungsbuch nebst einer Chrestomathie und Wörterbuch*. Klagenfurt, St. Hermagoras – Buchdruckerei.

SKET, Jakob, 1888: *Grundriss der Slovenischen Grammatik mit Übungsbeispielen*. Klagenfurt, St. Hermagoras – Buchdruckerei.

SVANE, Gunnar Olaf, 1958: *Grammatik der slovenischen Schriftsprache*. Kopenhagen, Rosenkilde und Bagger.

ŠMIGOC, Janez Leopold, 1812: *Theoretisch-practische Windische Sprachlehre*. Graz.

VINCENOT, Claude, 1975: *Essai de grammaire slovene*. Ljubljana, Mladinska knjiga.

VYMAZAL, Fr., 1884: *Gramatické základy jazyka slovinského*. Brno, Winkler a Wehowski.

Dodatek

Reprodukcije nekaterih značilnih strani iz starejših jezikovnih priročnikov za učenje slovenščine kot tujega jezika.

adam inn pou. V. Vi ringratio. vazzacualem. P. Andate con Dio. puite s' Bogo. V. Doue è buona hosteria? xi ie dobra hosteria? P. Questa è la migliore. ta ie nar bulfi. V. Buon di patrone. dobro jutro Gospudar. P. Buon di e buon'anno. dober vam Bug dai. V. Che cosa di buono hauremo da desinare? cai dobriga bomo imele za cussel? P. Tutto quello, che vi piacerà. Ker vam bo vsslech. V. Io voglio buona carne, e mi- glior	glior pefee. iest chiem dobro mefsò, inn bulfiga riba. P. Ve ne daremo. vam homo dale. Horsù lauareui le mani, & andate à rauola. Nù mui- tete roze, inn poste k' misò. V. Datci del m'glior vino, che habbiare. danè nam bulfiga vina, ker imate. & anco di quella ribolla di Prosecco tanto buona. inn se tistiga ribulla Proseccaua tolicai do- briga. P. Eccouela qui. le io tu. V. O l'è bella. ò ie lepa. Brin- desi. pomafi vam Bug. P. Buon pro vi faccia. Bug vam zeghnai. N 2 O que-
--	---

V' Zelovz.	Nach Klangfurth.
Na Dunej.	Nach Wien.
V' Wenedke.	Nach Benedig.
Odkod pridete?	Woher kommt ihr?
Ne delezh.	Nicht weit!
Kolku mil?	Wie viel Meil.
Pet mil.	Fünf Meil.
Ste truden?	Seyd ihr müde?
Na usse vishe.	Auf alle weis.
Pridite noter.	Kommt herein.
Kmalu (<i>Jdej</i>)	Iht.
Zhakejte en malu	Wartet ein wenig.
Pernesite en bo-	Bringt ein Maß
kal vina.	Wein.
Kaj vella en fir-	Was kostet die
kel?	Maas?
Petnejst krajzar-	Fünfzehn Kreu-
gov.	zer.
Pet reparjov.	Fünf Bagen.
Shest groshov.	Sechs Groschen.

Slika 2: Marko Pohlin, *Kraynska Grammatika* (1768, 1783²)

11. Über das Sprachenlernen.

Ali se učite slovenski?	Lernen Sie slovenisch?
Kakó Vam dopade slovénščina?	Wie gefällt Ihnen die slovenische Sprache?
Zahvalim, prav dobro.	Ich danke, sie gefällt mir sehr gut.
Ali se že delj časa učite?	Berlegen Sie sich schon lange darauf?
Še le pol leta, gospód!	Erst ein halbes Jahr, mein Herr.
Za tako kratek čas že dobro govoríte.	Sie sprechen schon gut für diese kurze Zeit.
Še gre še; le včasi se mi izreka še upira.	Es geht an; nur die Aussprache verursacht mir zeitweise einige Schwierigkeiten.
Slovénščina je pri nas duhóvniku in urádniku, vojšaku in zdrávniku enako potrebna.	Die slovenische Sprache ist in unseren Gegenden dem Priester und Beamten, dem Soldaten und dem Arzte gleich nothwendig.

Übung, vaja. Kdo je túkaj? Jaz¹ sem túkaj, a kje si ti? Túkaj sem. Kje je voják? Kje je desétnik? Voják je túkaj, desétnik je tam nékje. A kje je gojénec? Gojénec² ni túkaj.³ Ali⁴ nísi tam? Nísem. Kje je kúhar? Túkaj ni. A kje je kúharica? Ona je tam nékje zúnaj (vné). Učénec je domá, učénka ni nikjér. Kje je otrók (déte)? Zúnaj (vné). Ali ni domá? Ne. Kdo je tam zúnaj (vné)? Zúnaj (vné) je desétnik, učénec, voják in učénka. In kdo je domá? Domá je kúhar in kúharica. Ona ni domá.

Zur Übersetzung. Bist du hier? Ich bin hier. Bist du nicht draußen? Ich bin nicht draußen, ich bin zu Hause. Wo ist der Corporal, wo ist der Soldat? Der Corporal ist hier, der Soldat ist nicht hier. Wer ist draußen? Draußen ist die Schülerin. Wer ist dort? Der Koch und die Köchin. Ist nicht irgendwo das Kind? Es ist nicht hier, es ist nicht dort. Es ist nirgends. Der Bögling ist irgendwo draußen. Der Schüler ist nicht zu Hause. Wo ist die Schülerin und die Köchin? Nirgends. Hier ist der Koch, der Bögling, der Soldat, der Corporal.

Slika 3: Anton Janežič, *Slovenisches Sprach- und Lesebuch* (1860⁴)

Slika 4: Andrej Komel, *Kurzgefaßte praktische Grammatik der slovenischen Sprache für Deutsche* (1877²)

Ina Ferbežar
Filozofska fakulteta, Ljubljana

Jaz svakodnevno uporabljam jezik slovenščine ...

V tem prispevku (in predvsem na kratkem jutranjem tečaju z delavnico) bomo odprli nekaj vprašanj v zvezi z jezikovnim testiranjem na splošno ter konkretno v slovenskih okoliščinah preverjanja znanja slovenščine kot drugega/tujega jezika.

1 Izpitni center (IC) je eden od petih programov Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik (CSD/TJ) in se, kot nakazuje že ime, ukvarja z razvijanjem jezikovnih testov in certificiranjem slovenščine kot drugega/tujega jezika. Certificiranje v IC ima desetletno tradicijo, saj je leta 1994 Vlada R Slovenije CSD/TJ pooblastila kot komisijo za preverjanje znanja slovenščine kot drugega/tujega jezika in dodeljevanje ustreznih certifikatov o tem znanju.

Ko se ukvarjamo z vprašanjem preverjanja jezikovnega znanja, moramo najprej oblikovati model, na katerem bo takšno preverjanje slonelo oz. iz katerega bo izhajalo. Kot ustrezen model se zdi sporazumevalna (tudi jezikovna) zmožnost oz. kompetenca v slovenščini kot drugem/tujem jeziku. Definicij zanjo je v slovenski literaturi kar nekaj (Bešter 1998, Ferbežar 1999, Pirih Svetina 2000), poenostavljeno pa bi jih lahko strnili takole: **sporazumevalna zmožnost** je abstraktni sistem pravil in različnih zmožnosti (npr. slovnične, besedilne, sociokulturne itd.) in je brez konkretnih okoliščin le potencialna zmožnost govorca. To pomeni, da njeno realizacijo lahko opazujemo šele v konkretni situaciji, kot se kaže z jezikovno rabo oz. jezikovno produkcijo, ki jo strokovno imenujemo **performanca**. Ta je namreč »vidna«, merljiva; šele iz »konkretne« performance je možno sklepati tudi na »abstraktno« zmožnost oz. kompetenco.

In kako meriti takšno kompetenco oz. performanco? Za zdaj so najbolj zanesljivi merski instrumenti jezikovne performance jezikovni testi, ki pa so seveda problematični vsaj iz dveh razlogov: prvič, ne morejo v celoti izmeriti sporazumevalne zmožnosti govorca, pač pa merijo le njene (omejene in merljive) dele – npr. besedišče, slovnične strukture, poznavanje pravil. In drugič: merijo tudi posebne zmožnosti, ki z jezikovno nimajo kaj dosti skupnega; uspešnost na testu je namreč odvisna tudi od povsem specifičnih spretnosti, pogosto podobnih tistim pri reševanju križank, ugank in sestavljanek. V tem primeru govorimo o **testni performanci**, ki prav zaradi navedenega ne pokaže nujno resnične sporazumevalne zmožnosti posameznika.

Pa vendar je za zdaj jezikovni test najbolj zanesljiva metoda merjenja. Seveda pa mora biti tak test ustrezno oblikovan. Kako ga bomo oblikovali, je odvisno od marsičesa. Najprej od tega, kaj sploh želimo izmeriti (v testologiji gre za t. i. veljavnost testa) oz. v zvezi s tem, katero informacijo potrebujemo. To poenostavljeno pomeni, da je test neke vrste vprašanje. Samo če bomo vprašanje pravilno postavili, bomo dobili želeni odgovor.

Veljavnost je torej najpomembnejša značilnost testa; obstajajo pa tudi drugi dejavniki, ki jih je treba upoštevati pri oblikovanju testov. Na primer: komu je test namenjen in za kakšne namene ga bomo uporabljali. Če merimo jezikovno zmožnost začetnikov, jim mora biti test ustrezno prilagojen; prav tako je treba upoštevati starost – test za otroke bo drugačen od tistega za odrasle ipd. Če je naš namen razvrščanje po stopnji znanja (tak test ste npr. reševali tudi udeleženci SSJLK), bo test drugačen od tistega, s katerim bomo merili uspešnost udeležencev na tečaju; test za merjenje splošne jezikovne zmožnosti pa bo oblikovan drugače od tistega, ki meri specifična znanja (npr. test strokovnih jezikov). Nadalje je treba test oblikovati tako, da bo vsaj približno objektivni, da bo ločeval boljše od slabših udeležencev izpita in navsezadnje, da bo dal vedno enake rezultate – ne glede na to, kdo in kolikokrat ga bo ocenjeval, in ne glede na to, kolikokrat ga bo rešila ista oseba. Skratka, oblikovanje testov – in to ne le jezikovnih – mora biti nadvse premišljeno, saj njihovi rezultati bolj ali manj usodno odločajo o posameznikih – prav od rezultatov je namreč odvisno, ali bo neka oseba »sprejeta« ali »zavrnjena«.

Naloga 1: Glede na zgoraj navedene parametre (kaj želimo meriti, kdo bo merjena oseba, kaj je namen merjenja, kako bomo dosegli objektivnost meritve, kakšna bodo ocenjevalna merila, da bo rezultat vedno enak itd.) pripravite kratek jezikovni test za slovenščino in z njim preizkusite druge udeležence seminarja.

2 Vse navedene parametre skušamo pri svojem delu – razvijanju jezikovnih testov – upoštevati tudi v IC CSD/TJ, saj so testi, ki jih pripravljamo in izvajamo, javno veljavni, to pa pomeni tudi usodni za posameznike.

Izobraževalni program, na katerem temeljijo, je tristopenjski program *Sloveščina za tujce* (www.acs.si, Programoteka). To pomeni, da je možno opravljati izpit iz znanja slovenščine kot drugega/tujega jezika in si pridobiti javno veljavno listino o tem znanju na treh ravneh – osnovni, srednji in visoki ravni, kar omogoča kandidatom za izpite opravljati izpite za različne namene, glede na njihove želje in potrebe. Vse tri ravni upoštevajo tujega govorca in raven njegove samostojnosti oz. neodvisnosti v slovenščini. Osnovna raven po programu tujemu govorcju omogoča sporazumevanje v vsakdanjih, rutinskih situacijah, srednja tudi v nerutinskih, na visoki ravni pa od tujih govorcev slovenščine pričakujemo popolno neodvisnost in tudi že kreativno rabo slovenščine. Program ima torej za izhodišče tujega govorca slovenščine in opisane ravni so opredeljene v relativnem smislu – glede na to, koliko se bodo verjetno tuji govorci naučili (ne pa glede na raven znanja domačih govorcev, kar pri preverjanju znanja načeloma zelo radi počnemo).

Na tem mestu ne bomo podrobneje govorili o tem, kako so sestavljene izpitne naloge, kateri tipi nalog so bolj oz. manj primerni in zakaj, kako v IC dosegamo veljavnost, objektivnost in zanesljivost testov. Seveda so to nadvse pomembna vprašanja, vendar pa je vsako od njih tako kompleksno, da bi odgovor na vsako posebej terjal samostojen prispevek. Izpostavili pa bomo enega od konkretnih problemov, s katerim se vedno znova soočamo razvijalci testov v IC.

Ustavimo se nekoliko pri kandidatih za izpite iz znanja slovenščine. Zadnja leta v Sloveniji izpite na vseh treh ravneh opravlja povprečno približno 1800 oseb na leto, v letu 2003 prek 3000. Večinoma potrebujejo javno veljavno listino za uradne potrebe (vpis na univerzo, opravljanje po-

klica, pridobitev slovenskega državljanstva), prihajajo pa v največji meri iz nekdanjih jugoslovanskih republik. Bližina jezikov jim omogoča – ne glede na njihovo predhodno izobraževanje oz. sistematično učenje slovenščine – relativno visoko stopnjo razumevanja. Problem pa so negativni prenosi: kandidati v slovenščino prenašajo jezikovne strukture ali besede iz svojih prvih jezikov in ob daljši neustrezni rabi se takšne napake fosilizirajo v neko obliko vmesnega koda.

Prav to postavlja razvijalce jezikovnih testov v IC pred problem meril ocenjevanja, zlasti pisne in govorne produkcije kandidatov. Izkušnje s testiranjem vedno znova odpirajo vprašanja, do katere mere je jezikovna produkcija – zlasti pri t. i. vmesnih jezikih – sprejemljiva, kje so meje sprejemljivosti, ali jih je sploh mogoče postaviti oz. kdo je tisti, ki take meje lahko določi, ki torej odloča o tem, kaj je še oz. ni več sprejemljivo, kdo bo »sprejet« in kdo »zavrnen«.

Naloga 2: Preberite spodnja besedila kandidatov za izpite iz znanja slovenščine na osnovni ravni² in ocenite njihovo sprejemljivost. Izbirajte med ocenami 1 (nesprejemljivo, neslovensko) in 5 (povsem sprejemljivo, slovensko). Utemeljite svojo odločitev. Poskušajte ugotoviti tudi, kateri so prvi jeziki kandidatov.

Navodilo za pisanje:

Pismo prijatelju

Že dolgo se niste oglasili slovenskemu prijatelju, zato se odločite, da mu boste pisali pismo. Vse podatke si lahko izmislite. Prosimo, pišite čitljivo.

Ustrezno začnite pismo (če boste uporabili kakšno ime, si ga lahko izmislite).

Pismo naj bo dolgo približno 60 besed; v njem opišite, kako ste preživel vikend (vse podatke si lahko izmislite).

Ustrezno zaključite pismo. Predlagajte tudi srečanje s prijateljem.

Pod pismo napišite kraj in današnji datum in se podpišite.

² Besedila so napisali kandidati za izpite, ki so se udeležili 30-urne priprave na izpit iz znanja slovenščine na osnovni ravni januarja 2004. Besedila so avtentična, pri prepisovanju smo ohranili vse napake in njihovo obliko iz izvirnikov.

Primer 1

SPOŠTOVANI G. ANDREJ:

DATUM: 21-01-2004

KAR PRECEJ CASA NI SMO SREČALI
NAJDEM ČAS NA KRATKEM DA VAM
PIŠEM IN VAM POVEM DA JES OSEBNO
ŽIVIM PO STAREM BREZ NEKI SPREMEMBE
DELAM KOT PREJ DO POLDNE ZA VIKEND
SPREHAJAM PO MESTO IN Z DRUŽBO
KER NAMA ZMANKAŠ ŽELIMO DA PRIDITE
K OBISK ČE NAJDITE ČAS.
SPREMITA MOJ POZDRAV.

V LJUBLJANI

S. G.
POLANSKA 66
LJ.

Primer 2

Draga D.,
Zdravo! Kako se imaš, upam da vse je v redu. Prejšnji
teden smo bili na morje v Hrvatsko. Imamo zabave
ampak nismo kopali zaradi vode je zelo mrzlo. Na morje
ima veliko morske klobase in galebe. Vsak jutro sem prinesla
staro hrano za galebe. Moj mož vedno šel na ribolov ampak
ni dobil ribe zaradi močna piha.
Drugi teden bom obiskala tebe.

Sp. Polskava, 15. 5. 2004

GB

Navodilo za pisanje:

Opis

Radi bi zamenjali službo in na Zavodu za zaposlovanje so vam predlagali, da na kratko opišete svoje delovne izkušnje. Vse podatke si lahko izmislite. Prosimo, pišite čitljivo.

Napišite:

- kakšno delo opravljate zdaj in ga podrobno opišite (podatke si lahko izmislite).
- kakšno delo ste že opravljali, koliko časa in kje. Tudi to delo opišite.
- kakšno delo bi radi opravljali in zakaj bi radi opravljali to delo.

Pod besedilo napišite kraj in današnji datum in se podpišite.

Primer 3

Zavod za zaposlovanje
Moj ime je O. O. Delo opravljam zdaj
Je kmet. Imam deset let delevno dobo. To je
Moja prvi služba v Sloveniji.
Sem delo vas Lavrica. Ampak
Zaradi omazanija in težek delevni čas
In še naprej, bi radi opravljal.

Ljubljana, 16. 04. 04

O.

Brez navodila – samostojno pisanje na temo Slovenski jezik

Primer 4

Vsakodnevna uporaba slovenščine

Jaz M. P.

Svakodnevno uporabljam jezik
slovenščine v:

- trgovini
- službi
- pri sosedah
- potovanju
- pri zdravniku

Slovenščina je potrebna za
usazga človeka kateri bi rada
živel v Sloveniji.

Govoriti slovenščino, je moja
želja, ker vidim da sem tuki in
to prikazuje moj odnos do
drugih ljudi v Sloveniji.

PM

Priporočena literatura za radovedne

- BEŠTER, Marja (ur.), 1998: *Skripta 2*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik.
- BEŠTER, Marja, KRŽIŠNIK, Erika (ur.), 1999: *Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete.
- FERBEŽAR, Ina, 1998: Kako testirati jezikovno zmožnost? *Komunikativno. Skripta 2*. Ur. M. Bešter. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 67–83.
- FERBEŽAR, Ina, 1999: Merjenje in merljivost v jeziku. Na stičišču jezikoslovja in psihologije: nekaj razmislekov. *Slavistična revija* 4. 418–436.

FERBEŽAR, Ina, PIRIH SVETINA, Nataša, 2002: *Izobraževalni programi, Izobraževanje odraslih, Slovenščina za tujce*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport: Zavod RS za šolstvo. 44 str.

PIRIH SVETINA, Nataša, 2000: *Razvoj jezikovne zmožnosti pri usvajanju slovenščine kot drugega jezika*. Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Doktorska disertacija. 256 str.

POŽGAJ HADŽI, Vesna, FERBEŽAR, Ina, 2001: Tudi to je slovenščina. *37. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Zbornik predavanj. Ur. I. Orel. Ljubljana. 57–68.

Vzorčni testi iz znanja slovenščine na osnovni, srednji in visoki ravni. Izpitni center Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik. (Neobjavljeno.)

www.acs.si (Programoteka)

www.ff.uni-lj.si/center-slo

Tanja Jerman
Filozofska fakulteta, Ljubljana

Slovenščina na daljavo

V zadnjem desetletju se je spekter tistih, ki se učijo slovenščino kot drugi ali tuji jezik, razširil; poleg standardnih skupin, ki se kot potencialni govorci slovenščine pojavljajo od druge svetovne vojne dalje – izseljenci, zdomci, zamejci in njihovi potomci, priseljenci iz bivših jugoslovanskih republik, prebivalci obmejnih področij, tuji jezikoslovci in študentje na tujih univerzah – so se z gospodarskim in političnim razvojem Republike Slovenije po letu 1991 izoblikovale nove skupine zainteresiranih za učenje slovenščine kot drugega ali tujega jezika: prevajalci znotraj prevajalskih služb EU, študentje mednarodnih izmenjav ter tudi številni posamezniki, ki v Slovenijo prihajajo zaradi poslovnih, znanstvenih, diplomatskih ali osebnih razlogov.

V skladu s tem je narasla potreba po organiziranju različnih tečajev, tako največja in najkompetentnejša institucija – Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Filozofski fakulteti v Ljubljani – izvaja poleg že standardnih tečajev (Celoletna, Poletna in Zimska šola slovenskega jezika, tečaji v okviru Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture, jutranji, popoldanski, individualni tečaji) tudi specializirane (za prevajalce institucij EU, izmenjavne študente, tečaje za pripravo na izpite iz znanja slovenščine, tečaje poslovne slovenščine ...). Posledično se je povečala tudi produkcija novih, sodobnih učbenikov in učbeniških gradiv, ki pa so v največji meri namenjeni uporabi na prej omenjenih tečajih. V manjši meri je bila pozornost posvečena populaciji, ki se ni udeleževala organiziranih tečajev, pa naj bo to bodisi zaradi geografske oddaljenosti ali neustreznosti terminov bodisi zaradi želje, da bi se jezika učila samostojno, na svoj način, s svojim tempom, v času in prostoru, ki si ga določi sama, odvisno od potreb, interesa in motivacije.

Predvsem njim je namenjen projekt, ki ga predstavljamo danes – *Slovenščina na daljavo*. Gre za sistem za učenje slovenščine kot tujega jezika, primeren bodisi za samoučenje bodisi za organizirano učenje na daljavo, podprt z informacijsko tehnologijo. Računalnik predstavlja na področju samoučenja v primerjavi s klasičnimi tiskanimi gradivi privlačnejši in tehnološko zmogljivejši medij, ki z raznolikostjo besedil, slik, audio in video posnetkov pripomore k pestrosti in igrivosti učenja, hkrati pa omogoča večjo nazornost prikazanega ter zadosti tudi raznovrstnim učnim stilom in pristopom k učenju. Učečemu se na eni strani ponuja popolno svobodo pri izbiri načina učenja, lahko pa ga natančno vodi skozi program in tako nadomešča učitelja. Tudi pri posredovanju povratnih informacij daleč presega tiskane medije, saj interaktivna narava medija omogoča takojšen odziv, s čimer je zagotovljeno, da se uporabnik uči neposredno na napakah, hkrati pa se izogne (samo)goljufanju ob vnaprejšnjem ogledu rešitev. Ves čas poseben program tudi sprotno beleži (ne)rešene in (ne)pravilne odgovore ter tako spremlja napredek učečega se. S povezavo na svetovni splet in s forumi nudi učečemu se komunikacijo v ciljnem jeziku – tako z naravni-

mi govorci ciljnega jezika kot z drugimi učečimi se – in s tem uporabo jezika v popolnoma realnih situacijah.

Cilj učenja jezika je »usposobiti učečega se, da se bo /.../ lahko jezikovno sporazumel,« da bo torej zmožen razumeti in tvoriti besedila, ustrezna stopnji svojega jezikovnega znanja – da bo dosegel sporazumevalno zmožnost (Ferbežar 2000: 15); učeči se mora tako usvojiti vse štiri jezikovne spretnosti: poslušanje in branje (receptivni spretnosti) ter govorjenje in pisanje (produktivni spretnosti). Ker se z razvojem tehnologije razvija tudi učno gradivo, lahko s pomočjo ustreznega gradiva učeči se razvija vse štiri spretnosti: z zapisanim gradivom branje in pisanje, z avdio tehnologijo poslušanje, z najsodobnejšo računalniško tehnologijo prepoznave govora pa tudi govorjenje. Seveda pa predstavlja učenje slovenščine s pomočjo računalnika zaenkrat še nekatere omejitve: tehnologija prepoznave govora še ni razvita in dostopna v meri, ki bi omogočala enostavno uporabo pri jezikovnem tečaju, lastnost samega medija pa je, da lahko operira le z vnaprej predvidenim in vprogramiranim, kar je pri učenju jezika, predvsem pri usvajanju produktivnih spretnosti, velika togost.

Projekt *Slovenščina na daljavo* sodi med ciljne raziskovalne projekte Konkurenčnost Slovenije 2001–2006 (financira se iz proračuna RS); v njem Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik sodeluje s strokovnjaki iz Laboratorija za telekomunikacije Fakultete za elektrotehniko UL. Gre za prvi elektronski vir za učenje slovenščine kot tujega ali drugega jezika, ki lahko konkurira svetovno najbolj priznanim tovrstnim tečajem, namenjenim učenju jezika na daljavo. Tečaj je razdeljen na tri težavnostne stopnje – za začetnike, nadaljevalce in izpopolnjevalce; v te kategorije je uporabljen razvrščen na podlagi samoevalvacijskega vprašalnika. Teme, ki so obravnavane na tečaju, izhajajo iz aktualnih dokumentov (*Sporazumevalni prag za slovenščino*, program *Slovenščina za tujce* ipd.), segajo pa od osebne identitete, nakupovanja, prometa in potovanja do družbe, politike, gospodarstva, kulture in medijev. Vsaka tema vsebuje vse štiri spretnosti: poslušanje avdio in video posnetkov, branje izmišljenih, prirejenih in avtentičnih besedil, pisanje v omejenem obsegu ter govorjenje, ki zaenkrat še ne bo preverjano. Vsako spretnost spremlja tudi kopica didaktično in estetsko mediju prilagojenih vaj, s sprotnim preverjanjem znanja in seštevanjem točk za pravilno rešitev. Posebno poglavje predstavljata slovnica in slovar izrazov iz učnega gradiva. Uporabnik ima poleg vaj znotraj posamezne teme na voljo tudi splošne teste za preverjanje znanja slovenščine, ki sovpadajo z vzorčnimi testi, namenjenimi pripravi na izpit za pridobitev certifikata o znanju slovenščine na vseh treh ravneh.

Program *Slovenščina na daljavo* je tudi široko interaktivno naravnan; na eni strani omogoča osebni stik z učiteljem, ki je posebej zadolžen za odgovarjanje na prispela elektronska pisma, na drugi strani uporabniki preko foruma komunicirajo med seboj, posebno funkcionalnost predstavlja zbir vprašanj, ki jih uporabniki pogosto postavijo, na voljo pa je tudi »oglasna deska« za sporočila organizacij, podjetij ipd., ki se ukvarjajo s poučevanjem slovenščine oz. nudijo storitve, ki bi utegnile zanimati uporabnike. Ves tečaj je lahko voden, uporabnik torej sledi zaporedju tem in dejavnosti, ki so definirane za vsak tip uporabnika, lahko pa se samostojno premika med temami, spretnostmi, slovničnimi poglavji ... Tečaj pa ni namenjen le odraslim, poseben kotichek imajo tudi otroci, ki bi se želeli učiti slovenščino.

Tečaj, ki ga v največji meri ponuja *Slovenščina na daljavo*, ni edina sestavina sistema učenja jezika; uporabniku so na voljo tudi informacije o Sloveniji in slovenščini, o drugih gradivih in virih, primernih za učenje slovenskega jezika, ter povezave na določene spletne strani, kjer si lahko učenje jezika še obogati.

Na predstavitvi si bomo ogledali gradivo za učenje slovenščine, ki je na voljo samoukom; poseben poudarek bomo posvetili elektronskim medijem ter pregledali dostopne cd-rome in gradivo na medmrežju, hkrati pa skupaj naredili nabor z vidika učenja jezika najbolj uporabnih spletnih strani v slovenščini.

Literatura

- AHMAD, Khurshid, CORBETT, Greville, ROGERS, Margaret, SUSSEX, Roland, 1985: *Computers, Language Learning and Language Teaching*. Cambridge University Press.
- ARIEW, Robert, FROMMER, Judith G., 19947: Interaction in the Computer Age. *Interactive Language Teaching*. Ur. W. M. Rivers. Cambridge University Press. 177–193.
- BRUMEN, Mihaela, 2000: Multimedijška vzgoja in učenje tujega jezika. *Sodobna pedagogika* 51(117)/3. 70–77.
- DICKINSON, Leslie, 19945: *Self-Instruction in Language Learning*. Cambridge University Press.
- FERBEŽAR, Ina, 1996/1997: Jezikovno testiranje na tečajih slovenščine kot drugega/tujega jezika: Teoretični okvir: prva spoznanja. *Jezik in slovstvo* 42/7. 279–292.
- FERBEŽAR, Ina, 1999: Merjenje in merljivost v jeziku: Na stičišču jezikoslovja in psihologije: nekaj premislekov. *Slavistična revija* 47/4. 417–436.
- FERBEŽAR, Ina, 2000: *Dialog pri pouku slovenščine kot tujega jezika*. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- FERBEŽAR, Ina, PIRIH, Nataša, 2002: *Izobraževalni programi. Izobraževanje odraslih. Slovenščina za tujce*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport: Zavod RS za šolstvo.
- HARRIS, Norman, 2001: Speech recognition: Considerations for use in language training. *CALL in the 21 st Century CD-ROM*. IATEFL.
- JONES, Christophe, FORTESCUE, Sue, 19913: *Using Computers in the Language Classroom*. London, New York: Longman.
- LAVRIČ, Andreja, 1997: Individualno učenje s pomočjo multimedijskih računalniških programov. *Sodobna pedagogika* 1–2. 84–91.
- LAVRIČ, Andreja, 1999: Raziskava o uporabi multimedijskih računalniških programov. *Sodobna pedagogika* 3. 162–174.
- PIRIH SVETINA, Nataša, 2000: Poti nastajanja učbeniškega gradiva za učenje slovenščine kot drugega in tujega jezika. *Skripta* 4. Ur. A. Vidovič Muha. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 45–51.
- PIRIH SVETINA, Nataša, 2001: *Razvoj jezikovne zmožnosti pri usvajanju slovenščine kot drugega jezika*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- PRICE, Karin, 19947: The Use of Technology: Varying the Medium in Language Teaching. *Interactive Language Teaching*. Ur. W. M. Rivers. Cambridge University Press. 155–169.
- Slovenščina na daljavo*, 2004.
- STABEJ, Marko, 2000: Centrova informacijska banka učnih gradiv za slovenščino kot drugi/tuji jezik (CIBUGS). *Skripta* 4. Ur. A. Vidovič Muha. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 25–29.
- WAKOUNIG, Vladimir, 2000: Učenje z novimi mediji – perspektive vzgoje in pouka. *Sodobna pedagogika* 51(117)/3. 10–21.
- WARSCHAUER, Mark, 2001: The death of cyberspace and the rebirth of CALL. *CALL in the 21 st Century CD-ROM*. IATEFL.
- ZEMLJARIČ MIKLAVČIČ, Jana, 1999: Slovenščina kot drugi/tuji jezik: zgodovina: Od začetkov do 1850. *Slavistična revija* 47/2. 245–260.
- ZEMLJARIČ MIKLAVČIČ, Jana, 2000: Centrovi učbeniki za slovenščino kot drugi/tuji jezik in njihova aplikacija na obstoječo (in predvidljivo) mrežo naslovnikov. *Skripta* 4. Ur. A. Vidovič Muha. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 15–24.
- ZEMLJARIČ MIKLAVČIČ, Jana, 2001: *Jezikoslovni vidiki slovenščine kot tujega jezika*. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Ina Ferbežar, Jana Zemljarič Miklavčič
Filozofska fakulteta, Ljubljana

Pred slovenskim (sporazumevalnim) pragom

V kontekstu evropskih združitvenih procesov, kjer se na eni strani poudarjata globalizacija in mobilnost, na drugi pa jezikovna in kulturna raznolikost, je postalo učenje (tujih) jezikov zelo aktualno. V evropski jezikovni politiki se je tako že sredi 70. let prejšnjega stoletja začela uresničevati zamisel o skupnem evropskem referenčnem okviru za jezike, nekakšnem univerzalnem opisu ravni sporazumevalne zmožnosti za različne jezike, ki bi bil v pomoč pri učenju (in poučevanju) tujih jezikov. Prvi rezultat tako zamišljenega okvira je bil angleški priročnik *Sporazumevalni prag* (*Threshold Level*, 1975, dopolnjena verzija 1990) avtorjev J. Trima in J. A. van Eka, sledili so mu dokumenti *Vmesna raven* (*Waystage Level*, 1977, dopolnjena verzija 1990), ki je za eno raven nižja od sporazumevalnega praga, *Višja raven* (*Vantage Level*, 2001), ki nadgrajuje raven sporazumevalnega praga, in najnižja opisana raven, imenovana *Preživetvena raven* avtorja J. Trima (*Break-through Level*, 2003).³ Danes *Sporazumevalni prag* obstaja že za 24 jezikov, tudi za slovenščino.

Model *sporazumevalnega praga* temelji na splošni potrebi po sporazumevanju v različnih situacijah vsakdanjega življenja. V tem t. i. komunikacijskem pristopu k učenju jezika je torej glavni cilj sposobnost jezikovne rabe v konkretnih okoliščinah. Sam pojem *sporazumevalni prag* v tem kontekstu označuje stopnjo sporazumevalne zmožnosti, to je mejo oz. prag, ki ga tuji govorec prestopi, ko se začne samostojno sporazumevati v ciljnem jeziku.⁴ Zato poskuša *Sporazumevalni prag* predvideti bistvene sporazumevalne namene in potrebe, ki naj bi jih imel njegov končni naslovnik. Dokument *Sporazumevalni prag za slovenščino* je neposredno namenjen načrtovalcem programov in tečajev, piscem učbenikov, avtorjem jezikovnih testov in didaktičnih gradiv ter učiteljem slovenščine kot drugega/tujega jezika, njegov končni naslovnik pa je posameznik, ki se uči slovenščino z namenom, da se bo v slovenski jezikovni skupnosti polno socializiral in v njej tudi deloma poklicno deloval.

Cilji *Sporazumevalnega praga* tako izhajajo iz **situacij**, v katerih se bodo najverjetneje znašli govorniki na ravni *Sporazumevalnega praga* (imenovali jih bomo SPS-govorniki), in **vlog**, katerih nosilci bodo v teh situacijah – predvidoma se bodo v glavnem znašli v vlogi povpraševalca po storitvah, ne pa njihovega ponudnika. Število situacij je v tem priročniku omejeno na ponovljive in s tem predvidljive, torej rutinske situacije. V vsaki situaciji bo imel SPS-govorec specifične (prav tako

3 Rezultat vseh teh opisov je *Skupni evropski referenčni okvir za jezike* (*Common European Framework of Reference for Languages* – CEFR, 2001).

4 Na šeststopenjski lestvici CEFR (gl. op. 3) sporazumevalni prag pomeni tretjo stopnjo (B1). Preostalih pet stopenj smo poimenovali: preživetvena raven (A1), vmesna raven (A2), višja raven (B2), raven učinkovitosti (C1), raven mojstrstva (C2).

predvidljive) potrebe in zahteve v zvezi z rabo jezika. V poglavju **Jezikovne funkcije** so ob osnovnih namenih (npr. pozdravljanje, zahvaljevanje, opravičevanje, izražanje čustev, želja, potreb idr.) podane različne možnosti oz. jezikovna sredstva za njihovo uresničitev, med katerimi lahko uporabnik izbira glede na trenutno situacijo, svoje razpoloženje, želje itd. Pri uresničevanju jezikovnih funkcij se ločujejo **splošni pojmi** in **posebni pojmi**. Splošni pojmi so pojmi, ki so rabljeni v katerikoli situaciji, označujejo pa čas, prostor, količino, kakovost itd., medtem ko se posebni pojmi rabi- jo v specifičnih situacijah in vključujejo poimenovanja s posameznih tematskih področij, npr. po- imenovanja za hrano, dele stanovanja, poklice itd. V *Sporazumevalnem pragu* so opisane tudi osnovne **sporazumevalne dejavnosti** (poslušanje, govorjenje, branje in pisanje) in zmožnosti SPS-govorcev v zvezi z njimi, navedeni pa so tudi nekateri **sporazumevalni vzorci** govornega in pisnega sporazumevanja ter **kompensacijske strategije**, ki bodo SPS-govorcem lahko pomagale premestiti marsikatero komunikacijsko vrzel v primeru nezadostnega znanja slovenščine. V poglav- je o **sociokulturnem védenju** je vključenih nekaj osnovnih podatkov o slovenski družbeni in kul- turni realnosti (zgodovina, geografija, državna ureditev, izobraževalni sistem, prazniki ipd.). K spo- razumevalni zmožnosti v najširšem smislu sodijo namreč tudi t. i. kulturne reference, ki omogoča- jo na eni strani senzibilizacijo za tuje kulture na splošno, na drugi pa večajo toleranco in zmožnost podiranja klišejev in predsodkov. Ker je znano, da govorci, ki se zavedajo, kako se je treba učiti, pri učenju tujega jezika hitreje napredujejo, je v priročnik vključeno tudi poglavje **Vpogled v pro- ces učenja**, ki mu je dodana obsežna bibliografija različnih gradiv s področja učenja slovenščine kot drugega/tujega jezika. V posebnem poglavju pa je opisana tudi pričakovana **raven tolerance** pri odstopanju od predvidene uresničitve sporazumevalne zmožnosti v slovenščini.

Priročnik zaključujejo štirje dodatki: v poglavju o **fonetiki in intonaciji** so razloženi principi na- glaševanja in izgovora v *Sporazumevalnem pragu za slovenščino*, v **slovničnem dodatku** pa so njegovi avtorji izhajali iz perspektive govorca slovenščine kot neprvega jezika, zato je opis jezikov- nega sistema zgrajen na jezikovnih funkcijah, kar v marsikaterem pogledu pomeni odstop od do- slej znanih oz. uveljavljenih opisov slovenščine. Priročnik zaključujejo **stvarno** in **abecedno kaza- lo** ter **seznam besed**, uporabljenih v gradivu (približno 4500).

Izbira primerov, ki ilustrirajo (besedno) uresničitve jezikovnih funkcij ter splošnih in posebnih pojmov, je poljubna; vsi primeri so izbrani timsko, s konsenzom, upravičimo pa jih lahko predvsem z jezikovnim čutom rojenih govorcev slovenskega jezika, ki so priročnik sestavljali, in izkušnjami, ki jih imajo pri poučevanju slovenščine kot drugega/tujega jezika.

Za konec bi radi poudarili, da *Sporazumevalni prag za slovenščino* ne ponuja modela pouče- vanja niti to ni njegov namen; svojim naslovnikom naj bi služil le kot pomoč in koristna referenca pri konkretnem delu. Na tečaju si bomo ogledali nekatere možnosti, ki jih priročnik *Sporazume- valni prag za slovenščino* ponuja tako tistim, ki se slovenščino kot drugi/tuji jezik učijo, kot tudi vsem, ki jo bodo poučevali ali jo že poučujejo.

Okrogli mizi

Medvedšek, Stabej

Kranjc

Ekskurzija

Ravnik Toman

Mojca Medvedšek, Marko Stabej
Filozofska fakulteta, Ljubljana
UDK 821.163.6.03=00:81'25

Slovenska literatura v tujini in v tujih jezikih

S sogovorniki bo okrogla miza poskušala predstaviti problem (načrtne) predstavitve slovenske literature in slovenskih avtorjev v drugih jezikovnih in kulturnih okoljih. Izpostavili bomo stališča avtorjev, založnikov, prevajalcev in drugih posredovalcev slovenske literature v tuje jezike. Orisali bomo pomen uveljavljanja in pojavljanja slovenske literature v tujini in predstavili nekatere aktualne projekte s tega področja.

The participants of the round table will try to demonstrate the problem of (planned) presentation of the Slovene literature and authors in other global linguistic and cultural environments. We will highlight the standpoints of authors, publishers, translators and other intermediators of the Slovene literature into foreign languages. We will also outline the significance of establishment and appearance of the Slovene literature abroad and present certain ongoing projects in this area.

Literarna besedila veljajo za najbolj reprezentativna besedila neke kulture in nekega jezika. Tudi v pojmovanju slovenstva se kulturna in narodna identiteta tradicionalno povezujeta predvsem z jezikom. Literarna besedila še vedno veljajo za najboljše, kar lahko slovenski jezik ponudi, in še vedno velja, da se prav v literaturi slovenski jezik prenavlja, pomlajuje in poživlja. Čim pa pokukamo čez narodne meje, se znajde slovenska literatura v paradoksalnem položaju: če se hoče slovenstvo z njo (kot svojim kulturnim dosežkom in presežkom) predstavljati mednarodni javnosti, mora literatura za to poslanstvo opustiti zavetje svojega jezika in se zakodirati v tuji jezik. V tem se literatura seveda bistveno razlikuje od drugih vej umetnosti (slikarstva, arhitekture, glasbe, fizičnega gledališča, do neke mere celo filma), saj se mora sprijazniti tudi z *jezikovnim posredništvom*.

Kdo so posredniki slovenske literature in kulture v tujini? Želja po nekem sistematičnem pojavljanju in uveljavljanju na literarnih borzah izven slovenskih meja sicer ni nova, toda opazen premik na področju promocije slovenske literature se je zgodil prav s samostojno državo v devetdesetih, ko so se prej posamični poskusi uveljavljanja in predstavitve posameznih avtorjev v tujini (včasih le v okviru bivšega jugoslovanskega prostora) zapisali tudi v uradno kulturno politiko države. Kakšni premiki so se zgodili od tedaj?

Prvo vprašanje, okoli katerega se bomo vrteli, je vprašanje predstavljanja in posredovanja slovenske literature v tujini. Predstavili bomo nekaj najpomembnejših založniških in drugih projektov, s katerimi se slovensko literarno zaledje skuša prebiti v mednarodni prostor. Kdo je tisti, ki sistematično skrbi za predstavitve slovenske literature? V kolikšni meri so to še vedno sami avtorji, ki samoiniciativno skrbijo za prevode in predstavitve (lastnih) del v tujini? Kakšna je pri predstavitev slovenskih avtorjev v tujini vloga založb? Koliko pri tem pomaga država? So predstavitvene akcije slovenske literature na najopaznejših svetovnih knjižnih sejmi dovolj udarne in dovolj kvalitetne, da prebudijo zanimanje tujih založnikov? Kakšni so običajni kanali predstavljanja slovenske literature na tujih bralskih trgih?

Drugo pomembno praktično vprašanje, ki ga bo odprla okrogla miza, je vprašanje prevoda. Je to smiselno početje? Očitno je, saj prevedena dela izhajajo. Gre pri promociji literature, prvotno napisane v slovenščini in nato prevedene v tuj jezik, res samodejno za promocijo nacionalne kulture ali gre predvsem za promocijo konkretnega avtorja, avtorice in avtorskega besedila? Literarni ustvarjalci sami si nekateri bolj, drugi manj prizadevajo za prevode lastnih knjig v tuje jezike, zato bomo nekaj avtorjev povprašali, kakšen je njihov odnos do prevajanja, koliko jim prevodi, predstavitev njihovega dela izven slovenskega prostora in primerjave s svetovno znanimi kolegi sploh pomenijo? Koliko lasten angažma (sodelovanje na literarnih festivalih, sejmi, branjih) pripomore k njihovem večjemu (ali manjšemu) številu prevodov v tuj jezik?

Prevod seveda ni in ne more biti original, zato nas bo zanimalo tudi, kakšna je recepcija prevoda s strani samega avtorja/avtorice in v kolikšni meri sam avtor sploh sodeluje v procesu prevajanja? Kakšni so občutki pri jezikih, ki jih avtor/avtorica ne obvlada, od kod prihaja povratna informacija o kvaliteti prevoda? Kakšen je ob izidu prevodov odziv tuje kritiške in bralne javnosti in ali ti odzivi vplivajo na večje zanimanje za slovensko kulturo nasploš?

Bistveni vezni členov med avtorjem, njegovim delom in drugim jezikom ter tujo bralsko javnostjo je seveda prevajalec, zato bomo del pogovora posvetili problemom, ki se pojavljajo pri prevajanju slovenskih literarnih tekstov. Predstavili bomo nekaj posameznikov, ki so se odločili za prevajanje slovenske literature in razkrili, kako običajno poteka proces prevajanja in ali so na primer sodelovanja med slovenskimi prevajalci in prevajalci v ciljni jezik običajna praksa ali prej izjema. Ministrstvo za kulturo vsako leto iz svojih proračunskih sredstev nameni nekaj denarja za sofinanciranja kulturnih projektov s področja knjige, kamor spadajo tudi štipendije za prevajalce v tuj jezik. Je podpora države v tem pogledu zadostna? Nekaj prostora bomo namenili tudi problematiki jezikovnega izpopolnjevanja in možnostim štipendiranja v Sloveniji.

Pri posredovanju slovenske literature in kulture pa ima nenazadnje eno pomembnejših vlog tudi delo lektoratov slovenskega jezika na tujih univerzah. Kako se slovenska literatura predstavlja na/preko lektoratov? Preko katerega jezika pride do prvega vpogleda v sodobno literarno produkcijo v primeru, da je znanje slovenskega jezika pri tujih študentih na (pre)nizki ravni? Kakšna je vloga lektoratov pri izobraževanju bodočih prevajalcev?

Nekaj zanimivih povezav:

Društvo slovenskih pisateljev: <http://www.drustvo-dsp.si/drustvo/drustvo.html>

Društvo slovenskih književnih prevajalcev: http://www.dskp-drustvo.si/html/o_drustvu.html

Center za slovensko književnost: <http://www.ljudmila.org/litcenter/>

Trubarjev sklad: http://www.drustvo-dsp.si/drustvo/dejavnosti/Trubarjev_sklad/trubarjev_sklad.html

Študentska založba Litera: <http://www.zalozba-litera.org/>

Študentska založba: <http://www.studentskazalozba.si>

Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik: <http://www.ff.uni-lj.si/center-slo>

Locutio, literarna on-line revija: <http://www.kud-mld.si/locutio/>

Vilenica: <http://www.vilenica.org/>

Dnevi poezije in vina Medana: <http://www.poetryandwine.org/>

Mednarodna spletna stran poezije v več jezikih: <http://www.lyrikline.org>

Simona Kranjc
Filozofska fakulteta, Ljubljana
UDK 81'243:378(497.4):811.163.6:378(100)

Študij tujih jezikov v Evropski uniji

Na okrogli mizi bo predstavljen študij tujih jezikov v Sloveniji in v tujini.

Predstavniki študentov in profesorjev iz Slovenije in tujine bodo predstavili programe in študij tujih jezikov na svojih institucijah, mednarodno sodelovanje in mobilnost ter motivacijo, ki jih je vodila pri izbiri študija tujih jezikov. Predstavili bomo prednosti in slabosti institucij, ki podpirajo mobilnost lektorjev in organizirajo njihovo delovanje na tujih univerzah, med drugim tudi delovanje komisije Slovenščina na tujih univerzah na Centru za slovenščino kot drugi/tuji jezik na Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete v Ljubljani. Ta komisija namreč organizacijsko in vsebinsko skrbi za lektorate slovenščine po svetu. Cilj okrogle mize je, natančneje spoznati organizacijo študija tujih jezikov in motiv, zakaj se študenti v tako veliki meri odločajo za tovrstni študij.

The study of foreign languages in Slovenia and abroad will be presented at this round table.

Representatives of students and professors from Slovenia and from foreign countries will present programmes and the study of foreign languages at the institutions in their countries, international cooperation and mobility, as well as motivation for choosing the studies of foreign languages. Advantages and disadvantages of institutions supporting the mobility of lecturers and organising their activities at the universities abroad, as well as activities of the Board *Slovene at foreign universities*, operating within the Centre for Slovene as a Second/Foreign Language at the Department of Slovene Studies at the Faculty of Arts in Ljubljana. Regarding the organisation and content, the Board is namely responsible for Slovene language lectures all over the world. The round table aims to provide a more detailed overview of the studies of foreign languages, as well as the motive why students decide so frequently to study foreign languages.

Na ljubljanski univerzi ima študij tujih jezikov dolgo tradicijo, prav tako pa tudi organizirana skrb za poučevanje slovenščine na tujih univerzah. Komisija STU, ki deluje v okviru Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik na Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, v okviru Centra skrbi za organizacijo lektoratov po svetu (v tem okviru STU skrbi tudi za strokovno gradivo in učbenike), vzdrževanje stikov z učitelji in univerzami s slovenističnimi študijskimi programi. Program Slovenščina na tujih univerzah financira Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport Republike Slovenije, pri organizaciji sodeluje tudi Ministrstvo za zunanje zadeve. Z ustanovitvijo novih univerz v Sloveniji se je možnost študija tujih jezikov pri nas in povezav s tujimi univerzami še povečala.

Lektorat slovenščine (slovenskega jezika, literature, kulture) deluje na približno 45 univerzah po svetu, od tega je 24 lektoratov sistemiziranih, kar pomeni, da so lektorji zaposleni na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Slovenistični študijski program je skoraj v vseh evropskih državah, od leta 2003 tudi v Buenos Airesu v Argentini, število slovenističnih kateder pa se na slavistikah po svetu vsako leto povečuje (od jeseni 2002 npr. Bielsko Biala). Kar na štirinajstih univerzah v tujini si lahko študentje pridobijo tudi diplomu iz slovenščine. Na teh univerzah lahko študentje slovenščino študirajo tudi v podiplomskem programu. Na univerzah v tujini tako slovenščino na različnih zahtevnostnih stopnjah študira preko 1000 študentov. Študentom slovenščine se v lektoratih v vse večjem številu pridružujejo tudi študenti drugih predmetnih področij, ki bodo s slo-

venščino zaradi spremenjenih družbenopolitičnih razmer v pogostejšem stiku ne le v Sloveniji, ampak tudi v svojih državah.

Ravno zaradi spremenjenih družbenih razmer v Evropi (širjenje EU maja 2004) se verjetno kaže vse večji interes za študij tudi (drugih) tujih jezikov v institucionalnih razmerah v lektoratih na tujih univerzah. Toda prav povezovanje v evropske integracije nas sili k temeljitemu premisleku o prihodnji organizaciji lektoratov tujih jezikov na univerzah v tujini. S povezovanjem je namreč omogočena vse večja mobilnost tako študentov kot profesorjev, zato je vprašanje, kaj je za kakovost lektoratov tujih jezikov bolje – ali organizacija nekaj močnih kulturnih in jezikovnih središč v tujini (poleg seveda močnega središča v matični državi) ali razpršenost številnih lektoratov, ki vsak zase deluje kot nekakšno kulturno in jezikovno središče. Na okrogli mizi bodo udeleženci predstavili svoja stališča tudi do teh vprašanj.

Razmislek o študiju tujih jezikov na univerzah oz. inštitutih, ki delujejo v njihovem okviru, se bo torej dotikal predvsem naslednjih točk.

1. Formalna in vsebinska organizacija študija tujih jezikov (JT) na univerzah in usposabljanje lektorjev za delo na tujih univerzah. V tem okviru bodo predstavljene izkušnje profesorjev in lektorjev ter njihovih študentov, ki zadevajo po eni strani formalno organizacijo študija tujega jezika, po drugi pa vsebinsko stran. Delo učiteljev in lektorjev tujih jezikov na univerzah se namreč vsebinsko nezadržno širi. Njihova naloga ponavadi ni le poučevanje jezika, ampak tudi seznanjanje s kulturo, zgodovino ..., predvsem pa s sodobnimi in aktualnimi temami. Na tej ravni ostaja odprto tudi vprašanje vsebinskega programa študija tujega jezika na univerzah, v katerem bi bili/so predstavljeni cilji učenja jezika kot JT, dopolnjeni s predlaganimi vsebinami. Udeleženci bodo spregovorili tudi o organiziranosti lektoratov tujih jezikov v tujini (za slovenščino npr. STU).

Tako kot je različno organiziran študij tujega jezika, so različni tudi načini usposabljanja lektorjev za učenje tujega jezika (od organiziranega posebnega študijskega programa za učenje tujega jezika do zgolj neformalnih izobraževanj). Pogoji, da nekdo lahko postane dober lektor JT na tujih univerzah, je poleg znanja in spretnosti spoznanje, da za dobrega lektorja ni dovolj, da obvlada stroko in pozna sodobna metodična spoznanja, ampak mora znati oceniti pričakovanja in sposobnosti udeležencev in z njimi vzpostaviti ustrezen stik, je fleksibilen, aktualen in strokoven. Da bi bil lektor dober, seveda mora biti ustrezno izobražen.

2. Mednarodno sodelovanje ter mobilnost študentov in profesorjev. Pomemben del mednarodnega sodelovanja, ki omogoča povezovanje med univerzami, sta program CEEPUS in zadnja leta vse bolj tudi program Socrates/Erasmus, ki omogočata prehajanje študentov med univerzami in študentske izmenjave. Slovenija lahko sedaj podpisuje pogodbe programa Socrates/Erasmus tudi z univerzami drugih novih članic EU, s katerimi smo doslej lahko sodelovali samo prek programa CEEPUS, neposredno pa smo Socrates/Erasmus izvajali samo s članicami EU. Povezave se bodo v prihodnje zato zelo pomnožile, pri čemer je vloga lektorjev kot povezovalcev v projektih in predstavnikov države in njenega univerzitetnega prostora zelo pomembna. Pomembno vlogo v povezovanju med univerzami in s tem v zagotavljanju večje mobilnosti tako

študentov kot profesorjev ima prav gotovo sprememba v sistemu študiju, npr. bolonjski proces in kreditni študij. Slednji povečuje možnosti za vstop novih predmetov v študijske programe in večjo izbirnost predmetov, s katerimi študenti zbirajo kredite med svojim študijem. Vedno več je tako študentov, ki niso jezikoslovci, pa se odločajo za lektorat tujega jezika, med njimi tudi slovenščine. Za načrtovanje strategije poučevanja JT na tujih univerzah in tudi za program STU to pomeni velike dodatne izzive.

3. Motivacija za študij tujih jezikov. Število študentov JT se seveda spreminja, trend, ki ga zaznavamo zadnja leta, je skokovita rast zanimanja in stalno povečevanje vpisa za študij nekaterih jezikov, med njimi tudi slovenščine. Za ugotovitev razlogov za to bi bilo potrebno opraviti poglobljeno raziskavo, po pogovorih z lektorji in študenti pa so upoštevanja vredni naslednji dejavniki: večja prepoznavnost države in njeno članstvo ali vstop v EU, podpora države tej dejavnosti in odlični, dobro usposobljeni kadri, ki so motivirani za delo, dobro sodelujejo med seboj in z matičnimi ter tujimi univerzami in institucijami.

Viri in literatura

- BEŠTER, Marja, KRŽIŠNIK, Erika (ur.), 1999: *Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 35–146.
- NIDORFER ŠIŠKOVIČ, Mojca, 2004: Slovenistike po svetu. *Jezik in slovstvo* 49. 3–4.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 1995: Dinamika lektoratov slovenščine po svetu. *31. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj*. Ur. M. Orožen. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 67–89.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 1997: *Slovenščina na univerzah v tujini – odprta strategija njenega kulturnega delovanja*. Okrogla miza v TR3, 2. julija.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 1999: Slovenščina na tujih univerzah. *Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik*. Ur. M. Bešter in E. Kržišnik. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 27–34.
- Letna poročila o delu komisije za Slovenščino na tujih univerzah (1996–2002)* (Arhiv STU). <http://www.ff.uni-lj.si>.

Barbara Ravnik Toman
Gorenjski muzej, Kranj
UDK 908(497.4-16)

Jaz pa pojdem na Gorenjsko ...

Prispevek govori o poti na Gorenjsko: o drobnih vsakdanjih opažanjih in zgodovinsko pogojenih značilnostih pokrajine in ljudi, ki naseljujejo severozahod Slovenije. Gorenjska tradicionalno velja za najbolj gospodarsko razvito, obenem pa tudi najlepšo in najbolj neokrnjeno pokrajino. Zaznamujejo jo visoke gore, ledeniška jezera, skrbno obdelane kotline in prebivalci, ki se trudijo, da bi naravne danosti čimbolje izkoristili.

This article discusses the trip to Gorenjska: it describes the common perceptions and historical characteristics of the landscape and the people living in the north-western Slovenia. The Gorenjsko region is traditionally the most economically developed part of the country and at the same time the most beautiful and unspoiled region. It is known for its high mountains, glacier lakes, carefully cultivated valleys and people trying to make the best use of what nature has to offer.

Na pisanje tega prispevka sem se pripravljala dolgo, morda predolgo. Opremila sem se z vsemogočimi priročniki, vodniki, zborniki, monografijami in enciklopedijami; česar nisem imela v domači knjižnici, sem si izposodila, tako da je bila gora knjig pred mano vsega občudovanja vredna. In nato sem začela pisati. Zamislila sem si posamezna poglavja, vse lepo od geološke osnove do najnovejše zgodovine, od Medvod pa do Rateč in Nemškega Rovta v Bohinju. Nastalo je že kar nekaj strani »strokovnega« besedila, ko sem se zasačila, oziroma bolje, ko sem si priznala, da na ta način ne morem napisati prav ničesar, kar bi nekje drugje že ne bilo zapisano, še več, kar bi nek strokovnjak na svojem področju prej že bolje ne napisal in s tem ljudem omogočil, da to tudi preberejo; in če bi urednik to želel, bi k sodelovanju povabil njih. Zato sem se odločila, da vam predstavim Gorenjsko tako, kot jo vidim sama, rojena na Gorenjskem in dodobra zaznamovana ne le z gorenjskimi, ampak tudi z ljubljanskimi geni, cepljenimi na štajersko in menda belokranjsko osnovo.

Dandanašnji je že tako, da ljudje večinoma niso zaposleni tam, kjer stanujejo. Če bi zapisala *živjo*, bi načela že povsem drugo temo, saj smo marsikdaj bolj doma tam, kjer delamo, kot pa tam, kjer stanujemo. Vendar pa bi na tem mestu rada pisala o nečem drugem. Vsako jutro, namreč, se iz Ljubljane, kjer sem doma, odpravim na Gorenjsko. Že v imenu pokrajine se skriva odgovor na to, kam greš, če se iz središča Slovenije odpraviš na Gorenjsko – pelješ se gor, podobno kakor se na Dolenjsko pelješ dol. Stvar je seveda povezana z nadmorsko višino. Če vemo, da leži Ljubljana približno 300 metrov nad morjem, Rateče, ki so najzahodnejši kraj na Gorenjskem, pa 870 metrov, potem je razlika tolikšna, da bi se vanjo lahko stisnila že kar častitljiva gora. Ker se vozimo z avtomobili, vzpona seveda ne čutimo, drugače pa je, če se odločimo za pot s kolesom, ko je treba tja grede kar pošteno pritiskati na pedala, je pa zato pot nazaj tolikanj lažja. Jutranja pot iz Ljubljane na Gorenjsko je prijetna. To pa se ne bi dalo trditi za obratno smer. Zelo veliko Gorenjcev se namreč zjutraj pripelje v Ljubljano. Večina jih prihaja iz Medvod, Škofje Loke in Kranja,

niso pa osamljeni niti Blejci ali Jeseničani. Vozila se pomikajo v dolgi železni kači in ob konici, med sedmo in osmo zjutraj, ponavadi stojijo že v Mednem. Če se z avtobusom pelješ v nasprotni smeri, jih lahko opazuješ. Resne poslovneže v zloščeni limuzinah, krmežljave študente v petkah, živčne mame v meganih ... Vsi pa imajo nekaj skupnega: v vsakem avtu je le po en človek. Kako je s tem na drugih vpadnicah, ne vem, ampak na gorenjski je to značilno. No, in tako smo mimogrede prišli do enega od najbolj razvpih stereotipov o Gorenjcih, namreč do njihove domnevne velike privošljivosti, zavistnosti in varčnosti, da ne rečem skoposti. Na njihov (oziroma na naš) račun krožijo številne šale, ki govorijo na primer o tem, da so Škoti tisti Gorenjci, ki so jih doma izgnali zaradi prevelike razsipnosti. Dejstvo je, da je bilo življenje v hribovitih krajih včasih trdo, kar se je nedvomno odrazilo na značaju prebivalcev in njihovem odnosu do materialnih dobrin. Je pa tudi res, da velja Gorenjska za gospodarsko najbolj razvito slovensko pokrajino, kar je zasluga dobe industrializacije. Najstarejši obrati so nastali ob naravnih virih, poleg vodotokov in gozdov, bogatih s kakovostnim lesom, so bile to nedvomno rude, v prvi vrsti železova.

Dajmo šale na stran, kajti zanimivejše je vprašanje, kje se Gorenjska pravzaprav začne. Najbolj drzni bi ji radi pripisali že ljubljansko Šiško, vsekakor pa spadata h Gorenjski že Medno oziroma Medvode. Krajinsko Gorenjska ni enotna. Obsega sončna pogorja in doline vzhodnih Alp: povirje Save, naše najdaljše reke (947 km, od tega 221 km v Sloveniji), njegovo visokogorsko obrobje Julijskih in Kamniško-Savinjskih Alp in Karavank ter številne kotline, ločene s predalpskima hribovema: Škofjeloškim in Polhograjskim. Sava je reka dvojčica. Malo pred Radovljico se namreč zlijeta Sava Dolinka in Sava Bohinjka. Prva se napaja iz zaledja Tamarja, tik ob italijanski meji, se nato skriva pred planiškimi skakalnicami in nato ponovno privre na dan v skrivnostnih tolmunih Zelencev. Druga pa se očem prvič pokaže v enem od najlepših slovenskih slapov, Savici, se po kratkem toku prepusti Bohinjskemu jezeru, iz katerega potem izteka kot Sava Bohinjka. Savska dolina je tradicionalna slovenska prometna os. Gorski prelazi in cestni ter železniški predor nas na severu povezujejo z avstrijsko Koroško, v Bohinju pa so pred natanko 100 leti prebili predor, ki je Gorenjsko povezal še s Primorsko in posredno tudi z Jadranskim morjem. Dobre prometne povezave so pospešile razvoj osnovnih industrijskih panog: elektroindustrije, kovinske, gumarske in tekstilne, pomembna pa je tudi mreža manjših industrijskih obratov, nastalih iz obrtnih delavnic na gorenjskem podežlju.

Izjemno pomembna gospodarska panoga je turizem, ki ima na Bledu in v Bohinju stoletno tradicijo. V tem delu Slovenije deluje več kot polovica vseh planinskih domov in gorski turizem je nekdanje planšarstvo preusmeril v dejavnosti, namenjene obiskovalcem neokrnjene narave, ter s tem zaustavil obdobje izseljevanja hribovskih predelov.

Osrednji del Julijskih Alp pokriva Triglavski narodni park, ki meri nekaj manj kot 85.000 hektarov. Je naš edini narodni park, imenuje pa se po najvišji slovenski gori, 2864 metrov visokem Triglavu. Že ime pove, da ga sestavljajo trije vrhovi, simbol slovenskega alpinizma pa je njegova severna stena, najslikovitější gorska stena v Sloveniji, s 1000 metri višine pa tudi druga najvišja stena v Evropi. Pod vrhom Triglava leži naš edini ledenik. Še pred 100 leti je obsegal 46 hektarov, sedaj pa so mu zaradi podnebnih sprememb šteta leta. Želja po parku se je izoblikovala že leta 1908, svoj sedanji obseg pa ima od leta 1981. Triglavski narodni park je območje naravnih znamenitosti. Geološko gledano, prevladujejo apnenci, nastali kot usedline triasnega morja izpred

200 milijonov let. Dokaj pogosto naletimo na fosilne ostaline, ki pa so pogostejše v jurskih skladih. Zanimivo je, da so na območju parka pogosti kraški pojavi: brezna, vrtače, škrapje in kotlički. Značilno alpsko rastlinje je že v 18. stoletju privlačilo botanike, ki so odkrili številne primerke, poznane le na našem prostoru. V parku živi tudi pisana združba živali. Za strokovnjake so zanimivejše nižje živali, za vsakdanje obiskovalce pa predvsem gamsi, kozorogi, mufloni in svizci.

Glede podnebja velja, da je potrebno na Gorenjskem vedno obleči en suknjič več kakor v Ljubljani. Značilna so topla, ne prevroča poletja in hladne zime. Zaradi razgibanega reliefa so zlasti v zimskem času pogoste temperaturne inverzije. Gorenjska je skozi vse leto dobro namočena in zato ni naključje, da sodi k narodni noši tudi rdeče pisan dežnik. Največ padavin beležimo v novembru, najmanj v januarju, narašča pa količina z nadmorsko višino, od 1400 milimetrov na letališču Brnik do 2000 milimetrov in več v Julijskih Alpah. Na Gorenjskem je letno med 140 in 170 deževnih dni; največ dežja je ob vznožju visokih gora in za Bohinjski kot rečemo, da ima tam dež mlade.

Zaradi opisanih podnebnih razmer se je na Gorenjskem razvila svojevrstna arhitektura. Okna so majhna, zaradi velike količine padavin pa imajo hiše široke balkone z lepimi izrezljanimi ograjami, poleti bogato okrašenimi s cvetjem. Nekoč sta veljala za ponos hišne gospodinje dišeč gorenjski nagelj in roženkraut, ki pa so ju v zadnjem času izpodrinile manj zahtevne sodobne rastline. Strehe imajo ravno pravšnji nagib, da zdržijo težo debele snežne odeje. Gorenjska kmečka hiša je dobila svojo značilno obliko nekako v 17. stoletju. Osrednji prostor je *hiša*, ob njej pa mala spalnica, *kamra*. Za vežo, kamor se je vstopalo skozi ponavadi kamnit portal, je bila črna kuhinja, ob njej pa shramba oziroma kašča. Pritličje je bilo običajno zidano, medtem ko je bilo nadstropje lahko tudi leseno. Seveda pa so med stavbami velike razlike, odvisne od zmožnosti lastnikov pa tudi od krajevnih značilnosti. Stavbe so stisnjene v strnjena gručasta naselja na osončenih pobočjih, kar nekako stisnjena so ob ravninske predele. Značilna sestavina kmečkih gospodarstev in naselij so gospodarska poslopja, ki močno vplivajo na zunanjo podobo gorenjskih vasi. Skrbno so grajeni skednji in kašče, ki so jih uporabljali za spravilo kmetijskih pridelkov. Strehe so bile krite z različnimi materiali, sprva s slamo, kasneje pa predvsem s skodlami – klanimi smrekovimi ali macesnovimi deskami.

Ob močnih nevihtah se na Gorenjskem rado primeri, da nastanejo viharne vetrovi. Ti lahko porajajo drevje in dvigajo strehe s hiš, zato imajo gorenjske stavbe praviloma zaprta ostrešja. Fasade hiš so pogosto okrašene s freskami svetnikov ter naslikanimi vogalnimi šivi, zidci ali celo okni. Premožnejši kmetje so si privoščili najeti prave slikarje, tiste, ki so poslikavali cerkve, vendar je večina posvetnih fresk delo ljudskih umetnikov. Veliko željo po živopisnih podobah razkrivajo tudi značilne gorenjske panjske končnice, saj je bilo čebelarstvo v teh krajih verjetno razvito že v antičnih časih; poleg medu so iz teh krajev vozili tudi vosek, sladilo in medico.

Nepogrešljiva sestavina kulturne krajine in značilen izdelek gorenjskega stavbarstva oziroma poljudne umetnosti so tudi kozolci in znamenja. Kozolci so enostavne stavbe za sušenje sena, žita ali fižola. Stati morajo na prepišnem in dobro osončenem kraju, blizu vasi in dobro dostopni. Običajno so leseni, postavljeni iz hrastovega, kostanjevega ali macesnovega lesa. Le na Škofjeloš-

kem so stebri zidani. Kozolci imajo več oblik, za Gorenjsko so značilni trije: enojni kozolec, sestavljen iz ene vrste stebrov, povezanih z vodoravnimi latami, stegnjen kozolec s plaščem, ki ima streho na eni strani podaljšano do dveh nižjih stebrov, tako da nastane mala lopa, kjer ima kmet shranjeno poljedelsko orodje in vozove, ter vezani kozolec ali toplar, ki mu v Bohinju rečejo stog. Zgrajen je iz dveh vzporedno postavljenih vrst stebrov, povezanih s skupno streho. Stog je že pravo gospodarsko poslopje s prostori v pritličju (za orodje), v nadstropju in na podstrešju (skladiščenje).

Znamenja so majhni nabožni spomeniki, običajno postavljeni na križpotjih, ob vhodih v naselja, na mostovih ali prelazih. Po obliki spominjajo na zidane stolpiče, majhne kapelice ali kamnite stebre; v nišah pa varujejo ponavadi svetniške podobe ali kipce. Na Gorenjskem imamo tudi najstarejša in najmnogičnejša slovenska romarska središča. Najbolj priljubljena je nedvomno bazilika Marije Pomagaj na Brezjah. Čaščenje se je začelo v začetku 19. stoletja, ko je kranjski slikar Leopold Layer iz zaobljube poslikal na novo prizidano kapelo in izdelal tudi znano milostno podobo Marije Pomagaj.

Z romanji tesno povezan je bil razvoj gostinske dejavnosti. Tako kot drugod po Sloveniji, so tudi na Gorenjskem zelo pogoste gostilne, za kulinariko pa velja, da je izjemno bogata. Hišne specialitete, ki jih danes ponujajo boljše gostilne ali turistične kmetije, so bile včasih na mizi sicer le za velike praznike, ob božiču, veliki noči ali sejmu in po nekaterih velikih kmečkih opravilih, na primer ob žetvi ali spravilu sena. Med predjedmi je najbolj znana zaseka, s soljo in česnom začinjena prekajena grobo zmleta in pretlačena slanina, v kateri se pogosto skriva prekajena svinjska klobasa. Kot hladno predjed ali pa kot toplo glavno jed skupaj s kislim zeljem ali repo vam postrežejo kranjsko ali meseno klobaso, šunko in različne želodce.

Na Gorenjskem so doma raznovrstne juhe, od goveje pa do ješprenjeve, gobove, krompirjeve in prežganke z jajci. Juho lahko nadomesti obara, ki ji rečemo *ajmoht*, kar prihaja iz nemške besede »eingemacht«, ob njej pa so malodane obvezni žganci, najbolj znana gorenjska priloga. Lahko so koruzni, ajdovi ali pšenični. Ob tej jedi, ki je po domovih že skorajda izumrla, so zrasli rodovi. Žganci so bili na mizi vsak dan, zjutraj in zvečer. Ob njih je gospodinja postavila na mizo sladko ali kislo mleko, lahko pa tudi kislo zelje ali repo. Na osnovi žgancev so se na Gorenjskem razvile številne jedi – podobno kakor jedi, kuhane iz prosene kaše, ječmena in ržene moke. Mojstri v pripravi jedi iz prosene kaše so v okolici Kranja, kjer so doma kašnato zelje in kašnata repa, pa češpljeva, gobova, krompirjeva in mlečna kaša. Priljubljeni so tudi raznovrstni štruklji, ponavadi pripravljeni iz kvašenega testa in različnih nadevov. Najbolj znana sladica je seveda orehova potica, predvsem ob pustnem času pa cvrejo krofe, ki jim na Gorenjskem rečemo *bobi*. Res je, da Gorenjska nima lastnih vin, ima pa zato veliko dobrega žganja.

Po kaši se šaljivo imenuje niz vasi pod Stolum, kjer so jo nekoč pridelovali v velikih količinah. Vendar pa kraji od Most in Žirovnice, Breznice, Vrbe, Doslovč, Smokuča in Rodin dosti bolj slovi-jo zaradi izjemnih ljudi, ki so se tam rodili. Ne moremo, da ne bi omenili največjega slovenskega pesnika dr. Franceta Prešerna, ki se je rodil v Vrbi, pa njegovega sodobnika Matije Čopa iz Žirovnice, znanih pisateljev Frana Saleškega Finžgarja iz Doslovč in Janeza Jalna iz Rodin. Podobno

kot še v prenekaterem kraju na Gorenjskem je tudi na tem delu veliko arheoloških lokacij, zanimivo pa je, da so omenjeni literati, v prvi vrsti Prešeren, Jalen in Finžgar, zgodovinska dogajanja iz arheoloških obdobj mojstrsko vključili v svoja literarna dela, s čimer so pokazali, da niso le izjemni ustvarjalci, ampak tudi dobri poznavalci takrat najbolj svežih arheoloških odkritij.

Za zaključek pa bi rada naštela še večja gorenjska mesta. Vsa imajo svoje korenine daleč v preteklosti, kar se lahko vidi v ohranjenih starih jedrih s številnimi lepimi poslopji in skrivnimi prehodi. Še posebej lepa mesta so Kranj, Škofja Loka, Radovljica, Kamnik in Tržič.

Naslovi spletnih strani gorenjskih muzejev:

www.muzej-radovljica.si

www.gornjesavskimuzej.si

www.trziski-muzej.si

www.gorenjski-muzej.si

www2.arnes.si/~krlmuz1s/ – Loški muzej (Škofja Loka)

**Avtorji in
avtorice
40 let Seminarja
Bibliografsko
kazalo**

Avtorji in avtorice

Kozma Ahačič (1976) je asistent – mladi raziskovalec na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, v Ljubljani. Leta 2002 je na ljubljanski Filozofski fakulteti diplomiral iz slovenistike in latinščine. Njegovo raziskovalno področje obsega problematiko misli o jeziku in književnosti slovenskega 16. stoletja, slovničarsko izročilo v antiki in srednjem veku, pesništvo 19. stoletja (Jovan Vesel Koseski) ter koncepcije umetnega jezika (na primeru zamisli Stanislava Škrabca).
kozma.ahacic@guest.arnes.si

Dr. Aleksander Bjelčević (1962) je študiral slovenščino in filozofijo. Na Filozofski fakulteti v Ljubljani predava slovensko književnost. Zanima se za metriko, cerkveno literaturo, rock in filozofijo umetnosti. Kot otrok ni hotel v glasbeno šolo, za kar mu je zelo žal.
ales.bjelcevic@guest.arnes.si

Mag. Ina Ferbežar je strokovna sodelavka na Izpitnem centru Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik. Strokovno – tako praktično kot teoretično – se ukvarja s poučevanjem in testiranjem znanja slovenščine kot drugega/tujega jezika.
ina.ferbezar@ff.uni-lj.si

Vojko Gorjanc je na Filozofski fakulteti v Ljubljani diplomiral leta 1993 iz slovenskega jezika in književnosti. Od leta 1994 je zaposlen kot asistent za slovenski knjižni jezik in stilistiko na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Po diplomi se je izobraževal na dunajski in praški univerzi ter v Toskanskem korpusnem centru (Toscan Word Center). Na Filozofski fakulteti UL je magistriral leta 1998 in doktoriral leta 2002. Področji njegovega strokovnega dela sta korpusno jezikoslovje in besediloslovje. V letošnjem študijskem letu je bil gostujoči profesor na Filozofski fakulteti Univerze v Zagrebu in v okviru programa Socrates/Erasmus na Humboldtovi univerzi v Berlinu.
vojko.gorjanc@guest.arnes.si

Igor Grdina je bil rojen v Celju 21. avgusta 1965. Študiral je na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani ter diplomiral novembra 1988. Leta 1989 se je tam zaposlil kot asistent za slovensko književnost; 1995 je doktoriral iz slovenistike, 2001 pa še iz zgodovine. Spomladi 1999 je bil izvoljen v naziv izrednega profesorja za slovensko književnost. Če bi imel pol manj doktoratov, štirikrat krajšo bibliografijo in osemkrat manj citatov v mednarodnem znanstvenem tisku, bi celo v Sloveniji že zdavnaj lahko postal ordinarij. Kot gostujoči profesor je dva semestra predaval književnost in zgodovino na dunajski univerzi. S posameznimi predavanji je gostoval tudi na univerzah v Tübingenu, Gradcu, Celovcu in Berlinu; prav tako se je udeležil simpozijev v Rimu, Szegedu in Köszegu.

Večkrat je sodeloval tudi z Avstrijskim inštitutom za vzhodno in jugovzhodno Evropo ter z Inštitutom za civilizacijo in kulturo. Na ZRC SAZU je skupaj s Primožem Kuretom organiziral mednarodni znanstveni simpozij o skladatelju Josipu Ipavcu.

Objavil je številne knjige in razprave iz novejše in starejše slovenske književnosti, imagologije in sociolingvistične problematike. Preučuje zgodovino srednjega veka, 16., 18., 19 in 20. stoletja ter metazgodovinsko problematiko.

Izbrana knjižna bibliografija:

Starejša slovenska nabožna književnost, Ljubljana 1996

Od Brižinskih spomenikov do razsvetljenstva, Maribor 1999

Od rodoljuba z dežele do meščana, Ljubljana 1999

Ipavci. Zgodovina slovenske meščanske dinastije, Ljubljana 2001

Vladarji, lakaji, bohemi, Ljubljana 2001

Šentjur v času – čas v Šentjurju, Šentjur 2002

Poti v zgodovino, Ljubljana 2003

Slovenci med tradicijo in perspektivo. Politični mozaik 1860–1918, Ljubljana 2003

grdina_igor@siol.net

Tanja Jerman je zaposlena na Centru za slovenščino kot vodja lektorjev za poučevanje slovenščine. S poučevanjem na Centrovih tečajih se ukvarja od leta 1996. Sodeluje pri pripravi gradiv za *Slovenščino na daljavo*, je soavtorica CD-roma za samoučenje slovenščine *First Click on Slovene/ Prvi klik na slovenščino*. Ukvarja se s preučevanjem samoučenja in učenja s pomočjo računalnika, drugo področje njenega delovanja pa je vpetost kulturnih vsebin v poučevanje drugega/tujega jezika.

tanja.jerman@guest.arnes.si

Marko Jesenšek. Na Filozofski fakulteti v Ljubljani je študiral slovenistiko in primerjalno književnost; doktoriral z disertacijo iz zgodovinske slovnice slovenskega jezika. Med študijem se je izpopolnjeval v Bratislavi (1989) in Pragi (1990). Zaposlen je na Univerzi v Mariboru, od 2001 kot izredni profesor za slovenski jezik na Pedagoški fakulteti; na Oddelku za slovanske jezike in književnost predava staro cerkveno slovanščino in diahronijo slovenskega jezika. Raziskuje zgodovino slovenskega jezika (monografija *Deležniki in deležja na -č in -ši. Razvoj oblik v slovenskem knjižnem jeziku 19. stoletja*, 1998), predvsem oblikoslovje, skladnjo in besedje slovenskega panonskega jezikovnega prostora. Odgovorni nosilec raziskovalnih projektov *Besedoslovne lastnosti slovenskega knjižnega jezika in narečij* in *Besedoslovne spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*; prorektor za mednarodno in meduniverzitetno sodelovanje na Univerzi v Mariboru; predsednik Slavističnega društva Slovenije, urednik knjižne zbirke Zora.

marko.jesensek@uni-mb.si

Peter Jurgec je od leta 2003 asistent na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Ukvarja se s fonetiko in fonologijo predvsem sodobnega slovenskega knjižnega jezika, pogovornega jezika in narečij. Sodeluje pri projektu slovarja novejšega slovenskega besedja.

peter.jurgec@zrc-sazu.si

Monika Kalin Golob je docentka za slovenski knjižni jezik in stilistiko. Diplomirala je na Filozofski fakulteti v Ljubljani iz slovenskega jezika in književnosti ter primerjalne književnosti. Magistrirala je z delom *Jezikovna kultura in jezikovni kottički*. Leta 1998 je dokončala doktorsko delo *Jezikovno-stilni razvoj v slovenskih poročevalnih besedilih do začetka 20. stoletja*. Študijsko se je izpopolnjevala v Pragi in Münchnu. Na Fakulteti za družbene vede se pedagoško in raziskovalno ukvarja z vprašanji jezikovne kulture, obče stilistike ter jezika in stila novinarskih besedil.

monika.kalin-golob@fdv.uni-lj.si

Dr. Peter Klepec je raziskovalec na Filozofskem inštitutu ZRC SAZU, član uredništva revije *Problemi* in odgovorni urednik revije *Filozofski vestnik*. V svojem delu se ukvarja s problematiko sodobne filozofije in teoretske psihoanalize.

peter.klepec-krsic@guest.arnes.si

Dr. Simona Kranjc je izredna profesorica za slovenski knjižni jezik in stilistiko na Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete v Ljubljani. V svojem strokovnem in raziskovalnem delu deluje na področju skladnje, psiholingvistike in pragmatike. Je avtorica znanstvene monografije *Razvoj govora predšolskih otrok* (1999), številnih znanstvenih prispevkov, objavljenih doma in v tujini. Pomemben del njene dejavnosti je povezan z usvajanjem in učenjem jezika. Med drugim je avtorica učbeniških gradiv *Moja slovenščina* za poučevanje slovenščine v osnovni šoli, soavtorica *Kurikula za vrtce* in predsednica programa Slovenščina na tujih univerzah (na Centru za slovenščino kot drugi/tuji jezik Oddelka za slovenistiko Filozofske fakultete).

simona.kranjc@guest.arnes.si

Mojca Medvedšek. Diplomirala iz francoskega jezika in umetnostne zgodovine na Univerzi v Ljubljani ter iz portugalščine na Univerzi v Zagrebu. Živi kot svobodna kulturna delavka, prevaja iz francoščine in portugalščine, oba jezika tudi poučuje. Članica uredništva revije *Literatura*.

mojca24@hotmail.com

Dr. Vesna Mikolič. Po večletnem delu v srednjem šolstvu, založništvu in na področju kulture se je leta 1997 zaposlila v Znanstveno-raziskovalnem središču Koper Univerze na Primorskem, kjer kot znanstvena sodelavka na Inštitutu za jezikoslovne študije dela še danes. Hkrati predava na Fakulteti za humanistične študije iste univerze, kjer je predstojnica Oddelka za slovenistiko. Področje njenega strokovnega in raziskovalnega zanimanja je družbenost jezika in v tem okviru predvsem jezikovni stik. Poleg tega se ukvarja tudi s poučevanjem slovenščine kot drugega/tujega jezika; od leta 1994 dalje vodi projekt Poletni tečaji slovenskega jezika na Slovenski obali *Halo, tukaj slovenski Mediteran!*, ki ga je tudi sama zasnovala.

vesna.mikolic@zrs-kp.si

Marko Milosavljevič, 1972, je leta 1996 diplomiral novinarstvo in nato leta 2002 pridobil naslov doktorja komunikologije. Od leta 1996 dela na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani, pri predmetih Uvod v novinarstvo, Novinarsko sporočanje, Zgodovina novinarstva in Novinarsko pisanje. Znanstvenoraziskovalno in strokovno se ukvarja z vprašanji novinarskega diskurza, novinarske in medijske regulacije in ekonomije ter novinarske etike.

Na temelju raziskave sodobne slovenske medijske podobe je leta 2001 skupaj z dr. Sandro Bašič Hrvatini izdal knjigo *Medijska politika v Sloveniji v devetdesetih – Regulacija, privatizacija, koncentracija in komercializacija medijev*. Leta 2003 je izdal samostojno knjigo *Novinarska zgodba*.

marko.milosavljevic@fdv.uni-lj.si

Moja Nidorfer Šiško, profesorica slovenščine in angleščine, je zaposlena v Centru za slovenščino kot drugi/tuji jezik kot strokovna sodelavka na programih Slovenščina na tujih univerzah, Seminar slovenskega jezika, literature in kulture in Simpozij Obdobja. Magistrirala (2003) je na Ekonomski fakulteti v Ljubljani z nalogo s področja poslovnega komuniciranja *Komuniciranje Univerze v Ljubljani z javnostmi*. Je soavtorica znanstvene monografije s področja pragmatike *Posrednost in argumentacija v govoru F(p) – T(r)*, ur. Olga Kunst Gnamuš, Ljubljana 1997.

moja.nidorfer@ff.uni-lj.si

Mateja Pezdirc Bartol je od leta 1998 zaposlena kot mlada raziskovalka na Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete v Ljubljani. Je asistentka za slovensko književnost. V svojem znanstvenem delu se ukvarja z recepcijo literarnih besedil, procesi branja in razumevanja, sodobno prozo in dramatiko, dejavna je tudi na področju poučevanja slovenščine kot drugega/tujega jezika – je avtorica didaktične monografije *Literarna sestavljanke: umetnostna besedila na tečaju slovenščine* in soavtorica učbenika *S slovenščino nimam težav*. Leta 2001 je magistrirala s temo *Recepcija sodobne slovenske proze glede na tip bralca*, trenutno pa pripravlja doktorsko disertacijo s področja teorije in zgodovine slovenske dramatike.

mateja.pezdirc-bartol@guest.arnes.si

Barbara Ravnik Toman je univerzitetna diplomirana arheologinja in anglistka. Na ljubljanski Filozofski fakulteti je z nalogo *Muzeološka prezentacija zgodnjega srednjega veka* zaključila tudi magistrski študij. Po pripravi na Inštitutu za arheologijo ZRC SAZU in letu asistenture na Oddelku za arheologijo Filozofske fakultete v Ljubljani je nekaj let delala kot knjižničarka in strokovna prevajalka, nato pa kot samostojna kulturna delavka na področju arheologije. V tem času je sodelovala pri številnih izkopavanjih po vsej Sloveniji ter prevajala strokovna besedila. Zdaj je že deset let ravnateljica Gorenjskega muzeja v Kranju. Njena bibliografija vsebuje članke s področja arheologije in muzeologije, prevode ter ilustracije.

info@gorenjski-muzej.si

Aleksandra Schuller (1972) je univerzitetna diplomirana literarna komparativistka, avtorica gledaliških predstav in performansov ter gledališka pedagoginja. Trenutno je zaposlena kot mlada raziskovalka doktorandka na Oddelku za primerjalno književnost in literarno teorijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Področja znanstveno-raziskovalnega dela: antična grška drama, teorija drame in gledališča, teorija uprizoritvenih dejavnosti v kulturah Vzhoda in Zahoda, gledališka antropologija, umetnostne terapije.

aleksandra.schuller@guest.arnes.si

Peter Svetina (Ljubljana, 1970). Študiral slovenistiko na ljubljanski filozofski fakulteti. Magistriral in doktoriral iz starejše slovenske književnosti. Služboval na Filozofski fakulteti v Ljubljani,

nato v ljubljanski Pionirski knjižnici, zdaj je zaposlen na Univerzi v Celovcu, kjer predava slovensko književnost. Kdo ga pozna tudi kot prevajalca, pesnika, soavtorja beril ali kot urednika.

peter.svetina@uni-klu.ac.at

Mag. Hotimir Tivadar, asistent na Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete v Ljubljani, se ukvarja predvsem z vprašanji govornega jezika in govora nasploh. Pri svojem rednem pedagoškem delu se srečuje tudi s skladnjo, morfologijo in normativnostjo. Največji izziv vidi v izboljšanju položaja govornega jezika – tako na področju raziskovalnega kot tudi pedagoškega dela (od osnovne do srednje šole). Posebej intenzivno se ukvarja z medijskim govorom in vlogo medijev.

hotimir.tivadar@ff.uni-lj.si

Jana Zemljarič Miklavčič je strokovna sodelavka v Centru za slovenščino kot drugi/tuji jezik; ukvarja se z načrtovanjem, organizacijo in izvedbo tečajev slovenščine. Leta 2001 je magistrirala s temo *Slovenščina kot drugi/tuji jezik: zgodovina*. V zadnjih letih je koordinirala dva projekta, ki se v letu 2004 zaključujeta, in sicer izdelavo priročnika *Sporazumevalni prag za slovenščino* in interaktivnega spletnega tečaja *Slovenščina na daljavo*.

jana.zemljaric@ff.uni-lj.si

Dr. Alojzija Zupan Sosič, docentka za slovensko književnost, je diplomirala na Filozofski fakulteti iz slovenščine, srbohrvaščine ter primerjalne književnosti in literarne teorije. Objavila je razprave, eseje in kritike o sodobni slovenski poeziji in prozi, predvsem o označevanju literature žensk, slovenski ljubezenski poeziji in najnovejšem slovenskem romanu.

Njena glavna dela so:

Fantastika in sodobni slovenski roman ob koncu stoletja, *Jezik in slovstvo* 2000/2001, št. 4, 149–161.

Ljubezen v Krstu pri Savici, *Romantična pesnitev (Obdobja – Metode in zvrsti 19)*, ur. M. Juvan, Ljubljana 2002.

Poti k romanu. Žanrski sinkretizem najnovejšega slovenskega romana, *Primerjalna književnost* 2001, št. 1, 71–83.

Zavetje zgodbe. Sodobni slovenski roman ob koncu stoletja. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura 2003.

alozija.zupan-sosic@guest.arnes.si

40 let Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture

Teme seminarjev:

8. seminar: Slovensko Primorje, Rezija
9. seminar: Avstrijska Koroška
11. seminar: Narodna individualizacija SJLK v 19. stoletju
12. seminar: Ivan Cankar
18. seminar: Komično, humor in satira v SJLK
19. seminar: Vloga zgodovine v SJLK
20. seminar: 16. stoletje – Ob obletnici Dalmatinove Biblije in Bohoričeve slovnice
22. seminar: Stilistika v SJLK
23. seminar: Slovenščina na stičišču jezikov in kultur
24. seminar: Družbeno konstituiranje Slovencev kot naroda
25. seminar: Slovenci – skupno in regionalno
28. seminar: Samobitnost v SJLK
29. seminar: Zvrstnost v SJLK
30. seminar: Razvojni lok 19. stoletja v SJLK (od Kopitarjeve slovnice 1808 do Pleteršnikovega slovensko-nemškega slovarja 1894–96)
31. seminar: SJLK v sodobnem svetu (ob dosežkih 30-letnega seminarja)
32. seminar: SJLK in slovanski svet – medsebojni stiki in vplivi
33. seminar: Ženska v SJLK
34. seminar: Dežele in mesta v SJLK
35. seminar: SJLK tukaj in zdaj
36. seminar: Čas v SJLK
37. seminar: Osredje in obrobje v SJLK
38. seminar: Ustvarjalnost Slovencev po svetu
39. seminar: SJLK v izobraževanju
40. seminar: Moderno v SJLK

Predsednice, predsedniki, tajnice in tajniki SSJLK:

1. SSJLK 1965 Tine Logar (Martina Orožen in Jože Koruza)
2. SSJLK 1966 Boris Paternu (Jože Koruza in Martina Orožen)
3. SSJLK 1967 Franc Zadavec (Jože Koruza in Milena Piškur)
4. SSJLK 1968 Franc Jakopin (Matjaž Kmecl in Milena Piškur)
5. SSJLK 1969 Boris Paternu (Helga Glušič)
6. SSJLK 1970 Franc Zadavec (Vlado Nartnik)
7. SSJLK 1971 Jože Toporišič (Alenka Logar Pleško)
8. SSJLK 1972 Breda Pogorelec (Alenka Logar Pleško)
9. SSJLK 1973 Matjaž Kmecl (Alenka Logar Pleško)
10. SSJLK 1974 Tine Logar (Alenka Logar Pleško)
11. SSJLK 1975 Martina Orožen (Miha Mate in Svetlana Ristin)
12. SSJLK 1976 Helga Glušič (Janez Dular in Svetlana Ristin)
13. SSJLK 1977 Franc Jakopin (Saša Derganc in Svetlana Ristin)
14. SSJLK 1978 Jože Koruza (Ljubica Črnivec)
15. SSJLK 1979 Breda Pogorelec (Ljubica Črnivec)
16. SSJLK 1980 Jože Toporišič (Ljubica Črnivec)
17. SSJLK 1981 Matjaž Kmecl (Ljubica Črnivec)
18. SSJLK 1982 Martina Orožen (Ljubica Črnivec)
19. SSJLK 1983 Helga Glušič (Ljubica Črnivec)
20. SSJLK 1984 Jože Koruza (Ljubica Črnivec)
21. SSJLK 1985 Janez Dular (Ljubica Črnivec)
22. SSJLK 1986 Ada Vidovič Muha (Jenny Sraka)
23. SSJLK 1987 Alenka Šivic Dular in Ada Vidovič Muha (Jenny Sraka)¹
24. SSJLK 1988 Breda Pogorelec (Darinka Počaj Rus)
25. SSJLK 1989 Franc Zadavec (Darinka Počaj Rus)
26. SSJLK 1990 Tone Pretnar (Darinka Počaj Rus)
27. SSJLK 1991 Hermina Jug Kranjec (Darinka Počaj Rus)
28. SSJLK 1992 Miran Hladnik (Darinka Počaj Rus)
29. SSJLK 1993 Miran Hladnik (Darinka Počaj Rus)
30. SSJLK 1994 Martina Orožen (Darinka Počaj Rus)
31. SSJLK 1995 Martina Orožen (Darinka Počaj Rus)
32. SSJLK 1996 Aleksandra Derganc (Mojca Nidorfer)
33. SSJLK 1997 Aleksandra Derganc (Ina Ferbežar)
34. SSJLK 1998 Erika Kržišnik (Mojca Nidorfer Šiškovič)
35. SSJLK 1999 Erika Kržišnik (Mojca Nidorfer Šiškovič)
36. SSJLK 2000 Irena Orel (Tatjana Balažič)
37. SSJLK 2001 Irena Orel (Mojca Nidorfer Šiškovič)

¹ Na 23. SSJLK je samo prireditev zaradi nenadne bolezni predsednice vodila podpredsednica.

38. SSJLK	2002	Boža Krakar Vogel (Mojca Nidorfer Šiškovič)
39. SSJLK	2003	Boža Krakar Vogel (Mojca Nidorfer Šiškovič)
40. SSJLK	2004	Marko Stabej (Mojca Nidorfer Šiškovič, Tjaša Alič)

Lektorice in lektorji SSJLK:

1. SSJLK	1965	Breda Pogorelec, Jože Toporišič
2. SSJLK	1966	Breda Pogorelec, Jože Toporišič
3. SSJLK	1967	Breda Pogorelec, Martina Orožen, Jože Toporišič
4. SSJLK	1968	Breda Pogorelec, Martina Orožen, Janez Rotar, Jože Toporišič, Janez Zor
5. SSJLK	1969	Janko Čar, Hermina Jug Kranjec, Martina Orožen, Milena Piškur, Breda Pogorelec, Jože Toporišič, Janez Zor
6. SSJLK	1970	Franc Drolc, Janez Dular, Ivanka Kozlevčar, Martina Orožen, Breda Pogorelec, Janez Zor
7. SSJLK	1971	Janez Dular, Hermina Jug Kranjec, Ivanka Kozlevčar, Vlado Nartnik, Martina Orožen, Breda Pogorelec, Jože Toporišič, Janez Zor, France Bezljaj, Tine logar
8. SSJLK	1972	Franc Drolc, Janez Dular, Franc Jakopin, Hermina Jug Kranjec, Tomo Korošec, Sonja Maver, Mojca Mihelič, Martina Orožen, Breda Pogorelec, Jože Toporišič, Janez Zor
9. SSJLK	1973	Francka Benedik, Franc Drolc, Janez Dular, Hermina Jug Kranjec, Tomo Korošec, Albina Lipovec, Sonja Maver, Vlado Nartnik, Martina Orožen, Breda Pogorelec, Tone Pretnar, Janez Zor
10. SSJLK	1974	Janez Dular, Janez Faganel, Jasna Honzak, Hermina Jug Kranjec, Martina Orožen, Breda Pogorelec, Tone Pretnar, Jože Toporišič, Janez Zor, Franc Žagar
11. SSJLK	1975	Ljudmila Cvetek Russi, Ljubica Črnivec, Janez Dular, Jože Faganel, Jasna Honzak, Zoltan Jan, Ivanka Kozlevčar Črnelič, Viktor Majdič, Vlado Nartnik, Tone Pretnar, Jože Toporišič
12. SSJLK	1976	Ljubica Črnivec, Jože Faganel, Bogdana Herman, Jasna Honzak, Zoltan Jan, Albina Lipovec, Viktor Majdič, Vlado Nartnik, Marjeta Novak, Milica Cvetek Russi, Tone Pretnar
13. SSJLK	1977	Ljubica Črnivec, Janez Dular, Jasna Honzak, Bogdana Herman, Tomo Korošec, Hermina Jug Kranjec, Erika Kržišnik, Albina Lipovec, Viktor

- Majdič, Vlado Nartnik, Marjeta Novak, Tone Pretnar, Ljudmila Cvetek Rusi, Boža Krakar Vogel
14. SSJLK 1978 Franc Jakopin, Jože Toporišič, Breda Pogorelec, Mojca Mihelič, Tomo Korošec, Franc Drolc, Janez Zor, Janez Dular, Hermina Jug Kranjec
15. SSJLK 1979 Anica Cedilnik, Ljudmila Cvetek Russi, Janez Dular, Bogdana Herman, Hermina Jug Kranjec, Boža Krakar Vogel, Erika Kržišnik, Albina Lipovec, Viktor Majdič, Vlado Nartnik, Marjeta Novak, Tone Pretnar
16. SSJLK 1980 Dragica Bešlin, Anica Cedilnik, Božena Činkole, Janez Dular, Velemir Gjurin, Jasna Jahič Honzak, Erika Kržišnik, Albina Lipovec, Viktor Majdič, Vlado Nartnik, Tone Pretnar, Ada Vidovič Muha
17. SSJLK 1981 Dragica Bešlin, Anica Cedilnik, Ljudmila Cvetek Russi, Božena Činkole, Velemir Gjurin, Hermina Jug Kranjec, Boža Krakar Vogel, Erika Kržišnik Kolšek, Albina Lipovec, Viktor Majdič, Vlado Nartnik, Tone Pretnar
18. SSJLK 1982 Dragica Bešlin, Anica Cedilnik, Božena Činkole, Meta Čuk, Andreja Duhovnik Antoni, Velemir Gjurin, Jasna Jahič Honzak, Rajko Korošec, Boža Krakar Vogel, Erika Kržišnik Kolšek, Vlado Nartnik, Tone Pretnar, Marija Smolič, Nives Vidrih
19. SSJLK 1983 Dragica Bešlin, Anica Cedilnik, Božena Činkole, Rosana Čop, Andreja Duhovnik Antoni, Rajko Korošec, Alenka Markuž, Vladimir Nartnik, Tone Perčič, Marija Smolič, Nives Vidrih, Metka Zobec
20. SSJLK 1984 Silvija Borovnik, Anica Cedilnik, Milica Cvetek Russi, Rosana Čop, Andreja Duhovnik Antoni, Jasna Jahič Honzak, Rajko Korošec, Boža Krakar Vogel, Erika Kržišnik Kolšek, Alenka Markuž, Vlado Nartnik, Marta Pirnat, Marija Smolič, Metka Zobec
21. SSJLK 1985 Silvija Borovnik, Anica Cedilnik, Andreja Duhovnik Antoni, Rosana Čop, Metka Čuk, Boža Krakar Vogel, Erika Kržišnik Kolšek, Alenka Markuž, Janja Nakrst, Vladimir Nartnik, Tone Perčič, Marta Pirnat, Jasmina Šuler, Metka Zobec
22. SSJLK 1986 Anica Cedilnik, Rosana Čop, Andreja Duhovnik Antoni, Jože Iskra, Alenka Jensterle, Boža Krakar Vogel, Erika Kržišnik Kolšek, Rajko Korošec, Alenka Markuž, Vlado Nartnik, Marta Pirnat, Vida Rus, Jasmina Šuler, Metka Zobec
23. SSJLK 1987 Silvija Borovnik, Anica Cedilnik, Jože Iskra, Alenka Jensterle, Rajko Korošec, Cvetka Lampreht, Alenka Markuž, Marjanca Mihelič, Janja Nakrst, Vlado Nartnik, Dragica Novak, Marta Pirnat, Vida Rus, Jasmina Šuler

24. SSJLK 1988 Anica Cedilnik, Andreja Duhovnik Antoni, Alenka Jensterle, Erika Kržišnik Kolšek, Cvetka Lampreht, Rada Lečič, Marjanca Mihelič, Vlado Nartnik, Mirjam Podsedenshek, Tone Pretnar, Vida Rus, Jasmina Šuler
25. SSJLK 1989 Rada Lečič, Tone Pretnar, Marjanca Mihelič, Vlado Nartnik, Erika Kržišnik Kolšek, Jože Iskra, Alenka Jensterle, Dragica Novak, Renata Zdravec, Anita Cedilnik
26. SSJLK 1990 Anica Cedilnik, Andreja Duhovnik Antoni, Jože Iskra, Rajko Korošec, Cvetka Lampreht, Rada Lečič, Albina Lipovec, Marjanca Mihelič, Vladimir Nartnik, Dragica Novak, Tone Perčič, Mirjam Podsedenshek, Vida Rus
27. SSJLK 1991 Erika Kržišnik Kolšek (vodja), Anica Cedilnik, Metka Čuk, Mateja Hočevar, Jože Iskra, Alenka Jensterle Doležal, Rajko Korošec, Cvetka Lampreht, Albina Lipovec, Marjanca Mihelič, Janja Nakrst, Vlado Nartnik, Tone Pretnar, Mojca Terseglav, Reneta Zdravec, Vera Zalokar
28. SSJLK 1992 Erika Kržišnik Kolšek (vodja), Anica Cedilnik, Mateja Hočevar, Jože Iskra, Zoltan Jan, Jana Kobav, Tinka Kos, Sergeja Kovše, Albina Lipovec, Marjanca Mihelič, Vlado Nartnik, Dragica Novak, Mirjam Podsedenshek, Tone Pretnar, Jasmina Šuler Galos, Mojca Terseglav, Nives Vidrih
29. SSJLK 1993 Erika Kržišnik Kolšek (vodja), Anica Cedilnik, Metka Čuk, Mateja Hočevar, Jasna Honzak Jahič, Jože Iskra, Adriana Krstič, Marjanca Mihelič, Vladimir Nartnik, Dragica Novak, Darja Peperko, Mateja Povalej, Marijan Pušavec, Igor Saksida, Jasmina Šuler Galos, Gita Vuga, Renata Zdravec
30. SSJLK 1994 Erika Kržišnik Kolšek (vodja), Aleksandra Bizjak, Anica Cedilnik, Mateja Hočevar, Zoltan Jan, Alenka Jensterle Doležal, Jana Kobav, Simona Kranjc, Adriana Krstič, Marjanca Mihelič, Vladimir Nartnik, Dragica Novak, Irena Novak Popov, Jasmina Šuler Galos, Gita Vuga, Renata Zdravec Pešec
31. SSJLK 1995 Marja Bešter (vodja), Mateja Hočevar Gragorič, Jasna Honzak Jahič, Alenka Jansterle Doležal, Simona Kranjc, Urška Krevs, Adriana Krstič, Erika Kržišnik, Rada Lečič, Marija Mercina, Irena Novak Popov, Jasmina Šuler Galos, Jana Unuk, Gita Vuga
32. SSJLK 1996 Marja Bešter (vodja), Mateja Hočevar Gregorič, Simona Kranjc, Adriana Krstič, Rada Lečič, Darka Tepina, Gita Vuga, Alenka Jensterle Doležal, Urška Krevs, Marija Mercina, Irena Novak Popov, Jasmina Šuler Galos, Jana Unuk
33. SSJLK 1997 Marko Stabej (vodja), Vojko Gorjanc, Sabina Grahek, Adriana Krstič, Marija Mercina, Irena Santoro, Darija Skubic, Peter Svetina, Jasmina Šuler Galos, Marko Trobevšek, Jana Unuk, Gita Vuga, Marija Zlatnar Moe

34. SSJLK 1998 Marko Stabej (vodja), Špela Čekada, Vojko Gorjanc, Darija Jakše, Simona Kranjc, Rada Lečič, Marija Mercina, Nataša Pirih, Irena Santoro, Peter Svetina, Andrej Šurla, Mateja Tiguršek, Marko Trobevšek, Marija Zlatnar Moe, Metka Zobec
35. SSJLK 1999 Nataša Pirih Svetina (vodja), Špela Čekada Zorn, Vojko Gorjanc, Silva Kastelic, Helena Kunster, Rada Lečič, Marija Mercina, Đurđa Strsoglavec, Peter Svetina, Darka Tepina Podgoršek, Mateja Tiguršek, Hotimir Tivadar, Marko Trobevšek, Marija Zlatnar Moe
36. SSJLK 2000 Simona Kranjc (vodja), Vojko Gorjanc, Silva Kastelic, Uršula Krevs, Helena Kuster, Rada Lečič, Nataša Logar, Irena Novak Popov, Darija Skubic, Mojca Smolej, Đurđa Strsoglavec, Mateja Tiguršek, Hotimir Tivadar, Tina Verovnik
37. SSJLK 2001 Simona Kranjc (vodja), Robert Cazinkič, Špela Čekada Zorn, Silva Kastelic, Helena Kuster, Rada Lečič, Nataša Logar, Irena Novak Popov, Bernarda Pavlovec, Đurđa Strsoglavec, Andrej Šurla, Mateja Tiguršek, Hotimir Tivadar, Tina Verovnik
38. SSJLK 2002 Simona Kranjc (vodja), Rada Lečič, Mateja Tiguršek, Mojca Smolej, Silva Kastelic, Špela Čekada Zorn, Andrej Šurla, Đurđa Strsoglavec, Mateja Pezdirc Bartol, Helena Kuster, Darija Skubic, Alojzija Zupan Sosič, Robert Cazinkič, Nataša Hribar, Nataša Komac, Jasmina Šuler Galos, Hotimir Tivadar
39. SSJLK 2003 Hotimir Tivadar (vodja), Robert Cazinkič, Nataša Hribar, Rada Lečič, Silva Kastelic, Helena Kuster, Darija Skubic, Mojca Smolej, Đurđa Strsoglavec, Mateja Tiguršek, Uroš Urbanija, Alojzija Zupan Sosič, Alenka Žbogar, Nataša Komac, Nina Novak
40. SSJLK 2004 Nataša Logar (vodja), Pavel Ocepek, Nina Gabrovšek, Silva Kastelic, Rada Lečič, Nataša Komac, Saša Poklač, Barbara Iskra, Đurđa Strsoglavec, Helena Kuster, Alojzija Zupan Sosič, Mateja Jemec, Tatjana Jamnik, Hotimir Tivadar

Anka Sollner Perdih
Filozofska fakulteta, Ljubljana

Bibliografsko kazalo seminarskih zbornikov 31 (1995) – 39 (2003)

Pričujoča bibliografija je nadaljevanje dveh popisov vsebine zbornikov predavanj Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture, ki že od leta 1965 vsako poletje poteka v Ljubljani. Prvi del, z naslovom *Bibliografsko kazalo seminarskih zbornikov*, je izšel ob 25. obletnici (SSJLK 25, 1989, 207–235), drugi ob 30. obletnici (SSJLK 30, 1994, 345–359) delovanja Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture. Prvega sta pripravila Alenka Logar Pleško in Tone Pretnar, drugega Alenka Logar Pleško.

Od 31. zbornika dalje imajo predavanja tudi tematske naslove. Ti so navedeni pri bibliografskem popisu zbornikov, ki so predmet te bibliografije. Bibliografsko kazalo je urejeno po abecednem redu avtorjev. Sledita še naslovno in imensko kazalo. Osnova za izdelavo bibliografije so bili zapisi v slovenskem vzajemnem katalogu COBISS, ki so jih prispevale Knjižnica Oddelka za slovenistiko in Oddelka za slavistiko, Narodna in univerzitetna knjižnica in Biblioteka Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

31. seminar: 26. 6. – 15. 7. 1995. Zbornik predavanj. Uredila Martina Orožen, za tisk pripravile Martina Orožen, Darinka Počaj Rus, Alenka Logar Pleško in Anka Sollner Perdih. Ljubljana, 1995. – 313 str.
Tematski naslov: Slovenski jezik, literatura in kultura v sodobnem svetu.
32. seminar: 24. 6. – 13. 7. 1996. Zbornik predavanj. Uredila Aleksandra Derganc, za tisk pripravile Aleksandra Derganc, Mojca Nidorfer, Alenka Logar Pleško in Anka Sollner Perdih. – Ljubljana, 1996. – 266 str.
Tematski naslov: Slovenski jezik, literatura in kultura in slovanski svet – stiki in vplivi.
33. seminar: 30. 6. – 19. 7. 1997. Zbornik predavanj. Uredila Aleksandra Derganc, za tisk pripravile Aleksandra Derganc, Manca Perko, Alenka Logar Pleško in Anka Sollner Perdih. – Ljubljana, 1997. – 320 str.
Tematski naslov: Ženska v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi.
34. seminar: 29. 6. – 18. 7. 1998. – Zbornik predavanj. Uredila Erika Kržišnik, za tisk pripravile Erika Kržišnik, Meta Lokar in Helena Podobnik. – Ljubljana, 1998. – 226 str.
Tematski naslov: Dežele in mesta v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi.

35. seminar: 28. 6. – 17. 7. 1999. Zbornik predavanj. Uredila Erika Kržišnik, za tisk pripravili Erika Kržišnik in Meta Lokar. – Ljubljana, 1999. – 288 str.
Tematski naslov: Slovenski jezik, literatura in kultura tukaj in zdaj.
36. seminar: 26. 6. – 15. 7. 2000. Zbornik predavanj. Uredila Irena Orel, za tisk pripravili Irena Orel in Meta Lokar. – Ljubljana, 2000. – 409 str.
Tematski naslov: Čas v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi.
37. seminar: 25. 6. – 14. 7. 2001. Zbornik predavanj. Uredila Irena Orel, za tisk pripravili Irena Orel in Meta Lokar. – Ljubljana, 2001. – 364 str.
Tematski naslov: Osredje in obrobje v slovenskem v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi.
38. seminar: 24. 6. – 13. 7. 2002. Zbornik predavanj. Uredila Boža Krakar Vogel, za tisk pripravile Boža Krakar Vogel, Meta Lokar, Urška Jarnovič, Bernarda Pavlovec. – Ljubljana, 2002. – 311 str.
Tematski naslov: Ustvarjalnost Slovencev po svetu.
39. seminar: 30. 6. – 19. 7. 2003. Slovenski jezik, literatura in kultura v izobraževanju. Zbornik predavanj. Uredila Boža Krakar Vogel, pripravile Boža Krakar Vogel, Metka Lokar, Nuša Drinovec, Urška Jarnovič. – Ljubljana, 2003. – 274 str.
Tematski naslov: Slovenski jezik, literatura in kultura v izobraževanju.

AHAČIČ Pollak, Marija		BERGAMO, Marija	
Pevski zbori v Torontu in okolici.		Iz rusko-slovenskih glasbenih odnosov:	
38. SSJLK, 203–204.	1	Aleksander Skrjabin – Lucijan Marija	
ANTIČ, Milica G.		Škerjanc : (povzetek).	
Ženske v slovenski politiki.		32. SSJLK, 191–193.	6
32. SSJLK, 207–223.	2	BESEDNJAK, Maja	
ARHAR, Špela		Vipavska dolina in Goriška Brda –	
O naboru in predstavitvi slenga v slovar-		tukaj in zdaj.	
ju Slovenskega pravopisa.		35. SSJLK, 279–288.	7
38. SSJLK, 251–254.	3	BEŠTER, Marja	
BABIČ, Vanda		»Govorjenje na fanta«	
Slovenščina med slovanskimi jeziki.		v gorenjskem narečju.	
37. SSJLK, 281–299.	4	34. SSJLK, 71–80.	8
BENEDETIČ, Ana		BEŠTER, Marja	
Zgodovina visokega šolstva oziroma		Raba poimenovanj za ženske osebe v	
univerze na Slovenskem.		uradovanih besedilih.	
36. SSJLK, 261–270.	5	33. SSJLK, 9–23.	9

BEŠTER, Marja			
Sodobno pojmovanje pismenosti in pouk slovenskega jezika v šolah v Republiki Sloveniji.			
39. SSJLK, 57–81.	10		
BIRK, Matjaž			
Središčnost obrobnege – o odnosu med nemško in slovensko kulturo v časopisu Illyrisches Blatt (Ljubljana, 1819–1849).			
37. SSJKL, 71–92.	11		
BJELČEVIČ, Aleksander			
Primerjalna slovanska metrika: zgodovina projekta in njegove metode.			
32. SSJLK, 89–100.	12		
BJELČEVIČ, Aleksander			
Začetki slovenskega posvetnega verza : (od Pisanic do Prešerna).			
36. SSJLK, 317–333.	13		
BLATNIK, Andrej			
Kdo mori slovenske žanrske pisce? : (2001 remiks).			
37. SSJLK, 93–103.	14		
BLAŽIČ, Milena			
Ustvarjalno pisanje pri pouku književnosti.			
39. SSJLK, 237–250.	15		
BOROVNIK, Silvija			
Slovenska književnost na avstrijskem Koroškem – s posebnim ozirom na delo Florjana Lipuša.			
31. SSJLK, 80–101.	16		
BOROVNIK, Silvija			
Slovenska proza na prelomu novega tisočletja.			
35. SSJLK, 93–115.	17		
BOROVNIK, Silvija			
Sodobna slovenska ženska literatura, s posebnim ozirom na nekatera najnovejša dela v devetdesetih letih (Berte Bojetu, Maje Novak).			
33. SSJLK, 83–100.	18		
BRATUŽ, Lojzka			
Literarna podoba Gorice, mesta ob zahodni slovenski meji.			
37. SSJLK, 105–114.	19		
BREGANT, Mihael			
Župančičeva Veronika Deseniška.			
33. SSJLK, 101–110.	20		
DERGANC, Aleksandra			
Nekatere paralele v zgodovini dvojine v slovanskih jezikih.			
32. SSJLK, 7–16.	21		
DERGANC, Aleksandra			
Spremna beseda.			
32. SSJLK, [1].	22		
DERGANC, Aleksandra			
Spremna beseda.			
33. SSJLK, [1].	23		
DOMEJ, Teodor			
Geneza slovenske standardne izreke – s posebnim ozirom na Koroško : (do leta 1870).			
31. SSJLK, 7–19.	24		
DRNOVŠEK, Marjan			
Kulturna in šolska dejavnost med slovenskimi izseljenci v Evropi v 20. stoletju.			
38. SSJLK, 149–162.	25		
DULAR, Janez			
Pravopisni kompromis ali kompromisni pravopis?			
38. SSJLK, 215–218.	26		
FIKFAK, Jurij			
Od sedanjika narodopisja (ljudske kulture) do narodopisnega sedanjika			
36. SSJLK, 271–284.	27		
FURLAN, Metka			
Bezljajev Etimološki slovar slovenskega jezika : ob izidu tretje knjige / Metka Furlan in Marko Snoj.			
32. SSJLK, 17–25.	28		

FURLAN, Metka Iz slovenske etimološke delavnice / Metka Furlan, Marko Snoj. – 33. SSJLK, 295–308.	29	GOROPEVŠEK, Branko Celje na meji evropskega vzhoda in zahoda skozi čas : (oris razvoja slovenske kulture v Celju 1850–1918). 34. SSJLK, 151–169.	40
GABRIČ, Aleš Šolski sistem, slovenščina in pismenost na Slovenskem. 39. SSJLK, 161–175.	30	GRANDA, Stane Poosamosvojitveni pogled na slovensko preteklost = s posebnim ozirom na kulturnozgodovinsko problematiko. 36. SSJLK, 349–363.	41
GANTAR Godina, Irena Oris slovensko-slovanskih stikov do 1914. 32. SSJLK, 195–203.	31	GROS, Jerneja Sinteza slovenskega govora – jezikoslovni vidiki. 37. SSJLK, 21–31.	42
GLUŠIČ, Helga Odmevnost Jančarjevega literarnega dela v svetu. 31. SSJLK, 103–109.	32	HLADNIK, Miran »Bodi svojemu možu pokorna!« : (ženska v minuli slovenski prozi). 33. SSJLK, 111–122.	43
GLUŠIČ, Helga Slovenska sodobna proza. 32. SSJLK, 101–108.	33	HLADNIK, Miran Čas v slovenskem zgodovinskem romanu. 36. SSJLK, 113–137.	44
GLUŠIČ, Helga Slovenski roman devetdesetih let. 33. SSJLK, 265–280.	34	HLADNIK, Miran Evropa in Amerika pa slovenska literarna veda. 31. SSJLK, 111–121.	45
GOLEŽ Kaučič, Marjetka Podoba ženske v slovenski ljudski pripovedni pesmi. 33. SSJLK, 225–242	35	HLADNIK, Miran Ne, na parnas pa že ne! 37. SSJLK, 115–138.	46
GORJANC, Vojko Jezikovna infrastruktura : kje je tu slovenščina? 38. SSJLK, 257–270.	36	HLADNIK, Miran Regionalizem in slovenska književnost. 34. SSJLK, 103–114.	47
GORJANC, Vojko Korpusi v jezikoslovju in korpus slovenskega jezika FIDA. 35. SSJLK, 47–59.	37	HLADNIK, Miran Slovani v slovenski zgodovinski povesti. 32. SSJLK, 109–127.	48
GORJANC, Vojko Nekatere možnosti jezikoslovne izrabe enojezikovnih korpusov. 36. SSJLK, 335–348.	38	HLADNIK, Miran Slovenski zgodovinski roman danes. 35. SSJLK, 117–136.	49
GORJANC, Vojko Objektiviziran pogled na jezik in Slovenski pravopis. 38. SSJLK, 225–228.	39	HONZAK Jahič, Jasna Slovenski jezikoslovci v slovanskem svetu. 38. SSJLK, 55–70.	50

JAKOPIN, Franc		KERN Slapar, Irma	
Slovensko knjižno besedišče v stiku z		Gorenjska literarna magistrala.	
drugimi slovanskimi jeziki.		36. SSJLK, 379–396.	61
32. SSJLK, 27–35.	51	KOCJAN Barle, Marta	
JAKOPIN, Franc		Normiranje polcitatnih lastnih imen	
Ženskost v slovanskih priimkih.		v SP 2001.	
33. SSJLK, 25–31.	52	38. SSJLK, 247–249.	62
JERMAN, Frane		KOMELJ, Milček	
Slovenska filozofska misel in svet.		Pogled na središčnost in obrobnost v	
31. SSJLK, 207–211.	53	slovenski likovni umetnosti.	
JEŽ, Niko		37. SSJLK, 175–187.	63
Razvojna dinamika slovensko-poljskih		KOROŠEC, Paola	
literarnih stikov.		Materialna dediščina alpskih Slovanov.	
32. SSJLK, 129–137.	54	37. SSJLK, 189–200.	64
JEŽ, Niko		KOŠIR, Manca	
Vojeslav Mole – dvosmerno delovanje		Množična občila kot oblikovalci kulturne	
med Krakovom in Ljubljano.		zavesti.	
38. SSJLK, 133–146.	55	39. SSJLK, 187–200.	65
JURAK, Mirko		KOVAČIČ, Irena	
Književno ustvarjanje slovenskih		Prevajanje v učenju slovenščine	
izseljencev v Kanadi in Avstraliji.		kot tujega jezika.	
38. SSJLK, 73–89.	56	39. SSJLK, 213–220.	66
JUVAN, Marko		KOZÁR, Aleš	
Slovenska literatura, postmodernizem,		Slovenska književnost na Češkem.	
postkomunizem in nacionalna država :		39. SSJLK, 141–147.	67
(iz 80. v 90. leta).		KRAKAR Vogel, Boža	
31. SSJLK, 123–139.	57	Konservativnost in inovativnost novega	
KANTE, Božidar		učnega načrta za pouk književnosti	
Sodobna literarna veda in filozofija		v gimnazijah.	
na Slovenskem : primer		35. SSJLK, 161–178.	68
poststrukturalizma.		KRAKAR Vogel, Boža	
35. SSJLK, 137–145.	58	Spremembe v srednješolskem pouku	
KEBER, Janez		književnosti ob koncu 20. stoletja.	
Ženska imena v Sloveniji.		39. SSJLK, 109–123.	69
33. SSJLK, 33–43.	59	KRALJ, Lado	
KENDA Jež, Karmen		Čas drame je zmeraj sedanjost.	
Posebnosti (slovenskega) narečnega		36. SSJLK, 139–148.	70
slovaropisja / Karmen Kenda Jež in		KRAMBERGER, Anton	
Peter Weiss.		Novejše teze o mediatorski vlogi	
35. SSJLK, 27–46.	60	nacionalnih elit, razmislek o Sloveniji.	
		35. SSJLK, 209–215.	71

KRANJC, Simona		LOGAR, Nataša	
Pouk slovenskega jezika v osnovni šoli.		Računalniško izrazje v Slovenskem	
39. SSJLK, 37–55.	72	pravopisu 2001.	
KRANJC, Simona		38. SSJLK, 229–233.	83
Slovenistike po svetu.		MARENTIČ Požarnik, Barica	
39. SSJLK, 207–210.	73	Izobraževanje učiteljev med izzivi časa	
KREČIČ, Peter		in akademsko tradicijo.	
Arhitekt Jože Plečnik na praškem gradu.		39. SSJLK, 177–185.	84
32. SSJLK, 205–218.	74	MARKIČ, Jasmina	
KRŽIŠNIK, Erika		Odsevi španščine v slovenščini.	
Kdo govori kako.		38. SSJLK, 44–54.	85
33. SSJLK, 45–56.	75	MASTNAK, Tanja	
KRŽIŠNIK, Erika		O likovnih umetnicah v Sloveniji.	
Knjižnojezikovna norma v		33. SSJLK, 243–250.	86
»argentinskoslovenski« Svobodni		MATIČETOV, Milko	
Sloveniji.		V mednarodni okvir vpeta slovenska	
38. SSJLK, 21–40.	76	ljudska pravljica (sporočilo treh izbranih	
KRŽIŠNIK, Erika		zgledov).	
Metafore, v katerih živimo tukaj in		31. SSJLK, 219–231.	87
zdaj / Erika Kržišnik, Marija Smolič.		MERCINA, Marija	
35. SSJLK, 61–80.	77	Oblikovanje časa v Pomladnem dnevu	
KRŽIŠNIK, Erika		Cirila Kosmača.	
»Slike« časa v slovenskem jeziku /		36. SSJLK, 149–164.	88
Erika Kržišnik, Marija Smolič.		MERŠE, Majda	
36. SSJLK, 7–19.	78	Vid in čas v Trubarjevih in Dalmatinovih	
KRŽIŠNIK, Erika		biblijskih prevodih .	
Slovenski knjižni jezik – kratek pregled :		36. SSJLK, 21–34.	89
(teze).		MIKLIČ, Tjaša	
39. SSJLK, 221–222.	79	Raba slovenskih glagolskih oblik v luči	
KRŽIŠNIK, Erika		časovnosti, dobnosti, vidskosti in	
Socialna zvrstnost in frazeologija.		naklonskosti.	
34. SSJLK, 53–69.	80	37. SSJLK, 301–318.	90
KUNAVER, Dušica		MIKOLIČ, Vesna G.	
Slovenske ljudske šege od pomladi		Slovenska Istra kot odprta vrata	
do zime.		Slovenije.	
37. SSJLK, 201–212.	81	37. SSJLK, 349–364.	91
KUNAVER, Jurij		MISLEJ, Irene	
Specifičnosti slovenskega geografskega		Slovenski izseljenski likovni umetniki v	
prostora v primerjavi z evropskim		Novem svetu – tri usode.	
sosedstvom.		38. SSJLK, 177–185.	92
31. SSJLK, 213–217.	82		

MUSEK, Janek		OREL, Irena	
Slovenci v luči mednarodnih in		Osrednje in obrobno v zgodovini	
medkulturnih psiholoških primerjav.		slovenskega jezika : (na primeru	
35. SSJLK, 181–200.	93	izzaimenskih okoliščinskih prislovov	
NEČAK Lük, Albina		v knjižnih različicah na prehodu iz	
Življenje na narodno mešanih območjih		18. v 19. stoletje).	
v Sloveniji : prispevek za okroglo mizo		37. SSJLK, 33–55.	104
Slovenščina v Evropi, Evropa v		OREL, Irena	
slovenščini.		Razvoj slovenskega besedišča od	
37. SSJLK, 271–277.	94	Megiserja do Pleteršnika.	
NEČAK, Dušan		31. SSJLK, 245–258.	105
Sodobna slovenska zgodovina danes.		OREL, Irena	
35. SSJLK, 201–208.	95	Slovansko besedje v	
NOVAK Popov, Irena		nemško-slovenskem slovarju	
Časovna strukturiranost in tematizacija		iz l. 1860.	
časa v slovenski liriki.		32. SSJLK, 37–51.	106
36. SSJLK, 165–184.	96	OROŽEN, Martina	
NOVAK Popov, Irena		Spremna beseda.	
Dežele in mesta v slovenski poeziji.		31. SSJLK, 3–4.	107
34. SSJLK, 83–101.	97	OSOLNIK, Vladimir	
NOVAK Popov, Irena		Slovenski vplivi v južnoslovanskih	
Poezija slovenskih pesnic.		literarnih vedah.	
33. SSJLK, 123–143.	98	32. SSJLK, 139–155.	108
NOVAK Popov, Irena		OŽBOT, Martina	
Slovenska poezija in njeni odmevi		Nekateri problemi prevajanja	
v svetu.		literarnozgodovinskih besedil iz	
31. SSJLK, 141–161.	99	italijanščine v slovenščino.	
NOVAK Popov, Irena		31. SSJLK, 259–277.	109
Sodobna slovenska poezija.		PATERNU, Boris	
38. SSJLK, 271–281.	100	Nacionalno in univerzalno	
NOVAK Popov, Irena		v Prešernovi poeziji.	
Sodobna slovenska poezija: odprta		36. SSJLK, 185–190.	110
vprašanja kanona in poučevanja.		PAVIČIČ, Mladen	
39. SSJLK, 125–139.	101	O sodobnih učbenikih slovenskega	
OGRIN, Dušan		knjižnega jezika za tujce.	
Raznovrstnost slovenske krajine in		31. SSJLK, 21–33.	111
ohranitev njene prepoznavnosti.		PELKO, Stojan	
34. SSJLK, 139–149.	102	Slovenski film devetdesetih :	
OREL, Irena		Stereotip ali Outsajder?	
Dežele v besedi – besede v deželah.		35. SSJLK, 229–237.	112
34. SSJLK, 35–52.	103		

PETAUER, Milena			
»Pozdravljena bodi ljuba dežela Štajerska« : (A. M. Slomšek).			
39. SSJLK, 253–268.	113		
PETRIČ, Jerneja			
Književnost drugega rodu slovenskih priseljencev v ZDA in problem njihove identitete.			
38. SSJLK, 91–100.	114		
PIRJEVEC, Marija			
Nekatere tipološke črte slovenskega pripovedništva na Tržaškem : (ob pisateljih Borisu Pahorju in Alojzu Rebuli).			
31. SSJLK, 163–174.	115		
POGORELEC, Breda			
Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika.			
31. SSJLK, 279–295.	116		
POGORELEC, Breda			
»Slovanska« ali »slovenska« naravnost načrtovanja slovenskega knjižnega jezika v drugi polovici 19. stoletja : (teze).			
32. SSJLK, 53–54.	117		
POGORELEC, Breda			
Slovanski vplivi na oblikovanje slovenskega knjižnega jezika od 16. do 20. stoletja : (teze).			
32. SSJLK, 247.	118		
POGORELEC, Breda			
Slovenski knjižni jezik: jezikovno načrtovanje in jezikovna politika v preteklosti in danes : (teze) / Breda Pogorelec, Majda Kaučič Baša, Marko Stabej.			
31. SSJLK, 35–36.	119		
PONIŽ, Denis			
Sodobna slovenska dramatika : (poskus kritičnega pregleda).			
31. SSJLK, 297–308.	120		
POŽGAJ Hadži, Vesna			
Hrvaščina in slovenščina – kontrastivna predstavitev.			
32. SSJLK, 249–259.	121		
POŽGAJ Hadži, Vesna			
Nekatere pasti pri prevajanju iz slovenščine v hrvaščino (in narobe).			
35. SSJLK, 241–254.	122		
POŽGAJ Hadži, Vesna			
Prevajanje preteklika : (na primeru Pripovedk iz davnine Ivane Brlić Mažuranič).			
36. SSJLK, 35–47.	123		
POŽGAJ Hadži, Vesna			
Sistemske izgovorne napake na osnovi hrvaško-slovenske jezikovne interference / [prevod Marija Smolić].			
31. SSJLK, 37–53.	124		
POŽGAJ Hadži, Vesna			
Tudi to je slovenščina / Vesna Požgaj Hadži, Ina Ferbežar.			
37. SSJLK, 57–68.	125		
REPE, Božo			
Zakaj slovenska neodvisnost?			
37. SSJLK, 229–246.	126		
RIZMAN, Rudi			
Multikulturalizem in izzivi globalizacije.			
34. SSJLK, 125–135.	127		
ROT, Andrej			
Ustvarjalnost Slovencev po svetu.			
38. SSJLK, 201.	128		
ROTAR, Janez			
Balade Petrice Kerempuha Miroslava Kreže in vprašanje poliglosije.			
32. SSJLK, 157–173.	129		
ROTAR, Janez			
Ženska pisava v narodnih baladah : socialnoantropološke določnice.			
33. SSJLK, 123–143.	130		

ROZMAN, Andrej Jernej Kopitar, Martin Hamuljak in Pavel Jozef Šafárik. 32. SSJLK, 219–227.	131	SMOLIČ, Marija Slovenija: dežela – kultura – ljudje. 33. SSJLK, 289–294.	142
SAKSIDA, Igor Komunikacijski pouk književnosti v osnovni šoli. 39. SSJLK, 93–108.	132	SMOLIČ, Marija Slovenske krajine v oblikovanju kulturne dediščine in življenjskih vzorcev. 34. SSJLK, 215–226.	143
SAKSIDA, Igor Mladinska književnost Mirka Kunčiča. 31. SSJLK, 175–190.	133	SMOLIČ, Marija Slovenski prostor ob slovesu 20. stoletja. 35. SSJLK, 255–271.	144
SAKSIDA, Igor Punčka v slovenski mladinski poeziji. 33. SSJLK, 157–189.	134	SNOJ, Jerica Nekatere značilnosti slovarskega sestavka novega Slovenskega pravopisa. 38. SSJLK, 219–223.	145
SKAZA, Aleksander F. M. Dostojevski v slovenski literarni kritiki in literarni vedi. 32. SSJLK, 175–187.	135	STABEJ, Marko Besediloslovna stilistika slovenskih pesniških besedil (razvojni pogled). 31. SSJLK, 309–313.	146
SKOBERNE, Peter Potep med Krasom in morjem. 32. SSJLK, 263–266.	136	STABEJ, Marko Oblikovanje knjižnega jezika v 19. stoletju med narodno enotnostjo in socialno razločevalnostjo. 34. SSJLK, 19–33.	147
SMOLE, Vera Časovni prislovi v slovenskih narečjih : (po gradivu za SLA). 36. SSJLK, 49–55.	137	STABEJ, Marko Seksizem kot jezikovnopolitični problem. 33. SSJLK, 57–68.	148
SMOLE, Vera Slovenska narečja in zanimivejši pojavi v razvoju kratkega vokalizma. 33. SSJLK, 281–288.	138	STABEJ, Marko Slovenščina od pet do glave. 39. SSJLK, 83–90.	149
SMOLE, Vera Slovenske dežele in njihova narečja. 34. SSJLK, 205–214.	139	STABEJ, Marko Slovenščina v Evropi, Evropa v slovenščini : premislek pred okroglo mizo. 37. SSJLK, 261–270.	150
SMOLIČ, Marija Ljubljana – kulturnozgodovinski ogled. 35. SSJLK, 275–278.	140	STANONIK, Marija Kakor ti meni, tako jaz tebi! 34. SSJLK, 187–201.	151
SMOLIČ, Marija Predstavljanje dežele v učbenikih in tečajih slovenščine kot drugega/tujega jezika / Marija Smolič, Nataša Pirih. 34. SSJLK. 171–186	141	STANONIK, Marija Kategorija časa v slovenski slovstveni folklori. 36. SSJLK, 191–224.	152

STANONIK, Marija		ŠIFRER, Jože	
Prizadevanja, da bi v zbirki Glasovi tudi		Kulturna dediščina od radovljiške	
slovenski izseljenci dobili svojo knjigo.		Dežele do Bohinja.	
38. SSJLK, 283–290.	153	36. SSJLK, 397–409.	163
STANOVNIK, Majda		ŠIVIC Dular, Alenka	
Stoletje upov in uspehov slovenske		Letni časi po slovensko.	
književnosti v prevodih.		36. SSJLK, 63–84.	164
31. SSJLK, 191–204.	154	ŠIVIC Dular, Alenka	
STEFANIJA, Dragi		Slovenščina med slovanskimi jeziki :	
Slovenci o Makedoniji in Makedoncih.		(teze).	
32. SSJLK, 229–241.	155	32. SSJLK, 261.	165
STRNAD, Janez		ŠMITEK, Zmago	
O času v fiziki.		Po stezah slovenskih potopiscev.	
36. SSJLK, 285–293.	156	38. SSJLK, 187–198.	166
STRISOGLAVEC, Đurđa		ŠTRANCAR, Marjan	
Kresnik in Ksaver Šandor Gjalski		Sodobna slovenska drama.	
skozi čas.		39. SSJLK, 223–236.	167
36. SSJLK, 225–241.	157	ŠUMI, Nace	
SVETINA, Peter		Nekateri problemi slovenske	
Kdo v Ljubljani rabuta krofe :		umetnosti 20. stoletja.	
dogajališča slovenske mladinske		31. SSJLK, 233–238.	168
kriminalke.		ŠUMI, Nace	
34. SSJLK, 115–121.	158	Regionalne značilnosti umetnosti	
SVETINA, Peter		na Slovenskem : teze.	
Žanrski umor? : primer Novakova-		34. SSJLK, 137.	169
Tribuson : preiskava sodobne slovenske		ŠUMI, Nace	
in hrvaške kriminalke / Peter Svetina in		Slovensko-češki stiki v likovni	
Đurđa Strisoglavac.		umetnosti : (povzetek).	
35. SSJLK, 147–159.	159	32. SSJLK, 243–244.	170
SVETINA, Peter		TAVČAR, Zora	
Ženska v slovenski umetni baladi		Značilnejše poteze in pomembni	
19. stoletja.		dosežki slovenske izseljenske	
33. SSJLK, 191–204.	160	literature in kulture v 20. stoletju :	
SVETLIK, Ivan		(Južna Amerika kot najizrazitejši	
Slovensko izobraževanje		prispevek).	
za danes in jutri : (teze).		38. SSJLK, 101–118.	171
39. SSJLK, 203–206.	161	TERSEGLAV, Marko	
ŠABEC, Nada		»Luči ôdpri vrata, krajina mi bela«	
Usoda slovenskega jezika med		(O. Župančič).	
Slovenci po svetu.		38. SSJLK, 293–303.	172
38. SSJLK, 7–20.	162		

TERSEGLAV, Marko			
»Veš, zdaj je Bela krajina – kakor ljubezen najina« (L. Krakar).			
33. SSJLK, 309–320.	173		
TOPORIŠIČ, Jože			
Slovenski jezikoslovci zunaj domovine v svojih knjižnih izdajah.			
32. SSJLK, 55–75.	174		
TOPORIŠIČ, Jože			
Tuji raziskovalci slovenščine : (knjižne objave).			
31. SSJLK, 55–65.	175		
TOPORIŠIČ, Tomaž			
Slovensko gledališče med domom in svetom.			
31. SSJLK, 239–241.	176		
TÓTH, Cvetka			
Volja kot prvobitna sila – qualitas occulta.			
37. SSJLK, 247–257.	177		
URŠIČ, Marko			
Trije časi v filozofiji in književnosti.			
36. SSJLK, 295–304.	178		
VALENČIČ, Joseph			
Z delom uma in srca – ustvarjalnost med Slovenci v Severni Ameriki.			
38. SSJLK, 163–176.	179		
VERGINELLA, Marta			
Čas in zgodovina, čas v zgodovini.			
36. SSJLK, 305–313.	180		
VERGINELLA, Marta			
Od gospodinj do soprog.			
33. SSJLK, 251–261.	181		
VEROVNIK, Tina			
Pravila v slovarju, slovar v pravilih.			
38. SSJLK, 241–246.	182		
VIDOVIČ Muha, Ada			
Čas in prostor, ujeta v slovenski slovar 20. stoletja : (poudarek na komunikacijskem vidiku Slovarja slovenskega knjižnega jezika).			
35. SSJLK, 7–26.	183		
VIDOVIČ Muha, Ada			
Čas v besedi : (tipologija leksikalne večpomenskosti).			
36. SSJLK, 85–109.	184		
VIDOVIČ Muha, Ada			
Dinamika lektoratov slovenščine po svetu.			
31. SSJLK, 67–85.	185		
VIDOVIČ Muha, Ada			
Kaj je novega v knjižnem jeziku? : ob izidu Slovenskega pravopisa.			
38. SSJLK, 207–213.	186		
VIDOVIČ Muha, Ada			
Kocbekov in Voduškov delež v slovenski jezikoslovni misli.			
34. SSJLK, 7–17.	187		
VIDOVIČ Muha, Ada			
Moč in nemoč slovenskega knjižnega jezika ali, če bi sledili nekaj več kot 30 let stari dihotomiji Dušana Pirjevca narod kot nacija – nacionalni, vsaj implicitno knjižni jezik, in narod kot jezikovno-kulturna skupnost – materni jezik.			
37. SSJLK, 7–18.	188		
VIDOVIČ Muha, Ada			
Prvine družbene prepoznavnosti ženske prek poimenovalne tipologije njenih dejavnosti, lastnosti.			
33. SSJLK, 69–79.	189		
VIDOVIČ Muha, Ada			
Slovenistično jezikoslovje – iskanje ustvarjalnega razmerja med globalnim in nacionalnim : (razmislek ob jezikoslovnih študijskih programih slovenščine.			
39. SSJLK, 7–18.	190		
VIDOVIČ Muha, Ada			
Tvornost razmerja med slovenskim in češkim jezikoslovjem 20. stoletja.			
32. SSJLK, 77–85.	191		

VINTAR, Špela			
Računalniška orodja za jezikoslovce in prevajalce.			
37. SSJLK, 319–332.	192		
VIRK, Tomo			
Perspektive leposlovja in vede o njem ob koncu tisočletja.			
35. SSJLK, 83–91.	193		
VOGEL, Jerica			
Izhodišča sodobnega pouka slovenskega jezika v gimnaziji in novosti pri maturitetnem izpitu.			
39. SSJLK, 19–35.	194		
ZABEL, Igor			
Slovenska umetnost v devetdesetih.			
35. SSJLK, 217–228.	195		
ZAKRAJŠEK, Katjuša			
Kultura in slovar : (prevajanje slovenskega kulturološkega besedja).			
36. SSJLK, 365–375.	196		
ZAKRAJŠEK, Katjuša			
Slovenski homonimi in dvojezični slovar.			
37. SSJLK, 333–345.	197		
ZGAGA, Pavel			
Izobraževanje in izzivi globalizacije.			
39. SSJLK, 151–159.	198		
ZUPAN Sosič, Alojzija			
Drugačne skrivnosti : (podeželje in mesto v sodobnem slovenskem romanu).			
37. SSJLK, 139–153.	199		
ZUPAN Sosič, Alojzija			
Ptiči, hrošči in androidi v smaragdnem mestu : (sodobni slovenski antiutopični roman ob koncu stoletja).			
36. SSJLK, 243–257.	200		
ŽELE, Andreja			
Slovenski pravopis z vidika vezljivostne aktualizacije starih in novih glagolov.			
38. SSJLK, 235–240.	201		
ŽITNIK, Janja			
Naj še pišem v materinščini? – Slovenski zdomski književniki v multikulturnem okolju.			
38. SSJLK, 119–132.	202		
ŽITNIK, Janja			
Slovenski izseljenski pisci in literarno povratništvo.			
37. SSJLK, 155–172.	203		

Naslovno kazalo

Arhitekt Jože Plečnik na praškem gradu	74	Celje na meji evropskega vzhoda in zahoda skozi čas	40
Balade Petrice Kerempuha Miroslava		Čas drame je zmeraj sedanjost	70
Krleže in vprašanje poliglosije	129	Čas in prostor, ujeta v slovenski slovar	
Besediloslovna stilistika slovenskih pesniških besedil (razvojni pogled)	146	20. stoletja	183
Bezlajev Etimološki slovar slovenskega jezika	28	Čas in zgodovina, čas v zgodovini	180
»Bodi svojemu možu pokorna!«	43	Čas v besedi	184
		Čas v slovenskem zgodovinskem romanu	44

Časovna strukturiranost in tematizacija		Kakor ti meni, tako jaz tebi!	151
časa v slovenski liriki	96	Kategorija časa v slovenski slovstveni	
Časovni prislovi v slovenskih narečjih	137	folklori	152
		Kdo govori kako	75
Dežele in mesta v slovenski poeziji	97	Kdo mori slovenske žanrske pisce?	14
Dežele v besedi – besede v deželah	103	Kdo v Ljubljani rabuta krofe	158
Dinamika lektoratov slovenščine		Književno ustvarjanje slovenskih	
po svetu	185	izseljencev v Kanadi in Avstraliji	56
Drugačne skrivnosti	199	Književnost drugega rodu slovenskih	
		priseljencev v ZDA in problem njihove	
Evropa in Amerika pa slovenska literarna		identitete	114
veda	45	Knjižnojezikovna norma v »argentinsko-	
F. M. Dostojevski v slovenski literarni		skoslovenski« Svobodni Sloveniji	76
kritiki in literarni vedi	135	Kocbekov in Voduškov delež v slovenski	
		jezikoslovni misli	187
Geneza slovenske standardne izreke –		Komunikacijski pouk književnosti v	
s posebnim ozirom na Koroško	24	osnovni šoli	132
Gorenjska literarna magistrala	61	Konservativnost in inovativnost novega	
»Govorjenje na fanta« v gorenjskem		učnega načrta za pouk književnosti	
narečju	8	v gimnazijah	68
Hrvaščina in slovenščina – kontrastivna		Korpusi v jezikoslovju in korpus	
predstavitev	121	slovenskega jezika FIDA	37
		Kresnik in Ksaver Šandor Gjalski	
Iz rusko-slovenskih glasbenih odnosov:		skozi čas	157
Aleksander Skrjabin – Lucijan Marija		Kultura in slovar	196
Škerjanc	6	Kulturna dediščina od radovljiške Dežele	
Iz slovenske etimološke delavnice	29	do Bohinja	163
Izhodišča sodobnega pouka		Kulturna in šolska dejavnost med	
slovenskega jezika v gimnaziji in		slovenskimi izseljenci v Evropi v	
novosti pri maturitetnem izpitu	194	20. stoletju	25
Izobraževanje in izzivi globalizacije	198	Letni časi po slovensko	164
Izobraževanje učiteljev med izzivi časa		Literarna podoba Gorice, mesta ob	
in akademsko tradicijo	84	zahodni slovenski meji	19
		Ljubljana – kulturnozgodovinski ogled	140
Jernej Kopitar, Martin Hamuljak in		»Luči ôdpri vrata, krajina mi bela«	
Pavel Jozef Šafárik	131	(O. Župančič)	172
Jezikovna infrastruktura	36	Materialna dediščina alpskih Slovanov	64
Kaj je novega v knjižnem jeziku?	186	Metafore, v katerih živimo tukaj in zdaj	77
		Mladinska književnost Mirka Kunciča	133

Množična občila kot oblikovalci kulturne zavesti	65	O sodobnih učbenikih slovenskega knjižnega jezika za tujce	111
Moč in nemoč slovenskega knjižnega jezika ali, če bi sledili nekaj več kot 30 let stari dihotomiji Dušana Pirjevca narod kot nacija – nacionalni, vsaj implicitno knjižni jezik, in narod kot jezikovno-kulturna skupnost – materni jezik	188	Objektiviziran pogled na jezik in Slovenski pravopis	39
Multikulturalizem in izzivi globalizacije	127	Oblikovanje časa v Pomladnem dnevu Cirila Kosmača	88
Nacionalno in univerzalno v Prešernovi poeziji	110	Oblikovanje knjižnega jezika v 19. stoletju med narodno enotnostjo in socialno razločevalnostjo	147
Naj še pišem v materinščini? – Slovenski zdomski književniki v multikulturnem okolju	202	Od gospodinj do soprog	181
Ne, na parnas pa že ne!	46	Od sedanjika narodopisja (ljudske kulture) do narodopisnega sedanjika	27
Nekatere možnosti jezikoslovne izrabe enojezikovnih korpusov	38	Odmevnost Jančarjevega literarnega dela v svetu	32
Nekatere paralele v zgodovini dvojine v slovanskih jezikih	21	Odsevi španščine v slovenščini	85
Nekatere pasti pri prevajanju iz slovenščine v hrvaščino (in narobe)	122	Oris slovensko-slovanskih stikov do 1914	31
Nekatere tipološke črte slovenskega pripovedništva na Tržaškem	115	Osrednje in obrobno v zgodovini slovenskega jezika	104
Nekatere značilnosti slovarskega sestavka novega Slovenskega pravopisa	145	Perspektive leposlovja in vede o njem ob koncu tisočletja	193
Nekateri problemi prevajanja literarnozgodovinskih besedil iz italijanščine v slovenščino	109	Pevski zbori v Torontu in okolici	1
Nekateri problemi slovenske umetnosti 20. stoletja	168	Po stezah slovenskih potopiscev	166
Normiranje polcitatnih lastnih imen v SP 2001	62	Podoba ženske v slovenski ljudski pripovedni pesmi	35
Novejše teze o mediatorski vlogi nacionalnih elit, razmislek o Sloveniji	71	Poezija slovenskih pesnic	98
O času v fiziki	156	Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika	116
O likovnih umetnicah v Sloveniji	86	Pogled na središčnost in obrobnost v slovenski likovni umetnosti	63
O naboru in predstavitvi slenga v slovarju Slovenskega pravopisa	3	Poosamosvojitveni pogled na slovensko preteklost – s posebnim ozirom na kulturnozgodovinsko problematiko	41
		Posebnosti (slovenskega) narečnega slovaropisja	60
		Potep med Krasom in morjem	136
		Pouk slovenskega jezika v osnovni šoli »Pozdravljena bodi ljuba dežela Štajerska«	113
		Pravila v slovarju, slovar v pravilih	182

Pravopisni kompromis ali kompromisni pravopis?	26	Sinteza slovenskega govora – jezikoslovni vidiki	42
Predstavljanje dežele v učbenikih in tečajih slovenščine kot drugega/tujega jezika	141	Sistemske izgovorne napake na osnovi hrvaško-slovenske jezikovne interference	124
Prevajanje preteklika	123	»Slike« časa v slovenskem jeziku	78
Prevajanje v učenju slovenščine kot tujega jezika	66	Slovani v slovenski zgodovinski povesti	48
Primerjalna slovanska metrika: zgodovina projekta in njegove metode	12	»Slovanska« ali »slovenska« naravnost načrtovanja slovenskega knjižnega jezika v drugi polovici 19. stoletja	117
Prizadevanja, da bi v zbirki Glasovi tudi slovenski izseljenci dobili svojo knjigo	153	Slovanski vplivi na oblikovanje slovenskega knjižnega jezika od 16. do 20. stoletja	118
Prvine družbene prepoznavnosti ženske prek poimenovalne tipologije njenih dejavnosti, lastnosti	189	Slovansko besedje v nemško-slovenskem slovarju iz l. 1860	106
Ptiči, hrošči in androidi v smaragdnem mestu	200	Slovenci o Makedoniji in Makedoncih	155
Punčka v slovenski mladinski poeziji	134	Slovenci v luči mednarodnih in medkulturnih psiholoških primerjav	93
Raba poimenovanj za ženske osebe v uradovanih besedilih	9	Slovenija: dežela – kultura – ljudje	142
Raba slovenskih glagolskih oblik v luči časovnosti, dobnosti, vidskosti in naklonskosti	90	Slovenistično jezikoslovje – iskanje ustvarjalnega razmerja med globalnim in nacionalnim	190
Računalniška orodja za jezikoslovce in prevajalce	192	Slovenistike po svetu	73
Računalniško izrazje v Slovenskem pravopisu 2001	83	Slovenska filozofska misel in svet	53
Raznovrstnost slovenske krajine in ohranitev njene prepoznavnosti	102	Slovenska Istra kot odprta vrata Slovenije	91
Razvoj slovenskega besedišča od Megiserja do Pleteršnika	105	Slovenska književnost na avstrijskem Koroškem – s posebnim ozirom na delo Florjana Lipuša	16
Razvojna dinamika slovensko-poljskih literarnih stikov	54	Slovenska književnost na Češkem	67
Regionalizem in slovenska književnost	47	Slovenska literatura, postmodernizem, postkomunizem in nacionalna država	57
Regionalne značilnosti umetnosti na Slovenskem	169	Slovenska narečja in zanimivejši pojavi v razvoju kratkega vokalizma	138
Seksizem kot jezikovnopolični problem	148	Slovenska poezija in njeni odmevi v svetu	99
		Slovenska proza na prelomu novega tisočletja	17
		Slovenska sodobna proza	33
		Slovenska umetnost v devetdesetih	195
		Slovenske dežele in njihova narečja	139

Slovenske krajine v oblikovanju kulturne dediščine in življenjskih vzorcev	143	Sodobna literarna veda in filozofija na Slovenskem	58
Slovenske ljudske šege od pomladi do zime	81	Sodobna slovenska drama	167
Slovenski film devetdesetih	112	Sodobna slovenska dramatika	120
Slovenski homonimi in dvojezični slovar	197	Sodobna slovenska poezija	100
Slovenski izseljenski likovni umetniki v Novem svetu – tri usode	92	Sodobna slovenska poezija: odprta vprašanja kanona in poučevanja	101
Slovenski izseljenski pisci in literarno povratništvo	203	Sodobna slovenska zgodovina danes	95
Slovenski jezikoslovci v slovanskem svetu	50	Sodobna slovenska ženska literatura, s posebnim ozirom na nekatera najnovejša dela v devetdesetih letih (Berte Bojetu, Maje Novak)	18
Slovenski jezikoslovci zunaj domovine v svojih knjižnih izdajah	174	Sodobno pojmovanje pismenosti in pouk slovenskega jezika v šolah v Republiki Sloveniji	10
Slovenski knjižni jezik – kratak pregled	79	Specifičnosti slovenskega geografskega prostora v primerjavi z evropskim sosodstvom	82
Slovenski knjižni jezik: jezikovno načrtovanje in jezikovna politika v preteklosti in danes	119	Spremembe v srednješolskem pouku književnosti ob koncu 20. stoletja	69
Slovenski pravopis z vidika vezljivostne aktualizacije starih in novih glagolov	201	Spremna beseda	22, 23, 107
Slovenski prostor ob slovesu 20. stoletja	144	Središčnost obrobnege – o odnosu med nemško in slovensko kulturo v časopisu Illyrisches Blatt (Ljubljana, 1819–1849)	11
Slovenski roman devetdesetih let	34	Stoletje upov in uspehov slovenske književnosti v prevodih	154
Slovenski vplivi v južnoslovanskih literarnih vedah	108	Šolski sistem, slovenščina in pismenost na Slovenskem	30
Slovenski zgodovinski roman danes	49	Trije časi v filozofiji in književnosti	178
Slovensko gledališče med domom in svetom	176	Tudi to je slovenščina	125
Slovensko izobraževanje za danes in jutri	161	Tuji raziskovalci slovenščine	175
Slovensko knjižno besedišče v stiku z drugimi slovanskimi jeziki	51	Tvornost razmerja med slovenskim in češkim jezikoslovjem 20. stoletja	191
Slovensko-češki stiki v likovni umetnosti	170	Usoda slovenskega jezika med Slovenci po svetu	162
Slovenščina med slovanskimi jeziki	4, 165	Ustvarjalno pisanje pri pouku književnosti	15
Slovenščina od pet do glave	149		
Slovenščina v Evropi, Evropa v slovenščini	150		
Socialna zvrstnost in frazeologija	80		

Ustvarjalnost Slovencev po Svetu	128	Začetki slovenskega posvetnega verza	13
V mednarodni okvir vpeta slovenska ljudska pravljica (sporočilo treh izbranih zgledov)	87	Zakaj slovenska neodvisnost?	126
»Veš, zdaj je Bela krajina – kakor ljubezen najina« (L. Krakar)	173	Zgodovina visokega šolstva oziroma univerze na Slovenskem	5
Vid in čas v Trubarjevih in Dalmatinovih biblijskih prevodih	89	Značilnejše poteze in pomembni dosežki slovenske izseljenske literature in kulture v 20. stoletju	171
Vipavska dolina in Goriška Brda – tukaj in zdaj	7	Žanrski umor?	159
Vojeslav Mole – dvosmerno delovanje med Krakovom in Ljubljano	55	Ženska imena v Sloveniji	59
Volja kot prvobitna sila – qualitas occulta	177	Ženska pisava v narodnih baladah	130
Z delom uma in srca – ustvarjalnost med Slovenci v Severni Ameriki	179	Ženska v slovenski umetni baladi 19. stoletja	160
		Ženske v slovenski politiki	2
		Ženskost v slovanskih priimkih	52
		Življenje na narodno mešanih območjih v Sloveniji	94
		Župančičeva Veronika Deseniška	20

Imensko kazalo

Ahačič Pollak, Marija	1	Derganc, Aleksandra	21,	Hladnik, Miran	43, 44, 45,
Antič, Milica G.	2		22, 23		46, 47, 48, 49
Arhar, Špela	3	Domej, Teodor	24	Honzak Jahič, Jasna	50
		Drnovšek, Marjan	25		
Babič, Vanda	4	Dular, Janez	26	Jakopin, Franc	51, 52
Benedetič, Ana	5			Jerman, Frane	53
Bergamo, Marija	6	Ferbežar, Ina	125	Jež, Niko	54, 55
Besednjak, Maja	7	Fikfak, Jurij	27	Jurak, Mirko	56
Bešter, Marja	8, 9, 10	Furlan, Metka	28, 29	Juvan, Marko	57
Birk, Matjaž	11				
Bjelčevič, Aleksander		Gabrič, Aleš	30	Kante, Božidar	58
	12, 13	Gantar Godina, Irena	31	Kaučič Baša, Majda	119
Blatnik, Andrej	14	Glušič, Helga	32, 33, 34	Keber, Janez	59
Blažič, Milena	15	Golež Kaučič, Marjetka	35	Kenda Jež, Karmen	60
Borovnik, Silvija	16, 17,	Gorjanc, Vojko	36, 37,	Kern Slapar, Irma	61
	18		38, 39	Kocjan Barle, Marta	62
Bratuž, Lojzka	19	Goropevšek, Branko	40	Komelj, Milček	63
Bregant, Mihael	20	Granda, Stane	41	Korošec, Paola	64
		Gros, Jerneja	42	Košir, Manca	65

Kovačič, Irena	66	Petauer, Milena	113	Šivic Dular, Alenka	164,
Kozár, Aleš	67	Petrič, Jerneja	114		165
Krakar Vogel, Boža	68, 69	Pirih Svetina, Nataša	141	Šmitek, Zmago	166
Kralj, Lado	70	Pirjevec, Marija	115	Štrancar, Marjan	167
Kramberger, Anton	71	Pogorelec, Breda	116, 117,	Šumi, Nace	168, 169, 170
Kranjc, Simona	72, 73		118, 119		
Krečič, Peter	74	Poniž, Denis	120	Tavčar, Zora	171
Kržišnik, Erika	75, 76, 77,	Požgaj Hadži, Vesna	121,	Terseglav, Marko	172, 173
	78, 79, 80		122, 123, 124, 125	Toporišič, Jože	174, 175
Kunaver, Dušica	81			Toporišič, Tomaž	176
Kunaver, Jurij	82	Repe, Božo	126	Tóth, Cvetka	177
		Rizman, Rudi	127		
Logar, Nataša	83	Rot, Andrej	128	Uršič, Marko	178
		Rotar, Janez	129, 130		
Marentič Požarnik, Barica		Rozman, Andrej	131	Valenčič, Joseph	179
	84			Verginella, Marta	180, 181
Markič, Jasmina	85	Saksida, Igor	132, 133,	Vеровnik, Tina	182
Mastnak, Tanja	86		134	Vidovič Muha, Ada	183,
Matičeto, Milko	87	Skaza, Aleksander	135		184, 185, 186, 187,
Mercina, Marija	88	Skoberne, Peter	136		188, 189, 190, 191
Merše, Majda	89	Smole, Vera	137, 138, 139	Vintar, Špela	192
Miklič, Tjaša	90	Smolič, Marija	77, 78,	Virk, Tomo	193
Mikolič, Vesna G.	91		124 (prevajalka),	Vogel, Jerica	194
Mislej, Irene	92		140, 141, 142, 143, 144		
Musek, Janek	93	Snoj, Jerica	145	Weiss, Peter	60
		Snoj, Marko	28, 29		
Nečak Lük, Albina	94	Stabej, Marko	119, 146,	Zabel, Igor	195
Nečak, Dušan	95		147, 148, 149, 150	Zakrajšek, Katjuša	196,
Novak Popov, Irena	96,	Stanonik, Marija	151, 152,		197
	97, 98, 99, 100, 101		153	Zgaga, Pavel	198
		Stanovnik, Majda	154	Zupan Sosič, Alojzija	199,
Ogrin, Dušan	102	Stefanija, Dragi	155		200
Orel, Irena	103, 104,	Strnad, Janez	156		
	105, 106	Strsoglavec, Đurđa	157,	Žele, Andreja	201
Orožen, Martina	107		159	Žitnik, Janja	202, 203
Osolnik, Vladimir	108	Svetina, Peter	158, 159,		
Ožbot, Martina	109		160		
		Svetlik, Ivan	161		
Paternu, Boris	110				
Pavičič, Mladen	111	Šabec, Nada	162		
Pelko, Stojan	112	Šifrer, Jože	163		